DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri

(1817-1867)

Sinan Hakan

2. Baskı

DOZ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF K

Osmanlı Arşiv Belgelerinde
Kürtler ve Kürt Direnişleri

Sinan Hakan

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Osmanlı Arşiv Belgelerinde KÜRTLER VE KÜRT DİRENİŞLERİ (1817-1867)

—

Sinan Hakan

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Doz Yayıncılık
Tarih/Araştırma

Osmanlı Arşiv Belgelerinde
Kürtler ve Kürt Direnişleri
Sinan Hakan

Kapak Tasarım/Mizampaj
Doz Yayıncılık

Birinci Baskı
Ocak 2007

İkinci Baskı
Ocak 2011

ISBN
978-975-6876-91-6

Baskı
Can Matbaacılık
Davutpaşa Cd. İpek İşhanı No: 4/1/15
Bayrampaşa-İst.-Tel:0212/6131077-6131547

DOZ Yayıncılık
Taksim Cd. No: 37/5
34100 Beyoğlu-Taksim-İSTANBUL
Tel.: 0212/297 25 05 - **Fax:** 0212/297 13 73
E-mail: dozyayinlari@yahoo.com
www.dozyayinlari.com
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - http://kitap.tc/turkey.org

Osmanlı Arşiv Belgelerinde KÜRTLER VE KÜRT DİRENİŞLERİ (1817-1867)

—

Sinan Hakan

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İçindekiler

- İkinci Baskıya Önsöz 13
- Önsöz 15
- Giriş 19

Bölüm I

- 19.yy ilk çeyreğinde Osmanlı-Kürt İlişkileri ve Van Muhafızı Derviş Paşa İsyanı 29
- Derviş Paşa'nın Geri Dönüşü ve İbrahim Yümni Paşa'nın İntiharı 39
- Derviş Paşa İsyanının Sonuçları 41
- Derviş Bey İsyanı Sonrası Osmanlı-İran İlişkileri ve Haydaran Aşireti Meselesi 41

Bölüm II

- Hakkâri ve Mahmudi Bölgesinde İran İstilası, Hakkâri, Mahmudi ve Müküs Mirleri 47
- Mahmudi Beyliği ve Hoşap Kalesinin Durumu 53
- İran-Osmanlı Barışı Sonrası Hakkâri Beyliği ve Zırnık Madeni Meselesi 55

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

- Van Muhafızı İshak Paşa İsyanı ve Paşa'nın Müküs Miri Han Mahmud'a Sığınması 60
- İshak Paşa ve Hakkâri Miri Nurullah Bey İlişkisi... 63

Bölüm III

- 1834-1839 Kürt Osmanlı Savaşları ve Yeni Döneme Geçiş 67
- Soran Beyi Mir Muhammed Direnişi 70
- Amidiye Ahalisinin Reşid Paşa'dan Talepleri 73
- Amidiyeli İsmail Paşa 75
- Mir Muhammed Direnişinden Sivas-Bağdat Gerilimi 76
- 1835 Yılı, Mehmed Reşid Paşa'nın Garzan Seferi .. 77
- Cizre'nin Alınması ve Reşid Paşa'nın Mektuplarında Cizre 79
- Mir Muhammed Direnişinin Sonu, Hafız Paşa ile Kürdistan'da Yeni Bir Dönem 83
- Osmanlı Ordularının Yeni Hedefi; Garzan, Sincar ve Telafer Yezidi Kürtleri 86
- Garzan Savaşları 88
- 1838'in Son Kürt Direnişçileri; Amidiyeli İsmail Paşa ve Müküs Miri Han Mahmud 90
- Han Mahmud ve Hoşap Kalesi 93
- Hakkâri ve Cizre Mirlerinin Beklenmedik Darbesi 96
- Muşlu Emin Paşa'nın İfadelerinde Han Mahmud ... 101
- 1838 Yılı Han Mahmud Direnişinin Sonu ve Hafız Paşa Faktörü 104
- Van Muhafızı İshak Paşa ve Emeği Geçen Mirlerin Ödüllendirilmesi 110
- Han Mahmud ve Kardeşlerinin Birinci Sürgünü ... 111
- Sonuç 115

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bölüm IV
1839-42 DÖNEMİ OSMANLI-KÜRT İLİŞKİLERİ

- Tanzimat Fermanı ve Kürdistan'a Etkileri 117
- Han Mahmud ve Amidiyeli İsmail Paşa'nın Yeni Direnişleri ve Cizreli Bedirhan Bey'in Konumu 122
- Han Mahmud'un Hoşap Kalesini Yeniden Zaptı ve Bitlis Baskını 126
- Cizre Sancağının Musul'a Bağlanması ve Han Mahmud-Bedirhan Bey İlişkisi 131
- Han Mahmud ve Bedirhan Bey İlişkisine Dair Dersaadet Kararları 134

Bölüm V

- 1843-1846 Son Dönem Osmanlı ve Kürt Mirleri İlişkileri ve Kürt İttifakının Oluşumu 157
- 1843 Yılı Cizreli Bedirhan Bey ve Nasturi Katliamı...157
- 1845 Yılı Van Direnişi 166
- 1846 Yılı Kürt Mir İttifakı 170
- Acara Direnişi ve Han Mahmud 186
- 1846 Yılı Bedirhan Bey ve Nasturilerin Durumu 189

Bölüm VI

- 1847 Yılı İhanetlerin Gölgesinde Bedirhan Bey ve Han Mahmud'un Osmanlı İle Son Savaşları 193
- Bedirhan Bey'in Barış Arayışları 194
- Han Abdal'ın İhaneti 206
- Ahlât ve Malazgirt Bölgesinde Han Mahmud-Osmanlı Savaşları 212
- Vanlı Timurzade Fazıl Bey'in İhaneti 214

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

- Bedirhan Bey'in İran İle Temasları ve Revanduzlu Resul Paşa'nın İran'a Firarı 216
- Bedirhan Bey'e Karşı Nakşibendilik Kozu 219
- Ezdin Şêr Bey'in İhaneti 221
- Han Mahmud Saflarında Yeni İhanetler 222
- Bamerd ve Kasr-ı Geli Muharebeleri 223
- Orak (Erwex) Kalesi ve Bedirhan Bey'in Teslim Olması 225
- Han Mahmud'un Teslim Olması 228
- Yenilginin ve İhanetlerin Ardındaki Gerçekler 232

Bölüm VII

- Mirlerin Sürgünü 237
- Mirlerin Dersaadet'e Gönderilmeleri 238
- İstanbul'a Gönderilenlerin İsimleri 239
- Bedirhan Bey ve Han Mahmud'un Zaptiye'deki İfadeleri 241
- Emeği Geçenlere Nişan ve Taltifler 250
- Han Mahmud Rusçuk'ta 250
- Kürt Hareketinin Kırılması Sonrasında Ermenilerin Tutumu 252

Bölüm VIII

- Kürdistan Eyaletinin Kurulması ve 1848–1849 Döneminde Yeni Sürgünler 255
- Mirlerin Sürgünü Sonrası Yezidi ve Nasturilerin Durumu 260
- Hakkârili Nurullah Bey ve Müküslü Abdal Bey Meselesi 261
- Çölemerik Üzerine Saldırı ve Nurullah Bey'in Firarı 268

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

- Nurullah Bey ve Nehrili Şeyh Taha 272
- Teslim Olan Nurullah Bey'in Dersaadet'e Gönderilmesi 274
- Müküslü Abdal Bey'in Sürgünü 279

Bölüm IX

- Cizreli Ézdin Şér Bey 285
- Ézdin Şér Bey Direnişi 287
- Direnişte Rusların Etkisi 288
- İngiliz ve Fransızların Müdahil Olmaları 296
- Son Savaşlar ve Ézdin Şér'in İngilizlere Teslim Olması 300
- Osmalılara Teslim Edilip Dersaadet'e Gönderilmesi 303
- Ézdin Şér Bey'in Sürgünü 305
- Vidin'den Firarı ve Tekrar Yakalanması 306

Bölüm X

- Sürgün Sonrası Kürt Mirleri 309
- Han Mahmud'un Sürgün Sonrası Yaşantısı 309
- Çocuklarının Öğrenimi 311
- Devlete olan Borçları ve Satılan Malları 312
- Kürdistan'la İlişkileri 313
- Han Mahmud'un Vefatı 315
- Han Mahmud Beyzade Ömer Lütfi Bey 316
- Bedirhan Bey ve Nurullah Bey'in Affı 317
- Nurullah Bey'in Yazışmaları 318
- Nurullah Bey'in Vefatı 321
- Müküslü Abdal Bey'in Affı 322
- Ézdin Şér Bey'in Affı 324

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

- Kitapta Kullanılan Osmanlı Arşiv Belgelerinden Bazı Örnekler 325
- Belgeler 333
- Fotoğraflar 393

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KISALTMALAR

M.	Muharrem
S.	Safer
Ra.	Rabîulevvel
R.	Rebîulâhir
Ca.	Cemâziyelevvel
C.	Cemâziyelâhir
B.	Receb
Ş.	Şaban
N.	Ramazan
L.	Şevval
Za.	Zilkade
Z.	Zilhicce
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
a.g.e.	Adı geçen eser
bkz.	Bakınız
s.	Sayfa
Fon Kodu	Osmanlı Arşivinde Osmanlı dönemi arşiv malzemesi belirli "fon"lar altında provenans sistemle tasnif edilmektedir.

Fon Kodu: A.MKT.MHM

Ana Fon	Alt Fon	Alt Fon
A	MKT	MHM
Sadaret	Mektubi	Mühimme Kalemi Evrakı

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

G.No	Evrakın ilgili Fon kodu altında yer aldığı gömlek numarası
D.No	Evrakın ilgili Fon kodu altında yer aldığı dosya numarası
A.AMD.	Sadaret Amedi Kalemi Belgeleri
A.DVN.	Sadaret Divan (Beylikçi) Kalemi Belgeleri
A.DVN.MHM	Bab-ı Asafi Mühimme Kalemi Belgeleri
A.MKT.	Sadaret Mektubî Kalemi Belgeleri
A.MKT.DV.	Sadaret Mektubî Kalemi Deavîr Yazışmalarına Ait Belgeler
A.MKT.MVL.	Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Yazışmalarına Ait Belgeler
A.MKT.NZD.	Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret Ve Devâir Yazışmalarına Ait Belgeler
A.MKT.UM.	Sadaret Mektubî Kalemi Umum Vilayet Yazışmalarına Ait Belgeler
HAT	Hatt-ı Hümayun. Padişahların yazılı emirleri anlamında kullanılmaktadır.
HR	Hariciye Nezareti Belgeleri
MVL.	Meclis-i Vâlâ Riyaseti Belgeleri
DH.	Dâhiliye Nezareti
DH.SAİDd.	Dâhiliye Nezareti Defterleri
İ.	İradeler
İ.MVL.	İrade-i Meclis-i Vala
İ.MMS.	İrade-i Meclis-i Mahsusa
İ.MSM	İrade-i Mesail-i Mühime
HR.	Hariciye
HR.TO	Hariciye Tercüme Odası

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İkinci Baskıya Önsöz

Kürt sorununun toplumun tüm kesimlerince yoğun bir şekilde tartışıldığı bu dönemde, sorunun doğru ve bilimsel bir zeminde tahlili, hayati bir önem arz etmektedir. Bu noktada sorunları var eden tarihsel arka planı tarafsız bir şekilde görmek ve değerlendirmek çözümün de anahtarı olacaktır. Meseleyi salt Cumhuriyet tarihiyle ya da son 30 seneyle sınırlandırmak konunun hakkıyla anlaşılması önünde büyük bir engeldir. Osmanlı Kürt siyasal ilişkilerini, özellikle 19. yüzyılda cereyan eden Kürt siyasal hareketlerini anlamadan Kürt Sorununu tanımlamak ve de çözüm üretmek imkânsızdır.

Bu kitap modern Kürt sorununa kaynaklık eden 1817-1867 dönemini Osmanlı Arşiv Belgeleri ışığında aydınlatmaya çalışmaktadır. Bu dönemin özelliği, Osmanlı Devletinin uyguladığı iki farklı "Kürdistan Siyasal Modeli"ne ışık tutuyor olmasıdır.

Bunlardan ilki; Yavuz Sultan Selim döneminden başlayarak 1847'de nihayet bulan 333 senelik Kürt Emaret sistemidir. İkincisi ise Kürt Emaretlerinin savaş yoluyla ortadan kaldırılmasını müteakip kurulan ve 1867 yılına kadar süren 20 yıllık Kürdistan Eyaleti modelidir. Her iki model de üzerinde bilimsel yöntemle

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rahley.org

çalışmaya değer ve günümüz "Kürt sorununun" çözümü noktasında fikir verecek modellerdir.

Kitabın yayına girdiği 2007 yılından bu yana gördüğü yoğun ilgi, özellikle akademik çevrelerin ilgisi bizleri oldukça mutlu etmiştir. Buna göre yeni baskıda birkaç ilave yapma gereği görülmüştür ki kitabın ilk baskısını okumuş okuyucular için bunları dile getirmemiz gerekmektedir. Bunlardan biri, arşivdeki belgelerine ilk baskıdan sonra ulaşabildiğimiz, 1847 tarihinde Bedirhan Bey ve Han Mahmud hareketinin sonlanması ve Mirlerin sürgünü üzerine İstanbul Ermeni Patrikhanesinin ve Van Ermenilerinin takındığı tutuma ilişkindir. Ayrıca ilk baskıda yer verilmeyen Bedirhan Bey ile beraber 1847 sürgününü paylaşanların isim listesi detaylıca verilmiş, birkaç yerde de bazı kelimelerde düzeltme ihtiyacı görülmüştür.

Kitabın yayınından sonra karşılaştığımız bir başka mesele de kitaba konu olan Kürt başkaldırılarının "isyan" mı "direniş" mi? olarak tanımlanması gerektiği idi. Bu konu aslında ilk baskıdan önce yayınevinde defalarca tartışılmıştı. Özellikle 1847 öncesi hareketlerin Osmanlı Devletinin oturtmaya çalıştığı merkeziyetçi yapıya bir tepki ve direnç olarak ortaya çıktığından, yani değişim talebi Osmanlıdan geldiğinden, Kürt hareketlerinin "direniş" olarak tanımlanması gerektiği fikri daha baskın gelmiş ve kitabın adı bu şekilde konmuştu. Kuşkusuz yaşananları "isyan" ya da "direniş" olarak tanımlamak meselenin özünü ve muhteviyatını değiştirmeyecektir. Bu vesile ile bu konuyu da okuyucunun takdirine sunuyorum.

Bu çalışmamda yardımlarını esirgemeyen ve fikirlerini benimle paylaşan tüm dostlarıma teşekkür ediyorum.

Sinan HAKAN

10.06.2010, Ankara

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi https://rantav.org

Önsöz

Etkileri günümüze kadar ulaşan "Osmanlı-Kürt İlişkilerinin Klasik Son Dönemini" çeşitli yönleriyle aydınlatmayı hedefleyen bu kitabın hazırlanmasında yüzlerce Osmanlı arşiv belgesinden yararlanılmıştır. Osmanlı Arşivleri, dönem Kürdistan'ına, Kürt Mirlerinin[1] birbirleri ve Osmanlı ile münasebetlerine ve Osmanlı Devletinin bölgedeki yönetimi ve bölgeye bakış açısına dair çok muazzam verilere ulaşmamızı, pek çok karanlık noktayı aydınlatmamızı sağlamaktadır. Söz konusu arşivlerde sadece Osmanlı yetkililerinin Kürdistan'a dair tahriratlarına veya Dersaadet'te[2] (İstanbul'da) kaleme alınan bölgeye ilişkin raporlara değil, Kürt Mirlerinin kendi aralarındaki pek çok yazışmasına dahi rastlamak mümkündür[3]. Ayrıca Kürt Mirlerinin Osmanlı yetkilileri ile yazışmaları, İran, İngiltere ve Rusya gibi yabancı devletlerden Kürt Mirlerine yazılan mektuplar ve bölgedeki yabancı devlet yetkililerinin ra-

1) Kürt Beyleri veye Kürt Emirleri anlamındadır.
2) Dersaadet kelimesi, dönem yazışmalarından Osmanlı Devletinin başkenti (İstanbul) anlamında kullanılmıştır.
3) Bu yazışmalar bastırılan direnişler sonrası Kürt Mirlerinin el konulan evraklarının Dersaadet'e (İstanbul'a) taşınması ve diğer belgeler gibi arşivlendirilmesi ile günümüze ulaşabilmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rahtey.org

porları da belgelerin önemli bir oranını teşkil etmektedir. Meselelere dair tüm tarafların yazışmalarına ulaşılması konuların tüm ayrıntılarıyla ve objektif bir biçimde gün ışığına çıkmasına vesile olmuştur.

Arşiv belgelerinin en önemli katkısı dönem olaylarının kronolojik bir sisteme oturtulabilmesi olmuştur. Zira konu ile ilgili daha evvel yayınlanan pek çok kitap incelendiğinde çoğunda kronolojik hataların işlendiği ve önemli eksikliklerin olduğu görülecektir. Araştırmacıların yazılı kaynak bulmada karşılaştığı güçlükler kuşkusuz bunun en önemli sebebi olmuştur[4]. Konuya dair çok önemli bir kaynak olan Osmanlı Arşivlerinin son döneme kadar açılmamış olması araştırmacılar için bir dezavantaj olmuş, tarihsel konulardaki veri eksiklikleri hataları kaçınılmaz kılmıştır[5].

Bu kitap ile günümüze kadar uzanan bazı sorunların başlangıç dönemi sayabileceğimiz 1817-1867 yılları arasında Kürt-Osmanlı ilişkileri, ayrıntıları ve çeşitli yönleriyle değerlendirilmiş, pek çok yeni bilgi ve belge ile okuyucunun takdirine sunulmuştur. Bu dönemi "klasik son dönem" olarak adlandırmamın sebebi Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren varlığını koruyan "Mirlik (Beylik)" sisteminin bu çalkantılı dönemle beraber ortadan kalktığı gerçeğidir. Klasik Kürt-Os-

4) Kürt sözlü edebiyatı çeşitli dönemlere ait verilere ulaşılmasını sağlamış olsa da konuların bilimsel bir temele oturtulmasında yetersiz kalmıştır. Ayrıca doğal olarak yıllar içinde halk söylencelerinde meydana gelen değişiklikler bu verilere dayanılarak oluşturulan kuramları ister istemez hatalara sevk etmiştir.

5) Osmanlı Arşivlerinden yararlanabilen tek yazar yıllarca Nazmi Sevgen olarak kalmıştır. Emekli Albay Nazmi Sevgen'in Belgelerle Türk Tarih Dergisinde "Kürt Türkleri" başlığı adı altında yayınladığı yazı dizisi Osmanlı Arşiv belgelerini referans almış, kendisinden sonraki pek çok araştırmacıya da kaynaklık etmiştir. Sevgen'in kasıtlı ve taraflı yaklaşımı kendisinden sonraki tüm araştırmacıları da doğal olarak etkilemiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

manlı ilişkileri 1817'de Van bölgesinde cereyan eden karışıklıklarla yeni bir döneme girmiş, özellikle 1834-1847 arası yoğun direniş ve savaş dönemi ve Osmanlı Devletinin Tanzimat'ın ilanıyla yürürlüğe koyduğu yeni politikalar neticesinde tamamen ortadan kalkmış, etkileri ise 1847'de bastırılan direniş sonrasında "Kürdistan'ın yeniden fethi" anısına teşkil ettirilen Kürdistan Eyaletinin resmen son bulduğu 1867 senesine kadar sürmüştür[6].

Bu kitabın hazırlanmasında Kürt tarihine dair değerli bilgi ve yorumlarını benimle paylaşan babam Emirhan Hakan'a, arşiv çalışmalarımda yardımlarını esirgemeyen Nahide Hakan'a ve kitabın hazırlanmasında emeği geçen tüm dostlarıma teşekkür ederim.

6) İleride detaylıca görüleceği üzere 1838-1847 dönemine damgasını vuran Kürt Miri Han Mahmud 1866 yılında , Hakkârili Nurullah Bey ise 1861'de vefat etmiştir. Bedirhan Bey 1857'de affedilip Paşalık ünvanı almış, Cizreli Ezdin Şer Bey ise 1865'te affedilmiş, daha sonra o da Paşalık unvanı almıştır. Bu şekilde Han Mahmud gibi Kürt Mirlerinin vefatı ve diğerlerinin ise affedilip Osmanlı Ordusunun resmi yetkilileri haline gelmeleri ve bunun yanında 1847 direnişinin sonucu olarak kurulan Kürdistan Eyaletinin 1867'de Diyarbekir Eyaletine çevrilmesi ile bu dönem resmen son bulmuştur.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rahtey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Giriş

Osmanlı Devletinin İstanbul fethinden sonra yüzünü Ortadoğu'ya dönmesi ile alevlenen Osmanlı-İran savaşları ile beraber Osmanlı-Kürt ilişkileri de yeni bir döneme girerek önemli gelişmeler kaydetmiştir. Kürtlerin varlığı gerek Osmanlıların gerekse İran tarafının birbirleri ve Ortadoğu ile ilgili politikalarında her zaman en önemli faktörlerden biri olmuştur.

Yavuz Sultan Selim döneminden 1639 yılında imzalanan Kasr-ı Şirin[7] antlaşmasına kadar süren yoğun savaş döneminde Kürt Mirleri bazı istisnai zamanlar hariç büyük çoğunlukla Osmanlı Devleti saflarında yer almışlardır. Kendi aralarında bir birlik kuramayan Kürt Mirlerinin Osmanlı Devletinden yana tavır takınmalarında pek çok sosyal, siyasal, ekonomik faktör bulmak mümkündür.

İdris-i Bitlisi'nin de önemli bir rol oynadığı bu süreçte, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında Kürdistan Mirlerinin kendi bölgelerinde bağımsızlıkları Osmanlı Devletince garanti altına alınmıştır. Otuzu aşkın Kürt Mirinin kendi bölgelerindeki irsi yönetime dayalı egemenlikleri yurtluk ve ocaklık adı al-

7) Bu antlaşma 1722 yılına kadar yürürlükte kaldı ve 1723'te başlayan Osmanlı-İran savaşı ile askıya alındıysa da 1747'de tekrar yürülüğe konulmuştur.

tında Osmanlı Devletince tanınmış ve yayınlanan fermanlarla resmiyete bağlanmıştır. Buna karşın Kürt Mirleri de Osmanlı egemenliğini tammış ve özellikle Osmanlı-İran sıcak savaşlarında çok büyük rol oynamışlardır. Kürt Mirleri uzun bir dönem İran'a karşı Osmanlıyı koruyan tampon bir bölge rolünü üstlenmiştir.

Kürt Mirlerinin Osmanlı-İran çekişmesinde Osmanlıya meyletmeleri halen üzerinde tartışılan bir konu olmaya devam etmektedir. Osmanlı Devletinin batıya dönük yüzü, kurumsal anlamda gelişmişliği ve sistemi, Avrupa ve dünya siyasetindeki rolü, askeri ve ekonomik gücü, Kürt-İran ilişkilerinin sağlıklı bir sisteme oturtulamamış olması ve mezhep faktörü Kürtleri Osmanlı ile ittifaka meylettirmiştir. Kuşkusuz Osmanlı'nın İran'ın dinsel ve siyasi etkisinin önüne set olarak Kürdistan'a ve Kürtlere olan ihtiyacı da bu süreci önemli ölçüde etkilemiştir.

Bu noktada Osmanlı döneminde Kürdistan olarak kabul gören coğrafyayı tanımlamak gerekir. Osmanlı devri Kürdistan coğrafyasının en detaylı bilgilerini ünlü Türk seyyahı Evliya Çelebi vermektedir. Bölgeyi çokça gezme fırsatı bulan Evliya Çelebi ünlü seyahatnamesinde Kürdistan bölgesinin sınırlarını şu şekilde tanımlamaktadır;[8]

> "Bir ucu kuzeyden Erzurum, Van, Hakkâri, Cizre, Amidiye, Musul, Şehrizor, Harir, Erdelan, Bağdat, Derne, Dertenk veya Basra'ya varıncaya kadar yetmiş konak yer Kürdistan sayılır ki, Irak-ı Arap ile Germiyani diyarı arasındaki dağ ve beldeler içinde altı bin Kürt aşireti ve kabilesi vardır.
>
> Kürdistan'ın eni boyu kadar geniş değildir. Doğu tarafında İran hududundaki Harir ve Erde-

8) Evliya Çelebi SEYHATNAME Üçdal Yayınları Cilt 4 s. 473.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

lan'dan Halep ve Şam topraklarına kadar 20-25 konak, en az on beş konaklık mesafededir. Bu kadar ülke içinde 500.000 tüfekli kimse olup, hepsi Şafii mezhebindendir. Tam 776 parça kale sayılır ki hepsi de mamurdur."

Evliya Çelebi'nin (1611-1684) verdiği bu coğrafi sınırların sonraki dönemlerde de genel olarak kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Kürdistan Coğrafi sınırları ileride göreceğimiz Osmanlı-İran-Kürt sorunlarının çıkış noktası ile ilgili ipuçları da vermektedir. Zira bu tanımdan da anlaşılacağı üzere Osmanlı-İran resmi sınırı Kürtlerin sosyal yaşam sınırıyla uyuşmamaktadır. Kasr-ı Şirin Antlaşması ile şekillenen siyasi sınırların her iki tarafında Kürtlerin yaşıyor olması, akrabalıkları ve göçebe kültürün sonucu olarak birbirleriyle yakın sosyal ve ekonomik ilişkileri Osmanlı-İran Devletleri arasında yeni pek çok sorunun sebebi olmuştur. Her ne kadar Kasr-ı Şirin ile Osmanlı-İran Orduları arasında sıcak savaş dönemi bittiyse de sınırdaki yerel sorunlar ve çatışmalar hiçbir zaman tümüyle ortadan kalkmamıştır.

Kasr-ı Şirin antlaşmasından sonra Osmanlı Devletinin Kürdistan Mirleri ile ilişkilerinin durağan bir döneme girdiği görülmektedir. Genel büyük merkezler haricindeki Kürdistan taşrasında Osmanlı Egemenliğinin tek belirtisi Mirlerin Devlete ödedikleri vergiler olmuştur. 19.yy'a kadar gelen bu dönemde Osmanlı Devletinin Kürdistan Bölgesini kuzeyde Sivas ve güneyde Bağdat gibi iki büyük merkezden yönettiği görülmektedir. Sivas ve Bağdat Valilikleri Osmanlı Devletinin Kürdistan'a açılan kapıları olmuştur. Sivas'a bağlı Erzurum ve bir ölçüde Diyarbekir Paşalıkları ile Cizre-Hakkâri çizgisinin kuzeyindeki Kürt bölgeleri denetim altın-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rentev.org

da tutulmuştur. Güneyde ise Bağdat Valiliği ve buna tabi Musul Paşalığı ile Cizre-Hakkâri çizgisinin güneyi denetim altında tutulmuştur. Kürt Emaretlerinin[9] çoğunlukla genel yapısına müdahale etmeyen Osmanlı yönetimleri, gerekli durumlarda bazı Kürt Mir ailelerine Paşalık unvanı vermiştir. Kuzeyde Bayezid ve Muş Kürt Beyleri, güneyde Baban, Soran ve Amidiye Beyleri uzun dönemler boyunca diğer Kürt Mirleri gibi bağımsız bir statüde olmalarının yanı sıra Osmanlılardan Paşalık unvanı alarak bölgedeki yönetimlerini daha da pekiştirmişlerdir. Osmanlı Devleti bu yol ile Mirlerin devlete bağlılığını daha da güçlendirmeyi hedeflemiştir.

Yavuz Sultan Selim döneminden 1817'e kadar süren Kürt-Osmanlı İlişkileri dönemi bu kitabın konusu dâhilinde değildir. Ancak, 1800'lü yıllara gelindiğinde alevlenen ve yeni dönem Kürt-Osmanlı ilişkilerinin temelini teşkil eden ayaklanma yıllarına nasıl gelindiği ile ilgili bazı noktalara değinmek gerekli olacaktır. Çaldıran Savaşı milad olarak kabul edilirse 1514-1817 yılları arasındaki dönemde Kürt Mirlerinin Osmanlı'nın bölge politikasından çok fazla yararlandığını söylemek mümkün değildir. Kendi aralarında sürekli çekişme halinde olan Kürt Mirleri bu nedenle büyük bir birlik kuramamışlardır. Kürdistan'ın genelinde görülen Kürt Mir savaşları tüm Kürdistan Mirlerini bir çatı altına toplayacak kudretli bir Kürt Hükümdarını ortaya çıkaracak etkiyi de yaratamamıştır. Bu nedenle Kürt Mirleri Yavuz ve Kanuni döneminde elde ettikleri avantajları gün geçtikçe kaybetmişlerdir. Yavuz ve Kanuni döneminde yapılan antlaşmalar gereği pek çok sorunu kendi aralarında çözebilecek iken dahili husumetlerinin çözümünü dahi Dersaadet'e taşımışlardır. Kürt Mirlerinin bu

9) Kürt Beylikleri.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tutumu Osmanlı Devletinden daha fazla imtiyaz veya hak kazanılması önünde engel olmuştur[10].

1800'lü yıllara doğru gelindiğinde Kürt Mirlerinin kendi aralarındaki tarihsel çekişmelerine ilişkin en büyük tepki hiç beklenmedik bir yerden, Kürt edebiyatının temel yapıtaşlarından olan ünlü şair ve ilim adamı Ahmed-i Xani'den gelmiştir. Xani'nin ünlü eseri "Mem û Zin"inin giriş bölümünde yazdığı konuya dair bir bölüm bu tarihsel ve sosyal gerçekliğe romantik bir protesto niteliğindedir. Xani'nin geçmiş yaklaşık 250 seneyi özetleyen "Derdê Me" başlığı altındaki dizeleri şu şekildedir[11];

"Ez mame di hikmeta Xwedê da
Kurmanc di dewleta dinê da
Aya bi çi wechê mane mehrum
Bilcimle ji bo çi mane mehkum
Wan girtî bi şur-î şehrê şuhret
Texsîr-i kirin bîladê hîmmet
Her mîrekê wan bi bezlê Hatem
Her mêrekê wan bi remzê Ristem
Bi'fikr ji Ereb heta Gurcan
Kurmanciye buye şibhê bircan
Ev Rum u Ecem bi wan hesarin
Kurmanc-i hemî li çar kenarin
Herdu terefan qebîlê Kurmanc
Bo tîrê qeza kirine amanc
Goya kul i serhedan kilîdin
Her taîfe seddekin sedîddin
...

10) Bitlis Han'ı Şerefhan'a ait Şerefname kitabında yaklaşık ilk yüz elli yıllık Kürt Osmanlı ilişkilerinde söz konusu duruma ilişkin pek çok ayrıntı bulmak mümkündür.

11) Bkz. Ehmedê Xanî Mem û Zin, Çev. M. Emin BOZARSLAN Hasat Yayınları 1990 İst.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ciwanmêrî u himmet u sexawet
Mîrînî u xîret u celadet
Ew xetme ji bo qebîlê Ekrad
Wan dane bi şur u himmetê dad
Hindî ji şecaetê xeyurin
Ew çendê ji minnetê nefurin
Ev xîret u ev uluwwê himmet
Bo manîê barê minnet
Lew pêkve hemişê bê tifaqin
Daîm bi temerrid u şiqaqin
Ger dê hebuwa îttifaqek
Vêkra bi kira me înqiyadek
....
Tekmîl-i di kir me dîn u dewlet
Teshîl-i dikir me ilm u hikmet
Temyîz-i di bun ji hev meqalat
Mimtaz-i di bun xwedan kemalat

Ben Allah'ın hikmetine şaşakaldım
Kürtler dünya devletinden
Acep ne sebeple kalmışlar mahrum
Hepsi birden niçin olmuş mahkûm
Onlar kılıçla şöhret şehrini fethetmişler
Himmet ülkesine boyun eğdirmişler
Hatem cömertliğinde onların her bir Bey'i
Rüstem cengâverliğindedir her bir erkeği
Bak, Arabistan'dan Gürcistan'a kadar
Kürtlüktür olmuş kaleler gibi,
Bu Rum (Türk)[12] ve Acemler onlarla hisar olmuş
Kürtlerin hepsi dörtkenarda yer tutmuş
Her iki taraf, Kürt kabilelerini

12) Osmanlı döneminde ve BOA. FON KODU: HAT ta daha sonra da Kürtler ekseriyetle Türkleri "Rum" diye tabir etmişlerdir. Kürtçe eski halk söylencelerinde bu halen varlığını korumaktadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İmha oklarına hedef yapmışlar
Sanki Kürtler sınırlarda kilittirler
Her taife sağlam set gibidirler
...
Cömertlik, himmet ve mertlik
Beylik, hamiyet ve yiğitlik
Hep Kürt kabileleri için onaylanmıştır
Onlar kılıkla ve himmetle ün salmıştır
Cesaretten hamiyetli oldukları kadar
Minnetten de nefret ederler
Bu hamiyet ve yüksek himmettir ki
Engel oldu minnet yükünü yüklenmelerine
Bunun içindir ki hepsi her zaman ittifaksızdır
Her zaman birbirlerine karşıdır ve parçalanırlar
Olsaydı eğer bir ittifakımız
Hep birlikte bir birimize itaat etseydik
...
O zaman dini de, devleti de ikmal eder,
İlmi de, hikmeti de elde ederdik
Sözler o zaman birbirinden ayırt edilir
Gerçek hüner sahipleri ortaya çıkardı.

Yukarıdaki dizeler savaş meydanlarında yiğitlikleri ile ünlenmiş Kürt Mirlerinin kendi aralarındaki uzlaşmaz tavırlarının ve neticede kendi içlerinde meydana gelen bölünmüşlüğün, Arabistan'dan Gürcistan'a uzanan Kürt bölgesinin güçlü devletler arasındaki savaş alanı ve tampon bölge olarak şekillenen statüsünün bir ozanın romantik diliyle ifadesidir. Kuşkusuz Xani'nin dizeleri dönem Kürdistan'ının sosyo-siyasal durumuna yalın bir biçimde ışık tutmaktadır.

19. yy ile beraber tüm dünya siyasetinde büyük değişikliklerin yaşandığı ve dünyada yeni dengelerin kurulduğu bir döneme girilmiştir. Bu yeni döneme girilir-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ken en önemli Kürt Emaretleri güneyden kuzeye doğru Süleymaniye[13] Merkezli Baban, Revanduz[14] merkezli Soran, Amidiye[15] merkezli Behdinan, Çölemerik[16] merkezli Hakkâri, Cizre-Botan, Garzan[17] ve Şirvan[18] Beylikleridir. Bitlis, Mahmudi, Hizan gibi onlarca kadim Kürt Emareti varlığını sürdürse de eski konumlarından ve güçlerinden uzak bir görünüm arz etmişlerdir. Han Mahmud'un Beyliği olan Müküs[19] ise yaklaşık 150 senelik Hakkâri egemenliği sonrası geleneksel Hakkâri Sancaklarından biri olarak kabul edilir hale gelmiştir. Han Mahmud'un dedesi Eyyubhan Bey ve babası Abdi Bey ile başlayan bağımsızlık hareketi sonucu Müküs Beyleri tekrar tarihteki yerlerini almışlardır[20].

19. yüzyıl, sanayi toplumunun temellerinin atıldığı ve Avrupa temelli yeni bir dünyanın kurulduğu çalkantılı bir yüzyıl olmuştur. Bu dönemin etkileri, ekonomik ve sosyal değişim rüzgârını yakalayamamış Osmanlı Devletini ve Kürdistan bölgesini de içine almıştır. Pek çok ülke içi ve bölgesel faktörün yanı sıra, Avrupa eksenli küresel değişim sancıları Kürdistan bölgesinde 1817–1856 yılları arası pek çok sıcak savaşa neden olmuştur[21]. Dönem Kürdistan'ında Kürt-Osmanlı, Kürt-Kürt, Sünni Kürt-Yezidi Kürt ve Kürt-Asurî[22] savaşları

13) Günümüzde Irak Kürdistan Bölgesinde aynı isimli şehir.
14) Günümüzde Irak Kürdistan Bölgesinde aynı isimli kasaba.
15) Günümüzde Irak Kürdistan Bölgesinde aynı isimli kasaba.
16) Hakkâri bölgesinin merkez ismi.
17) Günümüzde Batman ve Siirt'in bir bölgesi.
18) Günümüzde Siirt'in Şirvan İlçesi. .
19) Günümüzde Van'ın resmi adıyla Bahçesaray ilçesi.
20) Müküs Beyliği ile ilgili detaylı bilgiler için bkz. Sinan Hakan, Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud Peri Yayınları 2002-İst.
21) Tanzimat'ın ilanı ve sonrasında Kürdistan'daki etkileri Avrupa endeksli değişim rüzgarının Kürdistan'a yansıması olarak değerlendirilebilir.
22) Kürdistan bölgesinin kadim halklarından olup ileride göreceğimiz gibi mezheplerinden dolayı Nasturi olarak tanınmışlardır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

yanı sıra Osmanlı ve Sünni Kürtlerin Yezidi Kürtlere karşı saldırılarına da sahne olmuştur. Bu çatışmalar neticesinde binlerce insan ölmüş, etkileri günümüze kadar gelen toplumsal ve siyasal pek çok olumsuz hadise yaşanmıştır.

Bu dönemin en önemli dönüm noktalarından biri Osmanlı Devletinin 1839'da Mısırlı Mehmed Ali Paşa'ya karşı hezimete uğradığı Nizip Savaşından sonra Avrupa'nın da baskısıyla ilan ettiği Tanzimat Fermanı olmuştur. Tanzimat ile beraber İngiltere ve Fransa gibi Hıristiyan Avrupa devletlerinin gayrimüslimler üzerindeki etkisi Kürdistan'da da tepki vermiş, Kürdistan coğrafyasında dinsel farklılıklar, zamanla halklar arasındaki savaşları körükleyen bir durum haline gelmiştir. Bu savaşlar Kürdistan'ın sosyal dokusunu oldukça yaralamış, Müslüman Kürtlerin Yezidi Kürtler ve Asurilere (Nasturilere) karşı savaşları, Osmanlıya karşı ayaklanmalarında uluslararası destekten mahrum kalmalarına sebebiyet vermiştir. İleride göreceğimiz gibi Cizreli Bedirhan Bey gibi bazı Kürt Mirlerinin Nasturilere karşı katliama varan tutumları, yeni dünya düzeninin kurucularını kendilerine düşman kılmıştır. Bunun neticesinde Kürt Mirleri son ayaklanmalarında sadece İslam Halifesi ile değil Hıristiyan Avrupa ile de mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Kürt Mirleri bu şekilde 19. yy ile başlayan yeni küresel konjonktüre ayak uyduramamışlardır. Osmanlı ile ilişkilerinde geleneksel İran faktörünün yanında Hıristiyan Avrupa'nın da artık önemli bir aktör olduğunu yeterince göremeyen ve değerlendiremeyen son Kürt Mirleri tüm mücadelelerine rağmen kaçınılmaz olarak yenilmişlerdir.

Özellikle 1834-1847 yılları arası yaşanan Kürt-Osmanlı yoğun sıcak savaşlarıyla Kürdistan'da Mirlik dü-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: http://rapidshare.com/users/

zeninin sonu gelmiş, son Kürt Mirlerinin sürgünü ile bölgede etkileri günümüze kadar gelen pek çok siyasi, sosyal ve kültürel depremler yaşanmıştır.

Kitabın genelinde görülebileceği gibi bu yoğun savaş döneminde öne çıkan en önemli Kürt Mirleri Revanduzlu Mir Muhammed, Cizreli Bedirhan Bey ve Müküs Miri Han Mahmud olacaktır. Bu döneme giriş niteliği taşıyan en önemli olaylar Van Muhafızı Derviş Paşa isyanı olmuştur.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Bölüm I

19. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Osmanlı-Kürt İlişkileri ve Van Muhafızı Derviş Paşa İsyanı

Kürdistan bölgesinde 1800'lü yılların ilk çeyreğinde meydana gelen önemli hadiselerden biri Van Eyaletinde vuku bulan Van Muhafızı Mirimiran Derviş Paşa isyanıdır[23]. Yeni döneme girilirken Kürdistan'ın sosyopolitik yapısını daha iyi analiz etmemizi sağlayacak olan Derviş Paşa isyanı aynı zamanda ünlü Kürt Miri Han Mahmud hareketinin de başlangıç dönemine denk gelmesi ve ilişkili olması sebebiyle büyük önem taşımaktadır. Bu dönemde Van ve Hakkâri bölgeleri Erzurum ve Sivas Valilikleri aracılığıyla denetim altında tutulmuş, Van kaza merkezi, Kale Muhafızı olarak Erzurum Valiliği tarafından atanan bir Kaymakam tarafından yönetilmiştir. Hakkâri ve diğer bölgelerde ise çoğu Kürt Emaretinin geleneksel statüsünü koruduğu görülmektedir.

1816 yılında Van'a kale muhafızı ve kaymakam olarak atanmış bulunan Derviş Paşa, bazı karışıklıklara vesile olduğu gerekçesiyle Erzurum Valisi Ahmed Paşa tarafından görevinden azledilmek istenmiştir. Yerine Dergah-ı Ali Kapıcıbaşlarından Mustafa Paşazade İbrahim Yümni Bey'in Van Kaymakamı olarak atanması

23) Aslında 19. yüzyıla girilirken güneyde patlak veren Babanlı Abdurrahman Paşa direnişi de çok önemli bir hadise olmakla beraber, başlı başına ele alınması gereken bir konu olup bu çalışmanın dışında tutulmuştur.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - http://kurtcebi.com

düşünülmüş, Erzurum Valisinin talebi Dersaadet tarafından da uygun görülmüştür.[24]

Dersaadet'ten azil talebinde bulunan Erzurum Valisi, Van'dan çıkmayı reddeden Derviş Paşa'nın bölgedeki bazı Kürtlerle ittifak ederek bazı bölgeleri yağmaya giriştiğini, Hakkâri Miri Mustafa Bey'in, Derviş Paşa'nm baskısından dolayı İran'a iltica ettiğini ifade etmektedir. Van'dan çıkmayı reddederek isyana girişmiş bulunan Derviş Paşa meselesi bununla da sınırlı kalmamış, İran'dan Osmanlı tarafına geçen Sıpki Kürt aşiretini sahiplenmesinden dolayı iki devlet krizin eşiğine gelmiş, Van bölgesinde sıcak çatışmalar yaşanmıştır.

Dersaadet (İstanbul), Derviş Paşa ile ilgili şikayetler üzerine meselenin aslını öğrenmek amacıyla Sivas Valisi Ali Paşa'dan bilgi istemiştir. Sivas Valisi yaptığı tahkikata istinaden Dersaadet'e yazdığı 22.02.1817 tarihi raporunda Derviş Paşa'nın bazı Kürt gruplarla ittifak ederek ve onlardan asker yazarak, bazı bölgeleri yağma ettiğini, hicri 1231 (1816) yılında meydana gelen bu olaylardan bundan dolayı, halktan bir grubun İran tarafına geçtiğinin anlaşıldığını İstanbul'a rapor etmiştir[25]. Fakat bu resmi yazışmalarda Derviş Paşa'nın neden böyle bir tutum sergilediği söz konusu karışıklığın temel sebebi izah edilmemektedir. Çok önemli olan bu nokta maalesef karanlıkta kalmıştır. Osmanlı Paşa'sının makul bir sebebe dayanmadan, sadece keyfiyeti üzerine devletin uyarılarına rağmen böyle bir tutum sergilemiş olması mantıklı gözükmemektedir. Erzurum yeni Valisi Celaleddin Paşa'nın 08.08.1817 tarihli raporuna göre Derviş Paşa'dan dolayı İran tarafına geçenler

24) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 468 G.No: 22871.

25) BOA. FON KODU: HAT D.No: 452 G.No: 22390 Sivas Valisi Ali Paşa'nın 05 R 1232 (22.02.1817) tarihli raporu.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

Hakkâri Bey'i Mustafa Bey ve dört bin haneden oluşan reayasıdır. Ayrıca Paşa'nın, kendisini şikâyete gelen Vanlılara da zulmettiği ihbarı alınmıştır. Buna rağmen Erzurum Valisi, İran tarafına gidenlerin sadece kendi rızalarıyla giden Hakkâri Bey'i ve reayasının olmadığını şöyle ifade etmektedir[26]:

> "Derviş Paşa, daha önce İran'a bağlı bir bölgeyi vurmuş olduğundan, İranlı da Van civarına gelip Matmanıs[27] isimli kaleyi yakıp yıkmış, Akbulak, Pirselan ve Rehman isimli köyleri[28] dahi yağmalayıp, ahalisini alıkoymuştur."

Van Muhafızı Derviş Paşa İran tarafında bir bölgeye saldırmış, karşılığında İranlılar da Mahmudi (Hoşap) bölgesinde yer alan sınır bölgelerini yağmalamış ve bir kısım reayasını kendi taraflarına götürmüşlerdir. Derviş Paşa İran saldırıları üzerine Erzurum'dan cephane ve mühimmat istemiş fakat Erzurum Valiliği İran saldırılarına rağmen asi Van Paşasına yardım etmeye pek de sıcak bakmamıştır.

Derviş Paşa ile Dersaadet arasındaki kriz 1816 yılında görevine son verilmesi ile başlamış ve tutumundan dolayı Hakkâri Miri ve bir takım reayanın İran'a göçü ile daha da büyümüştür. Fakat bundan daha mühim bir sorun Osmanlının bir türlü Van'dan çıkmaya ikna edemediği ve cebren de zorlayamadığı Derviş Paşa'nın İran Kürt aşiretlerinden Sıpki aşiretinin Van toprağına göçünü kabul etmesi olmuştur. Bu durum Van Bölgesinde sıcak savaşlara sebebiyet vermiştir. Van'dan Dersa-

26) BOA. FON KODU: HAT D.No: 452 G.No: 22393 Erzurum Valisi Celaleddin Paşa'nın 24 N 1232 (07.08.1817) tarihli raporu.
27) Satmanıs kalesi olması kuvvetle muhtemeldir.
28) Bu köyler günümüzde de birer meskun mahaldir.

adet'e gelen Muhammed Ağanın konu ile ilgili verdiği 04.12.1817 tarihli tahriratta göre[29];

İranlı Kürt Sıpki aşireti İran'ı terk ederek Muş Mutasarrıfı Selim Paşa'ya sığınmış, İran elçisinin talebi üzerine Selim Paşa bunları kabul etmemiştir. Fakat Aşiret İran'a dönmemiş Derviş Paşa'nın daveti üzerine ona sığınmış ve paşa tarafından Van gölünün kuzey kıyısında bulunan Erciş kalesi ve civarına yerleştirilmişlerdir. İran elçilerinin talebine Derviş Paşa tarafından olumlu cevap verilmemesi üzerine İran'dan yedi sekiz bin kişilik bir kuvvet Erciş kalesini on beş gün muhasara altına almış, bölgedeki Kürtlere zayiat vermiş, çevredeki köyleri yakıp yıkmıştır.

İran Veliahdı Abbas Mirza ve Revan[30] Serdarı Hüseyin Han Sıpki Aşiretinin İran Kürtlerinden olduğunu dile getirerek, bunların Revan'da iskân ettirilmek üzere geri gönderilmeleri için Derviş Paşa'dan talepte bulunmuşlardır. Derviş Paşa İran tarafının taleplerine olumlu cevap vermemiştir. Bunun üzerine Veliaht Abbas Mirza, Derviş Paşa'nın bu tutumu ile ilgili Osmanlı Sultanına yazarak şikâyette bulunmuştur.[31]

İran tarafının Derviş Paşa'dan olumlu bir cevap alamaması ve Osmanlı Devletinin asi paşasına söz geçirememesinden dolayı İran ile ilişkiler ciddi bir problem halini almış ve sınırda yerel çatışmalar şiddetlenmiştir. Bunlardan en önemlisi İran Veliahdının, Revan serdarını Van bölgesi ile İran arasındaki en kilit nokta olan ve kadim Kürt Emaretlerinden Mahmudi Beyliğinin merkezi olan Hoşap kalesinin üzerine göndermesi ol-

29) BOA. FON KODU: HAT D.No: 451 G.No: 22363-B 25 M 1233 (04. 12.1817) tarihli rapor.
30) Günümüzde Ermenistan başkenti Erivan .
31) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 452 G.NO: 22395-B.

muştur. Buna istinaden Erzurum Valisi Celaleddin Paşa'nın Dersaadet'e yazdığı 01 R 1232 (18.02.1817) tarihli raporu şu şekildedir[32];

"Sıpki Aşiretiyle İran Kürtlerinden Zilanlı Hüseyin arasında kıskançlık olup, Van muhafızı saadetli Derviş Paşa Sıpki aşiretini himaye edip Van toprağına götürmüştür. İran Serdarı da "Bu aşiret İran Kürt aşiretlerindendir" diye iddiada bulunarak Zilanlı Hüseyin'i külliyetli Kürt ile Van toprağına göndermiş, Sıpki Aşiretini Erciş kalesinde hasar ve tazyik etmiştir. Bu defa Derviş Paşa iki kıta kaimesiyle tarafımıza yazarak, Hasan Han[33] da Acem askerleriyle Mahmudiye kalesi[34] üzerine tayin edilmiş ise de, kendisinin asker sevkiyle Mahmudiye'nin imdadına yetişip, mücadele ederek Hasan Hanı bozup kaçırmış olduğunu bildirmiştir.

Tarafına Erzurum'dan cephane yetiştirilmesini iltimas ve rica etmekle, cephanenin Derviş Paşa'ya yetiştirilmesi icap ettiğinden, beş katar barut ve silah bargirlere yüklenerek acele Derviş Paşa tarafına gönderilmiştir.

Derviş Paşa'nın tarafımıza varan iki kıta tahriratı iş bu yazımıza iliştirilerek taraf-ı saadetlerine gönderilmiştir. Acem askerlerinin serhudut-i hakaniyeden olan Van toprağına bu şekilde geçmelerine sebep nedir? Eğer Sıpki aşireti maddesi ise; merkum aşiret İran aşiretlerinden ise devletçe hak aramak, istekte bulunmak anlaşmaların gereği ve şartlarından olduğundan bahisle, askerlerini geri-

32) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 452 G.NO: 22392 Erzurum Valisinin 01 R 1232 (18.02.1817) tarihli raporu.
33) Revan Serdarı Hüseyin Han'ın kardeşi ve komutanıdır.
34) Mahmudi Kürt Beyliğinin merkezi ünlü Hoşap kalesi.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantav.org

ye çekip maslahat her ne ise devletçe tertip ve nizam verilmek üzere name yazıp bir mutemet adamımız ile Revan Serdarlığı tarafına gönderildi."

Görüldüğü üzere İran tarafının Mahmudi bölgesine saldırıları karşısında Derviş Paşa Van'dan Hoşap'a hareket ederek Hasan Han'ı geri püskürtmüştür. Daha evvel asi Paşa'ya cephane yardımında bulunmayan Erzurum Valiliği Derviş Paşa'ya cephane göndermek zorunda kalmıştır. İran tarafından asi Derviş Paşa'dan dolayı Osmanlı toprağına saldırılarda bulunmak yerine masaya oturması talep edilmiştir. Erzurum Valiliği aynı zamanda Derviş Paşa'nın tahriratlarında beyan ettiği meselenin hakikatiyle öğrenilebilmesi için Van tarafına adam gönderileceği ve neticenin Dersaadet'e yazılacağını yukarıdaki aynı rapora eklemiştir.

Mahmudi Kürt Beyliğinin merkezi olan ünlü Hoşap Kalesinin bu yıllardaki durumu hakkında detaylı bilgilere ulaşamamakla birlikte, ünlü Kürt Emaretinin Evliya Bey zamanındaki görkemli büyüklüğünden uzakta bir görünüm sergilediğini söyleyebiliriz. Bu dönemde Mahmudi Beyliği eski klasik statüsünü korumakta ise de İran saldırılarına tek başına mukavemet gösterebilecek kuvvette olmamıştır. Bu dönemdeki Mahmudi Bey'i aynı zamanda son klasik Mahmudi Miri olan Mehmed Emin Bey'dir.

Derviş Paşa tarafından Erciş'e yerleştirilen Sıpki Aşireti yeni bölgesinde de rahatsızlığa sebep olmuş, Muş mutasarrıfı Selim Paşa'ya[35] bağlı Bulanık[36] bölge-

35) Muş bölgesinin Kürt Beylerindendir. Bu aile Bayezid Beyleri gibi Osmanlı Devletinden Paşalık ünvanı almıştır.

36) Günümüzde Muş'un Bulanık İlçesidir. Malazgirt ile hemhuduttur.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://raptev.org

sini işgal etmiştir. Bu durum Muş Mutasarrıfı Selim Paşa ile Van Muhafızı Derviş Paşa'yı karşı karşıya getirmiştir. Selim Paşa Sıpkilerin bu bölgede kalmasına niyet etmeleri durumunda intikam almak zorunda kalacağını Sivas ve Erzurum Valililikleri kanalıyla Dersaadet'e bildirmiştir[37].

Meselenin giderek büyümesi üzerine Sivas Valisi Dersaadet'e yazdığı raporlarda Derviş Paşa ile ilgili o döneme kadar sükûnetle icabına bakılması kararlaştırıldığı halde sonuç alınamadığı belirtilmektedir. Konu ile ilgili gizli çalışmalar yürüten Osmanlı yetkilileri Derviş Paşa'nın durumunu tespit için bölgeden istihbarat toplamaya çalışmışlardır. Van kalesi tamiratı için Van'a gidip dönen Seyyid Efendi ve Van kalesinin sol kolağası olup Dersaadet'te bulunan Abdullah Ağa'nın verdikleri raporlardan Paşanın Dersaadet'in iradesine karşı hareketlerine devam ettiği ve bunun süreceği anlaşılmıştır. Ayrıca alınan bilgilere göre Derviş Paşa'nın Van ahalisi haricinde maiyetinde asker olmadığı tespit edilmiştir.

Osmanlı yetkililerinin tespit ettiği diğer önemli bir mevzu Kürt Mirlerinin birbirilerine olan güvensizlikleri, kendi aralarındaki soğuklukları ve husumetleri ve "devletçe güvenilmemeleri" gerektiği olmuştur. Hakkâri Beyleri ile Derviş Paşa arasında soğukluk olduğuna dikkat çekilmiş, Derviş Paşa'ya Sıpki ve sair bazı Kürt aşiretleri yardım etse dahi gelinen noktada Paşanın yenilmesinin zor olmayacağı ifade edilmiş fakat yine de Kürt aşiretlerine hiçbir şekilde güven duyulmaması gerektiği ifade edilmiştir[38]. Kürt Mirlerine güvenmenin gayri caiz olduğu ifade edilen raporlarda bu nedenle

37) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 471 G.No: 23078.
38) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 471 G.NO: 23078.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

Muşlu Selim Paşa'ya ve kendisine bağlı Kürt askerlere de güvenilmemesi, Van meselesinin çözümü için tek başına memuriyet verilmemesi halinde, maiyetindeki Kürt askerleri ile Van'a girdiği takdirde emniyetin sağlanamayacağı açıkça beyan edilmiştir. Böyle bir durumda Erzurum'dan görevlendirilecek askerlerin de mutlaka harekete katılması gerektiği ifade edilen yazıda şöyle devam edilmektedir;

> "... Selim Paşa Van üzerine yalnız memur olunur ise, geçmişte olduğu gibi bazıları bu konuyu aşiret kavgası kıyas ederek Van Muhafızı Derviş Paşa'ya imdada gelebilirler. Bu şekilde Van ahalisi dahi mal ve ırzlarını muhafaza için Derviş Paşa ile ittifaka mecbur olabilir. Selim Paşa Van'a girdiğinde şayet çıkmaması ve Derviş Paşa kendisine sığınarak eski durumunda bırakılmayı rica etmesi veyahut Van eyaletini kardeşi, oğlu ve sair akrabası için iltimas edip müsaade olunmadığı halde ahaliye yönetici olarak ataması gibi sakıncalar hatıra gelmiştir..."

Erzurum ve Sivas Valileri, Paşa unvanıyla Muş mutasarrıfı olan Kürt Selim Paşa'ya güvenmediklerini açıkça ifade etmektedirler. Kuşkusuz Sivas ve Erzurum Valilerinin bu tutumlarının bir sebebi de Kürdistan'da meydana gelecek olaylarda önceliğin ellerinden alınmasını istememeleri olmuştur.

Bu arada Osmanlı Valileri, Derviş Paşa üzerine askeri harekât çalışmaları yaparken, beklenmedik bir yerden Derviş Paşa'ya saldırı düzenlendiği haberi alınmıştır. Bu durum aynı tahriratta şu şekilde ifade edilmiştir[39];

39) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 471 G.NO: 23078.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

" ... Derviş Paşa, Hakkâri Beyleri, Hizan, Bohtan ve Şirvan Emirleriyle bozuşup, gerek söz konusu Emirler ve gerek Van eyaletine tabi ekseriyetle aşiret zabıtanı taraf taraf Van üzerine hücum etmişlerdir. Şehre yarım saat mesafeye kadar köprülerini zapt ederek o şekilde durup şehre zahire naklini men eylemişlerdir ..."

Erzurum Müşiri bu fırsatı kaçırmamak için Bayezid'te alınması gereken tedbirleri hızlandırmış ve Erzurum'a on beş saat mesafedeki Hınıs sancağına giderek Selim Paşa ile durum değerlendirmesi yapmıştır. Van üzerine yapılacak olası bir askeri harekâtta Derviş Paşa'nın İran Kürtlerinden yardım almasının önlenmesi için İran Şehzadesi Abbas Mirza ve Revan Serdarı Hüseyin Han'a yazılar gönderilmiştir. İran Şehzadesi Abbas Mirza da konu hakkında bilgilendirilerek Derviş Paşa'ya devletler arası antlaşmalar gereği yardım edilmemesi istenmiştir[40].

Asi Derviş Paşa'ya karşı yapılacak harekat gecikmelere uğramış, 1818 yılının sonlarına gelindiğinde isyanın gailesizce halledilmesi yoluna gidilerek nihai bir karar niteliğinde Kırşehir Sancağı uhdesine verilerek, karar kendisine bildirmiş ve bu şekilde Van'dan çıkması istenmiştir[41]. Lakin Derviş Paşa'nın belirsiz tavrı üzerine Mirimiranlık sıfatı ile Van'a atanan İbrahim Yümni Bey (Paşa), Muşlu Selim Paşa ve Silahdar Ali Paşalar kuvvetleri ile beraber Van'a doğru yol almışlardır. İbrahim Yümni Paşa Van'a birkaç saatlik mesafeye gelerek Erciş'ten yola çı-

40) BOA. FON KODU: HAT D.No: 769 G.No: 36172-A.
41) BOA. FON KODU: HAT D.No: 1227 G.No: 47928-E Derviş Paşa'ya Erzurum Valisi Ahmed Paşa tarafından yazılan 21 S 1234 (20.12.1818) tarihli mektup.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

kan Selim Paşa'yı beklemiştir[42]. Ayrıca Ali Paşa'da kuvvetleri ile bunlara iştirak etmiştir. Selim Paşa 24.12.1818'de Canik'e varmıştır[43]. Osmanlı kuvvetlerinin Van'a yaklaştığı haberi üzerine mukavemet edemeyeceğini anlayan Derviş Paşa Müftü Tahir Efendi, Sağ Ağası İshak Ağa, Mustafa Ağa ve Sarrafı Agop ile beraber Van'dan çıkarak Hoy yolu üzerinde olan Erçek bölgesine gitmiştir[44]. İbrahim Yümni Paşa Van'a yakın "Alay" köyü mıntıkasına geldiğinde Mahmudi Emareti Beyi ve Şıkaki Aşireti Reisi kendisine tabiiyetlerini bildirmişlerdir[45].

Osmanlı Ordusunun Van'a yaklaşması bölgede büyük bir korku ve endişe yaratmıştır. Halkın Osmanlı Ordusuna sıcak bakmaması İbrahim Yümni Paşa'yı endişeye sevk etmiştir. Neticede Muşlu Selim Paşa komutasındaki Osmanlı birlikleri Van merkezine oldukça yakın İskele Köyüne[46] vardıklarında Van ahalisi rai ve aman dilemiş 01 Ra 1234 (29.12.1818) tarihinde Osmanlı kuvvetleri şehre girmiştir. İbrahim Yümni Paşa Van halkının içten içe Derviş Paşa'ya karşı sempati duyduğunu, Derviş Paşa'nın da fırsat bulduğunda Vanlılarla işbirliğine girerek şehre geri dönebileceğine dair düşünce ve endişelerini Erzurum Valisi Ahmed Paşa ile paylaşmıştır[47].

42) BOA. FON KODU: HAT D.No: 1227 G.No: 47928 İbrahim Yümni Paşa'nın 27 S 1234 (26.12.1818) tarihli raporu.
43) BOA. FON KODU: HAT D.No: 1227 G.No: 47928-B Selim Paşa'nın 25 S 1234 (24.12.1818) tarihli raporu.
44) BOA. FON KODU: HAT D.No: 1227 G.No: 47928, BOA. FON KODU: HAT D.No: 1227 G.No: 47928-B, BOA. FON KODU: HAT D.No: 1227 G.No: 47928-J.
45) BOA. FON KODU: HAT D.No: 1227 G.No: 47928-I İbrahim Yümni Paşa'nın 29 S 1234 (28.12.1818) tarihli raporu.
46) Van Kalesinin güney batısında, günümüzde Van merkeze bağlı bir mahalledir.
47) BOA. FON KODU: HAT D.No: 1227 G.No: 47928-K, BOA. FON KODU: HAT D.No: 1227 G.No: 47925-B İbrahim Yümni Paşa'nın 29 S ve 01 Ra 1234 (28.12.1818 - 29.12.1818) tarihli raporları.

Derviş Paşa'nın Geri Dönüşü ve İbrahim Yümni Paşa'nın İntiharı

Derviş Paşa yerine Van Muhafızlığına atanan İbrahim Yümni Paşa endişelerinde haklı çıkmış, hatta bu gerçeklik hayatına mal olmuştur. Bu yeni duruma dair Dersaadet'e bilgi veren Erzurum yeni Valisi Hafız Ali Paşa, Derviş Paşa'nın İran Kürtlerinden topladığı askerlerle Van'a saldırdığını ve şehre girdiğini, İbrahim Yümni Paşa'nın bu durum karşısında intihar ettiğini rapor etmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla 1819 baharında asi Derviş Paşa, eski Erzurum Valisi Ahmed Paşa'nın vefatını fırsat bilerek bu işe girişmiştir. İran Devleti bu harekete destek vermemiş, fakat Derviş Paşa İran Kürtlerinde destek almayı başarmıştır.

Bu gelişmeler üzerine, Van'ın İçil Sancağı Mutasarrıfı Sert Mahmud Paşa uhdesine verilmesine ve Sert Mahmud Paşa'nın ivedilikle askeri harekat başlatarak isyanın cebren de olsa ortadan kaldırılmasında karar kılınmıştır. Sivas, Erzurum, Muş, Trabzon, Maraş, Diyarbakır, Maden Valilerine emirnameler gönderilerek savaş hazırlığına başlamaları istenmiştir. Ayrıca Çıldır, İspir, Bayburt gibi kaza mutasarrıflarına da bu savaşa katkı sunmaları yönünde emirnameler ulaştırılmıştır[48].

Erzurum yeni Valisi Hafız Ali Paşa Derviş Paşa'ya yazdığı 19 B 1234 (14.05.1819) tarihli mektubu ile Van'a yürümek üzere ağır mühimmata sahip orduların hazır edildiği, karşı koyamayacağı ifade edilerek, can güvenliğinin sağlanacağı taahhüdü ile teslim olması istenmiştir[49]. Hafız Ali Paşa bu konuda Dersaadet'i de bilgilendirmiş, yapılacak harekatın tüm safhalarına iliş-

48) BOA. FON KODU: HAT D.No: 470 G.No: 23047.
49) BOA. FON KODU: HAT D.No: 496 G.No: 24341-A.

kin bilgileri Dersaadet'e ulaştırmıştır.[50] Dersaadet, Derviş Paşa'nın mektupta izah edildiği gibi boyun eğmesi halinde can ve malına bir zarar gelmeksizin bir adada zorunlu ikamete tabi tutulmak üzere tutuklanmasını, boyun eğmeyip de çıkacak bir savaşın neticesinde aman dilemesi halinde talebinin kabul edilmeyip gereğinin yapılmasını emretmiştir. Erzurum Valisinin bir başka gayreti de bölgedeki Kürt Beylerinin Derviş Paşa'ya olan desteğini kesmek olmuştur. Hafız Ali Paşa, bu çalışmayı Muş Mutasarrıfı Selim Paşa aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Selim Paşa'nın en büyük başarısı, Derviş Paşa'nın tutumundan dolayı İran'a meyleden Hakkâri Miri Mustafa Bey'i tekrar Osmanlı Devletine itaate razı etmek olmuştur. Müzakereler yoluyla Derviş Paşa'nın itaati sağlanamamış[51], bunun üzerine Sert Mahmud Paşa ve Muşlu Selim Paşa komutasındaki birlikler Van'a doğru harekete geçmiştir. Sert Mahmud Paşa 19 L 1234 (11.08.1819) tarihinde "Alay" Köyüne[52] varmışlardır[53]. Aynı günün akşamı saat beş buçuk'ta Osmanlı kuvvetleri Van'a girmiş direniş göstermeyen asi Derviş Paşa ortadan kaybolmuştur.[54] Derviş Paşa saklanmayı veya kaçmayı başaramamış 21 Şevval 1234 (13.08.1819) tarihinde saklandığı yerde bulunmuş ve idam edilmiştir.[55] Muşlu Selim Paşa meselenin çözümüne dair katkılarından dolayı takdir görmüş, asi Derviş Paşa'nın idamı ile isyan son bulmuştur.

50) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 494 G.NO: 24270 Erzurum Valisi Hafız Ali Paşa'nın Dersaadet'e 25 B 1234 (20.05.1819) tarihli yazı.
51) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 496 G.NO: 24341.
52) Günümüzde Alaköy. Van'ın batısında merkeze bağlı bir köydür.
53) BOA. FON KODU: HAT D.No: 1227 G.No: 47924 Sert Mahmud Paşa'nın 19 L 1234 (11.08.1819) tarihli raporu.
54) BOA. FON KODU: HAT D.No: 750 G.No: 35443 Erzurum Valisi Hafız Ali Paşa'nın 20 L 1234 (12.08.1819) tarihli raporu.
55) BOA. FON KODU: HAT D.No: 1227 G.No: 47927 Sert Mahmud Paşa'nın konuya dair raporu.

Üretgen PDF Kitap Arşivi | https://ranter.org

Deviş Paşa İsyanının Sonuçları

Osmanlı Devletinin henüz kurumsal bir ağırlık kazanamadığı Kürt coğrafyasındaki politikalarını etkileyen en önemli iki faktör Kürt Mirlerine duyduğu güvensizlik ile caydırıcı ve dengeleyici bir konumda olan İran faktörüdür. Kürt Mirleri her ne kadar yüzyıllardır Osmanlı devleti hâkimiyeti altında özerk bir yapı ile yurtluk ve ocaklık olarak bölgelerini yönetmiş iseler de, Osmanlı Devleti ile Kürtler arasında hiçbir zaman güven ortamının sağlanmadığı aşikârdır. Bu durum bölge ile ilgili çoğu yazışmada açıkça yer almıştır.

Kuşkusuz Van Muhafızı Derviş Paşa isyanı Osmanlı-İran ilişkilerinde hareketli bir döneme girileceği sinyalini vermiştir. İran-Osmanlı ilişkilerinin, iki ülke sınırının bütününe yakın bir şeritte geleneksel statülerini koruya gelen yarı bağımsız denebilecek Kürt Mirlerinin yanı sıra Osmanlının atanmış yetkililerinin dahi isyan edebileceği bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.

Aynı zamanda İran Devleti ile Osmanlı Devleti arasında süregelen hudut anlaşmazlıkları, Osmanlı Devleti'ni bölgede meydana gelen direnişleri askeri yöntemlerden ziyade müzakere yoluyla çözmeye zorlamıştır.

Osmanlı Devletinin değil Hakkâri'ye kendi atadığı kaymakamı ile yönettiği Van'a dahi müdahalede zorlandığı görülmektedir. Kürdistan'ın çoğu bölgesinde Osmanlı Devletinin varlığı Mirlerin bölge paşalarına ödediği yıllık vergilerle sınırlı kalmıştır.

Derviş Bey İsyanı Sonrası Osmanlı-İran İlişkileri ve Haydaran Aşireti Meselesi

19. yılların ilk çeyreğinde İran tarafından Osmanlı tarafına özellikle Van Gölü kuzeyi ve Muş bölgesine

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

Kürt Aşiret göçlerinin olduğu görülmektedir. Sıpki Aşireti göçünün yanı sıra, 1819'da Sıvidan (Sıvidi) Aşireti de İran tarafından Muş tarafına gelip yerleşmiştir[56]. Sıpki meselesinden sonra Kürt Aşiret göçlerinin en büyük ve önemlilerinden biri kuşkusuz Kürt Haydaran Aşireti[57] göçüdür. Bu göç Osmanlı ve İran devletleri arasında önemli bir sorun olmuştur. Haydaran Aşireti meselesi dönem Kürt toplumunun sosyal ve ekonomik yapısını, özellikle aşiret mevhumunu çeşitli boyutları ile göz önüne seren önemli bir hadisedir.

1820'lere gelindiğinde Haydaran Aşiretinin bir kolu Osmanlı Kürdistan'ında Muş-Bulanık-Malazgirt ve Erciş bölgelerinde yaşıyor iken[58] diğer bir kolu da İran tarafında Hoy[59] bölgesinde varlık göstermiştir. Osmanlı bölgesinde yaklaşık 500 hanelik aşiret kolu Mehmed Ağa yönetiminde, İran tarafındaki 1000 hanelik kol ise Mehmed Ağa'nın öz kardeşi Kasım Ağa'nın yönetiminde olmuştur. Kasım Ağa'nın Hoy Hanı ile bozuşarak aşireti kışlamak üzere Muş bölgesine getirmesi ve Muş Bey'i Selim Paşa'nın buna müsaade etmiş olması Osmanlılar ile İran devletlerini önemli bir savaşın eşiğine getirmiştir.

İran tarafı Osmanlı tarafına geçen aşireti geri istemiş, savaş tehdidinde bulunmuştur. Buna istinaden Erzurum Valiliğine bilgi veren Muş Mutasarrıfı Selim Paşa'nın 31 Ağustos ve 02 Eylül 1820 tarihli mektupları[60] Haydaran Aşiretinin Farqin'den[61] Hoy'a uzanan yolculuğuna önemli bir ışık tutmaktadır. Selim Paşa'ya göre Hayda-

56) BOA. FON KODU: HAT D.NO:1 G.No:18.

57) Bu aşiret günümüzde ekseriyetle Van Gölünün kuzey bölgelerinde mukimdir.

58) Van Gölünün kuzeyindeki bölgeler.

59) Günümüzde aynı isimli İran Kenti.

60) BOA. FON KODU: HAT D.NO:4 G.No:105 105-A Selim Paşa'nın 22 ve 24 Za 1235 (31.08.1820 - 02.09.1820) tarihli mektupları.

61) Farqin veya Meyyafarqin olarak bilinir. Günümüzde Diyarbakır'ın Silvan ilçesidir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantoy.org

ran Aşireti Şafii mezhebinden olup[62], Osmanlı Kürt aşiretidir. Daha evvel Farqin'de ikamet ederlerken bir şekilde kuzeye yönelerek Muş, Malazgirt[63], Bayezid[64] ve Erciş[65] bölgelerine yerleşmişlerdir. Selim Paşa bu bölgede kalan aşiretin bazı seneler İran tarafına geçtiğini ifade etmiştir. Selim Paşa'mn babası Murad Paşa zamanında on seneye yakın Malazgirt'te ikamet eden aşiretten 1000 ailelik bir kol birkaç seneliğine Hoy ve Pirus tarafına geçip İran'a tabi olmuştur. Fakat geçen yıllar süresince İran tarafı ile uyuşamayan aşiret ehlisünnet olan Osmanlıya tekrar geri dönme kararı almıştır. Selim Paşa aşireti sahiplenmiş, Osmanlı Devleti'ne aşiretin Osmanlı Kürtlerinden olduğunu ve İran'a hizmetten feragat edip kendilerine tabi olduklarını ısrarla dile getirmiştir.

Aşiretin İran'ı terk ederek Muş'a gelmesi üzerine Hoy Hanı Fethali Han ve Revan serdarı Hüseyin Han tarafından aşiret reisi Kasım Ağa'ya tehdit mektupları yazılmıştır. Şehzadenin hiçbir şekilde bu durumu kabul etmediğini ifade eden Hüseyin Han;

> "... Siz iki İslam ülkesi arasında ihtilafı tekrar başlatmış olup, kıyamete kadar kurtulamayacaksınız...!"

demektedir. Kararlarından dönüş yapmadıkları takdirde Muş üzerine yürüyeceklerini ifade eden Revan Serdarı;

> "...İnanın ki Diyarbekir'e kadar gidecek olsanız dahi kurtulamazsınız...!"

62) Kürtlerin çok büyük çoğunluğu Şafii olup bu nedenle İran ile mezhep uyuşmazlığı yaşamışlardır. Yavuz döneminde Kürt Mirlerinin Osmanlı tarafına temayüllerinin temel dayanaklarından biri de Osmanlıların da Sünni olmalarıdır.

63) Günümüzde Muş'un aynı isimli ilçesi. Süphan Dağı'nın kuzey eteklerinde yerleşiktir.

64) Günümüzde Ağrı'nın İran hududundaki Doğubayezid ilçesi. .

65) Günümüzde Van'ın aynı isimli ilçesi. Van Gölünün kuzey kıyısındadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantav.org

diyerek İran tarafının kızgınlığını ve kararlılığını açıkça ifade etmiştir[66]. Görüldüğü üzere İran tarafı bu konuda Osmanlıyı suçlayıcı bir tavır takınmamış, Haydaran Aşireti reisi Kasım Ağa'yı iki ülke arasında tekrar sorunlara sebep olmakla suçlamıştır. İran tarafı yapacağı askeri harekâtta yine Kürt aşiretleri olan Zilan ve Sıpki Kürtlerinden yararlanmıştır. Bu aşiretlerden oluşturulan birlikler Revan'da toplatılmıştır[67].

Meselenin ciddi bir hal alması üzerine Erzurum Valisi Hüsrev Paşa ve mütesellim Osman Ağa tarafından Dersaadet'e yazılar yazılarak İran tarafının hücumu halinde yapılacaklarla ilgili emir istenmiştir[68].

Meselenin halli için İran elçisi Hüseyin Ağa Haydaran meselesi ve Muş Mutasarrıfı ile ilgili şikâyetleri havi mektuplarla Erzurum'a gelmiştir. İran Şehzadesinin ricası üzerine İran Elçisi Erzurum'da tutulmayarak meselenin kesin çözümü için Dersaadet'e gönderilmiştir. Aslında İranlılar bir yandan diplomatik çözüm arayışlarına girmiş iken öte yandan da bu ilişkileri yok edecek sınır boyu çatışmalarına girmekten kaçınmamışlardır. Bayezid'den Erzurum'a yönelen bir ticaret kervanı Revan yakınlarında Hacı Bayram köyü civarında Zilanlı Hüseyin Ağa'nın üçyüz ve birazda Acem süvarisinden oluşan bir İran birliğinin saldırısına uğramıştır. Çoğu katledilmiş, mallar yağmalanmıştır. Aynı zamanda İran tarafında ikamet eden Celali Aşireti de sınır boyundaki üç köyü yağmalamıştır[69]. Burada dikkat edilecek husus Sıpki, Haydaran, Celali ve Zilan aşiretlerinin hepsinin de Kürt aşireti olduğudur.

66) BOA. FON KODU: HAT D.NO:4 G.No:108.
67) BOA. FON KODU: HAT D.NO:1 G.No:18/G.
68) BOA. FON KODU: HAT D.NO:4 G.No:106 104 Erzurum Valisinin 25 Za 1235 (03.09.1820) ve Erzurum Müteselliminin 23 Za 1235 (01.09.1820) tarihli mektupları.
69) BOA. FON KODU: HAT D.NO:1 G.No:18 Erzurum Valisi Hüsrev Paşa'nın 25 Z 1235 (03.10.1820) tarihli mektubu.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

Bu arada İran kuvvetlerinin Kars'ın Kağızman İlçesine saldırıp köylerini yağmaladıkları Kars Muhafızınca Erzurum'a iletilmiştir. İran tarafının Muş'a saldırmak üzere hazırladıkları kuvvetlerinin 12.000 civarında olduğu ihbarı alınmıştır.

Tam da bu dönemde sınırı iyi koruyamayan Bayezid Mutasarrıfı Behlül Paşa'nın görevinden azledilmesi bölgede endişelere yol açmıştır. Zira Eleşkird Beyi Abdülhamid Bey'e miralaylık verilerek Bayezid'e atanması durumunda Behlül Paşa'nın bu karara isyan edip İran'a iltica edeceği beklentisi hâsıl olmuştur[70]. Fakat Behlül Paşa tahmin edilenin aksine bu karara direnmemiş ve İran tarafına meyletmemiştir[71].

Erzurum Valisi, Muş Paşası Selim Paşa'yı eskiden beri İran tarafından gelen ve fesada sebep olan Kürt aşiretlerine sahip çıkmakla suçlamıştır. Paşa, Kürt aşiretler yüzünden İran ile sınır antlaşmalarının bozulabileceğini ve sulhun ortadan kalkacağı tehlikesini dile getirmiştir.

1821 yılına gelindiğinde iki devlet arasındaki sorunların henüz çözülemediği ve sınır boylarındaki İran saldırılarının iyice yoğunlaştığı görülmektedir. İran, Kars yeni muhafızı Osman Paşa'nın 01 M 1237 (28.09.1821) tarihli raporlarına göre, Revan Serdarı Hüseyin Han'ın kardeşi Hasan Han vasıtasıyla Bayezid Sancağına bağlı Toprakkale'yi zaptetmiş ve Erzurum'a bağlı Eleşkird kazasına saldırarak Erzurum Valisine bağlı askerlerle savaşa tutuşmuş, zarar ve ziyana sebebiyet vermiştir[72]. Bu olayların akabinde Revan Serdarı büyük bir ordu ile Muş üzerine saldırmak üzere Bulanık Nahiyesine kadar gelmiş, kardeşi Hasan Han Muş Kalesine 6 saat mesa-

70) BOA. FON KODU: HAT D.NO:1 G.No:18.

71) Behlül Paşa'nın daha sonra Bayezid'e tekrar geri döndüğü anlaşılmaktadır.

72) BOA. FON KODU: HAT D.NO:817 G.No:37302/L ve BOA. FON KODU: HAT D.NO:817 G.No:37302/L Osman Paşa'nın 01 M 1237 (28.09.1821) tarihli raporları.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

fede Gumgum* köyüne kadar ilerlemiştir[73]. 19 Ekim 1821 tarihinde Muş Mutasarrıfı Selim Paşa, Hasan Hanın ordusuna saldırmış, yenilgiye uğrayan İran kuvvetleri geri çekilmek zorunda kalmıştır[74].

İran kuvvetleri geri çekilmelerine rağmen 1822'de saldırılarına yeniden başlamış, Revan Serdarına bağlı birlikler 05 Ş 1237 (27.04.1822) tarihinde sınırı geçerek bu defa Kars'ın kaza ve köylerine saldırılarda bulunmuşlardır. İran kuvvetlerinin Kars'a da saldırabilecekleri ihtimaline karşı Serasker Rauf Paşa harekete geçerek savunma ve karşı saldırılar için gerekli hazırlıkları başlatma emri vermiştir[75].

Kuşkusuz Haydaran Aşireti meselesi Osmanlı-İran arasındaki son aşiret meselesi olmamış ve Osmanlı tarafının askeri hazırlıkları ile İran saldırıları kısmen durmuş olsa da hiçbir zaman tam olarak çözüme de kavuşturulamamıştır. Zira iki ülke arasındaki siyasi sınırlar aslında sosyal sınırlara özellikle Kürt aşiretlerinin yaşam sınırlarına uygun bir yapı arz etmemiştir. Haydaran Aşiretinin göçüne istinaden İran tarafından Osmanlı tarafına çokça saldırıları olmuştur. Bu saldırılar düzenli İran Ordularının saldırıları değil "Zilan/Zilanlı" başta olmak üzere ekseriyetle İran tarafında yaşayan Kürt aşiretlerinden tertip edilmiş süvari birlikleriyle gerçekleştirilmiştir. Kuzeyde başlayan İran saldırıları zamanla güneydeki Mahmudi[76] ve Hakkâri Bölgelerini de içine alarak genişlemiştir.

*) Bu günkü Varto İlçesi.

73) BOA. FON KODU: HAT D.NO:819 G.No:37340/M ve BOA. FON KODU: HAT D.NO:819 G.No:37340/N Hınıs Bey'i Abdurrahman Bey'in 19 M 1237 (16.10.1821) tarihli raporları.

74) BOA. FON KODU: HAT D.NO:819 G.No:37340/L Hınıs Bey'i Abdurrahman Bey'in 23 M 1237 (20.10.1821) tarihli raporları.

75) BOA. FON KODU: HAT D.No:821 G.No:37383/B Serasker Rauf Paşa'nın 19 B 1237 (22.04.1822) ve ve BOA. FON KODU: HAT D.No:824 G.No:37400/A 12 Ş 1237 tarihli tahriratları.

76) Kürtlerin "Mıhemdi" dedikleri ve merkezi "Hoşap" olan bölge.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Bölüm II

Hakkâri Ve Mahmudi Bölgesinde İran İstilâsı Hakkâri, Mahmudi ve Müküs Mirleri

Van Bölgesinde başlayıp Osmanlı-İran devletleri arasında önemli bir krize neden olan Derviş Paşa isyanı arkasından gelecek pek çok sosyal yeni oluşumun zeminini hazırlamıştır. Bunlardan en önemlisi kuşkusuz Müküs Miri Han Mahmud'un tarih sahnesine çıkışıdır. Diğer Kürt Emaretlerine nazaran küçük sayılabilecek Müküs sancağı, 18 ve 19. yüzyıllar arasında Cizre ve Hakkâri Emaretleri tarafından paylaştırılmış, Müküs sancak merkezi Hakkâri Bey'i'nin yönetimine girmişti[77]. Müküs'teki yüz yılı aşkın Hakkâri yönetimi o kadar etkili olmuştur ki çoğu tarihçi Müküs'ü Hakkâri toprağından, Müküs Mirlerini de Hakkâri Mirlerinden saymıştır. Hatta ileride göreceğimiz gibi 1830'daki Vanlı İshak Paşa isyanında Osmanlı Erzurum yetkilileri Müküs'ü Hakkâri Sancaklarından biri olarak zikretmektedirler.

Ünlü Şerefname'de de detaylıca anlatıldığı üzere Müküs Mirlerinin köken olarak Hakkâri Mirleri ile bağları yoktur. Müküs, Hizan ve Spayert Beyleri akraba olup, Hınıs'a bağlı Bilican kalesine gelmiş, oradan da Selçukluların da yardımıyla Van Gölünün Güneyindeki bölge-

77) Müküs-Hakkâri Beyliklerinin ilk dönem detaylı ilişkileri için bkz. Şerefhan, Şerefname III. Safha IV. Bölüm Türkçeye çev. M. Emin Bozarslan, Hasat Yayınları.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

lere yerleşmişlerdir[78]. Bu aile muhtemelen 1207'de Ahlât Bölgesine yerleşen ve 1229'da Harzemşah istilası ile bölgeden ayrılan Eyyubi Hanedanının bir koludur.

19. yüzyıla doğru Müküs Beylerinden Eyyubhan Bey bu iki beyliğe karşı bağımsızlık savaşımına girmiş, oğlu Abdi Bey zamanında bu mücadele devam etmiştir. Müküs'ün Abdi Bey'in en büyük oğlu Şeyhi Bey zamanında yerel bağımsızlığına kavuştuğu kabul edilir. Ölümü üzerine kardeşi Han Mahmud Müküs Miri olmuş ve önümüzdeki bölümlerde detaylıca değineceğimiz gibi zamanla Kürdistan'ın en kudretli Mirlerinden biri haline gelmiştir.

Erzurum Valiliğinden Dersaadet'e gönderilen raporlardan anlaşıldığı üzere[79] İran güçleri 1825'ten sonra Hakkâri ve Hoşap bölgelerini istila ederek bölgedeki Kürt Beylerini kendilerine tabi kılmışlardır. İran-Rus savaşlarını da fırsat bilen Osmanlı Devleti yine bölgedeki Kürt Beylerinin desteğiyle bölgeyi geri almıştır. Fakat barış antlaşması ve sınır tespiti noktasında bazı kaleler üzerinde ihtilaf devam etmiş ve barış görüşmeleri uzamıştır. Bu süreçte Hoşap Sancağı özellikle Hakkâri ve Hakkâri Beyi Nurullah Bey'in konumu ve bölgedeki zırnık madeni önemli bir ihtilaf noktası olmuştur. Ayrıca daha evvel Osmanlı ile İran arasında önemli bir sorun olan Sıpki ve Haydaran Kürt aşiretleri meselesinin de tekrar gündeme çıktığı görülmektedir. İran Devleti adına sınır barış görüşmelerini Ağa Hasan yürütmüştür. Osmanlı Devleti adına görüşmeleri yürütüp İran tarafına gidip gelen ve Hakkâri Kürt Beylerinin Devleti Aliyye'ye bağlılıklarını sağlayan Erzurum Valisi Galip Paşa'nın İççukadarı Ahmed Ağa olmuştur. Görüşmeler çoğunlukla Erzurum'da gerçekleşmiştir.

78) Bkz. Şerefhan, Şerefname III. Safha IV. Bölüm.
79) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 801 G.No: 37091.

1825 ve sonrasında Osmanlı Devleti ile İran devleti arasında sorun teşkil eden tek konu Hakkâri Emareti ve karşılıklı istilalar değildir. Bölgenin ve dönemin sosyal dokusuna ışık tutacak bazı arşiv belgeleri halen bölgede büyük bir nüfuza sahip olan Şıkaki[80] ve Ertoşi[81] Kürt aşiretleri ile ilgilidir[82]. Şıkaki Aşireti büyük oranda İran hudutları dâhilinde, pek çok kola ayrılan Ertoşi aşireti ise Osmanlı Kürdistan'ında ikamet etmektedirler.

Hoy Serdarından Van Muhafızı Süleyman Paşa'ya gönderilen Farsça 28 S 1241 (11.10.1825) tarihli mektuba göre, Hakkâri bölgesi ile ilgili sorunlara ek olarak, Ertoşi Aşireti Ağası Osman Ağa bölgede fesatlıklara sebebiyet vermektedir. Hoy Serdarı iki ülke arasında sıkıntı yaşanmaması için Osmanlı Devletince bu fesatlıkların önüne geçilmesi istemiştir. Şıkaki Aşireti reisinin Kürtler tarafından öldürüldüğünü haber veren Serdar, bunun diyeti için İsmail Han Bey'i Van Muhafızı Süleyman Paşa'ya göndermiştir. Anlaşıldığı üzere Şıkaki Aşireti reisi, Osmanlı Kürtlerinden Ertoşiler tarafından öldürülmüştür.

Bu dönemde gerçekleşen en önemli olaylardan biri de bundan sonraki süreci önemli ölçüde etkileyecek olan Müküs Miri Han Mahmud'un tarih sahnesine çıkması olmuştur. Westan'da[83] ikamet eden Han Mahmud, Erzurum Valisi Galip Paşa'ya yazdığı 28.09.1825 tarihli Farsça mektupta[84], Van arazisinde meskûn olduğu günden beri Devlet-i Aliyye'ye hizmet ve itaat üzere ol-

80) Günümüzde de İran ve Türkiye topraklarında mukim Kürt aşiretlerindendir.

81) Günümüzde 12'ye yakın kolu olan ve ekseriyetle Türkiye'de mukim büyük Kürt Aşiretlerindendir.

82) BOA. FON KODU: HAT D.NO:812 G.No:37250/B.

83) Günümüzde Van'ın Gevaş İlçe Merkezidir. .

84) BOA. FON KODU: HAT D.NO:812 G.No:373250/E , BOA. FON KODU: HAT D.NO:812 G.No:373250/B 15 S 1241 (28.09.1825) tarihli mektubun Osmanlıca'ya tercümesi.

duğunu, Acem[85] saldırıları karşısında devletçe kendisine yardım edilmesini istemektedir. Han Mahmud, Galip Paşa'dan Van Muhafızı ve Muş Mutasarrıfı tarafına emir verilerek kendisine sahip çıkılmasını niyaz etmektedir. 1825 tarihli bu yazışma Han Mahmud ile ilgili ilk belgelerden birini teşkil etmektedir.

Osmanlı-İran görüşmeleri neticesinde İran Veliahdı Abbas Mirza'nın talimatıyla Hoy Serdarı tarafından İranlılar bölgeyi, oranın doğal yöneticileri olan ve Osmanlıya bağlılıklarını bildiren Hakkâri ve Hoşap Kürt Beylerine teslim etmişlerdir. Konu ile ilgili Hakkâri Beyi Nurullah Bey'in Dersaadet'e gönderilen Farsça mektubunun Osmanlılarca arşivlendirilen özeti aşağıdaki gibidir[86].

> "... Kadim Hakkâri ahalileri Devleti Aliyye'nin itaatkâr tebaasından olup kaç yıldan beri Acem takımı istila ile kale ve nahiyelerini tümden zapt etmiştir. Mutasarrıf Nurullah Bey mukavemete gücü olmayacağından Devlet-i Aliyye tarafından inayet görüp, kurtulmayı beklemek üzere iken, bu defa Hakkâri Kalesi ve etrafı Ahmed Ağa marifetiyle Acem elinden kurtarılmış ve Nurullah Bey tarafına iade ve teslim edilmiştir. Ebediyen Acem elinden kurtulmuş olduklarından büyük küçük tüm ahalileri saltanat-ı Seniye davetine bir ağızdan şükranlık duyarak, Devleti Aliyye'nin hizmet ve sadakatinden ayrılmayarak saltanat-ı Seniyenin tüm emir ve yasaklarına itaat ettikleri ve Hakkâri tarafından Abdullah adındaki kimseyi ibraz-ı sadakat ve teşekkür arzında Galip Paşa tarafına irsal eylemişlerdir..."

85) İranlı anlamında kullanılır.
86) BOA. FON KODU : HAT D.NO:801 G.No:37091.

Ahmed Ağa'nın çabalarıyla daha önce Derviş Paşa zamanında İran'a bağlılıklarını bildiren Hakkâri Beyleri tekrar Osmanlıya tabi olmuş ve İran tarafı bölgeyi Nurullah Bey'e teslim edip çekilmişlerdir.

İran Şehzadesi Abbas Mirza daha sonra üzerinde anlaşılmış, Türkçe ve Farsça suretleri Dersaadet'e gönderilmiş ve imzalanması gereken barış senedinde değişiklik yapmıştır. Hakkâri Bölgesinden Derik ve Hoşap'tan ise İbka[87] kalesini sınır tespit senedinden çıkarttıran İran Şehzadesi, bu kalelerin İran tarafında kalması gerektiğini ifade etmiştir. Bu mesele anlaşmazlığın sürmesine ve görüşmelerin uzamasına neden olmuştur. Yapılan tetkikte Derik kalesinin İran hududu içersinde kaldığı anlaşılmasına rağmen Çehrik ve Kotur kaleleri'nin de anlaşmazlık konusu olmasıyla sıkıntı büyümüş ve kesin bir antlaşma sağlanamamıştır.

Sınırdaki sorunların çözümü, Osmanlı tarafının Hakkâri ve Hoşap bölgelerini geri almasından sonra başlayan sınır görüşmeleri gerek İran, gerek Osmanlı Rus savaşları nedeniyle dört beş yıllık bir zaman dilimine yayılmıştır. Erzurum Valisi Galip Paşa'nın 23.09.1827 tarihli raporuna göre[88] söz konusu kaleler üzerinde antlaşmasızlık devam etmiştir. Bu kaleler üzerinde her iki devlet tarafından hak iddia edilmesi ve o dönem İran-Rus savaşları barış senedinin imzalanmasını geciktirmiştir. Galip Paşa hiçbir şekilde İran tarafına güvenilmediğini açıkça ifade etmiştir. Osmanlı Sarayı, şehzade Abbas Mirza'ya güvenilmeyerek, gerekirse barış senedinin İran Şahı tarafından tasdik edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

İran tarafının Hakkâri bölgesi üzerindeki taleplerini Hakkâri Beylerinin tutumuna bağlayan Paşa şöyle demektedir.

87) Abex olarak bilinen Van'ın Çaldıran bölgesidir.
88) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 768 G.NO: 36159 Erzurum Valisi Galip Paşa'nın 01 Ra 1243 (23.09.1827) tarihli raporu.

"Hakkâri Emirleri uzunca bir zaman Acem'e meyilli ve tabi olarak o bölge kendilerinin gibi olmuştur."

Daha evvel de izah edildiği üzere Van Valisi Derviş Paşa'nın isyanından sonra dönemin Hakkâri Bey'i Mustafa Bey İran tarafına tabiiyetini bildirmişti. Anlaşıldığı üzere bu durum 1827'e gelinene değin devam etmiştir. Hakkâri Beyleri bu tutumları ile Osmanlı iradesinden bağımsız bir görüntü arz etmişlerdir. Benzer Beyanatlar İran müdürü Ağa Hasan tarafından da daha önce dile getirilmiş[89] ve sınırdaki Beylerin kâh İran tarafına kâh Osmanlı tarafına meyletmiş olmaları bölgelerinin hangi devlete tabi olduğunun tespitini zorlaştırmıştır.

İran ile sorun olan önemli iki kale Çerik ve Kotur kaleleri olmuştur. Çerik kalesinin İran hududu içinde kaldığı kabul edilmiştir. Kotur Bölgesinin yöneticisi Mahmudi Bey'inin amcazadesi Musa Bey olup kendisi İran Devletine bağlı olmuş ve hatta onlardan Han unvanı alarak Musa Han diye tanındığı anlaşılmıştır.[90]

Osmanlı Devletinin çekindiği önemli bir nokta da bölgede artmaya başlayan Rus etkisi olmuştur. Rusların İran Devleti üzerinde artan nüfuzu, İranlıların tahriki ile Rusların bu sınır kaleleri üzerinde iddia sahibi olabileceği endişesini doğurmuştur. Görüşmelerin sıkıntıya girmesi üzerine Rus-İran savaşlarını fırsat bilen Osmanlı tarafı 1827 yılı sonuna doğru söz konusu bölgeleri, Kürt Beyleri ile anlaşarak kendine bağlamayı başarmıştır. Van Kaymakamı İshak Paşa, Hoşap ve Hakkâri Sancakları kalelerinden İran elinde kalan Derik, İbka, Çehrik ve Kotur kalelerinin de, bölgedeki Bey-

89) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 801 G.NO: 37091.
90) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 714 G.NO: 34100.

lerin celp ve taltif edilerek ele geçirildiği haberini Erzurum Valisi Galip Paşa'ya müjde olarak vermiştir[91].

Mahmudi Beyliği ve Hoşap Kalesinin Durumu

Osmanlı-İran münasebetlerinde Hakkâri Beyliği gibi, Hakkâri'nin kuzeyi, Van ile İran arasındaki bölgede bulunan Mahmudi Beyliği de sürekli kilit bir rol almıştır. Mahmudi Beyliği Yavuz ve Kanuni döneminde, İran'a komşu olmaları hasebiyle de Kürdistan Bölgesinin en gözde Emaretlerinden biri olmuştur. "Mahmudi" isminin bölgeyi daha sonra ele geçirecek olan Han Mahmud'la bir ilgisi yoktur. Şerefname'ye göre bu Kürt Beyliği adını kurucusu olan Şeyh Mahmud'dan almıştır. Kürtler arasında "Mıhemdi" olarak bilinen bu beyliğin ve bölgenin merkezi ünlü Hoşap kalesidir[92]. Yüzyıllara dayalı Osmanlı İran savaşları boyunca sürekli güç kaybeden Mahmudi Kürt Beyliği 1827'ye gelindiğinde eski gücünden oldukça uzak bir görünüm sergilemektedir[93]. 1827 yılı sonlarında İran'ın bölgeden çekilmesi ile Mahmudi Miri Mehmed Emin Bey Erzurum Valisi ile iletişime geçmiş ve bağlılığını bildirmiştir.

Erzurum Valisi Galip Paşa 13.11.1827 tarihli Dersaadet'e gönderilen yazısında,[94] daha önce başlarına buy-

91) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 768 G.NO: 36159 Erzurum Valisi Galip Paşa'nın Dersaadet'e yazdığı 23 Ca 1243 (13.12.1827) tarihli mektup.

92) Bu kale günümüzde de varlığını sürdürmektedir. "Hoşap" ismi Türkçeye çevrilerek bölge günümüzde "Güzelsu" resmi ismini almıştır. Güzelsu Beldesi ve Hoşap Kalesi Van-Başkale karayolu üzerindedir.

93) Mahmudi isminin bölgeyi daha sonra ele geçirecek olan Han Mahmud'la bir ilgisi yoktur. Şerefname'ye göre Beylik adını kurucusu olan Şeyh Mahmud'dan almıştır. Kürtler arasında "Mıhemdi" olarak bilinen bu aşiretin ve bölgenin merkezi ünlü Hoşap kalesi olmuştur.

94) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 733 G.NO: 34800 Erzurum Valisi Galip Paşa'nın Dersaadet'e yazdığı 23 R 1243 (13.11.1827) tarihli mektup.

ruk oldukları halde, Devlete bağlılığını beyan etmek için oğlunu kendisine gönderip itaatini bildiren Hoşap Sancak Bey'i Mehmed Emin Bey'den bahsetmektedir. Galip Paşa'nın raporu şu şekildedir;

"Van Eyaletinden sayılı olan Hoşap ve Hakkâri Sancakları Emirlerinin çoktan beri Erzurum'a değil Van'a bile geldikleri yok iken, velinimetimiz sayesinde telif olunarak Hoşap Sancağı Beyi Mehmed Emin Bey, oğlunu kulunuz tarafına göndermiştir. Hoşap Kalesi Van'a yedi sekiz saatlik bir mahalde, metin bir mevkide olup elzem bir yer olduğu istihbar kılınmıştır.

Bu nedenle Mehmed Emin Bey'in halini ve merkum kalenin durumunu anlamak için kendisi de istediğimizde, hasta ve ihtiyar olmasına karşın o hal ile geçende gelip Devlet-i Aliyye'nin kulu ve rızacısı olduğunu göstermiştir.

Atalarının devlete hizmet etmeye çabalamış olduklarından bahsedip, daha önce oğlu geldiğinde Hoşap kalesinin vergisinin istenmesine istinaden mezkûr kalenin mahallinde bilirkişi marifetiyle keşfi çıkarılmış olduğunu, tüm tamiratının yirmi iki bin kuruşa mal olacağını ifade eden bir yazı vermiştir.

Beyliğine ve ocaklığına ve gerek ecdadı uhdesinde olan bazı tımara dair eski berat-ı şerifler getirip pirliğine ve eski hizmetlerine hürmeten Dersaadet'e takdimiyle bağışlanmalarını tekrar rica eylemiştir. Bununla beraber akranı arasında imtiyazı ve bundan böyle de saltanat-ı Seniye hizmetinde artarak çoğalacak şevk ve iktidarı için kadimi şekilde mirimiranlık ile çıraklığını niyaz etmiştir.

Hoşap sancağında ve gerek İranlıdan geri alınan malum kalelere dâhil bulunan Elbak tarafında birer Mirimiran bulundurulması faydalı olacağı bundan önce Van muhafızı kulları dahi bendeniz tarafına işaret edilmişti."

Galip Paşa'nın anlattıklarından da anlaşıldığı üzere bölgedeki Kürdistan Mirleri üzerindeki Osmanlı otoritesi uzun süre belirsiz ve etkisiz bir durumda kalmıştır. Hakkâri ve Mahmudi Mirleri Osmanlı Devletine karşı neredeyse bağımsız bir konum arz etmişlerdir. Hatta daha önce İran tarafının da belirttiği gibi bu Kürt Beyleri kâh İran'a kâh Osmanlıya tabi olmuşlardır. Mahmudi Miri Osmanlıya tabi iken amcazadesi Musa Han, Kotur yöneticisi olarak İran'a tabi olmuştur. Galip Paşa Van Muhafızının da "Mirimiran" rütbesine haiz olduğunu, Mahmudi Bey'i ile eşit tutulmasının uygun olmayacağını dile getirmiştir. Eski beratları inceleyen Galip Paşa bunların kâh "Mirliva" kâh "Mirimiran" rütbelerini taşımış olduklarını fakat durumun çok da net olmadığı kanaatine vararak, Beyliğin "Mirliva" hükmünde Mehmed Emin Bey uhdesine kabulünü Dersaadet'ten istemiştir. Galip Paşa oldukça mühim bir konumda olan Mahmudi (Hoşap) Kalesinin tamiri için bölgeye mutemed adamlar göndereceğini, top ve mühimmat sevkinin daha sonra gerçekleştirileceğini Dersaadet'e bildirmektedir.

İran-Osmanlı Barışı Sonrası Hakkâri Beyliği ve Zırnık Madeni Meselesi

1832'ye kadar süregelen barış görüşmelerinde Kotur ve Çehrik kalelerinin İran tarafında kaldığı görülmekte-

dir.[95] Bu süre zarfında 1828'de Osmanlı-Rus Savaşları başlamış, 1828'de General Paskeviş komutasında Ruslar Erzurum üzerine yürümüşlerdir. Erzurum Valisi Salih Paşa mukavemet gösteremeyip, şehir Ruslara 08.07.1828'de teslim edilmiştir. Yaklaşık bir sene süren Rus işgalinden sonra 14.09.1829 Edirne Antlaşmasıyla Ruslar geri çekilmiştir. Bu savaşlar sonrası Erzurum kalesi harap bir hal almıştır. Rusların geri çekilmeleri ile birlikte bir kısım halkın da aynı zamanda Rus tarafına çekildiği görülmektedir ki muhtemelen bu Ermeni reayadır.[96] Osmanlı Rus savaşları Osmanlı-İran sınır görüşmelerinin uzamasına sebebiyet vermiş, ayrıca Rusların bundan böyle Yakın Doğu'da yeni bir aktör olduğu gerçeğini taraflara kabul ettirmiştir.

Osmanlı-Rus savaşları sırasında Nurullah Bey'in Hakkâri Bölgesi yöneticiliği Osmanlılarca kabul görmüştür. Doğal olarak ta Osmanlı Devletinin çok önem verdiği bölgenin zengin Zırnık madenleri Mirin tasarrufunda olmuştur.[97]

İran-Osmanlı sınır görüşmelerinin temel konularından biri de Zırnık madeni olmuştur. Osmanlı yetkilileri, madenin Osmanlı tarafında kalması için İran yetkililerine çeşitli hediyeler dahi vermişlerdir. Buna göre İran veliahdı şehzade Abbas Mirza'ya iki yüz bin kuruş ve beş yüz batman bakır, Revan Serdarına on beş bin kuruşluk hediye, Erzurum'da bulunan İran Devleti Kargüzarı Ağa Hasan'a on yedi bin beş yüz kuruşluk hediye ve Zeynelabidin Bey'e beş bin kuruş verilmesi kararlaştırılmıştır. Galip Paşa bu giderlerin madenin işletilmesinden elde edilecek gelirle karşılanabileceğini düşünerek yetmiş bin kuruş ödeme yapmış, Erzu-

95) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 810 G.NO: 37204/G.
96) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 810 G.NO: 34204.
97) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 810 G.NO: 34204.

rum'da ikamet ettirilen Vanlı Timur Bey madenin işletilmesi için görevlendirilmiştir.

Fakat söz konusu maden Hakkâri Beyi Nurullah Bey'in elinde olup, daha önce Devlete bağlılığını beyan ettiği halde bu maden gelirini Devletle paylaşmamıştır. Bölgedeki Osmanlı-Rus ve Rus-İran savaşları nedeniyle mesele belirsizliğini korumuş, bundan sonraki yaklaşık 4-5 yıl içersinde Hakkâri Miri Zırnık madeni gelirini Osmanlı Devleti ile paylaşmamıştır[98].

Bu sorun Hakkâri Mirinin üzerine bir askeri harekât düzenlenmesini gündeme getirmişse de Erzurum'daki Osmanlı Paşa'ları buna cesaret edememişlerdir. Galip Paşa'dan sonra Erzurum'a vali olan Mehmed Salih Paşa bölgedeki Zırnık madeninin Hakkâri Bey'inin elinde olduğu ve dilediği şekilde işlettiğini belirterek, buna rağmen Hakkâri bölgesine askeri bir harekat düzenlenmesinin çok zor olacağını ifade etmektedir. Bu arada İran tarafı Galip Paşa'nın madenlere karşılık kendilerine söz verdiği paranın tümünü alamadıklarını ifade ederek Osmanlıdan geriye kalan meblağın ödenmesini istemişlerdir. 10.03.1829 tarihli raporlara göre madeni işletemeyen Osmanlı Paşaları bu parayı verememiştir.[99]

1832 yılına gelindiğinde, İran sınır antlaşmaları sonrası Osmanlı Devleti için büyük önem arz eden Hakkâri ve Hoşap bölgelerindeki kalelerin statüsü aşağıdaki gibi şekillenmiştir. Bununla ilgili hicri 1247 (1832) tarihli rapor şu şekildedir[100]:

98) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 810 G.NO: 34204/G , BOA. FON KODU: HAT D.NO: 770 G.NO: 36176 , BOA. FON KODU: HAT D.NO: 714 G.NO: 34100.

99) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 714 G.NO: 34100 04 N 1244 tarihli rapor.

100) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 810 G.NO: 37204/I.

"Müteveffa Galip Paşa'nın İççukadarı memuriyetiyle İran antlaşmasından sonra İran tarafından Devleti Aliyye'ye ebediyen teslim olunan Hakkâri ve Hoşap Sancaklarında kâin Kale'lerin durumu;

Hakkâri Sancağında kâin Derik kalesi: Mir Merkum (Nurullah Bey)zabtındadır.

Hakkâri Sancağında kâin Pizan kalesi: Mir Merkum (Nurullah Bey) zabtındadır.

Hakkâri Sancağında kâin Başkılan[101] kalesi: Hakkâri Bey'i Nurullah Bey zabtındadır.

Hakkâri Sancağında kâin Zırnık madeni: Hakkâri Bey'i Nurullah Bey zabtındadır.

Hakkâri Sancağında kâin Çerik kalesi: Mir Merkum (Nurullah Bey) taallukatından Yahya Bey zaptında ise de İran tarafından kalmak üzere mübadele olunacak senetten ithal ettikleri kaledir.

Hakkâri Sancağında kâin Erci kalesi: Mir Merkum (Nurullah Bey) zabtındadır.

Hakkâri Sancağında kâin Lorikan kalesi: Mir Merkum (Nurullah Bey) zabtındadır.

Mahmudi Sancağında kâin Hoşap kalesi: Mezkûr kale şu anda Van Muhafızı Timur Paşa zabtındadır.

Mahmudi Sancağında kâin Setmanıs kalesi: harabe olarak şu anda Van zabtındadır.

Mahmudi Sancağında kâin Mela Hasan kalesi: harabe olarak şu anda Van zabtındadır.

Mahmudi Sancağında kâin Kotur kalesi: Mezkûr kale antlaşmadan sonra İranlıdan Devleti Aliyye'ye iade olunmuş ise de sonraları İranlıya geçerek şu anda İranlı zabtında olup bundan akdem yazılı olarak işar olunduğu üzere İranlının

101) Günümüzde Van'ın Başkale İlçesidir.

Çehrik kalesiyle beraber olarak taraflarında kalmak üzere mübadele olunacak senede ithal eyledikleri kaledir."

Görüldüğü gibi 1832'ye gelindiğinde eski Kürt Mahmudi Beyliği tarih sahnesinden kalkmış, ünlü Hoşap kalesi ve Mahmudi bölgesindeki diğer kale ve kazalar Van Paşasının uhdesine geçmiş bulunmaktadır. Mehmed Emin Bey bu şekilde klasik Mahmudi Kürt Beyliğinin son Miri olmuştur. Yeni dönemde Hakkâri Beyliği önemini korumuş, Osmanlı Devletinin İran politikalarında göz önünde tutulan bir faktör olmuştur. Hakkâri Miri Nurullah Bey bu cihetle dönemin en büyük ve geleneksel yapısını koruyan Kürt Mirlerinden biri olmuştur. Hakkâri Bölgesinde Zırnık madeninin olması Osmanlı Devletinin bu bölgeye özel bir ilgi göstermesine neden olmuştur.

1832'ye gelindiğinde Hakkâri Beyliği ile ilgili Erzurum Valisi Esad Paşa'nın 30.06.1831 raporuna göre Osmanlı Devleti İran antlaşmasından sonra da başına buyruk olan ve Zırnık madenini işleterek elde ettiği geliri Devletle paylaşmayan Nurullah Bey'in üzerine askeri bir harekât düzenlemeyi düşünmektedir.[102]

Raporda yer alan tahkikata göre Zırnık madeni Hakkâri Mirinden kurtarıldığı takdirde senelik birkaç yüz kese akçe gelir getirecektir. Van'a bağlı bir kaza olan Hakkâri yirmi bin kadar nüfuslu olup dağlık ve çetin bir bölgedir. Esad Paşa Hakkâri Miri'nin hakkından gelmedikçe ne zırnık madenine, ne de bölgedeki kalelere sahip olunabileceğini ifade etmektedir. Hakkâri Mirinin elinde Başkılan, Pizan, Dêrık, Erci, Zırnık[103], Lodikan gibi kale-

102) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 810 G.NO: 37204/G Erzurum Valisi Esad Paşa'nın 19 M 1247 tarihli raporu.

103) Günümüzde Zerinak olarak bilinen bölge olsa gerek. Hoşap'ın batısına düşen bir bölgede olup eski bir kalesi de mevcuttur.

lerin mevcut olduğunu belirten Paşa, bir askeri harekât için en az on-onbeş bin asker ve yeterli derecede top, mühimmat ve cephane gerekeceğini ifade etmektedir.

Van Muhafızı İshak Paşa İsyanı ve Paşa'nın Müküs Miri Han Mahmud'a Sığınması

Osmanlının İran ve Hakkâri Beyi ile sorunlar yaşadığı aynı dönemde bölgede cereyan eden bir başka mühim olay da Van Kaymakamı İshak Paşa'nın isyanı olmuştur. Aynı yıl içersinde yine Van Muhafızı olan Demir Paşa'nın[104] da isyana giriştiği hesap edildiğinde Van şehrinin 19. yüzyılın ilk 30 yılında üç atanmış Osmanlı Paşasının isyanına mekân olduğu görülmektedir.

İshak Paşa 1830 yılı ortalarında Van Muhafızı iken Kars Muhafız vekilliğine atanmış,[105] yerine yine eski Van Muhafızlarından Vanlı Timur Bey getirilmiştir. Van'dan alınma kararına tepki gösteren İshak Paşa, Kars'a giderken yarı yoldan dönüp İran tarafında Zilanlı Hüseyin Ağa'ya gidip desteğini alarak, Van üzerine yürümüştür. Halktan da destek almayı başaran İshak Paşa, Zilanlı Hüseyin Ağa'nın desteğini çekmesiyle geri çekilmiş Müküs Sancak Beyi Han Mahmud'a sığınmıştır. Osmanlı Devleti bölgedeki pek çok aşiret ve Bey'in de desteğini alan Han Mahmud'un üzerine gidememiştir. Bu konudaki önemli bir nokta da İshak Paşa konusunda Han Mahmud ve Hakkâri Miri Nurullah Bey'in müttefik göründükleridir. Han Mahmud ile Osmanlı Devletini karşı karşıya getiren ilk önemli mesele İshak

104) Vanlı Timur Paşa'dır. Bazı belgelerde Demir Paşa olarak geçer.
105) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 1047 G.NO: 43212/C, BOA. FON KODU: HAT D.NO: 1047 G.NO: 43065.

Paşa isyanı olmuştur. Muşlu Emin Paşa'nın da bu meseleye karıştığı haberleri Erzurum Valisinin kendisine gücenmesine neden olmuştur. Oysa Emin Paşa bu isyanla alakalı olmayıp, Han Mahmud'un talebine rağmen, Erzurum Valisinin emrinden çıkmamıştır.

Konu ile ilgili Muş Mutasarrıfı Mehmed Emin Paşa'nın Erzurum Valisine gönderdiği 14.10.1830 tarihli belge aşağıdaki gibidir.[106]

> "İshak Paşa'nın ne vecihle olup ne hal ve harekât üzere olduğunu ve ne mahalde kaldığını sual babında bu defa tatarları kulları vasıtasıyla gönderilen emirname-i âlileri tarafımıza varmıştır. Bundan evvel İshak Paşa'nın firarında ne mahalle gidip, ne hal üzere olduğu ve ne şekilde harekete cesaret etmiş olduğunu anlamak için mahsusça casuslar gönderilmişti. Hali hazırda gelen cevapları sahih olarak şöyledir ki;
>
> Başında olduğu adamlarından başka Zilanlı Hüseyin Ağa'dan ve Van'ın aşiretlerinden bir miktar asker toplayıp, Hazret-i Velinimetimizin emriyle Van'la ilgili olarak gönderilmiş olduğunu beyan ederek bir takım halk ve biraz asker ile Van önüne ulaştığında, Timur Paşa'nın askeri ile rast gelinmiş, bir küçük kavga olmuş, Timur Paşa'nın askerlerinden bir miktar at dahi alınmıştır.
>
> Zilanlı Hüseyin Ağa'ya yazıp İshak Paşa firarından Devletli Veli Nimetim hazretlerinin ilim ve haberi olmadığından; "Ağa, ne edecek olursanız sonunda güçlük ve pişmanlık çekersiniz!" diye mahsusça haber ile adam göndermiştim.

106) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 1040 G.NO: 43065/A Emin Paşa'nın 27 R 1246 (14.10.1830) tarihli raporu. Bkz Belge 01.

Merkum Ağa (Hüseyin Ağa) haberdar edilip meselenin aslına vakıf olup, haber gönderip askerlerini geriye çektirdiğinde, İshak Paşa'nın da Van'a giremeyip Van Eyaletinde Hakkâri Sancaklarından olan Müküs Sancağı Beyi Han Mahmud'un yanına gittiğini, kuvvetli, sağlam bir kale olduğu ve Kürdistan'ın içerilerinde bir yerde olduğundan, mir merkumun (Han Mahmud'un) yanında ikamet üzere olduğunu sahih olarak haber verdiler.

Timur Paşa, biraderi, Kethüda Bey kulları ve Enderun hazinedarı Hamza Ağa ve tatar selameten Van'a vardıklarını bildirdiler. Şayet memur buyurursanız mülahazasıyla aşiret ve kabile askerlerinin toplanması için varakalar dağıtılıp, askerler de hazır ve amade edilmiştir. İşte, İshak Paşa Mir merkum'un (Han Mahmud) yanında ve söz konusu kalededir.

Ne şekilde emir ve irade buyrulur ise o şekilde amel ve harekât olunacaktır. Devletli veli nimetim efendim hazretlerinin kul ve kölesi olduğumuzdan, bazı anlatanların iftira ve yalanlarıyla bu kulunuzdan gücenmiş olduğunuz kulunuz tarafından bilinmektedir. Kerem ve lütuf ile kulunuzdan gücenmeyip af ile muamele ve merhamet buyurmaları ricası ve hizmetinizden canımı ve başımı başka tarafa çevirip esirgemeyeceğim malumunuzdur."

Emin Paşa, yukarıdaki yazıyı Erzurum'a gönderdikten hemen sonra, Han Mahmud'un adamları mektuplarla Emin Paşa'ya gelmişlerdir. Han Mahmud Emin Paşa'ya hitaben yazdığı Farsça mektubunda, İshak Paşa'nın memuriyeti icabı Van'a dönüş yaptığını ve Timur Paşa'nın buna karşı çıktığını ifade ederek, Hakkâ-

ri ve memleket aşiret ahalisinin İshak Paşa için toplanmış olduklarından kendisinin de bu safta yer almasını istemiştir.[107] Muş Mutasarrıfı Emin Paşa, bu davete uymamış ve ilk iş olarak bu durumu ve Han Mahmud'un mektubunu Erzurum valisine ulaştırmıştır. Muş Mutasarrıfı, 15.10.1830 tarihli yazısıyla yeni gelişmeleri Erzurum Valisine ulaştırmıştır. Buna göre, İshak Paşa Müküs'te Han Mahmud'un yanındadır. Ömeri, Hanifi, Ertoşi Aşireti Emirleri askerleri ile Han Mahmud'a katılıp, Edremit Kalesine kadar gelmişlerdir. Şıkaki, Takori ve Beravi aşiretleri de Han Mahmud'un yanına varmışlardır. Hakkâri Beyinin ve emrindeki bazı beylerin de yakında Han Mahmud'a katılacağı haberi alınmıştır. Emin Paşa Han Mahmud'un yanında hali hazırda üç bin kadar atlı ve dört beş bin kadar piyade olduğu bilgisini casusları aracılığıyla aldığını bildirmiştir.

Buradaki ilginç bir nokta Hakkâri Beyi ile vaktiyle onun tebaasından olan Müküs Beyinin aynı safta yer almış olmalarıdır. Muhtemelen bu iki Miri aynı safta birleştiren bölge halkının ve aşiretlerinin İshak Paşa'ya olan sempatisi olmuştur. Konu ile ilgili yazışmalarda dikkati çeken başka bir konu Müküs'ün hala alışılageldik bir biçimde Hakkâri bölgesinden sayılmasıdır. Osmanlı Devletinin Han Mahmud'dan asi paşasının üzerine gidemediği de ilgi çeken diğer bir noktadır.

İshak Paşa ve Hakkâri Miri Nurullah Bey İlişkisi

1831 yılına gelindiğinde eski Van Muhafızı asi İshak Paşa'nın Han Mahmud'un yanından ayrılıp, Hakkâri

107) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 1047 G.NO: 43212/H .

Miri Nurullah Bey'in yanında ikamet etmeye başladığı görülmektedir.

Esad Paşa'nın 10.06.1831 tarihli raporuna göre[108] Dersaadetten, Hakkâri Beyinin yanında ikamete başlayan asi İshak Paşa meselesinin büyük bir karışıklığa meydan verilmeden halledilmesi için bölge valilerine ve bölgedeki beylere yazılar yazılmıştır. Söz konusu emirnameyi Ali Ağa, Esad Paşa'ya ulaştırmış, Esad Paşa Ali Ağa'ya terfiken hazinedarını vererek Nurullah Bey'e göndermiştir. Gerek bunların getirdiği bilgilerden ve gerek Hakkâri Beyinin göndermiş olduğu yazılardan İshak Paşa'nın Hakkâri Beyinin yanında ikamet ettiği, fakat güç toplayarak Van'a saldırıp karışıklık çıkarmasının söz konusu olmayacağı ve bu nedenle meselenin kurcalanmaması gerektiği bildirilmiştir. Erzurum Valisi, Hakkâri Beyinin devlete bağlı kalacağını bildiğini, mesele biraz yatıştıktan sonra gizlice kendisiyle söyleşerek İshak Paşa meselesinin sorunsuz bir şekilde halledileceğini Dersaadet'e ifade etmiştir.

Kuşkusuz Nurullah Bey'in bu dönemdeki varlığı devlete bağlılığındaki belirsiz tutumu nedeniyle Osmanlı Devleti için önemli bir sorun olmuş, buna rağmen devlet sıcak müdahaleye pek imkân bulamamıştır. Bu durumu Hakkâri bölgesinde öldürülen Fransızlardan dolayı yaşanan krizde de müşahede etmek mümkündür. Erzurum Valisinden Dersaadet'e gönderilen, 30.06.1831 tarihli tahrirattan anlaşıldığı üzere[109] İshak Paşa meselesi yanı sıra, Hakkâri Beyi, Osmanlı ve İran Devletini karşı karşıya getiren önemli bir diğer mesele de Hakkâri bölge-

108) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 810 G.NO: 37204/N Esad Paşa'nın 29 Z 1246 (10.06.1831) tarihli raporu.

109) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 810 G.NO: 37204/G Esad Paşa'nın 19 M 1247 (30.06.1831) tarihli raporu.

sinde öldürülen birkaç Fransız ve İran uyruklu kişiler olmuştur. İran Devleti bu kişilerin bizzat Nurullah Bey'in adamları tarafından öldürüldüğünü ifade etmekte olup, Nurullah Bey ise katillerin başkaları olup yakalanamadığını ve vukuattan sonra bunlara ait eşyaların İran tarafına gönderildiğini yazılı olarak İran şehzadesine bildirmiştir. Meselenin büyümesi üzerine Erzurum Valisi İran Müdürü Ağa Hasan'ı Erzurum'a davet etmiştir. Ağa Hasan Hakkâri Beyine inanmadıklarını, Devleti Aliyye bir çözüm bulmadığı takdirde, Hakkâri üzerine saldırabileceklerini açıkça ifade etmiştir. İran Müdürü'ne göre Hakkâri Beyi kesinlikle Devleti Aliyye'ye itaat etmeyecektir. Ayrıca devlete büyük bir kazanç kapısı olabilecek Zırnık madeni Hakkâri Beyi tarafından işletilmektedir.

Süregelen gelişmeler Nurullah Bey'in daha önce yazılı olarak verdiği Devlete bağlılık beyanatının pek de gerçekleşmediğidir. Zırnık madeni ve Fransızlar konusunda devleti uğraştırmaya devam eden Nurullah Bey, İshak Paşa konusunda da Osmanlı Devletine yakın durmamıştır. Erzurum Valisi Mehmed Esad Paşa'nın 30.06.1831 tarihli raporuna göre[110], İshak Paşa'nın Van'da Timur Paşa'ya teslim edilmesi ve Hakkâri bölgesinde öldürülen birkaç Fransız uyruklunun katilleri ile ilgili bilgi vermesi Nurullah Bey'den istenmiştir. Bununla ilgili olarak Ali Bey görevlendirilerek Hakkâri'ye gönderilmiştir. Hakkâri Miri, İshak Paşa'nın aşiretler arasında sevildiğini ayrıca şu an için kendisine sığındığını belirterek, evine sığınan birini teslim etmesinin söz konusu olmayacağını, Osmanlı Devletinden İshak Paşa'nın affını istemiştir.

Nurullah Bey'e sığınmış olan İshak Paşa, Erzurum'da bulunan oğlu Tayfur Bey'e iltifat ve itibarda bulunulursa

110) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 810 G.NO: 37204/G Esad Paşa'nın 19 M 1247 (30.06.1831) tarihli raporu.

emniyette olduğuna kanaat getirip Devlete teslim olacağını beyan etmiştir. Ali Bey Hakkâri'den dönüp Van'a Timur Paşa'ya gelip durumu anlatmıştır. Timur Paşa İshak Paşa'nın Hakkâri'de kalmasında bir sakınca olmayacağı, meselenin bu şekilde yatışabileceğini ifade etmiştir.

İshak Paşa'yı Osmanlı Devletine teslim etmeyen Nurullah Bey, bölgede katledilen İranlı ve Fransızlarla ilgili olarak, katillerin bulunamadığını, kendilerine ait eşyaların da geçen sene Abbas Mirza tarafından gönderilen elçiye teslim edildiğini ve geride bir şey kalmadığını ifade etmiştir. Fakat Erzurum'da bulunan İran müdürü Ağa Hasan Nurullah Bey'i yalanlamış, katillerin mirin kendi adamları olduklarını ve eğer olay aydınlatılmaz ise onu rahat bırakmayacaklarını ifade etmiştir. Tahrirata göre söz konusu durum ve süregelen Zırnık madeni sorunu nedeniyle Hakkâri üzerine askeri harekât yapılması düşünülmüş, fakat bölgenin sarp ve çetin oluşu bu seçeneği zorlaştırmıştır.

Kürt Mirlerinin yarı bağımsız vaziyetleri ve Osmanlı Devletine karşı tutumları Dersaadet'te (İstanbul'da) zamanla Kürdistan'da merkezi yönetimin tesis edilmesi ve yarı bağımsız Kürt Emaretlerine son verilmesine dair politikaların belirlenmesine neden olmuştur. Osmanlı Devletinin batılılaşma hareketleri de kuvvetli bir merkezi yönetimi gerektirmiş, bu gereklilik Kürdistan'da yeni bir yapılanmayı kaçınılmaz kılmıştır. Osmanlı Devletinin 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Dersaadet'te yaşadığı kanlı yeniçeri olayları, saltanat içi sancılar, Mora'da başlayan Yunan direnişi, Arabistan'daki Vehabi ayaklanması ve akabinde çok ciddi bir hal alan Kavalalı Mehmed Ali Paşa isyanı Kürdistan maslahatını 1834 yılına kadar geciktirmiştir. 1834 yılı Kürt-Osmanlı ilişkilerinde çok kanlı yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

Bölüm III

1834-1839 Kürt Osmanlı Savaşları ve Yeni Döneme Geçiş

Kürdistan coğrafyasının büyük ölçüde Osmanlı devleti himayesine girdiği 16. yüzyılın ilk yarısından itibaren, 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar bölgedeki siyasi ve sosyal yapı büyük oranda mevcut yapısını korumuştur. 1834–1839 yılları arası Kürt Osmanlı ilişkilerinde çok kanlı yeni bir dönem olmuştur. Osmanlı Devletinin Avrupa endeksli mevcut küresel değişimler karşısında girmiş olduğu değişim rüzgârı Kürdistan coğrafyasında yönetimi merkezileştirme politikası olarak ortaya çıkmıştır. İngiliz, Fransız ve Rusların bölgede söz sahibi olmaya başladıkları bu dönem, Kürdistan Coğrafyasında klasik Osmanlı-İran-Kürt ilişkileri üzerine kurulan dengelerin köklü bir biçimde yıkılmaya başladığı bir dönem olma özelliği taşımıştır.

Bu noktada, Osmanlı-Kürt ilişkilerinde yeni bir döneme girilirken, bu dönemi etkileyen önemli unsurlardan olan Mısır isyanına da değinmek gerekecektir. Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa isyanı, Osmanlı – Kürt ilişkilerinin yanı sıra, varoluş ve neticeleri itibariyle Dersaadet'in tüm iç ve dış politikalarını derinden etkileyen çok önemli bir olay olmuştur[111]. Napolyon'un

111) Mısır isyanı hakkında detaylı bilgiler için bkz. Prof Dr. Fahir Armaoğlu 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914) Türk Tarih Kurumu Yayınları 2003-Ankara s. 193-219.

1798'de Mısır'ı işgali üzerine bölgeye gönderilen Osmanlı Ordusunda yer alan Kavalalı Mehmed Ali, Fransızların bölgeden çekilmesinden sonra 1804 yılına gelindiğinde Mısır Valisi olmayı başarmıştır. Mısır'daki Kölemen (Memlük) Beylerini etkisiz hale getirip bölgedeki Osmanlı yönetimini sağlamlaştırmayı başaran Kavalalı Mehmed Ali Paşa Dersaadet'in isteği ile 1811'den 1819'a kadar Medine'yi de ele geçirmiş olan Vehabiler ile savaşmış ve Vehabi direnişini bastırmıştır. Fransızlardan esinlenip Mısır'da kendine bağlı modern bir ordu ve donanma oluşturmayı başaran Mehmed Ali Paşa'nın en önemli hizmetlerinden biri de 1826'da Mora'da başlayan Yunan ayaklanması esnasında olmuştur. Dersaadet, Yunan ayaklanması üzerine Mehmed Ali Paşa'nın yardımına karşılık kendisine Girit ve Suriye valilikleri vaadinde bulunmuş, Mora yarım adasına büyük bir donanma ile çıkarma yapan Mehmed Ali Paşa direnişçi güçlere karşı önemli başarılar sağlamış ve direnişi büyük ölçüde bastırmışken Avrupa devletlerinin müdahil olmaları ve Navarin'de Osmanlı-Mısır donanmasının yakılması üzerine kuvvetlerini Mora'dan çekmiş, bu olay Sultanla arasını açmıştır.

Bu arada Mehmed Ali Paşa'nın kurduğu modern ordu ve ulaştığı askeri gücü de Dersaadet'te kuşku ile yaklaşılan bir unsur olmuştur. Mehmed Ali Paşa 1828-29 Osmanlı-Rus savaşı esnasında da oğlu için Rumeli ve kendisi için Anadolu Seraskerliğini talep etmiş, bu talep uygun görülmeyince Dersaadet'e yardımda bulunmamıştır.

Dersaadet ile arası açılmış olan Mehmed Ali Paşa 1831 yılından itibaren Sultan'ın kendisine tevcih etmeyi kabul etmediği Suriye üzerine yürümüştür. Oğlu İbrahim Paşa komutasındaki kuvvetler, 1832'ye gelindiğinde Kudüs, Halep ve Şam dahil Antakya'ya kadar

tüm Suriye topraklarını ele geçirmişlerdir. Sultan II. Mahmud ile anlaşma yolunu arayan Mehmed Ali Paşa Suriye'nin resmen kendi uhdesine verilmesi halinde kuvvetlerini geri çekmeyi teklif etmiş fakat Dersaadet bu teklife sıcak bakmamıştır. Bunun üzerine 21 Aralık 1832'de Konya'da İbrahim Paşa komutasındaki Mısır kuvvetleri üzerlerine gelen Osmanlı Ordusunu büyük bir hezimete uğratarak İstanbul'a doğru harekete geçmişlerdir. Bu arada Urfa ve Maraş bölgeleri de Mısırlılarca ele geçirilmiş, Mısır öncü kuvvetleri Bursa yakınlarına kadar gelmiştir. Mısır isyanının Osmanlı Saltanatını yıkacak boyutlara ulaşması Osmanlı üzerinde farklı hesapları olan Avrupa Devletlerinin müdahalesini kaçınılmaz kılmıştır. Osmanlı Devletinin var olma sorunu haline gelen Mehmed Ali Paşa isyanı, ilgili tüm tarafları etkiler boyuta ulaşmış, Avrupa ve Rusya harekete geçmesine neden olmuştur. Aynı zamanda Osmanlı yetkilileri de harekete geçmiş, Avrupa ve Rusya nezdinde yardım zemini aramışlardır.

Neticede Avrupa Devletleri ve Rusya'nın da içinde bulunduğu bir anlaşma sürecinden sonra Sultan II. Mahmud 06.05.1833'te bir "Hatt-ı Şerif" yayınlayarak Mehmed Ali Paşa'ya Mısır ve Girit valiliklerinin yanı sıra Suriye valiliği, oğlu İbrahim Paşa'ya da Cidde valiliğine ek olarak Adana "muhassıllığını[112]" vermeyi kabul etmiştir. Bu Hatt-ı Şerif 14.05.1833'te Osmanlılar ile İbrahim Paşa arasında Kütahya'da imzalanan bir antlaşma haline gelmiştir. Kütahya antlaşması Mısır ve Osmanlı arasında geçici bir barış ortamı sağlamış, Osmanlı Devleti modern bir orduya karşı durulamayacağı gerçeğini daha iyi görmüş, orduda modernleşme çalışmalarına hız vermiştir. Mısır hadisesinin diğer önemli

112) Bölgede vergi toplama hakkı.

bir neticesi Osmanlı Devletinin bir iç isyanı bastırmada düştüğü acziyet ve İslam Halifesinin meseleyi Hıristiyan Avrupa ve Rusya'ya havale etmiş olmasıdır. Kütahya antlaşmasından önce Rusların Saltanatı koruma adına Beykoz sırtlarına 5.000 kişilik bir birlik çıkarmış olması Dersaadet'in mevcut durumunu izah eden başlı başına bir göstergedir.

Kütahya antlaşması ile Mısır hadisesinin ilk safhası tamamlanmış, bunun üzerine rahat bir nefes alabilen Osmanlı Orduları Kürdistan'daki karışıklıkları çözme adına bölgeye yönelmek için harekete geçebilmiştir. 1834-1839 dönemi arası hemen hemen tüm Kürdistan coğrafyasında Osmanlı-Orduları ile Kürt Mirlerinin büyük savaşlarına sahne olmuştur. Bu döneme damgasını vuran asi Kürt Mirleri Soranlı Mir Muhammed, Amidiyeli İsmail Paşa ve Müküs Miri Han Mahmud olmuştur. Bu dönem ayrıca Cizreli Bedirhan Bey'in de tarih sahnesine çıktığı ve Osmanlı ile iyi ilişkiler kurarak güçlendiği bir dönemdir. Bu yıllara damgasını vuran bir başka mühim olay Osmanlı ordularının bazı Müslüman Kürt Beylerinin de desteğini alarak Garzan bölgesinde Yezidi Kürtlere karşı giriştiği amansız kırım olmuştur.

Soran Beyi Mir Muhammed Direnişi

Kürt Beyliklerinin güneydeki en önemli ayaklarından biri Soran Emareti ve bu Emaretin en ünlü beyi Mir Muhammed olmuştur.[113] Osmanlılar tarafından "Revanduzlu Mehmed Bey" olarak tanınan Mir Muham-

113) İsmi, Osmanlı belgelerinde Revanduz Bey'i, Revanduzlu Mehmed Bey veya Paşalık ünvanı aldıktan sonra Revanduzlu Mehmed Paşa olarak zikredilir. Kürtler tarafından Mir Muhammed olarak adlandırılmış ve tanınmıştır. Bir gözü kör olduğundan Mir Muhammede Kore olarak da bilinir.

med, aile içi bazı çekişmelerden sonra hicri 1246'da (1830-31) Musul'a davet edilerek hilat giydirilmiş ve şükran için Bağdat valisini ziyaret ettikten sonra[114], yönetimi Osmanlılarca tanınmıştır. Mir Muhammed, akabinde Soran bölgesi dışında işgallere girişerek güneyde Şehrizor (Kerkuk) Eyaletinden Köysancak, Harir, Köprü ve Erbil (Hewlêr) kazlarını, kuzeyde Cizre'yi ve kısmen Botan'ı da kapsayacak şekilde beyliğinin sınırlarını büyük ölçüde genişletmiştir.

Bağdat Valisi, asi paşayı dize getirmek için hicri 1248 senesinde (1832-33) külliyetli askerle mirin üzerine yürümüştür. Fakat Arabistan'daki Vehabi ayaklanması, akabinde Suriye ve Anadolu'ya kadar sirayet eden Mısırlı Mehmed Ali Paşa isyanı ve Mir Muhammedin Baban bölgesinin bir bölümünü işgal etmiş olan İran Devleti ile olan iyi münasebetlerinin de etkisiyle, Soran Miri ile baş edememiş, sonuç alamamıştır. Böyle bir durumda asi Kürt miri ile daha fazla sıcak savaştan kaçınan Osmanlı Devleti, devlete bağlılığını sağlamak için kendisine Paşa unvanı vererek yönetimini tekrar tanıma yoluna gitmiş, yapılan barış antlaşması ile Osmanlı askerleri geriye çekilmiştir[115]. Mir Muhammed, Bağdat valisinin baş edemeyerek paşalık unvanı vermesinden sonra bölgede daha da güçlü bir hale gelmiş, akabinde Amidiye Sancağını[116] da ele geçirerek yönetimine almıştır[117].

1835'e gelindiğinde Behdinan ve Baban Kürt Emaretlerinin topraklarını da içine almış olan Mir Muhammed'in

114) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 449 G.No:22342 BOA. FON KODU: HAT D.NO: 395 G.No:20874/D.

115) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 449 G.No:22342/E.

116) Behdinan Bölgesidir. Soran bölgesinin kuzeyinde, Hakkâri bölgesinin güneyindedir.

117) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 449 G.No:22346/B 27 L 1250 (25.02.1835) tarihli rapor. Bkz. Belge 02.

Cizre ve Botan Bölgelerini, hatta Diyarbakır'a 30 saat mesafesi olduğu ifade edilen Siirt kasabasını dahi istila etmiş olduğu görülmektedir. Bu arada bölgede farklı direniş hareketleri de gerçekleşmiş, Soran Mirinin yanı sıra Diyarbakır Bölgesinde Zerki Beylerinden Timur Bey ve Diyarbakır'a bağlı Maden ve Eğil taraflarından Tırkanlı Kürt Aşireti de sürekli direniş halinde olmuşlardır[118].

Yeni gelişmeler neticesinde Osmanlı paşaları, Soran Mirinin bu hal üzere bırakılması halinde önünün kesilmesinin zor olacağı düşüncesiyle, meselenin çözümü için somut adımlar atmaya başlamışlardır. Kuşkusuz yukarıda izah ettiğimiz gibi Mayıs 1833'te Kütahya Antlaşması ile Mısır isyanının son bulmuş olması Osmanlı Devletinin Mir Muhammed üzerine gitmesini kolaylaştırmıştır. Bu dönemde Bağdat, Sivas ve Dersaadet arasında konuya ilişkin yazışmaların arttığı görülmektedir.

Mir Muhammed meselesinin çözüm yolunu açan gelişmelerden biri, daha önce Baban Beyleri ile Osmanlılar arasında cereyan eden mesele yüzünden İran işgaline maruz kalan Baban bölgesinde, işgal halinin sona ererek İran tarafının geri çekilmiş olmasıdır. Buna göre yapılan antlaşmalarla son İran memurları da Süleymaniye'yi terk etmiştir. Osmanlı Kürdistan'ındaki İran varlığının fiilen sona ermesi ve İran tarafının Soran Mirine yardım etmeyecek olması Osmanlı Devleti'nin elini güçlendirmiştir. Bunun yanında Soran Mirinin Kürdistandaki yayılmacı politikası neticesinde haylice düşman kazanmış olması da Mire karşı yapılacak bir harekâtta kayda değer avantaj olarak kabul görmüştür.[119]

118) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 449 G.No:22346/C 04 Za 1250 (04.03.1835) tarihli rapor.

119) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 449 G.No:22342/E Bağdat Valiliğinin 27 Z 1250 (26.04.1835) tarihli raporu.

1835'te Osmanlı Orduları fiili savaş hazırlıklarına başlamış, buna karşılık olarak Mir Muhammed Şubat 1835'te Musul'a 4 saat mesafede Navgir nahiyesinde 10.000 askeri ile konuşlanmıştır[120].

Amidiye Ahalisinin Reşid Paşa'dan Talepleri

Soran Mirinin bölgelerini de istilası sonucu Amidiye ileri gelenleri Sultana ve Devlete bağlı olduklarını ifade ederek, Mir Muhammed'in kendilerine zulmettiği şeklinde şikâyetlerini Sivas'a ulaştırmış, Sivas Müşiri Reşid Paşa'dan yardım istemişlerdir. Reşid Paşa'ya sunulan arzuhalde Bıradost Beyi Selim Han Bey, Bervari Beyi Mustafa Bey, Mızuri Ağası Abdi Ağa, Zibari Ağası Ömer Ağa, Zaho, Akre ve Amidiye Müftü ve Şeyhlerinin de aralarında olduğu 33 ileri gelenin mührü yer almaktadır[121].

Reşid Paşa, bu mezalimin Zat-ı Şahanenin[122] rızasına uymadığını, Devlete itaat edenlere her türlü yardımın gösterileceğini kendilerine bildirmiştir. Amidiye'nin Bağdat Valiliğine bağlı olmasından dolayı, durumu Bağdat Valisine yazarak, Bağdat'tan "Revanduz Beyinin" icabına bakılması istenmiştir. Reşid Paşa, Revanduz Mirine dair şikâyetler üzerine Amidiye ileri gelenlerine yazdığı 31.03.1835 tarihli mektubunda, şöyle demektedir;[123]

"Siz mademki Devlet-i Aliye kulluğunu iltizam etmişsiniz, malum olduğu üzere, bizim ve âlem-

120) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 449 G.No:22346/B 27 L 1250 (25.02.1835) tarihli rapor.
121) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 448 G.No:22317/D.
122) Osmanlı Sultanına atfen söylenir.
123) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 448 G.No:22317/B-C 01 Z 1250 (31.03.1835) tarihli rapor.

lerin velinimeti olan padişahımız efendimiz hazretlerinin Memalik-i Mahruse-i İslamiye'de (Osmanlı İslam ülkesinde) zulüm ve düşmanlığa asla rızası yoktur. Bu surette sizlerin dahi bu şekilde uğramış olduğunuz zulüm ve düşmanlığa Zatı Şahanelerinin rızası yoktur. Her şekilde muhafazanızın icra olunacağı açıktır. Amidiye Sancağı Bağdat Eyaleti dâhilinde olup, Bağdat Valisi hazretlerinin dahi o bölgenin Valisi olarak bu şekil zulüm ve yoldan çıkmaya asla rıza göstermeyecekleri aşikârdır. Şu anda Saltanat-ı Seniye tarafından Bağdat tarafına hayli Asakir-i Muntazama-i Muhammediye[124] memur edilip gönderilmiştir. Bu askerlerin gönderilmesi Revanduz Beyi gibi hainlerin tedip ve terbiyeleri ile cümle ahali ve fukaranın emniyet ve istirahatları hususundan ibarettir. Mesele, Bağdat Valisi tarafına yazılmış, Saltanat-ı Seniye'ye dahi arz ve inha kılınmıştır. Bağdat Valisi hazretlerine yazılan tahriratımız tarafınıza gönderilmiş olup, elinize geçtiğinde tahriratımızı alıp içinizden ileri gelenlerden dört beş kişi kalkıp doğru Bağdat'a giderek, Vali hazretlerine yazıları ibraz ediniz. Halinizi ifade ettiğiniz surette haklarınızda her şekilde müsaade ve uğramış olduğunuz düşmanlık ve hasardan sizi muhafaza buyuracakları aşikârdır."

Mektubunun sonunda Devletin kulluğunda durdukları takdirde mükâfata nail olacaklarını ekleyen Reşid Paşa Amidiye ileri gelenlerini bu şekilde Bağdat Valisine yönlendirmiştir.

124) Sultan II. Mahmud'un Yeniçerilerin ortadan kaldırılmasını müteakip kurduğu düzenli ordunun adıdır. .

Kuşkusuz Mir Muhammed'in bu tutumundan rahatsızlık duyan sadece Amidiye Beyleri ve ileri gelenleri olmamıştır. Seyfeddin Bey'in[125] yönetimindeki Cizre ve Botan bölgesinin ekseriyetini yönetimi altına almasından sonra Mir Muhammed ile sınırdaş hale gelen Şirvan ve Garzan Beyleri de mirin istilası korkusu ile karşı karşıya kalmışlardır. Revanduz Beyine karşı ciddi bir engellemeye girişemeyen Osmanlılar bölge beyleri ile ilişkiye geçerek, etki alanının daha fazla yayılmasını önlemeye çalışmışlardır. Bununla ilgili olarak Şirvan Hâkimi Said Bey Reşid Paşa'ya yazdığı Arapça mektubunda gönderilen hediyeleri aldığını, Revanduz Beyinin Cizre'yi işgal etmiş olduğunu, kendilerinin ona tabi olmayıp yerlerinde kaldıklarını ifade etmektedir[126].

Amidiyeli İsmail Paşa

Bu süre zarfında Reşid Paşa'ya giden isimlerden biri de sonraki yıllarda direniş bayrağını devralacak olan Amidiye Mirlerinden İsmail Paşa olmuştur. İsmail Paşa, Amidiye mutasarrıflığının kendisine verilmesi halinde, senelik 5.000 kese vergi vereceğini, Devlete bağlı kalacağını, asker yazılması v.b. taleplere uyacağını beyan ederek, Amidiye halkının da kendisini istediğini, bu şekilde Revanduz Beyi meselesini halledebileceğini Reşid Paşa'ya bildirmiştir. Sivas Valisi, Bağdat'a bağlı bölgelere karışmasının uygun olmayacağını belirterek, İsmail Paşa'yı Alay Bey'i Ahmed Beyle Bağdat Valisine yön-

125) Kürtlerce Mir Sêvdin veya Mir Seyfeddin olarak tanınır. Bedirhan Bey'in amcası oğlu, Ezdin Şer'in babasıdır. Cizre Reşid Paşa tarafından Mir Muhammed işgalinden kurtarıldıktan sonra Bağdat'a firar edecek ve yönetimini Bedirhan Bey'e kaptıracaktır.

126) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 449 G.No:22346/1-G.

lendirmiş, durumu Dersaadet'e de bildirmiştir[127]. İsmail Paşa bu taleplerine kısa vadede karşılık bulamamış, yedi ay boyunca Bağdat Valisi Ali Paşa'nın yanında kalmış, akabinde gereği için Musul Valisine yönlendirilmiştir. Amidiye halkının kendisini istediğini ısrarla ifade eden ve sürüncemede bıraktıkları için Bağdat ve Musul Valilerine gücenen İsmail Paşa, taleplerine olumlu bir cevap alamamıştır.[128]

Mir Muhammed Direnişinde Sivas-Bağdat Gerilimi

Revanduz hadisesi Sivas ve Bağdat Valileri arasında küçük de olsa bir soğukluk yaratmıştır. Bağdat Valisi Revanduz meselesini kendisinin çözebileceğini, İran ile Süleymaniye meselesini Şehrizor Valisi Mehmed Paşa'nın da gayretleri ile halletmiş olduklarını, bunu da halledeceklerini belirterek, Sivas Valisinin konuya müdahil olmasından dolayı rahatsız olmuştur. Aslında Sivas Valisi de konuyu sürekli Bağdat Valisine havale etmiş, fakat Kürtler Amidiye hadisesinde olduğu gibi ekseriyet çözüm mercii olarak Bağdat'ı değil, Sivas'ı görmüştür. Revanduzlu Mir Muhammed'in her iki Paşalığın da toprağına girmiş olması da vilayetin de müdahalelerini zorunlu kılmıştır. Zira Soran, Baban ve Behdinan bölgesi Bağdat'a tabi sayılır iken Cizre, Botan Garzan, Şirvan bölgeleri Sivas Müşirinin hükmü altındadır.

Konu ile ilgili gerek Bağdat gerekse Sivas'tan giden yazılar Meclis-i Şura gündemine alınmıştır. Bağdat Valisi, Şehrizor Valisi Mehmed Paşa'ya Musul Eyaleti tev-

127) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 376 G.No: 20474/B Reşid Paşa'nın 28 S 1251 (25.06.1835) tarihli mektubu.
128) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 377 G.No: 20477/L, BOA. FON KODU: HAT D.NO: 377 G.No: 20477/K.

cih edilerek Revanduz sorununun çözülebileceğini Dersaadete bildirmiştir. Meclis-i Şura meselenin halli için Reşid Paşa idaresinde teşkil edilmiş olan alayın önce Bağdat'a gidip sonra oradan tekrar Diyarbakır sınırına yakın olan bölgelere dönmesinin pek uygun olmayacağını düşünmüştür. Her ne kadar direniş bölgesi Bağdat'a bağlı ise de iki Paşa arasında sorun çıkmadan müşterek bir çalışma ile Revanduz Miri üzerine gidilmesi gerektiği şeklinde görüş belirtmiştir. Fakat neticede Bağdat Valisinin görüşü kabul edilerek Musul Eyaleti Mehmed Paşa uhdesine verilmiş, Reşid Paşa'nın alayı Revanduz üzerine yürümek üzere Musul'a Mehmed Paşa'nın yanına göndertilmiştir[129].

1835 Yılı, Mehmed Reşid Paşa'nın Garzan Seferi

Bağdat Valisi Soran Miri üzerine harekât düzenleyemezken, 1835 yılının baharında Sivas Valisi Reşid Paşa çoğunluğu Yezidi Kürtlerden oluşan Garzan Bölgesi üzerine yürümüştür[130]. Mardin'den Omeriyan Aşireti reisleri Revanduz Mirine yazdıkları 12.08.1835 tarihli mektupta Sivas Valisi Reşid Paşa'nın Garzan bölgesi ve Yezidhane'yi kontrolü altına alıp Diyarbakır bölgesi aşiretleri ile anlaştığını, haylice asker yazıp Diyarbekir'e gelmiş olduğunu, paşanın Mardin tarafına gelmesi halinde aşiretlerin taraf değiştirebileceklerini kendisine ihbar etmişlerdir[131]. Reşid Paşa, 01.11.1835 tarihli raporunda Garzan savaşlarına dair şu bilgileri vermektedir[132].

129) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 444 G.No: 22256.
130) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 447 G.No: 22311/A .
131) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 450 G.No: 22347/B 17 R 1251 (12.08.1835) tarihli mektup.
132) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 447 G.No: 22311/A Dersaadet'e yazılan 10 B 1251 (01.11.1835) tarihli rapor. Bkz. Belge 03.

"Malum-u Ali buyrulduğu üzere Garzan taraflarından dönüşümde, Garzan toprağında "Dağ kavmi" diye tabir olunan "Ekrad-ı Lâin"[133] tekrar direniş yoluna sapmışlardı. Tedip ve terbiyeleri amacıyla Muş Mütesellimi saadetli Emin Paşa kulları üç bin kadar süvari ile Muş tarafından, dört bin kadar ulufeli[134] ve ulufesiz piyade ve süvari de Diyarbakır tarafından tayin olunmuştu.

Merkum askerler söz konusu kavim üzerine iki koldan vurup birkaç defa muharebe gerçekleşmiş, iki üç köy üzerine hücum ile bir takım idam ve izale olunmuş, ova köyleri alınmıştır. Bunun üzerine merkum kavim aman dilemiş, bulundukları bölge sarp ve dağlık olduğundan rehinleri alınarak rai verilmiş[135] ve şimdilik gaile böylece bitirilmiştir."

Reşid Paşa, devamında Cizre'nin Revanduz Beyinin elinde olduğunu, Midyat, Siirt, Şirvan taraflarının da tazyike maruz kaldığını Dersaadet'e bildirmektedir. Reşid Paşa Cizre'nin alınmadan Diyarbakır Eyaletinin tam anlamıyla düzene kavuşmuş olamayacağını dile getirmiştir[136].

Reşid Paşa'nın yaptığı askeri harekâtlarla Kürdistan'daki etkisini gün geçtikçe arttırdığı görülmektedir. Bölgenin istikrara kavuşmasında Cizre'nin kilit rol oynadığı fikrinde olan Reşid Paşa 1835 yılı sonlarına doğru ağır kış şartları ve Mısır meselesi nedeniyle bu işi biraz er-

133) Reşid Paşa "Lanetli Kürtler" tabirini Yezidi Kürtler için kullanmıştır. (Ekrad, Kürt kelimesinin Arapçada çoğuludur.).

134) "Ulufe" paralı askerlere verilen maaştır. .

135) Af isteğinin kabulü için kullanılan bir tabirdir.

136) Görüldüğü üzere Reşid Paşa'nın Garzan Yezidi Kürtleri üzerine düzenlediği harekatta Diyarbekir ve Muş Kürtleri önemli katkılar sağlamışlardır.

telemek zorunda kalmıştır. Bu arada daha önce Osmanlılardan firar etmiş olan Milli Aşireti reisi Eyüp Bey'in kendisine dehalet etmek isteğinde bulunmuştur[137].

Kürt Osmanlı savaşları devam ederken Mısırlı Mehmet Ali Paşa isyanı da Irak ve Kürdistan sınırına dayanmış ve bölge olayları üzerindeki etkisini arttırmıştır. Reşid Paşa'nın 14.02.1836 tarihli raporuna göre[138] Niyeti Bağdat'ı ele geçirmek olan Mehmed Ali Paşa, Halep'te askerlerini toplayarak Bağdat'a 70-80 saat mesafede bulunan Dir denilen bölgeyi zapt etmiştir. Reşid Paşa, Mısırlı'nın Bağdat üzerine gidebileceğini pek mümkün görmediğini dile getirse de bölgedeki direnişler üzerinde tahrik unsuru olabileceğini de açıkça dile getirmektedir. Sivas Valisi, Diyarbekir'e kırk-elli saat mesafedeki bölgede olduğunu söylediği bazı Yezidi Kürt aşiretlerini de Diyarbakır'daki sahra köylerine zorla getirtip yerleştirmiştir. Suriye'de Mısırlı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın hazırlıklara girişip Urfa üzerine yürüyeceği haberi üzerine, Yezidi Kürtlerle savaşını sonlandırıp Urfa'ya gitmek zorunda kalmıştır[139].

Cizre'nin Alınması ve Reşid Paşa Mektuplarında Cizre

Kürdistan bölgesindeki harekâtlarına bazen ara vermek zorunda kalan Reşid Paşa 1836 baharında Cizre üzerine yürümek için hazırlıklara girişmiştir. Öncelikle Diyarbekir Bölgesinde bir harekât gerçekleştirerek Zerki Beyleri Recep, Timur ve Hüseyin Beyler ile Silivan[140]

137) BOA. FON KODU: HAT D.NO:377 G.No:20477-H.
138) BOA. FON KODU: HAT D.NO:377 G.No:20477-H Reşid Paşa'nın 26 L 1251 (14.02.1836) tarihli raporu.
139) BOA. FON KODU: HAT D.NO:376 G.No:20475-B.
140) Günümüzde Diyarbakır'ın Silvan ilçesi (eski adıyla Meyya Farqin veya Farqin) ismini bu Kürt aşiretinden almıştır.

Ağası Mirza Ağa'yı ele geçirerek Edirne'ye sürmüştür. Ayrıca daha önce kendisine teslim olmak isteğinde bulunan Milli aşireti ağaları Eyub ve Yusuf Beyleri de tutuklatarak Diyarbakır'da hapsetmiştir[141]. Daha sonra orduları Cizre üzerine yürümüş ve Revanduz Mirine bağlı ve Cizreli Mir Seyfeddin'in yönetimindeki Cizre'yi ele geçirmeyi başarmıştır. Reşid Paşa'nın oğullarınca gönderilen pusula Revanduz Miri Muhammed Bey'in elinde olan Cizre'nin Osmanlı Ordularınca ele geçirildiği haberini vermektedir[142].

> "Cizre dedikleri mahal oldukça çetin, köy ve kaleleri ziyadesiyle sağlam ve ahalisi cesaretli ve cengâver olarak bu hususta pek çok zahmet ve meşakkat çekilmiş ise de Allah'a hamdolsun ki Hazreti Padişah sayesinde ele geçirilmiştir. Bunun üzerine sair asiler dahi dehalet ve itaat etmiş olduklarından Revanduz maslahatının tamamlanması sırası gelmiştir."

Reşid Paşa tarafından da Dersaadet'e gönderilen benzer yazılarda Revanduz Mirinden alınan Cizre ile ilgili detaylı bilgiler verilmiştir. Buna göre şaki Cizre Beyleri itaat altına alındıktan sonra, Ordular güneye yönelmiş, Revanduz Beyi ile Zaho bölgesinde çarpışmalar devam etmiştir. Cizre'nin düşmesinden sonra Amidiye Beyleri de Orduya dehalet etmeye başlamışlardır. Musul Valisi Mehmed Paşa'nın da gelmesi ile Revanduz Mirine karşı Reşid Paşa, Musul ve Bağdat Orduları ile üç koldan saldırıya geçilmesi planlanmıştır.

141) BOA. FON KODU: HAT D.NO:288 G.No:17298-I.
142) BOA. FON KODU: HAT D.NO:288 G.No:17298-I.

Bölge hakkında bilgi veren Reşid Paşa, bölge ahalisi arasında çatışmaların eksik olmadığını, pek çok köyde barut imalatının yapıldığını da yazısına eklemiştir. Reşid Paşa'nın Cizre ve Cizre Beyi Seyfeddin Bey hakkında ki mektubu, dönem Cizre toplumu, kültürü ve kendilerini ünlü İslam komutanı ve sahabe Halid bin Velid'in soyundan sayan Cizre Beyleri (Azizi ailesi) hakkında önemli bilgiler vermektedir. Reşid Paşa'nın kardeşine yazdığı 07.05.1836 tarihli mektup şöyledir[143]:

"Cizre Bölgesi Kürtleri geçen sene gördüğümüz Kürtlere benzemeyip meğer bunlar onlardan birkaç kat fena bir milletmiş. İşte, Cizre Beyi Seyfeddin Bey dedikleri hainin ele geçirilen sarayında bulunup yazımıza iliştirilerek tarafınıza gönderilen Arapça evraklarından da anlaşılmaktadır. Şöyle ki; buralarda "Seyyid" ve "Şeyh" diye tabir edilen bir takım fesatçılar olup daima dağlarda gezip, tümüyle beyaz elbise giyerek, her nereye gitseler bazıları "Ca-i bı Şeyhna"[144] bazıları da "Şeyh-i ma hat"[145] diyerek, kadın ve erkek ellerini öpüp eteklerine sarılıyorlar. Bunlar kendi kabilelerine her ne söyleseler, yani "filan ile muharebe ediniz ve filan ile barışınız!" dedikleri anda öylece hareket ediyorlar. Şu şekilde ki; faraza iki aşiret birbiriyle savaşmaya başlayıp, iki taraftan da tüfekler kullanılıyor iken, bu şeyhlerin biri aralarına girdiğinde derhal tüfek kesilip yerli yerine giriyorlar. Özetle bunların halleri hiçbir millette görülmemiştir. İşte mezkûr evrakın dahi hain merkumun (Seyfeddin Bey'in) bu günlerde

143) BOA. FON KODU: HAT D.NO:288 G.No:17298/G Reşid Paşa'nın 21 M 1252 (07.05.1836) tarihli mektubu. Bkz. Belge 04.
144) Arapça "Şeyhimiz geldi" anlamındadır.
145) Kürtçede (Kurmanci) " Şeyhimiz geldi!" anlamındadır.

dağlarda olan şeyhinden olduğu meseleye vakıf olanlardan tahkik olunmuş ve tarafınıza gönderilmiştir. Hain merkuma bu derece hürmet ve tabiiyet etmeleri güya "Halid bin Velid" atalarından olduğu içinmiş. Lakin öyle midir, değil midir? Orasını bilemem. Huda bilir ki bunlar hutbelerinde bile padişahımız efendimizin adını yâd etmezler. Bir takımı Revanduzlunun[146], bu havali civanları da merkum Seyfeddin'in ismini anıyorlar. İşte her ne kadar tafsil olunsa bu haşaratın hareket ve halleri tarif olunmaz."

Cizre Beyleri olan Azizi ailesi Şerefname'de de belirtildiği üzere kendilerini Halid bin Velid'in neslinden sayarlar. Bu nedenle Kürtler arasında bu Beylere "Xalidî (Halıdi)" sıfatı verilmiştir. Cizre'nin Revanduz Miri denetiminde olduğu ve sonra Osmanlılarca ele geçirildiği dönemde Cizre Beyi Kürtlerce "Mir Sêvdin" olarak bilinen Seyfeddin Bey'dir. Reşid Paşa'yı oldukça uğraştırmış olan Seyfeddin Bey, Cizre'nin düşmesiyle firar edip Bağdat Valisi Ali Paşa'ya sığınmıştır. Seyfeddin Bey bu şekilde iktidarını Osmanlılarla iyi ilişkiler kurmayı başaran amcası oğlu Bedirhan Bey'e kaptırmıştır. Reşid Paşa, Seyfeddin Bey yerine Bedirhan Bey'i Cizre mütesellimi olarak atamıştır. Sonraki bölümlerde de görüleceği üzere Bedirhan Bey, Reşid ve Hafız Paşaların kendisine gösterdikleri itimat ve aldığı rütbe ile zamanla Kürdistan'ın en kudretli Beyi haline gelecektir[147]. Seyfeddin Bey daha sonra affedilip Cizre'ye dönebilmiş ise de yönetime talip olamamıştır[148]. İleride 1838 Han

146) Revanduz Miri Mir Muhammed (Paşa)'yı kastetmektedir.
147) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:48 G.No:1229 Erzurum Valisi Halil Kemal Paşa'nın 12 L 1259 (05.11.1843) tarihli mektubu.
148) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:48 G.No:1229 Bağdat Valisi Ali Paşa'nın 09 L 1259 (02.11.1843) tarihli mektubu.

Mahmud direnişinde de görüleceği üzere Seyfeddin Bey, Bedirhan Bey'in Cizre'de bulunmadığı dönemlerde kendisine vekâlet etmiştir.

Mir Muhammed İsyanı'nın Sonu, Hafız Paşa İle Kürdistan'da Yeni Bir Dönem

1836 yılının sonlarına doğru Osmanlı Orduları karşısında daha fazla direnemeyen Soran Beyi Mir Muhammed, Reşid Paşa'ya teslim olmuş, ve Dersaadet'e (İstanbul'a) getirtilmiştir[149]. Musul yeni Valisi Mehmed Paşa konuya dair 25 Ş 1252 (04.12.1836) tarihli raporunda[150] Reşid Paşa ve Bağdat Valisi tarafından Revanduz hadisesi bastırıldıktan sonra, Amidiye kalesinin alınması için kendisinin görevlendirildiğini, Revanduzlunın kardeşi Resul Bey'in Amidiye kalesine sığındığını ve yaklaşık yirmi günlük bir muhasaradan sonra teslim olduğunu ifade etmektedir. Rapora göre Amidiye kalesinin alınmasından sonra, Amidiye bölgesi Amidiyeli İsmail Paşa uhdesine verilmiş, kendisi de Musul Valiliğine atanmıştır.

Mir Muhammed direnişinin ardından Sivas Valisi Reşid Paşa Diyarbakır'da vefat etmiş,[151] yerine Hafız Paşa Sivas Valisi olarak atanmıştır. Mir Muhammed'in teslim olması üzerine güneydeki genel Kürt direnişi büyük oranda kırılmıştır. Mirin Osmanlılara yenilmesi üzerine Baban mutasarrıfı Süleyman Paşa da Osmanlıya 600 asker vermeyi, İran ile ilişkilerini keserek Devleti Aliyye bağlı kalmayı taahhüt etmiştir. Bunun üzerine oğullarından Ah-

149) BOA. FON KODU: HAT D.NO:448 G.No:22322.
150) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 1323 G.No: 51651 - A Musul Valisi Mehmed Paşa'nın 25 Ş 1252 (04.12.1836) tarihli mektubu.
151) BOA. FON KODU: HAT D.NO:448 G.No:22322-A Bağdat Valisinin 13 L 1252 (20.01.1837) tarihli mektubu.

med Bey'e bir nişan verilmiş, diğer oğlu İbrahim Bey de binbaşı olarak Osmanlı düzenli ordusuna alınmıştır.

Mir Muhammed (Revanduzlu Mehmed Paşa) gailesinin son bulup Mirin Kürdistan'dan uzaklaştırılmış olmasından dolayı özellikle Bağdat Valisi Ali Paşa rahat bir nefes almıştır. Fakat Dersaadet'te Padişahla görüşen Revanduz Miri, her hangi bir cezaya çarptırılmamış hatta "af-ı Ali'ye mazhar olarak" Feriklik rütbesi almıştır. Ayrıca Kürdistan'a geri dönmesine izin verilerek, daha önce denetimi altında tuttuğu Koy, Harir, Revanduz, Köprü ve Erbil bölgeleri resmen uhdesine verilmiştir.[152]

Mir Muhammed ile birlikte Dersaadet'e gelen Bağdat Valisi Ali Paşa'nın Kapı kethüdası Hacı Bekir Ağa, Soran Miri ile ilgili verdiği raporlarda Mirin bölgede büyük bir nüfuza sahip olduğunu, devlete bağlı kaldığı takdirde önemli hizmetlerde bulunabileceğini itiraf etmiştir. Fakat buna rağmen Mirin affedilip bölgeye geri gönderilmesinde büyük sakıncalar olacağını da ifadesine eklemiştir[153].

Yeni unvanı ile Revanduzlu Ferik Mehmed Paşa'nın[154] Kürdistan'a geri dönüyor olması özellikle Bağdat Valisinin büyük tepkisini çekmiştir. Osmanlı Paşalarına uzun zaman direnen, Soran ve Baban bölgelerinden Botan'a kadar Kürdistan'ın önemli bir bölümünü denetimine alan ve uzun uğraşlar neticesinde direnişi bertaraf edilebilen Soran Mirinin bu şekilde taltif edilmesi doğal olarak bölge valileri tarafından hoş karşılanmamıştır. Bağdat Valisinin hoşnut olmadığı asıl önemli nokta cezalandırılmaması veya Feriklik rütbesi verilip taltif edilmesinden ziyade Kürdistan'a geri dönüyor olması olmuştur.

152) BOA. FON KODU: HAT D.NO:446 G.No:22305-A.
153) BOA. FON KODU: HAT D.NO:396 G.No:20881/A.
154) Osmanlılar Soran Miri için "Muhammed" ismi yerine "Mehmed" ismini kullanmışlardır.

Bağdat Valisi, Soran Mirinin bu şekilde Kürdistan'a geri dönüyor olmasının, Mir Muhammed'in bölgedeki nüfuzunu ve itibarını daha da arttıracağını ve kontrolü altında tutamayacağı biri haline geleceğini düşünmüştür.

Padişah'ın affına rağmen Mirin dönüşünü engellemek için harekete geçen Bağdat Valisi Ali Paşa, Mirin Kürdistan'a gönderilmesine şiddetle karşı çıkmış, bu durumun sakıncaları konusunda defalarca Dersaadet'i uyarmış ve ısrarlı tavrıyla Dersaadet'i başka bir çözüme sevketmeyi başarmıştır. Ali Paşa, Mirin dönüş haberinin Kürdistan ahalisi arasında pek hoş karşılanmadığını iddia ederek, meseleyi Sivas Müşiri ile de yazıştığını, kendisinden de fikir alınana kadar dönüş yolunda olan Revanduz Mirinin Amasya'da tutulmasını Dersaadet'ten arz etmiştir[155]. Revanduz Mirinin dönüşünün caiz olmadığını ısrarla dile getiren Bağdat Valisi, Amidiye Bölgesinin Musul Valisi tarafından idare edildiğini, Cizre'nin Diyarbakır'a bağlı olmasından dolayı Sivas Müşirinin denetiminde olduğunu, Koy, Köprü, Revanduz ve Harir gibi bölgelerin de kendi denetimi altında olduğunu ifade ederek diğer olumsuzlukların yanı sıra bölgede "Ferik Mehmed Paşa'ya" ihtiyaç olmadığına dair Dersaadet'i ikna etmeye çalışmıştır. Neticede Sivas Valisinin de desteğini almayı başaran Ali Paşa bu şekilde dönüş yolunda bulunan Revanduz Mirinin "mesele netleşinceye kadar" Amasya'da tutulmasını sağlayabilmiştir[156].

Bağdat Valisinin ısrarlı tutumu üzerine, Ferik Mehmed Paşa'nın (Mir Muhammed) bir müddet Amasya'da kalmasına dair 29 Safer 1253 (03.06.1837) tarihli bir emirname çıkarılmıştır[157]. Dersaadet'ten yola çıkan Mir

155) BOA. FON KODU: HAT D.NO:446 G.No:22305-A Bağdat Valisinin 13 Ra 1253 (17.06.1837) tarihli mektubu.
156) BOA. FON KODU: HAT D.NO:526 G.No:25813.

Muhammed kendi hizmetine verilen Hacı Veli Ağa ile beraber 08 Ra 1253 (12.06.1837) tarihinde Amasya'ya varmış, Amasya mutasarrıfı Mehmed Şakir Bey tarafından ilgili emirname kendisine sunulmuş ve daha önce yapılan hazırlıklarla kendisine hissettirilmeyecek şekilde alınan güvenlik önlemleri altında ikameti sağlanmıştır[158].

Ali Paşa, konunun Amasya Mutasarrıfına gizlice yazılarak Revanduz Mirinin ürkütülmemesi gerektiğini de ifade etmektedir. Neticede Bağdat Valisi Ali Paşa, Sivas Valisinin de desteği ile Dersaadet'e, Amasya'da tutulan Revanduz Mirin Anadolu'da dahi bırakılmayarak Rumeli'ye Şumnu gibi bir bölgeye gönderilmesini kabul ettirmiştir[159].

Sultana rağmen Bağdat ve Sivas Valilerinin etkisiyle Amasya'da tutulan Revanduz Miri Kürdistan'a bir daha dönememiştir. Vefatının nasıl gerçekleştiği ile ilgili net bir belgeye ulaşabilmiş değiliz. Günümüze kadar gelen genel kanı Mirin bir cinayete kurban gittiğidir. 9 Şevval 1254 (26.12.1838) tarihli raporda Revanduz Bey'i Mir Muhammed "müteveffa[160]" olarak zikredilmektedir[161].

Osmanlı Ordularının Yeni Hedefi; Garzan, Sincar ve Telafer Yezidi Kürtleri

Revanduz Miri ile ilgili yazışmalar sürerken, Sivas'ın yeni Müşiri Hafız Paşa baharda Sincar (Şengal) Bölgesi

157) BOA. FON KODU: HAT D.No: 1344 G.No: 52525 Ferik Mehmed Paşa (Mir Muhammed'in) konuya ilişkin tahriratı.
158) BOA. FON KODU: HAT D.No: 1343 G.No: 52510 Amasya Mutasarrıfı Mehmed Şakir Bey'in 08 R 1253 (11.07.1837) tarihli mektubu.
159) BOA. FON KODU: HAT D.NO:446 G.No:22305 Bkz. Belge 05.
160) Vefat etmiş anlamında.
161) BOA. FON KODU: HAT D.NO:396 G.No:20886/B.

Yezidileri üzerine düzenleyeceği sefer için Rakka'da bulunan askerlerin zahire ve mühimmatını temin çalışmalarına başlamıştır[162]. 1837 Haziranında Hafız Paşa'nın görevlendirdiği Kürt Mehmet Paşa Garzan, Cizre, Sincar (Şengal) bölgeleri üzerine yürümüştür. Kuşkusuz Osmanlı Ordularının ilkbahardan beri bölgede yürüttükleri bu harekâtın asıl amacı yerel özellikteki Kürt direnişlerinin genişlemeden kırılması olmuştur. Garzan bölgesine giren Kürt Mehmed Paşa akabinde Cizre bölgesine yönelmiştir. Cizre Emareti içindeki iktidar kavgasını amcası oğlu Seyfeddin Bey'e karşı kazanmış bulunan Bedirhan Bey Paşa'ya itaat etmiştir. Osmanlı Orduları en önemli hedefleri olan Sincar Dağı Yezidilerine doğru yönelmişlerdir. Uzun uğraşlardan sonra Sincar Dağı Yezidilerine itaati kabul ettiren Hafız Paşa yönünü tebaası Yezidi Kürtlerden oluşan Telafer Kazasına çevirmiştir. Hafız Paşa meseleye dair mektuplarında Telafer'in Sincar Dağına 12 saat mesafede olup iki bin haneden oluştuğunu ve halkının Sincarlılar gibi Yezidi olduğunu ifade etmektedir. Mirliva Mirza Paşa, Miralay Arslan Bey ve Binbaşı Ali Ağa komutasındaki Osmanlı birlikleri Sincar Dağından ayrılarak Telafer'e doğru harekete geçmişlerdir. Telafer kalesini kuşatan Osmanlı Orduları karşısında tutunamayan Yezidi Kürtler, Osmanlı ile antlaşma yoluna gitmiş, vergi vermeyi ve devlete itaati kabul etmişlerdir. Hafız Paşa Osmanlı Ordusunun yaptığı masraflara karşılık 1500 kese akçeyi peşin vermeleri şartıyla itaatlerini kabul etmiştir. Yezidilere ait kısrak, katır, koyun v.b. pek çok hayvana da el koyan Hafız Paşa, bir kısmının orduya verilmeden bölgeden çıkarıldığı ihbarı-

162) BOA. FON KODU: HAT D.NO:373 G.No:20404-A Hafız Paşa'nın Dersaadet'e yazdığı 03 Za 1252 (09.02.1837) tarihli mektup.

nı bahane ederek antlaşmayı bozmuş ve Telafer kalesini 5-6 tabur piyade ve süvari asker ile muhasara altına almıştır. Telafer Kalesini kanlı bir şekilde ele geçirdiği anlaşılan Hafız Paşa 3.000 kadar Yezidi çocuğa da Osmanlı Ordusu adına el koymuş, asker olarak alayları arasında taksim etmiştir[163]. Sivas Valisi Telafer kazasını senelik 75.000 kuruş vergiye bağlamıştır[164].

Garzan Savaşları

1837'de Sincar ve Telafer bölgelerinde yoğunlaşan Osmanlı-Kürt Yezidi savaşları 1838'e gelindiğinde daha önce Reşid Paşa'nın da orduları ile girmiş olduğu Garzan bölgesinde cereyan etmiştir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi her sene özellikle baharla beraber başlayan bu harekâtlar, büyüyen Mısır hadisesi süresince Devlete karşı gelişebilecek olası Kürt direnişlerini kırmaya yönelik olmuştur. Mayıs 1838'de önce Cizre bölgesinde Said Bey üzerine gidilmiştir. Bedirhan Bey'in Osmanlı saflarında yer aldığı bu çarpışmalarda Said Bey 12 Mayıs 1838'de teslim olmuştur[165].

Cizre bölgesinden sonra Garzan'a yürüyen Osmanlı Orduları çetin bir Kürt direnişi ile karşı karşıya kalmışlardır. Osmanlı Orduları saflarından bu savaşlara katılan Alman Mareşal Helmuth Von Moltke'nin mektupları, savaşın gerçek yüzünü gösterir niteliktedir. Temmuz

163) BOA. FON KODU: HAT D.NO:448 G.No:22332-A ve BOA. FON KODU: HAT D.NO:449 G.No:22340/B Hafız Paşa Dersaadet'e yazdığı 13 Ra 1253 (17.06.1837) ve 07 R 1253 (10.07.1837) Tarihli mektupları.

164) BOA. FON KODU: HAT D.NO:448 G.No:22332 Bkz. Belge 06 Konuya ilişkin Dersaadet Raporu.

165) Bu savaşlara katılan Alman Feldmareşal Helmuth Von Moltke konu ile ilgili çok detaylı bilgiler vermiştir. Bkz. Moltkenin Türkiye Mektupları Remzi Kitapevi İstanbul -1999, s. 219.

1838 tarihli mektupta yer alan aşağıdaki bölüm savaşın rengine dair gerçekleri gün yüzüne çıkarmaktadır[166].

> "Bir askeri harekât daha lazım oldu. 14 Bölükle bir sürü başıbozuk asker son derece dik bir tepeyi dört bir yandan sarmak üzere gönderildi. Tepeye tırmanmak için beş saat lazım geldi ve bu arada nizamiye askerleri on altı ölü ile altmış kadar yaralı verdi. Kadınlar bile nizamiyenin üzerine ateş ediyorlardı. Bir Kürt kadını bir askeri hançerle vurup öldürdü. Yukarıya varınca gözü dönmüş olan askerler, karşı koyan kim varsa vurup kırdılar. 400-500 kadar Kürt öldürülmüştü. 50 kadar kadın, götürülmek istenirken, kabarmış olan dağ deresinde boğuldu.
>
> Paşa, bizim bu harekâta katılmamızı istememişti. İtiraf edeyim ki bana da pek uygun geldi. Bu harp için bize gıpta etmene değmez, baştan aşağı iğrenç ve korkunç. Binlerce baş hayvandan başka 600 de esir getirdiler. Esirlerin yarısını küçük çocuklu kadınlar teşkil ediyor. 6-7 yaşında bir oğlan kurşunla vurulmuştu, şimdi önümde duran kurşunu onun yarasından çıkardık, fakat çocuğun kurtulması çok muhtemel. Kadınlardan yaralılar var, ama asıl süngü yarası almış çocukların bulunuşu bütün bu harekât üzerine acı bir ışık serpiyor."

Bu gerçekleri ifade eden Moltke, yine de Hafız Paşa'nın kusurlu olmadığını, kuvvet kullanmak zorunda kaldığını şöyle ifade etmiştir;

> "Başıbozuklar gibi kullar bulununca önlenmesi imkânsız birçok kötülüklerin olacağı önce-

166) Bkz. Moltke a.g.e s.238-242.

den bilinir. Üzerine mallarıyla birlikte kadın ve çocukların sığındıkları kayalıklar ve köylerin hücumla zaptı lazım iken yumuşak bir savaş yapmak nasıl mümkün olur?"

Garzan muharebelerine dair önemli bir husus, bu savaşlarda Müslüman Kürtlerin gayrimüslim Kürtlere karşı Osmanlı saflarından yer almış olmasıdır. Bu savaşlar Kürtler arasında dinin bir ayrılık faktörü olmasına neden olmuş ve ilerideki pek çok sosyal soruna zemin teşkil etmiştir.

1838'in Son Kürt İsyancıları; Amidiyeli İsmail Paşa ve Müküs Miri Han Mahmud

Garzan bölgesi savaşlarından sonra Kürdistan'da Devletçe halledilmesi gereken son noktalar Kuzeyde Hoşap Kalesini merkez haline getiren Han Mahmud güneyde ise Amidiyeli İsmail Paşa[167] olmuştur. 1838 yılında kuzeyde Han Mahmud direnişi devam ederken güneyde ise birkaç yıldır Osmanlı Devletini uğraştıran Amidiyeli İsmail Paşa hadisesi hızla büyümüş ve direniş halini almıştır. Revanduzlu Mir Muhammed direnişini müteakip Reşid Paşa zamanında Amidiye Sancağına yönetici olarak atanan İsmail Paşa özellikle Musul Valisi Mehmed Paşa ile yaşadığı bazı sorunlar nedeniyle direnişe meyletmiştir[168].

Amidiyeli İsmail Paşa'nın direnişine dair ilk bilgiler Aralık 1836'ya aittir. Zaho zabiti Mustafa Ağa ve Silivan

167) Amidiye şehri Behdinan bölgesinin merkezi niteliğindedir. İsmail Paşa Amidiye Beylerinden olup güneydeki Baban ve Soran Kürt yöneticileri gibi Osmanlı Devletinden Paşalık unvanı almıştır.

168) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 449 G.No:22343/A.

Aşireti Ağası İbrahim Ağa tarafından Diyarbekir Mütesellimi Mehmed Emin Ağa'ya ulaştırılan bilgilere göre Aralık 1836'da Cizre eski Beyi Said Bey[169] 200 adamını İsmail Bey'in yardıma göndermiş, İsmail Bey bu kuvvetlerin de yardımıyla Zaho'ya saldırmıştır[170].

İsmail Paşa ile ilişkili olmakla suçlanan sadece eski Cizre Beyi değildir. Bunun gibi adaşı olan Eski Musul Beylerbeyi Said Paşa da İsmail Paşa direnişiyle ilişkili olduğu gerekçesiyle suçlanmış, Diyarbekir'de gözetim altına alınmış, ailesiyle birlikte Rumeli'ye gönderilmesi kararlaştırılmıştır[171]. Sivas Valisi Hafız Paşa, Diyarbakır'da gözetim altında bulunan Said Paşa'yı Nisan 1837'de Dersaadet'e göndermiştir[172]. Revanduz Mirinin ele geçirilmesinden sonra Akrė Kalesinde ikamete başlayan İsmail Paşa'ya pek çok kez barış çağrısı yapıldığı halde, olumlu cevap alınamamış, başlattığı direniş uzun süre çözüme kavuşturulamamıştır. Bunun üzerine Dersaadet, kendisinin taltif edilip elde edilerek sorunun çözülmesini, elde edildikten sonra bölgeden uzak bir yere gönderilerek çaresine bakılmasını Sivas Valisi Hafız Paşa ve Musul Valisi Mehmed Paşa'dan istemiştir[173]. Fakat Amidiyeli İsmail Paşa sorunu devam ede gelmiştir.

Eylül 1838'e gelindiğinde İsmail Paşa'nın kardeşi Selim Bey tekrar Zaho[174] üzerine saldırıda bulunmuştur.

169) Diyarbekir Müteselliminin Cizre Eski Bey'i diye tabir ettiği Said Bey, muhtemelen Mayıs 1838'de Bedirhan Bey'in de desteğiyle Osmanlı Ordularınca teslim alınan Said Bey olup Cizre Bey'i olmayıp, ancak Cizre Bölgesi Beylerinden olduğu anlaşılmaktadır. .

170) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 449 G.No:22339/B-D, Diyarbakır Müteselliminin 13 N 1252 (22.12.1836) tarihli mektubu Bkz. Belge 07.

171) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 513 G.No:25101.

172) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 521 G.No:25456/D Hafız Paşa'nın 01 M 1253 (07.04.1837) tarihli mektubu.

173) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 380 G.No:20558/B Hafız Paşa'nın 25 Za 1253 (20.02.1838) tarihli mektubu.

174) Günümüzde Irak Kürdistan Bölgesinde aynı isimli şehirdir.

Ayrıca İsmail Paşa'ya bağlı Dostki Aşireti[175] reisi Halim Ağa, Zaho'ya bağlı Bıliki Nahiyesinin on iki köyünün aşarına el koymuştur. Meselenin büyümesi üzerine Bağdat Valisi Ali Paşa ve Musul Valisi Mehmed Paşa Amidiye üzerine askeri harekât hazırlığına başlamışlardır. Harekât haberini alan İsmail Paşa'nın karşı hazırlığa giriştiği görülmektedir[176].

1838 Aralık ayında Bağdat Valisi Ali Paşa Amidiyeli İsmail Paşa üzerine yürümüştür. Ali Paşa Erbil[177] tarafına gelerek Musul Valisi Mehmed Paşa'yı Amidiye ve Duhok[178] tarafına göndermiştir. Bağdat Valisi ordusuyla Akre[179] Kalesine saldırmış, saldırılara karşı tutunamayan İsmail Paşa Barzan Kalesine çekilmiştir. Musul Valisi Mehmed Paşa da Behdinan ve Duhok Kaleleri üzerine hareket ederek buraları ele geçirmiştir. Sivas Valisince Cizre Beyine, firar eden İsmail Paşa'nın yakalanması için yardım etmelerine dair emirnameler gönderilmiştir. İsmail Paşa'nın Barzan tarafına çekilmesi üzerine Revanduzlu Mir Muhammed'in kardeşi Resul Bey Musul'a gelerek Bağdat Valisine itaatini sunmuştur. Bağdat Valisi Revanduz bölgesinden gelen istekler doğrultusunda daha önce atanan Süleyman Bey'i azletmiş, Resul Bey'i Revanduz Mutasarrıfı olarak atamıştır[180]. Burada görebileceğimiz önemli bir nokta Mir Muhammed direnişinin sona ermesi ile devam eden süreçte Baban ve Soran Kürt Emaretlerinin eski geleneksel yapılarını kaybettikleri gerçeğidir.

175) Bu aşiret günümüzde gerek Türkiye'de Hakkâri bölgesinde gerek Irak Kürdistan Bölgesinde varlığını sürdürmektedir.
176) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 381 G.No:20579/E Sadullah Efendi Mühürlü 21 C 1254 (11.09.1838) tarihli mektup.
177) Kürtlerin Hewler olarak adlandırdığı, bugün Güney Kürdistan'ın başkentidir.
178) Günümüzde Irak Kürdistan Bölgesinde aynı isimli şehirdir.
179) Günümüzde Irak Kürdistan Bölgesinde aynı isimli şehirdir.
180) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 396 G.No:20886/B.

Barzan Kalesi üzerine gelineceği haberini alan İsmail Paşa oradan da hareketle Hakkâri'ye bir saat mesafede bir Yezidi Kalesine sığınmış, kardeşi Selim Bey İran'a geçebilmek için Şemdinan[181] tarafına doğru gitmiştir. Eski Revanduz Mirinin kardeşi Resul Bey ve bazı diğer kimseler görevlendirilerek Hakkâri Bey'i ve Çal[182] Ağasına gönderilerek İsmail Paşa'nın ele geçirilmesine çalışılmış, ayrıca Alihan Bey de Şemdinan tarafına giderek İsmail Paşa'mn İran'a iltica etmek üzere olan kardeşini ele geçirmeye çalışmıştır[183]. Bu olayları müteakiben Amidiye Musul'a ilhak edilerek Musul Valisi uhdesine verilmiştir[184].

Han Mahmud ve Hoşap Kalesi

Güneyde İsmail Paşa direnişi devam ederken kuzeyde Han Mahmud meselesi ile bizzat ilgilenen Erzurum Müşiri Osman Nuri Paşa'nın, Han'ın İran sınırında çok stratejik bir konumda olması nedeniyle istediği manevraları yapamadığını görmekteyiz. Hoşap bölgesinin ve kalesinin stratejik önemi, Han Mahmud ve kardeşlerinin İran, Kürdistan ve Osmanlı nezrindeki gücü, Han Mahmud'un İran ve Osmanlı arasında yüzyıllara yayılı sürtüşmeyi kullanan politikası mirin kolaylıkla elde edilmesi önünde en büyük engeller olmuştur.

Osman Nuri Paşa, Erzurum'da bulunan Asakir-i Muntazama-i Hazret-i Şahane alay ve taburlarının de-

181) Günümüzde resmi adıyla Hakkâri'nin Şemdinli ilçesidir.
182) Günümüzde resmi adıyla Hakkâri'nin Çukurca ilçesidir. "Çal" Kürtçe'de "Çukur" anlamındadır.
183) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 473 G.No:23133 BOA. FON KODU: HAT D.NO: 449 G.No:22343/A, BOA. FON KODU: HAT D.NO: 449 G.No:22343.
184) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 379 G.No:20522/İ, BOA. FON KODU: HAT D.NO: 379 G.No:20522/B.

netimi, İran tarafı ile devam eden hudut müzakerelerinin yürütülmesi ve teftişi ve Van bölgesindeki Kürt asilerinden Han Mahmud direnişinin çözüme kavuşturulması ile ilgili görevlendirmiştir[185]. Han Mahmud'un büyük bir gaile çıkmadan elde edilmesi Osman Nuri Paşa'dan özellikle istenmiştir[186].

Daha önce Van Muhafızı İshak Paşa isyanında önemli bir rol üstlenen Han Mahmud, 1838'e gelindiğinde Müküs, Kavaş ve Westan bölgelerinin de dışına çıkarak eski Mahmudi Kürt Beyliğinin merkezi Hoşap kalesini almış, İran ile sınırdaş olmuştur. Kürdistan'ın en güçlü mirlerinden biri haline gelen Han Mahmud bunu hem Osmanlı Devletine hem de çevresindeki Hakkâri, Hizan, Botan, Bitlis Kürt Mirlerine rağmen başarmıştır. Bu başarısı gerek Kürdistan coğrafyasında ve gerek İran tarafında kendisine şöhret kazandırmış, bu şöhreti Erzurum Müşiri Osman Nuri Paşa'nın raporlarına da çok kere konu olmuştur.

Burada üzerinde durulması gereken ilgili diğer bir konu da Hakkâri Mirlerinin konumudur. Her ne kadar Osmanlı Ordularının doğrudan hedefi olmasalar da, tahriratlardan da açıkça anlaşıldığı üzere, Hakkâri Mirlerine pek sempati duyulmamış hatta çoğu yazışmada "asi" olarak anılmışlardır. Erzurum'daki Osmanlı yetkilileri, her ne kadar mesele öyle neticelenmese de, Hakkâri Mirlerinin Han Mahmud'a yardım edebilecekleri kuşkusunu sürekli taşımışlardır.

Dersaadet, Osman Nuri Paşa'ya yaptığı tahkiklere nazaran Han Mahmud direnişinin sınırda büyük bir gaileye meydan verilmeden halledilmesinin mümkün olup olmadığını sormuştur. Erzurum Müşiri buna ceva-

185) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 452 G.No: 22383 .
186) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 448 G.No: 22335/B .

ben yazdığı 06.06.1838 tarihli raporunda[187] Han Mahmud üzerine yapılacak askeri harekâtın sakıncalarını şu şekilde ifade etmektedir;

> "Han Mahmud'un kuvvet kullanılarak tedibine başlandığı takdirde, hemcivarları bulunan asi Hakkâri Emirlerinden yardım isteyebilir ve merkum asiler tarafından da yardım görebilir. Ayrıca, Kürt takımının kavli fiiline, fiili kavline uymaz ve ne mezhepte oldukları anlaşılmaz bir taife olduklarından başları sıkıldığında her ne taraf olursa itaat edeceklerinden, İran tarafına da temayül sureti göstereceklerdir. İranlılar da aşikâr olan mizaçlarına göre, bunlara gizli veya açık yardım edebileceklerdir. Buna binaen, cemiyetleri çoğalarak, meselenin halli haylice uğraşa muhtaç olacaktır."

İran ve Hakkâri Mirlerinin Han Mahmud'a destek çıkmasından çekinen Osman Nuri Paşa, Han Mahmud direnişinin İran hududunda devletlerarası büyük bir hadiseye dönüşmesinden çekince duymuştur. İran ile hudut meselesi çözülmeden gerek Han Mahmud ve gerek asi Hakkâri emirleri meselesinin halline başlanmaması gerektiği, Dersaadet'ten şu anda asker gönderilmesinin uygun olmayacağını ifade etmiştir. Osman Paşa Han Mahmud'un her ne kadar temin ve kollama ile idare edilecek biri olmasa da bu tedbir hareket tarzının şimdilik zaruri olduğu, Van Kaymakamı İshak Paşa'ya bir gaile çıkmaması için gerekli talimatın verildiği ve kendisinin de bu konuda yardımcı olacağını ifade etmiştir.

Bir yandan Han Mahmud hadisesi ile ilgilenen Osman Paşa, diğer taraftan Erzurum'da gerçekleştirilen

187) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 452 G.No: 22383 Osman Nuri Paşa'nın 13 Ra 1254 (06.06.1838) tarihli raporu. Bkz. Belge 08.

ve sürekli uzayan İran hudut müzakerelerini denetlemiştir. Osman Paşa, Erzurum'da bulunan İran Müdürü Abbas Mirza'nın bu iş için yeterli olmadığını, görüşmelerin neticelenmesi için İran'dan yeni ve yeterli bir heyetin istenmesi hususuna dair Dersaadet'ten İran'a bir nevi diplomatik baskı uygulanmasını istemiştir.

Hakkâri ve Cizre Mirlerinin Beklenmedik Darbesi

Erzurum'da Han Mahmud direnişinin bir gaile çıkmadan nasıl halledileceği hesapları yapılırken, Müşir Osman Nuri Paşa'nın dahi tahmin edemeyeceği gelişmelerle Osmanlı Devleti birden avantajlı konuma geçmiştir. Zira "asi" ve Han Mahmud'un başı sıkıştığında yardım alabileceği komşusu diye tanımlanan Hakkâri Mirleri, Cizre Mirleri ile birleşerek hiç beklenmedik bir zamanda Han Mahmud üzerine gelmişlerdir. Hakkârili Nurullah Bey ile Cizre Beyi Miralay Bedirhan Bey'in amcası oğlu ve vekili Seyfeddin Bey[188] ittifak ederek Osmanlı ile ince bir çizgide dengelerini korumaya çalışan Han Mahmud'a beklenmedik bir taraftan saldırmış ve Han'ın bütün dengelerini alt üst etmişlerdir.

Hiç hesapta olmadığı halde, Cizre ve Hakkâri Mirleri, daha önceki düşmanlıklar nedeniyle Han'a saldırıya geçmek için hazırlıklara girişmeleri sonucu, Han Mahmud Osmanlı ile uzlaşma yolunu seçmek zorunda kalmış ve kardeşi Han Abdal'ı çeşitli yazılarla iyi niyetini gösterecek şekilde Erzurum Müşiri Osman Nuri Paşa'ya göndermek zorunda kalmıştır[189]. Gelişmeler ne-

188) Seyfeddin Bey aynı zamanda 1847'deki direnişinde Bedirhan Bey'e ihanet edecek olan Ezdin Şêr (Ezdinşêr) Bey'in babasıdır.

189) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 448 G.No: 22324 Muşlu Emin Paşa'nın ifadeleri.

ticesinde Eylül 1838'de Van Kaymakamı İshak Paşa kanalıyla Osman Nuri Paşa'ya kardeşi Han Abdal'ı göndermiş ve itaatini bildirmiştir[190].

Han Mahmud'un böyle bir durumda İran'dan neden yardım istemediği belli değildir. Fakat sonraki bazı yazışmalardan anlaşıldığı üzere, İran tarafı o esnada Han Mahmud ile aralarında kırgınlık olduğunu itiraf etmiştir. Muhtemelen Erzurum'da süren sınır görüşmeleri nedeniyle kullanılacağını düşünen Han Mahmud, İran tarafına meyletmemiş, güvenmemiştir. Böylece Osmanlı Devleti Han Mahmud'u dize getirecek yolu ona komşu Kürt Mirleri sayesinde elde etmiştir. Her tarafla aynı anda mücadele edemeyeceğini gören Han Mahmud Osmanlı ile uzlaşma yolunu seçmiştir. Osman Nuri Paşa Han Mahmud'un elde edilmesinde, ilk zamanlardaki ümitsizliği ve beklenmedik gelişen durumu[191];

> "Han Mahmud'un ve Han Abdal'ın bu havalide ve İranlılar nezdinde bilinen şöhret ve şayiaları göklere çıktığından, bu işin bu derece kolaylıkla başarılabileceğini İranlılardan ve bu taraf halkından hiçbir kimse ümit etmiyordu."

şeklinde özetleyecektir. Osman Nuri Paşa Han Mahmud'un bu şekilde elde edilme başarısını, alınması oldukça güç ve önemli bir stratejik konuma sahip Hoşap kalesini tasvir ederek pekiştirmek istemiştir. Raporun devamında Padişahın sayesinde elde edildi-

190) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 448 G.No: 22335/B Osman Nuri Paşa'dan Sivas Valisi Hafız Paşa'ya gönderilen 28 C 1254 (18.09.1838) tarihli mektup.

191) BOA. FON KODU:HAT D.NO 452 G.No: 22387 Osman Nuri Paşa'nın Han Mahmud'un celbinden sonra yazdığı ve bu işte emeği geçen İshak Paşa ve adamlarına, Nurullah ve Ezdin Şêr Beylere ödül verilmesi isteğine dair 25 Za 1254 (10.02.1839) tarihli raporu.

ğini söylediği Han Mahmud'un ünlü Hoşap Kalesini şu şekilde betimlemiştir:

> "Hoşap kalesi yüksek bir kayalık üzerinde olup, havan ile tazyikten başka top ve lağım gibi tahrip vasıtaları kar etmez. Bir iki bin kese akçe sarf edilerek ve beş altı bin asker ile bizzat mezkûr kale üzerine hareket olunması lazım gelse, çetinlik, zorluk ve derununa ve zayi eyledikleri zahirenin külliyetine göre içinde iki yüz adam bulunduğu takdirde en az altı ay kadar muhasara ve havan ile tazyik olunsa belki ele geçirilmesi mümkün olur."

Esasında Nurullah Bey ve Seyfeddin Bey'in bu harekete girişmelerinin altında iki önemli neden yatar. Birincisi, Muş Mutasarrıfı Emin Paşa'nın değindiği gibi Mirler arasındaki eski düşmanlıktır. Zira daha önce de ifade ettiğimiz gibi Müküs Beyliği 1800'lü yılların başında Cizre ve Hakkâri Emaretleri arasında paylaştırılmış vaziyetteydi. Müküs bölgesinin geneli Hakkâri Mirlerinin denetimine girmişti. Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki özerk/bağımsız konumlarını Hakkâri ve nispeten Cizre Beyliğinin tazyikleri sonucu sonraki yıllarda kaybeden Müküs Beyleri 18. yy son çeyreğinde Han Mahmud'un dedesi Eyyubhan Bey döneminden başlayarak bu iki Kürt Beyliğine karşı aynı anda savaş vererek zamanla yerel bağımsızlıklarını tekrar kazanmışlardır.

İkinci önemli husus, bu olaya girişen Seyfeddin Bey ve Nurullah Bey'in aile içi iktidar mücadeleleridir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi, Seyfeddin Bey Bedirhan Bey'den önce Cizre ve Bohtan Beyi olmuştur. Fakat Cizre bölgesini işgal etmiş Soran Miri Mir Muhammed'in Osmanlılara yenilmesi sürecinde Seyfeddin Bey Bağdat'a firar etmiş, bu fırsatı değerlendiren Bedirhan

Bey Osmanlı Devleti ile yakınlık kurarak Cizre Miri olmuş, aldığı Miralay rütbesi ile ailesi ve bölge aşiretleri arasında iktidarını kati bir şekilde kuvvetlendirmiştir. Seyfeddin Bey, Han Mahmud hadisesinde aktif rol oynayarak Osmanlı Devleti nezdinde ve yönetimini kaybettiği Cizre ve Bohtan Emaretinde daha iyi bir konuma gelmeyi ve böylece Bedirhan Bey'e karşı biraz güçlenmeyi arzulamıştır. Zira görüleceği üzere bu harekete Bedirhan Bey Cizre dışındayken girişmiştir.

Hakkâri Miri Nurullah Bey de bu harekete girişerek Devlet nezrindeki "asi" damgasını kaldırmak, Devlete yanaşarak kendi ailesi içinde özellikle kendisine rakip olabilecek amcası oğlu Süleyman Bey'e karşı iktidarını güçlendirmeyi hedeflemiş ve bunu sağlamıştır. Hakkâri Beyliğinin Han Mahmud'un varlığından dolayı eskisi kadar güçlü olmadığı da görülebilen bir gerçektir.

İleride göreceğimiz Muşlu Emin Paşa'nın ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Han Mahmud Cizre ve Hakkâri Mirlerinin bu hareketi gerçekleştireceklerini anlamış, buna fırsat vermemek için kardeşi Han Abdal'ı itaatini bildirmek üzere Osman Nuri Paşa'ya göndermiştir. Komşu Mirlerin bu meseleye bulaşmaları Osman Nuri Paşa ile Sivas Valisi Hafız Paşa arasında gerilime sebep olmuştur. Zira gerek İshak Paşa, gerek bağlılığını kanıtlamak üzere Erzurum'a kardeşini gönderen Han Mahmud bu iki Miri Erzurum'a şikâyet etmişlerdir. Osman Paşa Sivas Valisine yazdığı 18.09.1838 tarihli tahriratta[192] meseleyi gaile çıkmadan halletmekte olduğunu ifade ederek;

> "Cizre Bey'i Bedirhan Bey kullarının vekili Seyfeddin Bey, Hakkâri Bey'i Nurullah Bey ile birleşerek bir takım Kürt askerler ile merkum Han

192) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 448 G.No: 22335/B Osman Nuri Paşa'nın 28 C 1254 (18.09.1838) tarihli raporu.

Mahmud idaresinde olan Mükûs ve Westan[193] kazalarını zapt etmek ve bu yüzden eski düşmanlıklarını icra eylemek sevdasında olduklarından, tarafınızdan memuriyetleri olup olmadığını anlamak üzere İshak Paşa tarafından Nurullah ve Seyfeddin Bey tarafına adam gönderilmiştir..."

şeklindeki sözleri ile işin aslını öğrenmeye çalışmıştır. Osman Paşa, Cizre ve Hakkâri Mirlerinin bu beklenmedik tutumlarından rahatsız olmuş, Han Mahmud konusunda kendi planının bozulacağı endişesini taşımıştır. Hanın kendisine itaatini bildirmiş olmasından dolayı mutlu olan Müşir Paşa, devlete bağlı kaldığı takdirde Kürdistan'da ve İran sınırında oldukça yararlı olabileceğini düşünmüştür. Osman Paşa yazının devamında şöyle denmektedir;

"Han Mahmud'a bu taraftan sahip çıkılmadığı takdirde, merkumun bulunduğu mahaller İran'a hemhudut olduğundan İranlıdan yardım istemeye başlayacağı aşikârdır. Ve her ne kadar İran memurları şimdiki halde merkumdan gücenmiş olduklarını göstermekte iseler de mazbut olan değişken ve kararsız tavırları gereğince, sürekli kollama ve yoldan çıkarmaya cesaret eyledikleri aşikârdır.

Hakkâri Beyi Nurullah Bey dahi asi Hakkâri Emirlerinden olup, şimdiki halde merkum Han Mahmud'un hakkından gelmeye kalkışmış ise de, kendisi de "sağ ayakkabı olmayıp" başı sıkıştığı vakit bu dahi İranlı ile yoldaşlık edebilir. Zikredilen hudut maddesinin kesinleştirilmemiş olması sebebiyle, şu anda bunların terbiyelerine teşebbüs edildiği takdirde İranlı ile bir dedikodu ortaya çıkarmaya sebep olacağı aciz kulunuzun hatırına gelmiştir."

193) Günümüzde resmi adıyla Van'ın Gevaş ilçesi merkezi.

Osman Paşa mektubunun devamında iki mirin bu harekete kendiliğinden kalkışmış olmaları halinde Seyfeddin Bey'e icap eden tembihatın kim tarafından verileceğini sormuştur. Zira Cizre-Bohtan Emareti Erzurum Paşasının iktidar alanı dışında olup bu bölge ile Sivas Valisi ilgilenmiştir. Görüldüğü üzere Osman Paşa Hakkâri Beyi Nurullah Bey'e de güvenmemiş, her şeye rağmen Devletin Han Mahmud'a sahip çıkması, aksi takdirde elinde tutamadığı Han'ın İran'a yönelebileceğini ifade etmiştir.

Meselenin Hafız Paşa'nın bilgisi dâhilinde olduğunu öğrenen Osman Nuri Paşa kendisine gücendiğini saklamamış fakat yeni durumdan yararlanmayı da bilmiştir. Zira bu durum Osman Paşa'nın vergi vermeyi ve hatta asker yazdırmayı dahi kabul etmiş olan Han Mahmud'dan yeni istemlerde bulunmasını sağlamıştır. Osman Nuri Paşa Han Mahmud'un kardeşlerinden birini rehin olarak kendisine veya Van'da İshak Paşa'ya bırakmasını, Han'ın verdiği sözleri mühürlenmiş bir senede bağlamasını talep etmiştir[194].

Muşlu Emin Paşa'nın İfadelerinde Han Mahmud

Daha önce değindiğimiz Van Muhafızı İshak Paşa isyanı döneminde, asi Paşa Müküs Sancak Beyi Han Mahmud'a sığınmış Muşlu Emin Paşa Han Mahmud'un taleplerine rağmen isyancılara yardım etmemiş fakat kendinde Han Mahmud'a müdahale gücü de bulamamıştı. Han Mahmud'un bölgedeki iktidar alanını gün geçtikçe büyütmesi kuşkusuz Muş Beylerini de rahat-

194) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 448 G.No: 22335/B .

sız etmiş, Han Mahmud'a karşı sürekli mesafeli durmalarına yol açmıştır.

Cizre ve Hakkâri Mirlerinin Han Mahmud üzerine saldırmaları konusunda malumat sahibi olacağı düşüncesiyle, o esnada İstanbul'da bulunan Muş Mütesellimi Emin Paşa'nın konu ile ilgili bilgisine başvurulmuştur. Bab-ı Aliye getirtilen Emin Paşa[195] Han Mahmud hakkında çok mühim ayrıntılar vermiştir. Emin Paşa'nın 23.10.1838 tarihli beyanatları şu şekildedir[196];

> "Merkum Han Mahmud o bölgeye yerleşeli otuz, otuz beş senedir. Yerinde olan köyler üç yüz pareden mütecaviz olarak, adı geçen bölgenin zikredilen müddet zarfında hâsıla gelen tüm varidatı kendisine geçim kaynağı ve Erzurum Müşirlerine vere geldiği değerli hediye ve sairenin yıllığı on bin kuruştan çok az olmuştur. Adı geçen bölge civarında bulunan Akdamar ve Çarpanak Manastırlarını daha önce zapt ve yağma ettiği hengâmede dahi, üç bin kese miktarı evani, gümüş ve altın olmak suretiyle servet ve zenginlik ederek, iki bin miktar asker cemine muktedir, şekavet ve melanet sahibi olmuştur."

Emin Paşa, Van Kaymakamı ve Erzurum Müşirlerinden çekinen, oldukça sarp ve çetin kalelere sahip olan Han Mahmud'un bir taraftan sıkışmadıkça Devlete itaat edecek biri olmadığını belirterek şöyle devam eder;

> "Kardeşini Erzurum'a göndermesi dahi adı geçen Seyfeddin ve Nurullah Beylerin üzerine geleceklerini bildirmek ve ihtiyaç duyduğunda yardım istemeye vesile bulmak arzına dayanmıştır."

195) Bölgesinde devlete daima bağlı kalan Muşlu Emin Paşa da 1840'ta Vidin'e sürülmüştür. Bkz. BOA. FON KODU: İ.DH D.NO:7 G. No: 298.
196) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 448 G.No: 22324.

Kendisine daha önce miralaylık rütbesi verilen Bedirhan Bey'in amcazadesi Seyfeddin Bey ve Hakkâri Beyi Nurullah Bey'in ittifakla bu işe girişmelerinin eski düşmanlıklara dayalı bir hesaplaşma olduğunu ifade eden Paşa;

> "Hakkâri Beyinin bu hareketi; merkum Han Mahmud ecdadının ve kendisinin maiyetinden sayılı iken daha sonra oraları bir şekilde zapt ederek, teklik/bağımsızlık davasına sapmış olduğundan dolayı, intikam almaya yöneliktir."

Görüldüğü üzere Muş mutasarrıfı Emin Paşa'nın ifadelerinden Kürt Mirlerin kendi aralarındaki ilişkilerine ve Han Mahmud hareketine dair önemli bilgilere ulaşmak mümkündür. Han Mahmud, Hakkâri Beyinin tabiiyetinde sayılmakta iken giriştiği bağımsızlık hareketi ve bölgedeki iktidar alanını Müküs dışına çıkarak oldukça genişletmesi, Hakkâri ve Müküs Beyleri arasında düşmanlık tohumları ekmiş, Hakkâri Mirlerinin kinine neden olmuştur.

Emin Paşa'nın değindiği diğer bir nokta da, Han Mahmud'un kardeşini bu iki mirin saldırıya geçme ihtimaline karşı Erzurum'a göndererek Osmanlı Devleti ile anlaşma yoluna gitmiş olmasıdır. Yani Cizre ve Hakkâri Emirlerinin bu fırsata istinaden düzenledikleri hareket Han Mahmud'u Osmanlı Devletine yanaşmaya zorlamıştır.

Diğer bir ayrıntı Han Mahmud'un üzerinde Ermeni reayanın büyük dini merkezleri olan Akdamar ve Çarpanak adaları manastırlarını zapt ve yağma ettiğiyle ilgili sözlerdir. Akdamar ve Çarpanak Ermeni Manastırları aynı isimli adalar üzerinde olup, Akdamar Adası

Van Gölünün Güneyinde Kavaş bölgesinin 3 km açıklığındadır. Çarpanak Adası ise kuzeydoğu Van Gölü bölgesine düşer ki, Van şehir merkezinin kuzeyindedir.

Şimdiye kadar Han Mahmud ile Ermeni reaya arasında bir sorun olduğuna ilişkin elimizde bir veri bulunmayıp, bunun tam aksine Han ile Ermeni reaya arasında iyi bir ilişkinin olduğu bilinmekteydi. Han Mahmud'un ata yurdu olan Müküs ve daha sonra hâkimiyetine aldığı Kavaş ve Westan bölgeleri eski Ermeni Vaspurakan Krallığının merkez ve bağlı prenslikleri olup bölge nüfusunun önemli bir kısmı Ermeni'dir. Bölgede pek çok Ermeni dini yapıları olup bunların hepsi Kavaş açıklarında bulunan Akdamar Adası Manastırına bağlıdır. Han Mahmud'un danışmanlarından biri Ermeni Aran Efendidir. Han Mahmud'un ailesinin tasarrufunda olan Müküs'ün ünlü Mir Hesen-ê Weli Vakfı Ermeni toplum tarafından büyük bir saygınlığa sahiptir. Ayrıca Emin Paşa'nın bu konudaki ifadelerini destekleyici başka bilgi ve belgeye ulaşılamamıştır.

1838 Yılı Han Mahmud İsyanı'nın Sonu ve Hafiz Paşa Faktörü

1838 yılı Ekim ayında Cizre ve Hakkâri Mirlerinin Han Mahmud'a saldırmaları sonucu çaresiz kalan Han Mahmud Osman Nuri Paşa ve Van Kaymakamı İshak Paşa'nın ısrarlı daveti üzerine, Erzurum'a gitmek üzere İshak Paşa'ya gidip dehalet etmiştir. Hakkâri ve Cizre Mirlerinin hareketine ilişkin Sivas Valisi Müşiri Hafız Mehmed Paşa'nın daha sonra Dersaadet'e yazmış olduğu 21.11.1838 tarihli raporu meseleyi tümüyle aydın-

latmaktadır.[197] Buna göre, Cizre Beylerinin Han Mahmud'a saldırmaları, Cizre Beyi Miralay Bedirhan Bey ile iyi ilişkiler içinde olan Sivas Valisi Hafız Mehmed Paşa'nın bilgisi dâhilinde ve emriyle olmuştur. Hafız Paşa, Cizre ve Bohtan eski beyi Seyfeddin Bey ile Han Mahmud arasında eski bazı sorunların olduğunu, Han Mahmud'a bağlı güçlerin Cizre ve Bohtan'a bağlı bazı bölgelere hasar verip bazılarını gasp ettiklerini ifade etmiş olduklarını ifade etmiştir.[198] Han Mahmud'un daha fazla güçlenmeden önünün kesilmesi ve ürkütülerek o taraftan el çektirilmesi için, fazla gaile çıkmadan meselenin halledilmesi emri bizzat Hafız Mehmed Paşa tarafından Miralay Bedirhan Bey'e verilmiştir. Hafız Paşa'nın Bedirhan Bey'e verdiği diğer bir emir Han Mahmud halledildikten sonra o bölgeden devlet için asker toplanması olmuştur. Bedirhan Bey daha sonra Hafız Paşa ile başka bir hususun görüşülmesi için Malatya tarafına geldiği esnada[199], amcazadesi Seyfeddin Bey ve Hakkârili Nurullah Bey beraberce Han Mahmud'a saldırdıkları haberi alınmıştır. Hafız Mehmed Paşa Bedirhan Bey'e kavganın büyütülmeden meselenin halledilmesine dikkat etmesini istemiştir.

Söz konusu rapora göre gelişmelerden son anda haberdar olan Erzurum Müşiri Osman Nuri Paşa, Sivas Müşirine Han Mahmud'un sahip olduğu bölgenin ken-

197) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 448 G.No: 22335-D Hafız Mehmed Paşa'nın 03 N 1254 (21.11.1838) tarihli raporu.

198) Paşa'nın bahsettiği bu köyler muhtemelen Müküs'ün güney bölgeleri olup aslında eski Müküs Emaretinin topraklarıdır. Müküs Mirleri bağımsızlıklarından sonra güneyde eski sınırlarının dışına çıkmamışlardır.

199) Paşa'nın "başka bir husus" diye tabir ettiği konu muhtemelen Mısır ile ileride cereyan edecek olan Nizip Savaşının hazırlıklarına dairdir. Zira Miralay Bedirhan Bey kuvvetleriyle Osmanlı saflarında bu savaşta yer almıştır.

di sorumluluğu altında olduğunu, bilgi verilmeden kendi bölgesine karışılmış olmasından dolayı kırgınlığını ifade etmiştir. Osman Paşa'nın haklılığını itiraf eden Hafız Mehmed Paşa, buna istinaden Miralay Bedirhan Bey'e Han Mahmud'dan tümüyle el çekmelerine dair yazı yazdığını fakat haber o tarafa ulaşıncaya kadar, mirlerin Han Mahmud'a saldırıp Han'ı sıkıştırdıklarını belirtmektedir. Rapora göre çaresiz duruma düşen Han Mahmud üzerine saldıran mirlerle anlaşma yoluna gitmiş, Hakkâri ve Cizre Mirleri Han Mahmud'un Van'a gidip İshak Paşa'ya dehalet etmesi şartıyla bölgeden uzaklaşacaklarını beyan etmişlerdir. Hafız Mehmed Paşa, Han Mahmud'un bu teklifi mecburen kabul ederek Van'a gidip Van Kaymakamı İshak Paşa'ya teslim olduğunu, Han Mahmud gailesinin ortadan kaldırılması pek çok uğraşa muhtaç iken, böylelikle kolaylıkla halledilmiş olduğunu da raporuna eklemiştir.

Han Mahmud, İshak Paşa'nın daveti ile Van'a yarım saat mesafedeki Van bahçeliği[200] diye tabir edilen yere gelmiş ve orada teslim olmuştur.[201]

Han Mahmud'un Erzurum'a celbi ve tutuklanması ile ilgili onlarca rapora ve yazışmaya rastlamak mümkündür. Aşağıdaki rapordan anlaşıldığı üzere Han Mahmud, Erzurum'a 04 Kasım 1838 tarihinde varmıştır.[202] Han Mahmud, Erzurum'a vardığında, Müşir Osman Paşa tarafından kardeşleri Han Abdal ve Seyfeddin Bey ile birlikte tutuklanarak Erzurum kalesinde hapsedilmişlerdir.[203] Burada ki önemli bir nokta Han Mahmud'un

200) Muhtemelen günümüzdeki Edremit İlçesinde bir yerdir.
201) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 448 G.No: 22316-A.
202) Söylenegeldiğine göre Osman Paşa Han Mahmud'u Eleşkirt'te karşılamıştır.
203) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 448 G.No: 22335.

Van'da tutuklu olmadığı, tutuklanmasına Erzurum'a vardığında karar verildiğidir. Han Mahmud'un Erzurum'da hapsedildiği haberi üzerine diğer kardeşleri Hoşap ve diğer kale ve palangalara kapanmışlardır. Bununla ilgili olarak Osman Nuri Paşa mühürlü 09.11.1838 tarihli tahriratta yer alan bazı bölümler şu şekildedir.[204]

> "Van civarında bulunup, yirmi seneden mütecaviz kötülüğe müellif olan ümera-i aşairden[205] Han Mahmud ve biraderi Han Abdal ve amcaları Mir Şeref ve kethüdaları Terlan ismindeki şahıslar, ne şekil, zemin ve zaman ile kolay bir şekilde ele geçirilmiş olduğu daha önce Kapıkethüdam saadetli efendi tarafından tarafınıza yazılmıştı.
>
> Merkumlar Han Mahmud ve Han Abdal'ın diğer biraderleri Mir Seyfeddin[206] dahi sonraki bir tarihte tutulmuştur. Buna istinaden, merkumların Erzurum'a celpleri zımnında, bu tarafta olan Tımarlı Süvari Asakir-i Mansure Alayı kaymakamı izzetli Selim Bey kulları iki bölük süvari ile Van'a gönderilerek merkumları yanına alarak iş bu ayın on altıncı Pazar günü Erzurum'a varmışlardır. Merkumlar güvenli bir yere yerleştirilerek ve üzerlerine uygun karakollar tayin olunarak emri muhafazalarına sürekli çalışılmaktadır. Ancak merkumlar Han Mahmud ve Han Abdal'ın diğer küçük biraderleri Abdürrezzak, Mahmudi, nam-ı diğer Hoşap kalesine ve diğer iki biraderleri de sair palangalara kapanmışlardır."

204) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 448 G.No: 22335-C Osman Nuri Paşa'nın 21 Ş 1254 (09.11.1838) tarihli raporu Bkz. Belge 09.

205) Osmanlı yazışmalarında Kürt Emiri yerine bazen "Ümera-i Aşair" yani "Aşiretler Emiri" tabiri kullanılmıştır. Aşiret ve Kürt sözcüğü çoğunlukla eş anlamlı kullanılmıştır.

206) Han Mahmud'un kardeşi olup Mir Sevdin olarak bilinir. Cizreli Seyfeddin Bey ile karıştırılmamalıdır.

Osman Paşa, raporun devamında, Abdürrezzak Bey ve diğer bazı kardeşlerin kalelere kapanmışken Han Mahmud'un Dersaadet'e gönderilmesinin uygun olmayacağını dile getirmiştir. Osman Paşa Abdürrezzak Bey'in teslim olması için Han Mahmud'dan yardım istemiş ve almayı başarmıştır. Kardeşlerinin Osmanlı Devletine ve komşu düşman mirlere karşı tutunamayacağını düşünen Han Mahmud Osman Paşa'nın kabulü ile kethüdası Terlan Ağa'yı bir mektupla Hoşap Kalesindeki kardeşi Abdürrezzak Bey'e göndermiş ve teslim olmasını istemiştir. Terlan Ağa'ya Asakir-i Mansure Alayı Binbaşısı Abdülhamid Bey refakat etmiştir. Osman Paşa Han Mahmud'a verdiği söz üzerine Van Kaymakamına geride kalanların can ve malına bir zarar gelmemesi emrini vermiştir.

Anlaşıldığı üzere, Osman Paşa bir yandan Han Mahmud aracılığıyla sorunu çözmeye çalışırken diğer yandan olası bir durumda askeri harekât hazırlıklarına da başlamıştır. Osman Nuri Paşa Hoşap ve diğer kalelere kapanmış olan Han Mahmud'un kardeşlerinden Abdürrezzak ve Ethem Han[207] ve beş yüze yakın adamının ele geçirilmesi için, gerekli bir saldırı durumunda top ve gerekli mühimmatın hazırlanması için Van kaymakamı İshak Paşa'ya gerekli emirleri göndermiştir[208]. Miralay Galip Bey de bu işle ilgili olarak İshak Paşa'ya gönderilmiştir. Paşa Van'da bulunan düzenli ordu birlikleri ile kaleler üzerine yürümüş, neticede ciddi bir çarpışma çıkmadan kalelere kapanmış olanlar teslim olmuşlardır. Abdürrezzak Bey ve yanındakilerin Erzurum'a gön-

207) Bilindiği kadarıyla Han Mahmud'un Ethem Han isminde kardeşi olduğu bilinmemekteydi. Han Mahmud'un 6 kardeşi olup bunların isimleri bilinmektedir. Bunlar Han Mahmud, Han Abdal, Abdürrezak Bey, Mir Seyfeddin, Mir Şemdin, Derviş Bey ve Selim Bey'dir. Belgelerde sadece Selim Bey'in adı geçmemektedir. Bu ismin Selim Bey'e ait olması muhtemeldir.

208) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 448 G.No: 22333-A Osman Nuri Paşa'nın 17 Za 1254 (02.02.1839) tahrili raporu.

derilmeleri için, Miralay Galip Bey maiyetindeki Asakir-i Mansure Üçüncü Taburu Binbaşısı Mustafa Ağa bir bölük düzenli asker ile görevlendirilmiştir. İshak Paşa'nın oğlu olup Asakir-i Mansure Binbaşılarından Tayfur Bey'de bu işte görev almıştır.

Osman Paşa'nın Van Kaymakamına verdiği emre rağmen mirin geride kalan malları askerlerce talan edilmiştir[209]. İshak Paşa bunun başıbozuk Kürt askerler tarafından gerçekleştirilmiş olduğunu rapor etmiştir[210]. Osman Paşa'nın Erzurum'da tutulan Han Mahmud ve kardeşlerinin mal beyanlarına ilişkin raporunda aşağıdaki bölüm önemli ipuçları vermektedir.[211]

> "...Muş ve Van Paşaları ve Hakkâri Beyleri ve hem civar oldukları İran serhatdaratıyla düşmanlıkları olduğundan, bu münasebetle iki üç bin asker istihdamına ihtiyaçları olup, ellerinde bulunan bölge ahalisinden yıllık alageldikleri akçeleri istihdam ettikleri askere verdiklerini ve bu cihetle güya kendilerinin nakitleri olmayıp, Han Mahmud Hac-ı Şerife gitmek için dört bin adet yirmilik altından başka nakiti olmadığı ve Han Abdal'da şuna buna yaklaşık yetmiş seksen bin kuruştan mütecaviz borcu olduğunu beyan etmiştir."

Görüldüğü üzere, Han'ın Osmanlı Paşaları, Hakkâri ve Cizre Beyleri ile sürekli düşmanlık halinden ve İran tarafı ile de olan sürtüşmesinden dolayı sürekli 2–3 bin sayıda düzenli asker istihdam ettiği ve aldığı yıllık ver-

209) Sadece İran tarafına 11300 baş koyun kaçırılmıştır. İshak Paşa 2700 baş koyunun kışlak suretiyle ve buna yetecek zahirenin Van köylülerine emaneten dağıtıldığını raporuna eklemiştir.

210) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 452 G.No: 22386 Osman Nuri Paşa'nın 25 Za 1254 (10.02.1839) tarihli Raporu.

211) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 452 G.No: 22386 Osman Nuri Paşa'nın 25 Za 1254 (10.02.1839) tarihli raporu.

gilerin çoğunluğunu bu yönde harcadığı görülmektedir. Han Mahmud'un sürekli ve düzenli askere sahip olduğu daha önce ele aldığımız Muş Mutasarrıfı Emin Paşa'nın da beyanlarında yer almıştı.

Van Muhafızı İshak Paşa ve Emeği Geçen Mirlerin Ödüllendirilmesi

Sivas ve Erzurum Valilerince Han Mahmud direnişinin sona ermesinde önemli katkıları olmuş olan Van Kaymakamı İshak Paşa'ya ve adamlarına bu hizmetlerinden dolayı nişan ve rütbeler verilmesi ile ilgili Dersaadet'e pek çok yazı yazılmıştır. Görüldüğü gibi, yıllar önce isyan edip Han Mahmud'a sığınan İshak Paşa, yıllar sonra Han Mahmud direnişinin bastırılmasında yararlılık gösterdiği için ödüllendirilmiştir.

Osman Paşa tarafından Dersaadet'e yazılan 10.02. 1839 tarihli tahriratlarda[212] Han Mahmud gailesinin ortadan kaldırılması ve Hoşap kalesinin ele geçirilmesinde büyük gayretler göstermelerinden dolayı İshak Paşa'ya bir adet nişan, ayrıca bu işle ilgili memuriyeti olmadığı halde Van'da bulunduğu esnada gayret gösteren daire müdürü Ali Ağa'ya Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşılığı rütbesi verilmesi arz olunmuştur. Osman Paşa'nın çeşitli taltif ve nişanlarla ödüllendirmek istediği sadece İshak Paşa ve memurları olmamıştır.

Osman Nuri Paşa, bu direnişin bastırılmasında emekleri geçen Seyfeddin Bey'in de ödüllendirilmesini istemiştir. Dersaadet'e yazdığı 21.11.1838 tarihli yazısında[213];

212) BOA. FON KODU:HAT D.NO: 452 G.No: 22384 ve BOA. FON KODU:HAT D.NO: 452 G.No: 22385.

213) BOA. FON KODU:HAT D.NO: 448 G.No: 22335/A Osman Nuri Paşa'nın 03 N 1254 (21.11.1838) tarihli yazısı. Bkz. Belge 10.

Cizre Emirlerinden olup daha önce müteveffa Reşid Paşa zamanında Bağdat'a kaçmış ve daha sonra elde edilip Cizre'deki hanesinde ikamet ettirilen ve Padişah'a dualara devam etmiş olan Seyfeddin Bey'in, Han Mahmud konusunda gösterdiği gayretten ve bundan böyle devlete sadakatle hizmete devam edeceğinden Kapıcıbaşılığı rütbesi ile ödüllendirilmesi istenmektedir.

Seyfeddin Bey hakkındaki benzere istekler Sivas Valisince de dile getirilmiştir.[214] Seyfeddin Bey'in yanı sıra Hakkâri Beyi Nurullah Bey'in de hizmetlerinden dolayı ödüllendirilmesi gerektiği Erzurum ve Sivas Müşirleri tarafından Dersaadet'e defalarca arz edilmiştir[215].

Han Mahmud ve Kardeşlerinin 1. Sürgünü

Osmanlı yetkilileri Han Mahmud'un nereye gönderileceği konusu üzerinde kararsızlık yaşamışlardır. Bundaki en önemli etken, daha sonraki yazışmalarda çokça bahsedildiği gibi Han Mahmud'un Kürdistan Bölgesindeki nüfuzu ve İran sınırını denetim altında tutabilme kudreti olmuştur. Osmanlı yetkilileri Han Mahmud'un devlet tarafına çekilebildiği takdirde Kürdistan'da, özellikle İran sınır bölgesinde devlet varlığının teminatı olabileceğini itiraf etmişlerdir. Güneyde Bedirhan Bey'in varlığıyla devlet denetimini pekiştiren Osmanlı yetkilileri kuzeyde aynı şeyin Han Mahmud ile başarılabileceğini düşünmüşlerdir.

Erzurum Müşiri Osman Paşa, Sivas Müşiri Hafız Ali Paşa'ya durumu arz ederek, ondan gelecek görüşe göre

214) BOA. FON KODU: HAT D.NO:448 G.No: 22335 .

215) BOA. FON KODU:HAT D.NO 452 - G.No: 22387 BOA. FON KODU:HAT D.NO 448 - G.No: 22316 BOA. FON KODU:HAT D.NO 448 - G.No: 22316/A.

hareket edeceğini ifade etmektedir.[216] Dersaadet'te kati kararı Sivas Valisine bırakmıştır[217]. Hafız Mehmed Paşa Han Mahmud ve yakınlarının İstanbul'a götürülüp "ıslah-ı nefs" edinceye kadar tutulmalarının uygun olacağını dile getirmiştir.[218]

Osman Nuri Paşa Dersaadet'e yazdığı 25 Za 1254 (10.02.1839) tarihli yazısında[219] İstanbul'a gönderilme kararının çıkması üzerine Han Mahmud'un kendisinden niyazda bulunarak, pişmanlığını ifade ettiğini, aile ve yakınlarının perişan olmaması için iki kardeşin İstanbul'da tutulmayıp geri gönderilerek uygun görülecek bir yerde aile ve taallukatlarıyla iskân ettirilmelerini istediğini belirtmektedir. Han Mahmud ve kardeşleri İstanbul'a doğru yola çıkarılmış, Osman Paşa bu isteğin Dersaadet'e ulaştırılacağına dair kendilerine söz vermiştir. Osman Paşa, Dersaadet'e yazdığı konu ile ilgili raporunda şöyle demektedir;

> "... Aslında bunlar büyük aile, evlat ve hısım akraba sahibi olarak aşiretler arasında ve İranlılar katında yiğitlik, cesurluk ve herkesçe bilinen şöhretleri ve Kürdistan'da tehditlerini gerçekleştirmeye kudretleri vardır. İradem altında olan mahallerden Beyazid Sancağı dahi harap bir mahaldir. Hizmetkâr tabir eyledikleri kendilerinin akraba ve yakınlarından bir iki yüz kadar ve yine daha ziyade hane celp edebilecekleri aşikârdır. Özellikle bunların Van tarafından olan aile ve akrabalarının başka mahalle sürülüp ve uzaklaştırılmaları gerekli

216) BOA. FON KODU:HAT D.NO: 448 G.No: 22324.
217) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 448 G.No: 22335.
218) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 448 G.No: 22335-D , BOA. FON KODU: HAT D.NO: 448 G.No: 22335.
219) BOA. FON KODU: HAT D.NO: 449 G.No: 22344 Osman Nuri Paşa'nın 25 ZA 1254 (10.02.1859) tarihli raporu. Bkz. Belge 11.

ve yararlı bir iş olacaktır. Her ne kadar bunların içinde şekavetle şöhrete ulaşan merkum Han Mahmud ise de, gerçekleşen tahkikat ve ihbarata nazaran, Han Abdal'ın önderlik yönüyle cümlesine üstünlüğü olduğu görülmüştür. Buna istinaden faraza Han Abdal ile Abdürrezzak Dersaadet'te, Han Mahmud ile Mir Seyfeddin bu tarafa gönderilebilinir. Bu durumda, Van tarafında bulunan tüm aile ve evlatları bu tarafa celp olunduktan sonra, Han Mahmud'un harem ve evladı ile Mir Seyfeddin rehin suretiyle Erzurum'da kalmak ve merkum Han Mahmud, sair akrabaları, adamları ve hizmetkârları ile Beyazıt sancağının münasip olan mahalline iskân edilip yerleştirilebilmeleri sureti hatıra gelmiştir. Bu konuda gerçekleşen niyazlarına göre isteklerinin Dersaadet'e yazılacağına dair merkumlara bu tarafta söz verilmiştir."

Görüldüğü üzere Osman Nuri Paşa, iki kardeşi İstanbul'da tutmak, bir kardeşi ve Han'ın ailesini Erzurum'da rehin bırakarak Kürdistan'da şöhret sahibi Han Mahmud'u Bayezid tarafında İran'a karşı bir kalkan yapmak istemektedir. Muhtemelen Han Mahmud devlete bağlı kalacağına dair kendisine söz vermiştir. Osman Paşa yazısında Han Mahmud'un bu isteğini Dersaadet'e ulaştırmak için kendisinden her hangi bir rüşvet almadığını dahi raporuna ekleme ihtiyacı duymuştur.

Bu tahriratın satır aralarına sıkışmış ilginç bir noktada Osman Paşa'nın Han Abdal ile ilgili söyledikleridir. Osman Paşa'ya göre, her ne kadar Han Mahmud ün salmış ise de, yapılan tahkikata göre Han Abdal önderlikte diğer kardeşlerine üstünlük sağlamaktadır. Han Mahmud - Han Abdal ilişkisi benzer pek çok Mir ailesine örnek teşkil ettiği için irdelenmesi gereken bir konudur. Müküs

Kürt Mirlerinin kısa sürede Kürdistan'da söz sahibi olup Osmanlı Devleti'ne kafa tutar hale gelmesinde Han Mahmud'un kurduğu kardeş federasyon tipinin önemi büyüktür. Han Mahmud hareketinde kardeşleri Han Abdal ve Abdürezzak Bey'in önemli katkıları vardır. Özellikle Hoşap kalesinin alınmasından sonra Han Abdal sürekli orada ikamet ederek Han Mahmud'dan sonra hareketin en önemli ismi olmuştur. Bu durum bazen aralarında pürüzlere de sebebiyet vermiştir. İleride göreceğimiz gibi, Osmanlılar Han Abdal'ın gücünü fark ederek iki kardeş arasında ayrılık yaratmış ve 1847'deki direnişin bastırılmasında bundan önemli ölçüde yararlanmışlardır.

Han Mahmud ve kardeşleri Han Abdal, Abdürezzak Bey ve Seyfeddin Bey, Osman Nuri Paşa'nın kethüdası olan Hacegan-ı Divan-ı Hümayundan Hurşid Efendi'nin refakatinde İstanbul'a getirilmiş ve haklarında yapılacak muameleler netleşinceye kadar Hurşid Efendinin konağında ikamet ettirilmişlerdir.[220] Anlaşıldığı üzere Han Mahmud ve kardeşleri 1839 yılının Mart ayında İstanbul'a varmışlardır.

Han Mahmud ve kardeşlerini İstanbul'a getiren Hurşid Efendi verdiği beyanatlarda Osman Paşa'nın daha önceki tahriratlarındaki ifadelere paralel olarak tüm zorluklara rağmen Han Mahmud ve kardeşlerinin ele geçirilebildiğini ifade etmiş, Han Mahmud ve kardeşlerinin her ne kadar çok güvenilmese de gelinen noktada devlete hizmet edebileceklerini belirtmiştir. Hurşid Efendi Osman Nuri Paşa'nın iki kardeşin Bayezid tarafında iskân ettirilmesi hususundaki taleplerini yinelemiştir.[221]

22 Muharrem 1255 (07.04.1839) tarihli Meclis-i Müşiran kararına göre[222] Osman Paşa'nın Kürt Han

220) BOA. FON KODU:HAT D.NO: 448 G.No: 22316 ve 22316-A.
221) BOA. FON KODU:HAT D.NO: 448 G.No: 22316-A.
222) BOA. FON KODU:HAT D.NO: 448 G.No: 22316 .

Mahmud meselesinin halledilmesinde katkıları olan, Van Kaymakamı İshak Paşa, daire müdürü Ali Ağa, Hurşid Efendi ve Hakkâri Beyi Nurullah Bey ile ilgili taltif ricası kabul edilmiştir.

Han Mahmud konusunda da, Osman Paşa'nın isteği uygun görülmüş, fakat iki kardeşin İstanbul'da tutulmalarında bir gereklilik görülmediği ifade edilmiştir. Osman Paşa ile yapılacak yazışmaya göre eğer bunların illa da Erzurum'a gönderilmemeleri gerekirse İstanbul yerine Edirne'de ikamet ettirilmeleri gerekeceği kararlaştırılmıştır. Buna göre Han Abdal ve Abdurrezzak Bey Edirne'de ikamet ettirildikleri takdirde kendi memleketlerinde olan mülklerinin gelirleri, bölge valileri marifetiyle kendilerine yollanacaktır. Ayrıca bu iki kardeşin Edirne'de, daha önce o tarafta ikamet ettirilen Tellibeyzade Recep Bey gibi perişan olmamaları için Edirne Valisine gerekli yazının yazılacağı da kayıt altına alınmıştır.

Sonuç

1834-1839 dönemi Osmanlı-Kürt savaşları neticesinde, Osmanlı Devleti Kürt Coğrafyasının belki de yüz yıllardır hiçbir ordunu giremediği bölgelerine girmiş, bölge kanlı olaylara sahne olmuştur. Soran Miri Mir Muhammed'in ortadan kaldırılmasıyla Osmanlı Devleti saflarında yer alan Cizre Beyleri önemli bir güç elde etmiş, Kürdistan'daki geleneksel güçlerine, Osmanlı Devletinin de desteğini ekleyerek önemli bir kudrete sahip olmuşlardır. Sonraki bölümde detaylıca vereceğimiz üzere Hafız Mehmed Paşa komutasındaki Osmanlı Ordularının, Temmuz 1839'da Mısırlı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'ya ağır bir şekilde yenildikleri Nizip Savaşı, Osman-

lı-Kürt ilişkilerinde yeni bir safhanın başlangıcı olmuştur. Bu yenilgi Osmanlı Devletinin Kürdistan coğrafyasındaki askeri gücünü nispeten kırmış, Kürt Mirleri arasında yeni yapılanmaların meydana gelmesine vesile olmuştur. Osmanlı-Kürt ilişkilerini etkileyen diğer bir gelişme Tanzimatın ilanı olmuştur. Nizip Savaşı ile başlayan ve özellikle İngilizlerin aktif bir rol oynadığı bir süreç sonucunda Tanzimat ilan edilmiş, bunu müteakip Londra antlaşması ile Osmanlıların Mehmed Ali Paşa'nın özerk yönetimini kabulüyle Mısır hadisesi son bulmuştur. Tanzimat fermanının ilanı Osmanlı-Kürt ilişkilerinde yeni bir dönemin de başlangıcı olmuştur. Zira klasik İran-Osmanlı-Kürt dengeleri üzerine kurulu ilişkiler dönemi son bulmuş, Tanzimatın gayrimüslimler ile ilgili getirdiği yenilikler, Hıristiyan Avrupayı Osmanlı-Kürt ilişkilerinde belirleyici bir taraf haline getirmiştir. Tanzimat sonrası, dönem Kürdistan coğrafyasında Kürt-Gayrimüslim savaşlarının da doruğa çıktığı dönem olacaktır.

İstanbul'a sürülen Han Mahmud'a gelince; Osmanlı Devletini uzun süre uğraştıran Han Mahmud yeni dönemde Kürdistan'a tekrar dönmeyi başarmıştır. İstanbul'da ne kadar süre kaldıkları tam olarak bilinmemekle beraber, Padişah tarafından affedilerek Nizip Savaşı öncesinde bölgelerine geri dönebildikleri anlaşılmaktadır. Kardeşlerinin İstanbul'dan Edirne'ye sürülüp sürülmediklerine veya kardeşi Seyfeddin Bey'in Erzurum'da rehin tutulup tutulmadığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak Seyfeddin Bey hakkında daha sonra da her hangi bir malumata ulaşılamamaktadır. 1841'e gelindiğinde Van bölgesinde bulunan Han Mahmud ve kardeşlerinin yeni bir direniş hareketlerine giriştikleri görülecektir.

Bölüm IV

1839-42 Dönemi Osmanlı-Kürt İlişkileri

Tanzimat Fermanı ve Kürdistan'a Etkileri

Osmanlı-Kürt ilişkilerinde yeni döneme girilmeden her iki tarafın da politika ve yaklaşımlarını önemli ölçüde etkileyen "Tanzimat Fermanı"na ve Osmanlı Devletini Tanzimat'a götüren en önemli somut sebeplerden biri olan Mısır isyanının ikinci safhasına değinmemiz gerekecektir. Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa ile Osmanlılar arasında 1833'te imzalanan Kütahya antlaşması Osmanlı yönetiminin pek de içine sindiremediği bir mecburi antlaşma olup, Mısır tarafı da bunun bilincinde olmuştur. Bu süre zarfında Osmanlı Ordusunda bazı modernleşme hareketlerine gidilmiş ve Prusyalı Mareşal Helmuth Von Moltke İstanbul'a çağrılarak fikirleri doğrultusunda bazı düzenlemeler yapılmıştır. Sultan II. Mahmud 1833 yılının yenilgi izlerini silmek amacıyla 1839 yılı baharında Ordularını Nizip'e doğru kaydırmıştır. Haziran 1839'da İbrahim Paşa komutasındaki Mısır Orduları ile yapılan savaşta Osmanlı Orduları ağır bir yenilgi almış, Sultan II. Mahmud yenilgi haberini alamadan vefat etmiş, yerine 16 yaşındaki Abdülmecit Osmanlı tahtına oturmuştur. Kaptan-ı Derya Ahmed Paşa'nın da donanmayı Mısır'a götürüp Mehmed

Ali Paşa'ya teslim etmiş olması Osmanlı hanedanı için daha büyük bir felaket olmuştur[223].

Mehmed Ali Paşa'nın bu kesin zaferi ordularına İstanbul yolunu yeniden açmış olmakla beraber, Avrupa devletleri ve Rusya'nın meseleye tekrar ve daha ciddi bir biçimde müdahil olmalarına da sebep olmuştur. Özellikle İngiltere'nin yoğun diplomasi trafiği ile İngiltere, Fransa, Avusturya ve Rusya gibi ülkelerin İstanbul elçileri 27 Temmuz 1839'da Dersaadet'e verdikleri bir nota ile Osmanlı Devletinin doğu sınırları üzerine "mutabık kaldıklarını" bildirmiş, Osmanlı Devletinin kendilerinin desteği olmaksızın hiçbir müzakereye girmemesini istemişlerdir. Bu girişim Osmanlı ile Mehmed Ali Paşa arasındaki olası bir anlaşmayı imkânsız kılmış ve aynı zamanda Osmanlı Devletini bu devletlerin "vesayeti" altına almıştır. Bu dönemden sonra Osmanlı devleti her bakımdan Avrupa'ya daha da bağımlı hale gelmiştir.

Mısır-Osmanlı hadisesi bu iki tarafın değil Avrupa Devletleri ve Rusya'nın inisiyatifinde devletlerarası yoğun görüşmeler ve diplomasi trafiği sonra Osmanlı Sultanının 13 Şubat 1841 tarihli fermanları ve buna istinaden 10 Temmuz 1841'de imzalanan Londra protokolüyle sona ermiştir. Antlaşmanın nihai şekli bu devletlerin Osmanlı Devletinin geleceği ve paylaşımı üzerine kendi aralarındaki çekişme ve rekabetlerine göre şekillenmiştir. Bunun yanında Osmanlı yönetiminin Nizip Savaşı sonrasında ilan ettiği Tanzimat Fermanı, Mehmed Ali Paşa'nın çok güçlenmiş olmasından zaten memnun olmayan ve şartlar gereği mevcut saltanatın devamından yana olan Avrupa devletleri ve Rusya'nın

223) Nizip Savaşının detayları için bkz. Mareşal Helmuth Von Moltke, Moltkenin Türkiye Mektupları Remzi Kitapevi İstanbul - 1999.

Osmanlı Devletini daha fazla kollamasına vesile olmuştur. Neticede Mehmed Ali Paşa Osmanlı Ordusuna karşı zaferler kazanmış olmasına rağmen sadece Mısır'ın yönetimi ile yetinmek zorunda kalmıştır. Antlaşma şartları özetle şöyle olmuştur[224];

1. Mısır yönetimi veraset yoluyla Mehmed Ali Paşa'nın büyük oğlundan büyük oğluna geçecektir.
2. Mısır Ordusu 18.000 askerden fazla olmayacaktır.
3. Albay rütbesine kadar olan subaylar Mısır Valisi tarafından atanabilecektir.
4. Mısır'da vergiler Osmanlı Padişahı adına toplanacak ve dörtte biri İstanbul'a hazineye gönderilecektir.
5. Mısır'da para Osmanlı Padişahı adına basılacaktır.
6. Gülhane Hatt-ı Hümayun'u (Tanzimat Fermanı) ve Osmanlı Devletinin imzaladığı diğer antlaşmalar Mısır'da da yürürlüğe alınacaktır.
7. Darfur, Nübya, Kordofan ve Sennaar Eyaletlerinin yönetimi "kaydı hayat şartıyla" Mehmed Ali Paşa'ya verilecektir.

Görüldüğü üzere Mehmed Ali Paşa netice itibariyle istediğini alamamış fakat Avrupa ve Rusya'nın baskısı karşısında da duramamıştır. Gerek bu antlaşmanın neticesini ve gerek asıl konumuz olan Kürt-Osmanlı ilişkilerini etkileyen en önemli faktörlerden biri, Osmanlı Devletinin batılılaşma politikasının gereği olarak olgunlaşan ve Nizip Savaşı hezimetinin gölgesinde şekillenen Gülhane Hatt-ı Hümayun'u (Tanzimat Fermanı) olmuştur. Tanzimat Fermanı olarak bilinen Gülhane Hatt-ı Hümayun'u özellikle Müslim ve gayrimüslim tebaanın eşit tutulması ilkesinden dolayı Hıristiyan Avrupa ve Rusya'da çok olumlu ve önemli bir adım olarak karşılanmıştır.

224) bkz. Prof Dr. Fahir Armaoğlu a.g.e. s. 193.219.

Sultan Abdülmecid'in çok önemli bir yenilenme hareketinin ilanı olan Hatt-ı Hümayunu, Mısır sorununun en bunalımlı döneminde Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa tarafından 03 Kasım 1839'da Gülhane Meydanında Padişah, nazırlar, ulema, asker ve sivil memurlar, Hıristiyan tebaa temsilcileri, esnaf örgütleri, yabancı elçiler ve halkın bulunduğu bir ortamda okunup ilan edilmiştir. Bu ferman, Gülhane Hatt-ı Hümatun'u ve Tanzimat Fermanı olarak adlandırılmıştır.

Tanzimat Fermanını beş kısımda ele almak mümkündür. Birinci kısımda devletin ilk dönemlerinde Kur'an hükümleri ve şeriata bağlı kalındığı için devletin kuvvetli ve müreffeh bir yapıya kavuştuğu, ikinci kısımda yüzelli yıldan beri ne şeriat ne de faydalı kanunlara riayet edilmediğinden güçsüz ve fakir duruma gelindiği ifade edilmiştir. Üçüncü bölümde Devletin yeniden güçlenmesi için yeni kanunların konulması gerektiğine işaret edilmiştir. En önemli bölüm dördüncü kısım olup uyulması gereken temel ilkeler şöyle sıralanmıştır.

a. Müslüman ve Hıristiyan tebaanın ırz, namus, can ve mal güvenliğinin sağlanması,
b. Verginin düzenli bir sisteme göre toplanması,
c. Askerliğin düzenli bir şekle sokulması.

Son bölümde ise bu kanunların yapılması ve uygulanmasına ilişkin tedbirlerden söz etmiştir. Müslüman tebaa ile diğer tebaanın bu femanın şartlarından istisnasız bir biçimde yararlanacakları ifade edilen, bu şekilde Müslüman ve gayrimüslim tebaanın eşit olduğunu ifade eden ve bu vesile ile Avrupa ve Rusya'nın destek sunduğu Tanzimat Fermanı, özellikle dördüncü maddesiyle Osmanlı Devletinin Kürdistan'daki mevcut Kürt

Emaretlerini ortadan kaldırma ve merkezi yönetimi orada daha güçlü temsil ettirme yönündeki politikaları için önemli bir referans olmuş, bu yöndeki çalışmalar için Avrupa kamuoyunun da desteği sağlamıştır. Tanzimat uygulamaları zamanla geleneksel yapısını koruyan Kürt Mirleri ile Osmanlı Devletini karşı karşıya getirmiştir. Bunun en önemli örneği Cizre Mütesellimi Bedirhan Bey olmuştur. Sonraki bölümlerde detaylıca göreceğimiz üzere yıllarca Osmanlı Devletinin Kürdistan Bölgesindeki en önemli ayağı olan Bedirhan Bey'in, Tanzimat'ın neticeleri sonucu devletle arası açılmış, kaçınılmaz olarak direnişçi Kürt Mirlerine yakınlaşmıştır. Tanzimat Fermanı'nın Kürdistan'da tepki ile karşılanacak yeni uygulamalarını kısaca şöyle özetlemek mümkündür.

1. İdari örgütlenmede yenilikler yapılması, eyalet, sancak ve kaza sınırlarının yeniden düzenlenmesi,
2. Her Valinin yanına bölge kuvvetlerine komuta edecek bir muhafız ve maliye işleri için bir defterdar verilmesi,
3. Eyalet ve sancaklarda yerel meclisler kurulması, Hıristiyan ve Müslümanların nüfus oranına göre bu meclislerde temsil edilmeleri,
4. Aşar vergisinin maliye memurları tarafından, cizye'nin ise Patrikhaneler vasıtasıyla toplatılması

Tanzimat Fermanının tüm bu yeni uygulamalarının Kürdistan'daki geleneksel yapıya tamamen ters olduğu açıkça görülmektedir. Zira Kürt Emaretleri resmi mülki taksimat haricinde geleneksel sınırlarına sahip olup, gayrimüslim tebaadan alınan cizye dahil tüm vergiler Mir tarafından toplanmış, meclis yerine mirin kendi özel divanı olup, hatta gayrimüslimler de mirin divan üyesi

olabilmişlerdir[225]. Ayrıca mir kendi bölgesindeki kuvvetleri oluşturmuş ve doğal komutanı olmuştur. Bununla beraber Tanzimat'ın ilan edildiği dönemde Kürdistan'ın önemli bir bölümünde veraset yolu ile intikal eden yönetimlerin devam ettiği görülmektedir. Osmanlı Devletinin bu yapılara yaptığı müdahalelerde de yine mevcut yönetici aileden biri atanarak veya yönetimi kabul edilerek bölgedeki dengeler korunmuş, devletin müdahalesi daha öteye gitmemiştir. Misalen Soran Emaretinde, Mir Muhammed direnişi sonrası yerine kardeşi Resul Bey, Cizre Emaretinde Mir Seyfeddin'den sonra yerine amcasının oğlu Bedirhan Bey, Soran direnişi sonrası Amidiye'ye Amidiyeli İsmail Paşa atanmıştır. Tanzimat'ın Osmanlı Devletinin yönetimi merkezileştirme politikası ile birleşen etkileri Kürdistan'da birkaç yıl içinde kendini göstermiş, özellikle yeni mülki taksimat[226] ve Tanzimat'la beraber kendini Hıristiyan Avrupa'nın himayesinde gören Mar Şemun ile başlayan Nasturi meselesinde tüm netliği ile gün yüzüne çıkmıştır.

Han Mahmud ve Amidiyeli İsmail Paşa'nın Yeni Direnişleri ve Cizreli Bedirhan Bey'in Konumu

Erzurum Valisi Halil Kemal Paşa'nın 1841 ve 1842 yıllarına ait yazışmaları ve Meclis-i Vala raporlarına göre[227]

225) Örneğin, Han Mahmud son direnişinde teslim olduğunda, yanında danışmanı Ermeni Aran Efendi ile beraber Van bölgesinin iki Ermeni ileri geleni yer almıştır.

226) Bunun en önemli örneği geleneksel toprakları Musul ve Diyarbekir Eyaletleri arasında taksim edilen Bedirhan Bey'in bu nedenle direnişe meyletmesi olmuştur.

227) BOA. FON KODU: HAT D.NO:48 G.No:1224 23 25 Za ve 29 Ca 1257 tarihli mektuplar ve Meclis-i Vala raporları.

Osman Nuri Paşa tarafından 1838'de tutuklanarak İstanbul'a gönderilen Han Mahmud ve kardeşleri Sultanın affıyla Kürdistan'a tekrar dönmüşlerdir. Akabinde, daha önce elerinde olan Mahmudi, Havasor, Müküs, Kavaş, Westan, Karçıkan ve Akçakale gibi yerler tekrar Hafız Paşa tarafından resmen uhdelerine verilmiştir. Osman Nuri Paşa'nın Han Mahmud'un Bayezid'e yerleştirilmesi ve kardeşlerinden ikisinin rehin tutulması düşüncesinin uygulamaya konulmadığı görülmektedir. Han Mahmud'un İstanbul'da ne kadar kalmış olduğu tam belli değilse de Temmuz 1839 Nizip savaşından önce Kürdistan'a dönebildiği anlaşılmaktadır. Zira Hafız Paşa Nizip yenilgisi üzerine başkomutanlıktan azledilmiş, pek çok yetkisinden mahrum kalmıştı. Burada dikkati çeken en ilginç konu Sultanın affıyla Kürdistan'a geri dönmesine rağmen eski bölgelerinin Han Mahmud ve kardeşlerine resmen verilmesi hususunda Hafız Paşa'nın Cizre Beyi Bedirhan Bey'in olumlu görüşüne göre hareket ettiği ifadesidir. Mısırlı Mehmed Ali Paşa isyanı uluslararası bir boyut kazanmışken Kürdistan'da Kürt Mirlerinin kavgasına tahammülü olmayan Hafız Paşa Han Mahmud'un Botan Mirine karşı olası bir intikam düşüncesini engellemek için Osmanlının Kürdistan'daki teminatı görünen Bedirhan Beyle barışmasını şart koşmuş gözükmektedir. Han Mahmud'un ileride göreceğimiz 1847'deki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, Müküs Miri Cizre'ye bizzat giderek Bedirhan Beyle barışmış, bunun üzerine sürgünden önce kendi hâkimiyetinde olan bölgeler Hafız Paşa tarafından kendisine resmen verilmiştir. Aslında Hafız Paşa bu tavrıyla farkında olmadan düşmanlıklarının daha şiddetli sürmesi muhtemel iki Kürt Mirinin ilerideki ittifaklarına da zemin hazırlamıştır. Halil Kemal Paşa ye-

niden direnişe girişen Han Mahmud'un Kürdistan'a dönebilmesi ve eski bölgelerinin kendilerine verilmesinden dolayı selefi Hafız Paşa'yı suçlamıştır.

Hafız Paşa tarafından Kürdistan'a dönmesine izin verilen Han Mahmud'a ünlü Hoşap Kalesinde oturmama şartı getirilmiş, kaleye Osmanlı düzenli ordularına bağlı bir birlik yerleştirilmiştir. Buna rağmen Han Mahmud ve kardeşleri Kürdistan'a döndükten yaklaşık bir yıl sonra bir gece baskınıyla kalelerini ele geçirip yeniden direniş yoluna girmişlerdir.

Bu yıllara ait raporlar çelişikli bilgiler ihtiva etse de Kürt mir ittifakına dair ilk bilgileri içerir. Birkaç sene önce düşman olan bu mirlerin, Han Mahmud'un tekrar direnişe geçmesi üzerine bir araya geldikleri iddiası ilginç bir ayrıntıdır. Osmanlı Paşalarının yazışmalarında Cizre Miri Miralay Bedirhan Bey ve Hakkâri Miri Nurullah Bey'in Han Mahmud'a bu yeni direnişinde destek verdikleri, aralarında bir ittifakın hâsıla geldiği ısrarla iddia edilmiştir. Fakat buna rağmen ne Bedirhan Bey ne de Nurullah Bey bu durumu kabul etmemişlerdir. Özellikle Osmanlı Devletinin miralaylık rütbesi verdiği ve güneyde devlet yönetiminin teminatı olarak gördüğü Bedirhan Bey, gerek Erzurum gerek Diyarbekir ve Musul Valilerince Han Mahmud'a yanaşmakla suçlanmıştır. Bedirhan Bey, ileride göreceğimiz gibi tüm bu iddiaları yalanlamış, Han Mahmud'un devlete yanaşması için aracılık dahi yapmıştır. Hatta cebren bu sorunu ortadan kaldırmak için kendisine ruhsat verilmesini dahi istemiştir. Bedirhan Bey'in bu resmi istek ve beyanları 1841-42 yıllarında Han Mahmud'a destek verdiğine dair Osmanlı Paşalarının iddialarını çürütür niteliktedir. Bedirhan Bey ve Han Mahmud arasında Han Mahmud'un Cizre'ye gitmesinden sonra bir dostluk adımı-

nın atıldığı bir gerçektir. Zira bu ziyaretten sonra Bedirhan Bey de Müküs ve Kavaş'a gelerek Han Mahmud'a misafir olmuş, iade-i ziyarette bulunmuştur. Bedirhan Bey ve Han Mahmud arasında köprü görevi gören bir başka husus Botan Koçer aşiretleri olmuştur. Botan'ın Dudêri, Alıki gibi büyük aşiretleri yazlarını Müküs ve Kavaş yaylalarında geçirmektedirler. Han Mahmud'un annesi Alıki Aşiretindendir. Dolayısıyla Botanlılarla arasında akrabalık vardır. Bu aşiretler Han Mahmud'un çoğu hareketinde kendisine ciddi bir destek sunmuşlardır. Bu husus ister istemez iki mir arasında bir yakınlığa sebep olmuştur.

Neticede Bedirhan Bey ısrarla reddetmesine rağmen, Han Mahmud konusunda devlete pek güven vermemiştir. Han Mahmud ile Bedirhan arasında asıl ittifak 1842'den sonra Cizre'nin Musul'a ilhakıyla başlayan süreç sonunda olmuştur. Bu durum Osmanlı ile Bedirhan Bey arasında güven bunalımına yol açmış, Bedirhan Bey Han Mahmud'a daha da yakınlaşmıştır. Han Mahmud'un kardeşi Han Abdal ise 1838'deki meselelerden dolayı Bedirhan Bey'e hiçbir zaman sıcak bakmamıştır.

Meselenin çözüm yolunu arayan Erzurum Valisi Halil Kemal Paşa bir yandan Bedirhan Beyle yazışırken diğer taraftan direnişin bastırılmasına katkısı düşüncesiyle, Han'ın 1254 (1838)'deki direnişin bastırılmasında aktif rol oynayan ve daha sonra Erzurum'da ikamet ettirilen eski Van Kaymakamı İshak Paşa'yı yeniden Van Kaymakamı olarak atamıştır. Bu şekilde Han Mahmud'u her taraftan sıkıştırmayı düşünmüştür. Erzurum Valisinin, Hakkârili Nurullah Bey'in de bu yıllarda Han Mahmud'a destek verdiği iddiası gerçeğe pek yakın durmamaktadır.

Kemal Paşa, Han Mahmud'un asıl hedefinin Van kalesini kendi hâkimiyetine alıp merkezi haline getirmek

olduğunu belirtmektedir. Cizre Beyi Bedirhan Bey ve Hakkâri Beyi Nurullah Bey'in de Han'a yakın olduğunu, ittifak kurduklarını ve önü alınmazsa her birinin Kürdistan'da başlı başına bir fitne çıkarmak emelinde olduğunu dile getirmektedir. Mektuplara göre Han Mahmud'un İran'ın Selmas Hâkimi Yahya Han'dan da yardım görmesi ihtimaline karşı İran tarafına gerekli ihtarların yapıldığı görülmektedir. İran tarafı her ne kadar Kürt Mirlerine destek vermeyeceklerini ifade etmişse de bu Osmanlılarca pek güvenilir bulunmamıştır[228]. Halil Kemal Paşa Dersaadet'te bulunan Vanlı Gavas oğlu Mustafa'nın konu hakkındaki ifadelerini de mesnet edinerek Han Mahmud direnişinin daha fazla büyümemesi için gerekli "Emr-i Ali" fermanının gönderilmesini ısrarla istemiştir[229]. Han Mahmud üzerine yapılacak olası bir harekât için on altıncı piyade alayı, birkaç kıta top ve Muş tarafından yerli süvari askerler hazır tutulmuştur[230].

Han Mahmud'un Hoşap Kalesini Yeniden Zaptı ve Bitlis Baskını

Halil Kemal Paşa 19.07.1841 tarihli mektubunda[231] Han Mahmud'un Hoşap Kalesini nasıl ele geçirdiği ve Bitlis baskını ile ilgili ilgi çekici bilgiler vermektedir. Bu meselede Han Abdal'ın çok önemli bir rol aldığı görülmektedir.

228) BOA. FON KODU: HAT D.NO:48 G.No:1224 29 Ca 1257 (19.07.1841) tarihli mektup.
229) BOA. FON KODU: HAT D.NO:48 G.No:1224 23 ve 25 Za 1257 (05 07.01.1842) tarihli mektuplar.
230) BOA. FON KODU: HAT D.NO:48 G.No:1224 23 ve 25 Za 1257 (05 07.01.1842) tarihli mektuplar.
231) BOA. FON KODU: HAT D.NO:48 G.No:1224 23 ve 25 Za 1257 (05 07.01.1842) tarihli mektuplar.

"Han Abdal, zikrolunan Hoşap kalesinde muhafız bulunan nizamiye askerlerinden iki kişiyi bir şekilde kışkırtıp elde etmiştir. Bu kişilerin gece kaleden aşağıya sarkıtlıkları ip merdiven ile yukarı aldıkları Kürtler, muhafızlardan fazla olup, diğerleri her ne kadar muhare beye girmiş iseler de habersiz olduklarından mukavemetleri mümkün olmamıştır. Merkum kale bu şekilde ellerine geçmiştir."

Kaleyi bu şekilde ele geçirmeleri özellikle Han Abdalın bölgedeki şöhretini daha da arttırmıştır. Bu olaydan sonra Han Mahmud, küçük kardeşlerinden Derviş Bey'i de Bitlis üzerine göndermiştir.

"Diğer biraderi olacak Derviş Bey habisini[232] bir takım haşaratla Bitlis tarafına gönderip ve bazı köyleri yağma, talan ve ahalisine zarar verip yerinden ettiği işitildiği anda Muş tarafından tertip edilen aşiret atlılarına komutan olarak atanan Emin Paşa'nın biraderi kapıcıbaşı izzetli Hurşid Bey kulları üzerlerine varıp muharebe etmiştir.

Eşkıyanın birazı hak ettiği cezayı bulmuş ve geri kalanı dahi bozulup dağılmış iken, şayet nasihatle şu fesattan el çeker ve itaat dairesine girer emeliyle taltif edilen ve kulunuz tarafından dahi çok olmasa da dayanak olarak görülen Bedirhan'ın yanına gidip oradan iki bin kadar asker getirmiştir. Asakir-i muntazama ve diğer sınıf askerlerin üzerlerine hücum etmiş, yedi saat zarfında muharebe gerçekleşmiş ve hezimete uğramıştır.

232) Kötü, çirkin anlamında.

Bunun üzerine Yahya Han ve merkum Nurullah Bey, Han Mahmud'a açıktan asker sevkiyle imdada gelmeye cesaret etmekte, kendisini sahiplenme ve cephane gibi şeylerle yardım etmektedirler. Han Mahmud, Nurullah Bey ve sair benzer mizaçlıların yardımıyla fesadına takviye vermektedir. İhtiyat üzerine Kars tarafından Van canibine başıbozuk süvari ve piyade gönderilmiş ve Asakir-i Muntazama-i Şahane'ye[233] kumanda etmek üzere Miralay saadetli Ahmed Bey bendeleri de daha sonra bir miktar asker ile gönderilmiştir."

Görüldüğü üzere Erzurum Valisi bu direnişte ve Bitlis baskınında Bedirhan Bey, Nurullah Bey ve Selmas Hâkimi Yahya Han'ın, Han Mahmud'u açıkça desteklediklerini ifade etmektedir. Esasında Han Mahmud'un Bedirhan Bey'in yanından getirttiği iddia edilen 2000 kişilik yardım, Botan'a mensup ve bahar aylarında Müküs bölgesi yaylalarına gelen Dudêri ve Alıki gibi Koçer aşiretleridir. Bu aşiretlerin Bedirhan Bey'in bilgisi dâhilinde gelip gelmedikleri aşikâr değildir. Zira Bedirhan Bey de bunu reddetmiştir. Hakkâri ve İran tarafından gelen yardım ise Han Abdal'ın ezelden müttefiki olan Şıkaki Aşiretidir. Dolayısıyla, Erzurum Valisi Halil Kemal Paşa'nın mevcut değil de olması muhtemel bir ittifaktan çekindiği ve bu yüzden bu beyanatları verdiği düşünülebilir.

Mektubun devamında Han Mahmud'un bu Mirlerin kendisine yandaşlık ettiğini alenen ifade ettiğini ve bu şekilde Devlete gözdağı verdiğini iddia etmektedir. Han Mahmud'un daha da ileri giderek Devletin kendisi hakkında aldığı kararı da red ederek;

233) Osmanlı Ordusu Düzenli Birlikleri.

"Benim hakkımda Ferman-ı Ali sadır olmuş diye söylerlermiş! Kim görmüş!?"

Dediğini ifade eden Halil Kemal Paşa, İstanbul'dan gelecek Emr-i Âlinin en az 30 günü alacağından bunun üzerine kendileri tarafından Han Mahmud hakkında Emr-i Ali çıktığına dair bölgeye yazılar gönderildiğini, bu vesile ile Kürtler arasında ayrılığın yaratıldığını şu şekilde belirtmektedir;

"Mezkûr Emr-i Şerif-in kıraatini Muş ve Bitlis tarafında işiten eşkıya, - Han Mahmud bizi Kürt kavgasına gidiyorum diyerek götürmüştü. Padişah fermanına muhalefet etmek, vezirlerine ve askerlerine karşı koymak bizim haddimiz değildir!- diyerek içlerine ayrılık düşmüştür. Bedirhan'ın imdada gönderdiği askerleri dahi geri çekilmiştir."

Han Mahmud hakkında bölgeye gönderilen bu fermanın Kürtler arasında bu şekilde ayrılığa sebep olduğunu belirten Erzurum Valisi, Han'ın Kavaş'taki konağına çekildiğini, ziyadesiyle kar yağmış olduğundan Han'ın üzerine henüz gidemediklerini ifade etmektedir. Bunun üzerine askeri mühimmatın kayıklarla Van Gölünden Van'a taşındığı, birliklerin Van'a doğru hareket ettiği, Van'da toparlandıktan sonra iki kol olarak bir kol Hoşap Kalesine diğer bir kolun da Han Mahmud üzerine hücum etmesi planlandığı bu mektupta izah edilmiştir.

Bu dönemde Osmanlı Devletini uğraştıran sadece Han Mahmud olmamıştır. Aynı dönemde, güneyde Musul Valisi Mehmed Paşa ile anlaşmazlık çeken Amidiyeli Kürt İsmail Paşa'nın da direniş halinde olduğu görülmektedir. Ayrıca İran-Osmanlı sınırındaki bazı Kürt

aşiretleri iki devlet arasında krize neden olacak sıkıntılar yaratmışlardır. Özellikle Erzurum ve Bayezid bölgelerinde göç yolları ve yaylakları ülke sınırları dışına çıkan aşiretler sürekli sorun olmaya devam ede gelmişlerdir. Daha evvel yine Kuzey Van gölü bölgesinde Sıpki, Zilanlı, Haydaran gibi aşiretlerin İran-Osmanlı sınır anlaşmazlıklarını körüklediği ve yer yer ciddi sınır çatışmaları hatta istilalara neden olduğu görülmekteydi. 1841 yılında bu sefer Celali Kürt aşireti benzer bir karışıklığa sebebiyet vermiştir.

Erzurum Valisi Hafız Mehmed Paşa'nın 05.02.1841 tarihli tahriratıyla konuyu Dersaadet'e aksettirilmiş olup konu üzerine pek çok yazışma yapılmıştır[234].

İran bölgesinde ikamet eden Celali aşiretinin Osmanlı topraklarına girmesi üzerine konu İran hükümetine bildirilmiş, İran tarafından meselenin halli için gelen İran Seraskeri Emir Nizam aşirete ait 30-40 haneyi geri götürmeyi başarmış fakat geriye kalanlar Ağrı Dağına varmışlardır. Bayezid sancağına bağlı Gültepe adlı köyü talandan sonra, Edemanlı Aşiretine[235] ait Çalıklar bölgesi diye tabir edilen yerde bir köyü basıp talan ederek, 1000 adet koyun çalmışlar. Edemanlı aşireti ağası Muhammed Ağa adamlarıyla bunları Ağrı Dağı-'nın eteğinde yakalayıp iki üç saatlik bir kavgadan sonra koyunları geri almış, birkaç kişi bu kavgada ölmüştür. Bölgenin karışması ve aşiret kavgasına dönüşmesi üzerine durum Bayezid Kaymakamı Behlül Paşa ve oğlu tarafından Erzurum'a bildirilmiştir.

Gerilimin tırmanmaması için Osmanlı Devletinin Tebriz sefiri aracılığıyla İran'a durum aksettirilerek ça-

234) BOA. FON KODU: İ..MVL. D.NO:22 G.No:350 Hafız Mehmet Paşa'nın 13 Z 1256 (05.02.1841) tarihli raporu.
235) Bayezid Bölgesinde mukim bir Kürt aşiretir.

re aranmış, Rus tarafına da konu ile ilgili bilgi verilmiştir. Fakat Celali Aşireti aynı sıkıntıları İran tarafına da yansıttığından makul bir çözüm bulunamamıştır. Bu yerel olaylar Osmanlı ve İran arasındaki sınır gerilimininin devamına neden olmuş, Osmanlı Devletinin Kürdistan politikasını da sürekli etkilemiştir. Bununla beraber bölgedeki karışıklıkların sadece sınır boylarındaki aşiret meseleleri ile sınırlı kalmadığı anlaşılmaktadır. Erzurum Valisi olan Halil Kemal Paşa 09.01.1842 tarihli tahriratlarında gerek Erzurum merkezde ve gerek çevre bölgelerde "eşkıya hareketi" diye tabir ettiği huzursuzlukların devam ettiğini beyan etmiştir[236].

Cizre Sancağının Musul'a Bağlanması ve Han Mahmud-Bedirhan Bey İlişkisi

Kuşkusuz 1847'de son bulan büyük Kürt direnişlerinde Han Mahmud ve Bedirhan Bey ilişkisinin, bu ilişkinin gelişmesinde de Cizre'nin Diyarbekir'den koparılarak Musul'a ilhakının önemli bir yeri vardır. Tanzimat'ın getirdiği yeni mülki taksimatın bir sonucu olan ve Bedirhan Bey'in içine sindiremediği bu durum Osmanlı'dan uzaklaşmasına sebep olmuştur. Bedirhan Bey 1258 (1842) yılında Cizre, Botan, Hacı Behram ve Midyat Kazaları mütesellimliği için Musul ve Diyarbekir Valilerine toplam 1700 kese vergi vermiştir. 1259 (1843) yılında ise mirin yönetimindeki bu kazalar tümüyle Musul'a bağlanmış ve 2000 kese vergiye bağlanmıştır. Bedirhan Bey bu durumu içine sindiremese de

236) BOA. FON KODU: İ.MVL. D.NO:32 G.No:547 Halil Kemal Paşa'nın 27 Za 1257 (09.01.1842) tarihli raporu.

daha önceki hizmetlerinin zayi olmaması için ister istemez kabul ettiğini gerek Bağdat, gerek Erzurum Valilerine açıkça ifade etmiştir[237]. Musul Valisi Mehmed Paşa'dan çekindiğini ifade eden Bedirhan Bey, Erzurum Valisine bölgesinin Erzurum'a ilhakı halinde ödediği vergiye zam dahi yapacağını beyan etmiştir[238]. Bedirhan Bey'in Musul Valisinden çekinmesi ve yönetimi altına girmek istememesi büyük bir sorun haline gelecek, Musul Valisi Mehmed Paşa'nın mir hakkında sürekli olumsuz yazılarına sebep olacaktır.

Yeni dönemde Osmanlı bölge Paşalarının asıl üzerinde durdukları nokta Bedirhan Bey'in Han Mahmud ile ilişkileri olmuştur. Miralaylık rütbesine haiz Bedirhan Bey asi Han Mahmud'a yanaşmakla suçlanmıştır. 07.01.1842 tarihli raporunda[239] direniş halinde bulunan Han Mahmud hakkında bilgiler veren Erzurum Valisi Halil Kemal Paşa, Bedirhan Bey ile ilgili suçlamalarda da bulunmaktadır. Hafız Paşa'nın Diyarbekir dolaylarında memuriyeti esnasında, Musul kazalarından Cizre ve Bohtan'ı uhdesine verip miralaylık rütbesi verdiği Bedirhan Bey'e itimat ettiğini ve Han Mahmud'un bölgede tekrar yönetici olması konusunda kendisinin fikrine danışmış olduğunu belirterek;

> "Hafız Paşa, daha sonra Erzurum Müşiri oldukları esnada Bedirhan Bey'in ezelden müttefiklerinden olup Van Eyaletinde bulunan aşiret serkeşlerinden Mahmud Han ve kardeşi Han Ab-

237) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:48 G.No:1229 Erzurum Valisi Halil Kemal Paşa'nın 12 L 1259 (05.11.1843) ve Bağdat Valisi Ali Paşa'nın 09 L 1259 (02.11.1843) tarihli mektupları.

238) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:48 G.No:1229 Konuya dair Dersaadet'teki Meclisi Vala raporu.

239) BOA. FON KODU: HAT D.NO:48 G.No:1224 Halil Kemal Paşa'nın 25 Za 1257 (07.01.1842) tarihli raporu.

dal hakkında bir aralık gerçekleşen tavsiyesine itimat ederek, zikrolunan Van Eyaleti kazalarından Havasor, Kavaş, Westan, Karçıkan, Mahmudi, Akçakale ve Müküs isimli kaza ve nahiyeleri merkumlara ihale etmiştir."

demektedir. Kemal Paşa bu ifadeleriyle ileride Musul ve Diyarbekir Valilerinin de yapmaya çalışacağı gibi Bedirhan Bey'in varlığından ileri gelen hoşnutsuzlukla, onu direniş halindeki Han Mahmud ile ilişkilendirmek istemiştir. Fakat görülen bir gerçek de odur ki 1841'de tekrar gün yüzüne çıkan Han Mahmud direnişinde Bedirhan Bey'in her ne kadar resmen kabul etmese de Han Mahmud ile eski düşmanlıkları bir tarafa atarak ilişkiye geçtiğidir. Kuşkusuz bu ittifakın ilk adımı Han Mahmud'un bizzat kendi adamlarıyla Cizre'ye gitmesi ve Bedirhan Bey ile görüşmesi neticesinde gerçekleşmiştir[240]. Miralay Bedirhan Bey'in asi Han Mahmud ile ilişkisi olduğunu kanıtlamaya çalışan Erzurum Valisi;

"Hatta Miralay Bedirhan Bey geçenlerde haylice askeri ile merkum Han Mahmud'un hanesine gelip misafir olmuştur."

Diyerek ilişkilerini kanıtlamaya çalışmış ve onun da itaat dairesinden çıkarak bağlı bulunduğu Musul Valisine muhalefet ettiğini dile getirmiştir.

Han Mahmud ve Bedirhan Bey arasındaki bu yeni dostluk adımları Han'ın kardeşi Han Abdal tarafından pek de sıcak karşılanmamıştır. Zira Osmanlılara karşı 1254 (1838)'deki yenilgilerine sebep olan Cizre ve Hakkâri Mirlerini hiçbir zaman affetmeyen Han Abdal, Bedirhan

240) Bkz. Han Mahmud'un Zaptiye Müşirliğindeki ifadeleri (1263).

Bey'e karşı sürekli soğuk ve mesafeli bir tutum takınmış ve ağabeyinin kurduğu dostluğa sıcak bakmamıştır. İleride görüleceği gibi bu durum, 1847'de neticelenen direnişin sonucunu belirleyen önemli bir faktör olmuştur.

Cizre Miri Miralay Bedirhan Bey'in konumu gerek Kürtler açısından gerek Osmanlı Devleti açısından önemli bir nokta teşkil etmiştir. Yıllarca devlete verdiği hizmetlerle bölgenin en güçlü mirlerinden biri haline gelen Bedirhan Bey, Cizre bölgesinin Diyarbekir Eyaletinden koparılarak Musul'a bağlanmasıyla Osmanlı ile sorunlu hale gelmiştir. Bununla beraber her ne kadar Bedirhan Bey kabul etmemişse de Han Mahmud ve İsmail Paşa direnişleriyle ilişkilendirilmesi miri çok güç bir duruma düşürmüştür. Özellikle Musul Valisi Mehmed Paşa, Bedirhan Bey'i Han Mahmud ve İsmail Paşa'ları desteklemek ve kışkırtmakla suçlamıştır. Bununla ilgili gerek Bedirhan Bey'in, gerek bölge valilerinin pek çok yazışmasına rastlamak mümkündür. Bedirhan Bey "Bitlis baskınında Han Mahmud'a yardım ettiği iddialarına karşın" özetle her iki direniş ile alakasının olmadığını defalarca beyan ederek gerekirse direnişlerin bastırılmasında dahi devlete hizmete hazır olduğunu beyan etmiştir. Aynı zamanda Mehmed Paşa'dan çekindiğini ve Cizre'nin tekrar Diyarbekir'e bağlanmasını defalarca Dersaadet'e arz etmiştir.

Han Mahmud ve Bedirhan Bey İlişkisine Dair Dersaadet Kararları

Erzurum Valisinden İstanbul'a ulaşan raporlar, Han Mahmud direnişi, İran tarafının ve diğer Kürt mirlerinin Han'a desteği ve talep edilen Emr-i Ali'ye ilişkin yazılar

Meclisi Ali ve Meclis-i Vala'da görüşülerek direnişin önüne geçilmesi ve yayılmasının önlenmesine ilişkin çeşitli kararlar alınmıştır[241]. Osmanlı yetkililerinin üzerinde en çok durdukları ve de çekindikleri konu Bedirhan Bey ile Han Mahmud arasında ittifak olma olasılığı olmuştur. Bunun tehlikelerini görebilen Osmanlı yetkilileri iddialar üzerine yıllarca bölgede pek çok iş yaptırdıkları Bedirhan Bey'e gücenmiş ve bu durumun önüne geçmeye çalışmışlardır. Konu ile ilgili Trabzon, Erzurum, Sivas, Diyarbekir ve Musul Valilerine tahriratlar gönderilerek öncelikle olası Bedirhan Bey-Han Mahmud ittifakının önüne geçilmesi, Bedirhan Bey'in bir şekilde taltif edilerek Han Mahmud ile ilişkisinin sonlandırılması hedeflenmiştir. Bu hususta en büyük çaba Diyarbekir Valisi Vecihi Paşa'dan beklenmiştir. Han Mahmud'un İran tarafına meyletmemesi, aynı zamanda Van kalesinin korunup Hoşap kalesinin kurtarılması için gerekli çalışmanın başlatılması Erzurum Valisinden istenmiş, diğerlerinden de gerektiğine de asker sevkine hazır olmaları emredilmiştir. Padişahın oluruna sunulan söz konusu tezkere 23 M 1258 (06.03.1842) tarihli İrade-i Seniye olarak kabul edilmiş, Trabzon Valisi dâhil bölgedeki tüm paşalara gönderilmiştir.

Bedirhan Bey, Yusuf Efendi aracılığıyla Diyarbekir Valisi Vecihi Paşa'ya gönderdiği 20.04.1842 tarihli mektubunda[242], Cizre kazasının Diyarbekir'dan koparılarak Musul Valiliğine bağlandığını, bu durumdan rahatsız olduklarını, aynı zamanda Musul Valisi Mehmed Paşa'dan korktuklarını açıkça ifade etmektedir. Bununla beraber, şanssızlıkları üzere Amidiyeli İsmail

241) BOA. FON KODU: HAT D.NO:48 G.No:1224.

242) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO: 39 G.NO: 729 Bedirhan Bey'den Diyarbekir Valisine 09 Ra 1258 (20.04.1842) tarihli birinci mektup.

Paşa'nın Mehmed Paşa'dan firar ederek Cizre'ye gelip İstanbul'a gideceğini belirttiğini fakat daha sonra bir şekilde Behdinan tarafına gidip direnişe giriştiğini ve Mehmed Paşa'nın bundan kendisini sorumlu tutup nefret beslediğini dile getirmektedir.

İsmail Paşa ile ilgili suçlamaları kesin bir dille reddeden Bedirhan Bey, Han Mahmud konusuna da değinmiştir. Han Mahmud'un direnişe kendisinin fikir ve tahrikiyle giriştiği şeklinde Erzurum Müşirine giden bilgileri yalanlayan Bedirhan Bey, yıllardır devlete bağlı olduğunu ve olacağını defalarca ifade etmiştir. Musul ve Erzurum Müşirlerinden bölgelerindeki direnişlerle ilgili suçlamalar içeren yazılar alan Bedirhan Bey bu valilere, Han Mahmud'un ve gerek Amidiyeli İsmail Paşa'nın direnişleriyle bir alakası ve bilgisi olmadığını, yanlarında kendisine ait bir kâğıt veya adamları bulunup direnişçilerle ilişkisi kanıtlanırsa her türlü cezayı kabul ettiğini ifade etmiştir.

Hali hazırda her üç vali tarafından sıkıştırılmaktan dolayı sıkıntısını dile getiren Bedirhan Bey[243], Cizre'nin Diyarbekir'e bağlanmasını Dersaadet'ten niyaz ettiğini fakat henüz bir cevap alamadığını belirtmektedir. Eğer niyazı kabul görmüşse Cizre'de kalıp hizmetlerine devam edeceğini, şayet kabul görmemişse Cizre'de beyhude yere kalmayarak ailesiyle beraber Diyarbekir'e taşınıp orada ikamet etmek istediğini açıkça dile getirmiştir. İsyanlarla ilişkisi olduğu söylentilerinden oldukça rahatsız görünen Bedirhan Bey, Erzurum ve Musul Müşirlerinin yanında bulunan şahısların sözlerine kulak verilerek isminin asiye çıkarılmasındansa Diyarbekir'e gidip ikamet etmesinin kendisi için en doğru yol olacağını mektubunun sonuna eklemiştir.

243) Bedirhan Bey, Diyarbakır, Musul ve Erzurum Valilerini kastetmiştir.

Göründüğü üzere Bedirhan Bey direnişlerle ilişkisi söylentilerini reddetmiş, hatta Mutasarrıfı olduğu Cizre'nin Musul'a bağlı kalması durumunda beyliğinden tümüyle vazgeçerek Diyarbekir'de ikamete başlayacağını dahi ifade etmektedir.

Diyarbekir Valisi sorunun önemine vakıf biri olarak Dersaadet'e yazdığı raporlarda da dile getirdiği gibi, Bedirhan Bey'i yatıştırmaya çalışarak, Kürt direnişine bulaşmasına engel olmaya çalışmıştır. Diyarbekir Valisi, Bedirhan Bey'e bu mektuba cevaben yazdığı 08.05.1842 tarihli yazısıyla[244], Cizre'nin Diyarbekir'e tekrar ilhakı ile ilgili kararın Dersaadet'te alınmış olduğunu fakat bazı sebeplerden dolayı bununla ilgili emrin henüz gelmediğini, bu günlerde gelmesinin beklendiğini bildirmiştir.

Devlete sadık biri olduğunu, Han Mahmud ve İsmail Paşa ile bir alakasının olmadığı hatta gerekirse bu gailelerin defi konusunda hizmet edeceğini bildiğini ve bu şekilde davrandığı takdirde kendisine bir zarar dokunmayacağı, kudret ve itibarının artacağını mire beyan ederek elinde tutmaya çalışmıştır

Bedirhan Bey'in üç eyalet paşasına bağlı bir konuma geldiği ve bununla ilgili serzenişlerine hak veren Vecihi Paşa, Erzurum Müşirinin bölgeyle bir alakası olmadığını, Han Mahmud direnişi nedeniyle kendileriyle ilişkiye geçtiğini ifade etmektedir. Vecihi Paşa, Bedirhan Bey'in gerektiği takdirde devletçe ruhsat verilerek Han Mahmud direnişinin bastırılması noktasında hizmete hazır olduğunun bilindiğini de kendisine ifade etmektedir.

Mektubun devamında kendisinin devlete sadık biri olduğundan ve hali hazırda Cizre'nin Musul'a bağlı bu-

244) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO: 39 G.NO: 729 Diyarbekir Valisinin Bedirhan Bey'e 27 Ra 1258 (08.05.1842) tarihli birinci mektubu.

lunduğundan dolayı Musul Paşasının kendisinden asker istemesinin ve diğer bazı isteklerde bulunmasının normal karşılanması gerektiğini Bedirhan Bey'e bildirmektedir. Devlete sadakatle çalışması, Cizre ile ilgili emirname gelinceye kadar her hangi bir vesvese ve şüpheye düşmeden hizmetine devam etmesi Bedirhan Bey'den ısrarla istenmiştir.

Bedirhan Bey'in Osmanlı Devletine beyan ettiği gibi meydana gelen direnişlerle bir alakası olmamış hatta bu direnişlerin durdurulması konusunda da çalışmaları olmuştur. Bedirhan Bey dönemin Erzurum Valisi Halil Kemal Paşa'nın isteğiyle devlet ve Han Mahmud arasında arabuluculuk yapmıştır.

Bedirhan Bey'in, Diyarbekir Valisine yazdığı 20.04.1842 tarihli bir diğer mektubundan[245] anlaşıldığı üzere, Erzurum Valisi Halil Kemal Paşa "hain" olarak nitelenen Han Mahmud'un devlete itaat etmesi için Bedirhan Bey aracılığıyla kendisine bir yazı göndermiştir. Buna göre Han Mahmud itaati kabul ederse, kendisine, hanedanına, malına, canına, ırzına bir zarar gelmeyecektir. Dilerse Erzurum Müşiri Kemal Paşa'nın yanında dilerse de Dersaadet'te ikamet ettirilecektir. Erzurum Müşirinin yazısını aldığını belirten Bedirhan Bey, Han Mahmud'un devlete itaati için zaten çaba gösterdiğini ifade ederek şöyle demektedir;

> "Daha evvel, merkumun itaat dairesine gelmesi için kulunuz tarafından mahsusen adam gönderilmişti. Her şekilde dehalete havi nasihatte bulunularak, cesaret etmiş oldukları uygun-

245) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO: 39 G.NO: 729 Bedirhan Bey'in Diyarbekir Valisine 09 Ra 1258 (20.04.1842) tarihli ikinci mektubu. Bkz. Belge 12.

suzluktan vazgeçirmek için kulunuz elinden geleni yapmış fakat merkum (Han Mahmud) canına emniyet edememiştir."

Kemal Paşa'nın gönderdiği yazıyı vermek ve nasihatte bulunmak üzere adamlarını tekrar Han Mahmud'a gönderdiğini ifade eden Bedirhan Bey şöyle devam etmektedir;

"Eğer merkum (Han Mahmud) bu defa da nasihati kabul etmeyip de cesaret ettiği uygunsuzluktan vazgeçmezse, gerek Erzurum Müşiri hazretleri tarafından ve gerek zat-ı devletlerinden kulunuz tarafına ruhsat verildiği takdirde, o vakit kulunuzun sadakat ve hizmetinde bir eksiklik olmayacaktır."

Diyerek Han Mahmud meselesinin ortadan kaldırılması için kendisine ruhsat verildiği takdirde cebren de olsa bu işin üstesinden geleceğini açıkça beyan etmektedir. Vecihi Paşa'nın Bedirhan Bey'e yukarıdaki mektuba cevaben yazdığı yazının bir sureti 08.05.1842 tarihi ile arşivlerdeki yerini almıştır.[246] Vecihi Paşa'nın mektubu şöyle başlamaktadır;

"Han Mahmud'un cesaret ettiği uygunsuzluktan vazgeçip, selamet yeri olan Devlet-i Aliyye'ye itaat etmesi maksadıyla taraf-ı saadetlerinden evvelce adam gönderilmiş ve daha sonra merkuma gönderilmek üzere ra'i ve âmânı[247] içeren Erzurum Müşiri devletli Halil Kemal Paşa biraderi-

246) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO: 39 G.NO: 729 Diyarbekir Valisinin Bedirhan Bey'e 27 Ra 1258 (08.05.1842) tarihli ikinci mektubu Bkz Belge 13.

247) Teslim olması durumunda bağışlanacağına dair bir terimdir.

miz hazretleri tarafından tarafınıza bir kıta buyrultu ulaşmış olduğundan;

Tekrar merkuma nasihatte bulunmak ve itaat altına girip tarafınıza getirmek üzere söz konusu buyrultu ile adam gönderilerek, temin, taltif ve itaat altına girmesine her şekilde dikkat edilmiş olduğu beyanıyla;

Nasihati kabul geldiği takdirde tarafımıza veyahut Müşir-i Müşarünileyh hazretleri (Halil Kemal Paşa) tarafına gönderileceğine, eğer yine dinlemeyip de uygunsuzlukta ısrar ettiği takdirde tarafınızdan cebren gereğine bakılmak üzere ruhsat verilmesi hususuna dair gelen yazınız malumumuz olmuştur."

Vecihi Paşa, Bedirhan Bey'in hizmetlerinden ve bu konudaki gayretinden dolayı hoşnutluğunu ifade ederek, Han Mahmud'un devlete itaat etmesi durumunda dünya ve ahiret selamet bulup mal ve canına bir zarar gelmeyeceğini ifade etmektedir. Han Mahmud'un itaat etmesi halinde vesvese ve korkuya düşmemesi, ister önce Bedirhan Bey'e oradan Diyarbekir'e, ister Van'a, ister ise de doğrudan Erzurum Müşirine gidip dehalet edebileceğini ve zarar görmeyeceğinin kendisine yazılmasını Bedirhan Bey'den istemiştir.

Vecihi Paşa'nın mektubunda değindiği bir başka konu da o dönemde Han Mahmud üzerine Muş'tan gönderilen askeri kuvvetlerle ilgilidir. Muş tarafından gönderilen askeri birlik ile Han Mahmud'un kardeşi komutasındaki birlikleri arasında muharebe meydana gelmiş, Han Mahmud üstüne gelen bu birlikleri geri püskürtmüştür[248].

248) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO: 39 G.NO: 729 Aynı meseleye değinilen Diyarbekir Valisinden Dersaadet'e 29 R 1258 (09.06.1842) tarihli mektup.

Vecihi Paşa, Han Mahmud'un bu savaştan dolayı Devletin kendisini af etmeyeceği zannına kapılamaması, bu askerlerin zaten başıbozuk asker olduğunu, gerçekleşmiş olan bu muharebenin devletçe önemsenmeyeceğinin de kendisine bildirilmesini de istemiştir.

Vecihi Paşa'ya göre, Han Mahmud tüm bunlara rağmen söz dinlemeyip, ısrar eder ve muharebe gibi şeylere girişirse kendisi için alınan bu karar bozulmuş sayılacaktır. O takdirde bu meselenin halli için, Erzurum Müşiri ile görüşülerek gereğinin yapılacağı ve Bedirhan Bey yeteri kadar asker ile bu meselenin halli için görevlendirilecektir.

Görüldüğü üzere Han Mahmud direnişi Kürdistan'ın üç büyük paşası tarafından dikkatle izlenmekte, Devlet her şeye rağmen Han Mahmud üzerine askeri bir harekât yapma seçeneğini en sona bırakmaktadır. Cizre'deki konumunu kaybetmek ve devlete ters düşmek istemeyen Bedirhan Bey, Han Mahmud meselesinin halli için özel bir gayret sarf etmektedir.

Han Mahmud'a Muş tarafından gönderilen askerlere gelince; Bu olay daha önceki çalışmamızda değindiğimiz[249] Muş ve Bitlis taraflarından Mem Ağa komutasında Han Mahmud üzerine ani bir baskın yapan Helaci ve Rojki aşiretleri meselesidir. Görüldüğü üzere bu harekât Erzurum Valisinin bilgisi ve Muş Kaymakamının emri ile olmuştur. Kavaş bölgesinde Han Mahmud'un konağı olan Paxvas kalesine kadar ilerleyen bu birlik, Hoşaptan, ünlü Şıkaki ve Mıhemdi[250] süvarileriyle ağabeyi Han

249) bkz. Sinan HAKAN a.g.e. s. 46 Bu meselenin Han Mahmud'un ilk yıllarında cereyan ettiği sanılmaktaydı. Fakat yeni belgeler ışığında bunun 1842'de meydana geldiği görülmektedir.

250) Hoşap merkezli Mahmudi Beyliği ve aşireti bölgede "Mıhemdi" yani Muhammedi olarak adlandırılırlar.

Mahmud'un imdadına yetişen Han Abdal tarafından yenilgiye uğratılarak Tatvan'a kadar geri sürülmüştür[251].

Güney ve Kuzeydeki Kürt direnişlerinden dolayı, Cizre Mütesellimi Miralay Bedirhan Bey'in çok zor bir konumda olduğu görülmektedir. Her ne kadar devlete hizmette kusur etmese de Osmanlı Paşaları tarafından sürekli şüphe ile yaklaşıldığı, diğer direniş halindeki Kürt Mirleriyle ilişkili olduğu şüphesinin ortadan kalkmadığı görülür. Aslında Bedirhan Bey'in Musul Valisi hakkında haklı bir çekingenlik içinde olduğu görülmektedir. Sonraki yazışmalardan da görüleceği gibi Mehmed Paşa uygulamalarıyla güney Kürt bölgesi halkının nefretini kazanmış, Amidiye Kürtleri bir yana Musul ahalisi bile kendisini sevmediğinden, Paşa daha emniyetli bulduğu Musul dışındaki bir kışlada ikamet etmeye başlamıştır.[252]

Diyarbekir Valisi bir yandan Musul eyaleti dâhilindeki Kürt direnişlerinin bastırılması için bölgede gerekli askeri hazırlıklarını yürütmüş[253], diğer yandan da Cizre'nin Musul'a ilhakından dolayı Bedirhan Bey ile gerçekleşen sorunları çözmeye çalışmıştır.[254]

Tüm bu gelişmeler olurken, Musul Valisi de, bölgesi ve Amidiyeli İsmail Paşa direnişi ile ilgili gelişmeleri Dersaadet'e bildirmektedir. Musul Valisinin 26.04.1842 tarihli mektubu, İsmail Paşa direnişi hakkında ayrıntılı bilgiler içermektedir[255]. Mehmed Paşa, Bağdat bölgesine

251) Bu savaşta Han Abdal'ın komutanlarından biri Alixanê Cazê olup, Simko Axayê Şikakî'nin babasıdır.

252) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO: 39 G.NO: 729 Diyarbekir Valisinden Dersaadet'e 11 Ra 1258 (22.04.1842) tarihli mektup.

253) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO: 39 G.NO: 729 Diyarbekir Valisinden Dersaadet'e 11 Ra 1258 (22.04.1842) tarihli mektup ve meclisi vala raporu.

254) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO: 39 G.NO: 729 Diyarbekir Valisinden Dersaadet'e 11 Ra 1258 (22.04.1842) tarihli mektup.

255) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO: 39 G.NO: 729 Musul Valisinden Dersaadet'e 15 Ra 1258 (26.04.1842) tarihli mektup.

Diyarbekir ve Maden tarafından gönderilecek asakir-i nizamiye durumuna değindikten sonra, şimdiye kadar Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa'ya nasıl hizmette kusur etmediyse bundan böyle yeni Bağdat Valisi Necip Paşa'ya da gerekli hizmeti vereceğini beyan ettikten sonra, bölgesinde meydana gelen Kürt direnişine değinir;

> "Geçenlerde Hakpa-i Vekaletpenahilerine ayrıntılarıyla yazdığım gibi Amidiyeli İsmail Paşa, bazı şahıslar, asi Kürt ve Amidiye aşiretleri ile ittifak ederek bu kere çeşitli fesatlıklara başlamıştır. Hatta Amidiye Mütesellimi dahi Kürt taifesinden olduğundan kendisine tabi olup hıyanet ederek, gece vakti yedi-sekiz yüz kadar Kürt askerini kaleye almıştır. İsmail Paşa İç kale muhafazasında bulunan iki yüz elli kişiden oluşan zabıta askerini katlederek, kaleyi aldıktan sonra; -Musul Valisi fermanıdır ve Devlet-i Aliyye tarafından bana verilmiştir!- gibi her bir tarafa sahte fermanlar ve buyruklar yazmıştır. Başına beş altı bin kadar haşarat toplayıp kendi kendine Musul üzerine gelmek üzere eşkıyalık göstermiş, ekseriyetle Musul'a bağlı köyleri yağmalamıştır."

Mehmed Paşa, bu direnişin bastırılması için yeğeni Mustafa Paşa ve hazinedarının görevlendirildiği, Amidiye üzerine yapılan seferlerde çıkan muharebelerde, "hain" İsmail Paşa'nın direndiğini ifade etmektedir. Amidiye kalesinin Kürtlerin elinden alınmadan bu direnişin bastırılamayacağına değinen Paşa, bu nedenle Bağdat tarafına gönderilmesi düşünülen Diyarbekir ve Maden vilayetlerinden gelecek düzenli birliklerin, Bağdat yerine acilen Musul bölgesine sevkini istemiştir.

Mehmed Paşa'nın da belirttiği gibi Amidiyeli İsmail Paşa direnip Amidiye kalesini aldıktan sonra bölgedeki pek çok Kürt ileri gelenlerine, Amidiye ve çevre kalelerini fethettiğine dair çeşitli Farsça mektuplar yazarak, bir nevi ittifak zemini aramış ve Musul Valisine meydan okumuştur. İsmail Paşa, Revanduz'lı müteveffa Mir Muhammed Paşa'nın kardeşi Resul Bey ve Hakkârili Nurullah Bey'e gönderdiği mektuplarda meselenin Kürdistan meselesi olduğuna değinmektedir. Esasında Amidiye Mirlerinin Osmanlıyla sorunları daha evvele dayanır. Daha önce Musul Valisi İnce Bayraktaroğlu Mehmed Paşa zamanında Amidiye'nin Musul'a ilhakı üzerine Amidiye Mir alilesi Musul'da mecburi ikamete tabi tutulmuştu[256]. Bilahare resmi görevle Amidiye tarafına dönebilen İsmail Paşa direniş yoluna gitmiş, Musul ve Bağdat Paşalarını uzun zaman uğraştırmıştır.

İsmail Paşa'nın mektupları Musul Valisini zor durumda bırakır nitelikte bilgiler içermektedir. Zira İsmail Paşa hareketinin Devleti Aliyye'ye karşı olmadığını, bu savaşın Musul Valisinin yanlış tutumundan, bölgede uyguladığı zulümden ve bölge halkının da isteğiyle meydana geldiğini ifade etmektedir. İsmail Paşa diğer Kürt Mirleri gibi yazışmalarında Farsçayı kullanmıştır. İsmail Paşa'nın değişik zamanlarda mektup yollayıp destek aradığı bazı isimler şunlardır:[257]

Köysancak'tan Hoşnav Beyi Mehmed Bey, aynı bölgede bulunan Süleyman Bey, Erbil Kazası Naibi İbrahim Efendi, Mızuri Ağalarından Hüseyin Ağa ile Ali Ağa,

256) BOA. FON KODU: İ.DH D.NO:177 G.No:9630 .

257) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO: 39 G.NO: 729 İsmail Paşa'nın bazı Kürt ileri gelenlerine yolladığı Farsça mektuplar. Bkz Belge 14 İsmail Paşa'nın Revanduzlu Müteveffa Mir Muhammed'in kardeşi Resul Bey'e gönderdiği Farsça mektup.

Hakkâri Beyi Nurullah Bey, Eski Revanduz Miri Kör Muhammed Paşa'nın kardeşi Resul Bey ve bazı Zibari Ağaları, Zaho'lu Şeyh Yusuf ve Abdi Ağa, Şeyh Nureddin ve Şeyh Taha[258].

İsmail Paşa'nın, Hoşnav Beyi Mahmud Bey, Erbil Naibi İbrahim Bey ve yukarıda isimleri geçen sair Kürt ileri gelenlerine gönderdiği mektup şu şekildedir;

> "Evvelce Amidiye, Kameri, Çalık[259], Şeyho kalelerinin fethi haberini tarafınıza yazmıştım. Bu defa Kuşi karyesini (köyünü) dahi fethedip, Maklub Dağına[260] kadar ne kadar köy varsa cümlesini yağmalayıp, ahalisini katledip, idam ettim. Bazılarını esir aldım. Akre[261] kalesini dahi fethedip iki emir yerleştirdim. Bilcümle kabile ve aşiretler ile Sihkan karyesinde ikamet etmekte olup, Maklub Dağının ötesine kadar askerimizin küsuratı vardır.
>
> Rızamızdan kimsenin geçmeye kuvveti yoktur. Siz de gayret gösterip, yazımız tarafınıza ulaştığında imkân dâhilinde toplayabildiğiniz piyade ve süvari askerler ile tarafımıza gelesiniz. Hizmet günü bu gündür. Bu konuda hizmet edenler, semeresini görürler. Yazımızı tarafınıza getirenin de bazı şifahi ifadeleri olacaktır."

Görüldüğü üzere İsmail Paşa sadece Amidiye kalesini değil Akrê kalesine kadar pek çok yeri ele geçirmiştir. Yaptığı katliamları da gururla ifade etmekten kaçın-

258) Muhtemelen Nehri'li Şeyh Ubeydullah'ın babası Şeyh Taha'dır.
259) Çal, Günümüzde Hakkâri Çukurca ilçesi.
260) Musul'un kuzeyindedir.
261) Günümüzde Irak Kürdistan Bölgesinde aynı isimli şehirdir. Duhok'un güney doğusuna düşer.

mayan İsmail Paşa, bölge ileri gelenlerinden tehditle karışık destek istemektedir. Muhtemelen katlettikleri bölgenin yezidi Kürtleridir.

Musul Valisi Mehmed Paşa bölgede nüfuzu olan Şeyh Nureddin, Şeyh Taha, Şeyh Yusuf gibi din büyükleri aracılığıyla İsmail Paşa'ya barış çağrısı yapmıştır. Ayrıca Şeyh Taha tarafından İsmail Paşa'nın emri altında olan Zeynel Bey, Abdurrahman Bey gibi isimlere bu hareketten vazgeçmelerine yönelik nasihatleri içeren yazılar ulaşmıştır. İsmail Paşa'nın Şeyh Taha'ya cevaben yazdığı yazıda devlete karşı bir davasının olmadığını, Musul Valisi yüzünden bu noktalara gelindiğini ifade etmektedir. Hakkâri Beyi Nurullah Bey'in de yakında kendisine katılacağını ifade eden İsmail Paşa'nın Farsça mektubunda şöyle denmektedir[262];

> "Musul Valisi hazretlerinin sulh talebinde olduğu ve fitne içinde olanların azaba müstahak olduğuna dair tahririniz tarafıma ulaşmıştır. Ancak sizin malumunuzdur ki, Devlet-i Aliyye âlem ve âlemlerin hami ve velisidir. Bu memleketi bana mülk olarak ihsan eyledi. Hatta bendenizin Musul'a varmasından önce Amidiye'nin uhdemize tevcihi babında Devlet-i Aliyye tarafından Emr-i Ali sudur eyledi. Buna binaen Bağdat Valisi devletli Ali Paşa hazretleri dahi Emr-i Ali'nin icrası gayesiyle bendenizi Musul Valisinin hizmetine gönderdi. Musul'da dört ay alıkonuldum. Gördüm ki Devlet-i Aliyye'nin emri ve Bağdat Valisinin iradesi Musul'da geçerli olmuyor. Amidiye'nin bilcümle fukara, seyda ve mollaları zulme

262) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO: 39 G.NO: 729 İsmail Paşa'nın Şeyh Nureddin'e yolladığı Farsça mektup.

tahammül edemeyip bendenizi istediler. Bendeniz de onların hatırları için bu fiile cesaret eyledim. Bu surette buraya gelmem Devlet-i Aliyye'nin emrine muhalif değildir. Elimden her ne gelir ise icrada kusur etmem. Günbegün askerlerim artıyor. İki üç güne kadar Hakkâri Emiri dahi gelir. İyi ve kötü elimde bir şey yoktur, yine sizin ve vezirlerin elinden gelir. Meşhur misaldir ki 'ömrün az olursa olsun ama başın dik olsun'. Barışa razıyım, lakin ne surette olur? Bileyim."

Görüldüğü üzere Amidiye'nin kendisine tevcih edildiğini iddia eden İsmail Paşa, detaylıca anlattığı şekilde Dersaadet'in iradesine uymayan Mehmed Paşa yüzünden bu davaya baş koyduğunu, devlete karşı olmadığını ifade etmektedir. Gücüne güvenir bir tutum sergileyen İsmail Paşa, uygun bir barış zeminine sıcak baktığını da yazısına eklemiştir.

İsmail Paşa, Şeyh Taha tarafından kendi adamlarına hareketten vazgeçmelerini nasihat eden gelen yazıya verdiği cevapta ise[263], Hafız Paşa'nın yenilmesi ve Sultan Mahmud Hanın vefatı haberi üzerine devlete can ve başla hizmet etmek arzusuyla Bağdat'a geldiğini, Bağdat'ta dört sene kaldığını fakat paşalardan bir karşılık göremediğini belirtmektedir. İsmail Paşa, Behdinan Bölgesi aşiret ve reayasının gördükleri zulüm üzerine kendisine haber salarak davet ettiklerini, hareketinin bu şekilde başlamış olduğunu ifade etmektedir. Behdinan halkının söz verdiği gibi yanında durarak on gün içersine Amidiye, Kameri, Şeyho ve Çalık kalelerini fethettiğini ifade etmektedir. Birliklerinin bir kısmını Mustafa Paşa'ya yön-

263) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO: 39 G.NO: 729 İsmail Paşa'nın Şeyh Taha'e yolladığı Farsça mektup.

lendirirken kendisinin de Musul üzerine yürüdüğünü dile getiren İsmail Paşa, her şeye rağmen bu hareketinin devlete karşı olmadığım, devlete her zaman hizmete hazır olduğunu da yazısına eklemiştir.

İsmail Paşa'nın iletişimde olduğu Revanduzlu Resul Bey'in cevaben gönderdiği mektup şöyle başlamaktadır;

> "Bu defa Amidiye ve sair mahallerin fethi haberiyle Ali Bey ve Zibari ağalarının tarafınıza geldikleri bilgisini ihtiva eden ve bu husus Kürdistan gayreti olup tarafımızdan da gerekli gayretin icra edilmesi, etraf ve çevrede taksirat ve rehavet vuku bulmamasına dair gönderdiğiniz mektubunuz malumumuz olmuştur."

Görüldüğü üzere İsmail Paşa ilk kez bölgesel bir direniş Kürdistan direnişi olarak dile getirmiş ve buna göre destek istemiştir. Devamında, mektubu getiren şahsın şifai bilgiler de verdiğini dile getiren Resul Bey açık bir destek vermese de aşiretler, meskûn halk ve fukara ile iyi geçinmesini ve ne şekilde olursa olsun sadrazamın rızasını alması gerektiğini kendisine öğütlemiştir.

Daha önce ele aldığımız bir mektupta İsmail Paşa, Hakkâri Beyinin kendisine katılacağını beyan etmekle beraber Nurullah Bey, İsmail Paşa'ya konu ile ilgili kati cevabını şifai olarak göndermiştir. Bilindiği üzre İsmail Paşa'nın direnip hükmü altına aldığı Behdinan bölgesi Hakkâri Bölgesinin hemen güneyindedir. İsyan halindeki İsmail Paşa ile komşu bulunan Hakkâri Beyi muhtemelen yazılı bir beyanatın ileride sorun yaratmasından korktuğu için bu yola başvurmuştur[264]. Zaten İsmail Paşa'ya desteği de olmamıştır. Kürdistan'da ce-

264) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO: 39 G.NO: 729 Resul Paşa ve Nurullah Bey'in mektupları .

reyan eden tüm bu gelişmeler özellikle Diyarbekir Valisinin Dersaadet'e gönderdiği 22.04.1842 tarihli yazısı ışığında İstanbul'da Meclis-i Vala'da gündeme gelip uzun uzun değerlendirilmiştir.[265]

Diyarbekir Valisinin konunun önemine ilişkin yazılarında Bedirhan Bey'i şimdilik yatıştırdığı, fakat bölge Kürtlerden oluştuğu için çözüm bulunmazsa karışıklıkların doğabileceği ifade edilmiştir. Buna göre Cizre'nin Diyarbekir'e bağlanmasının daha uygun olacağı ifade edilmiştir.

Yine Musul Valisi Mehmed Paşa ile Amidiyeli İsmail Paşa arasında harp cereyan ettiği ifade edilmekte, Musul Paşasının kendisine bağlı tüm redif askerleri ile İsmail Paşa üzerine yönlendirdiği belirtilmektedir. Mehmed Paşa'nın redif askerlerinin, düzenli askerler gibi olmadığı ve bölgedeki Kürtlerden müteşekkil olduğu dile getirilerek, bu bir dezavantaj olarak değerlendirilmiştir. İsmail Paşa'nın bölgedeki bazı ileri gelenlere gönderdiği Farsça mektuplar, ele geçirildiğinden bunlar hazırlanan "fesada" delil olarak kabul görmüştür.

Bölgedeki başka bir karışıklık da Süleymaniye'de meydana gelmiştir. Süleymaniye'de bulunan Ahmed Paşa, Bağdat eski valisi Ali Paşa'nın yanına gitmiş, Ali Paşa bazı husumetlerden dolayı kendisini hapsetmiştir. Ahmed Paşa'nın oğlu da bu durum üzerine Süleymaniye bölgesi Kürtleri ile beraber Ali Paşa üzerine yürüme hazırlığı içine girmişlerdir. Ali Paşa da ordusuyla beraber Süleymaniye üzerine yürümüştür. Meydana gelen karışıklıklar neticesinde Ali Paşa ve Musul Valisi Mehmed Paşa'nın bölge halkının nefretini kazandığı Meclis-i Vala raporunda yer alan ibarelerden biri olmuştur. Bölge Kürtlerinin Ali Paşa'dan ziyade Mehmed Paşa üzerine

265) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO: 39 G.NO: 729 Meclis-i Vala raporu.

yürüyebilecekleri ifade edilerek, Mehmed Paşa'nın işe yarar bir tutumu olmadığından azledilerek Musul'un doğrudan Bağdat'a bağlanması dahi gündeme gelmiştir.

Cizre meselesi ile ilgili olarak bölgeden İstanbul'a giden Faik Efendi Meclis-i Vala'ya ifade vermiştir. Faik Efendi, Bedirhan Bey'in daha önce Musul Valisi ile ilgili verdiği beyanatları doğrular bilgiler vermiştir. Musul Valisi ile Bedirhan Bey'in aralarının bozuk olduğu, Bedirhan Bey hakkında her ne kadar "sağ ayakkabıdır[266]" denilmezse de Diyarbekir Valilerine itaatle hizmet etmiş olup Cizre'nin Diyarbekir'e bağlanması halinde Bedirhan Bey'in devletçe kullanılabileceğinin aşikâr olduğu ifade edilmiştir. Faik Efendi'ye göre Bedirhan Bey'in Diyarbekir'e bağlanma arzusu göz ardı edilip bu hal üzere bırakıldığı takdirde çevresini tahrikten uzak durmayacak ve nerede bir karışıklık görse yardım elini uzatacaktır.

Meclis-i Vala, Faik Bey'in ifadeleri ve bölgeden gelen haberler doğrultusunda Cizre'nin Diyarbekir'e bağlanması, Bedirhan bey ve sair Kürt aşiretleri kendisinden gücenmiş olduklarından Mehmed Paşa'nın da azlinin gerekli olacağını ifade etmiştir. Mehmed Paşa, hem Bedirhan Bey meselesinde hem de Amidiyeli İsmail Paşa direnişinde tahrik edici bulunarak suçlanmıştır. Bu durumun bir Kürt ittifakı doğuracağı tehlikesine şu şekilde işaret edilmiştir;

> "Bu surette merkum Bedirhan Bey'in ürkütülmesi, Han Mahmud, Nurullah Bey ve merkum İsmail Paşa ile o taraftaki Kürt aşiretlerinin ittifakı demek olacaktır."

Bu ifade ile Musul Valisi yüzünden İsmail Paşa ve Bedirhan Bey'in de devletten uzaklaştırılarak diğer asi

266) Güvenilir bir adam manasında kullanılan bir terimdir.

Kürtlerle bir ittifak zemini oluşturulduğu gerçeğine vurgu yapılmıştır. Diyarbekir Valisi Vecihi Paşa, Cizre'nin eskiden olduğu gibi kendisine bağlanması halinde Bedirhan Bey meselesinin yoluna gireceğini beyan etmiştir. Musul Valisi azlinin Bağdat yeni Valisi Necip Paşa ile görüşülerek ondan alınacak fikirler doğrultusunda karar verileceği beyan edilmiştir.

Netice itibariyle; Bağdat'a yeni vali olarak atanan eski Şam Valisi Necip Paşa o esnada henüz Bağdat'a varmış değildir. Bağdat eski Valisi Ali Paşa ise Şam Valiliğine tayin olunup, Necip Paşa'nın Bağdat'a varmasından sonra görev yerine gidecektir.[267] Bu nedenle gerek Musul Valisi Mehmed Paşa ve gerek İsmail Paşa direnişi ve dolayısıyla Cizre meselesi hakkında alınacak kesinleşmiş kararlar yeni Bağdat valisinin görev yerine varmasından sonraya kalmıştır. Buna rağmen Diyarbekir Valisi Vecihi Paşa, Musul Valisinin azlinin bölgedeki karışıklıkların son bulmasına vesile olacağını defalarca Dersaadet'e belirtmiştir. Necip Paşa'nın henüz Şam'dan Bağdat'a hareket edememiş olması ve Musul bölgesindeki karışıklıklar, Mehmed Paşa ile ilgili düşünülen azledilme durumunu geciktirmiş, kesin kararın Necip Paşa'nın Bağdat'a giderken yerinde yapacağı tahkike ve belirteceği fikre göre gerçekleştirileceğine karar verilmiştir. Amidiye kalesinde direniş halinde olan İsmail Paşa meselesinin de bölgeye haylice düzenli askerle gitmesi düşünülen Bağdat yeni valisi Necip Paşa'nın Musul'da alacağı kararlara göre netleşeceği kararlaştırılmıştır.[268]

267) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO: 39 G.NO: 729 Diyarbekir Valisinden Dersaadet'e 11 Ra 1258 (22.04.1842) tarihli mektup ve Meclis-i Vala raporları.

268) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO: 39 G.NO: 729 Meclis-i Vala'nın diğer raporu.

Bu noktada göz ardı edilmemesi gereken önemli bir nokta, Bedirhan Bey'in konumudur. Bedirhan Bey her ne kadar devletten yana ise de taraf değiştirmesi halinde bütün dengeleri bozacak bir konumdadır. Bunun en önemli sebebi Cizre'nin merkezi bir noktada olması hasebiyle güney ve kuzey Kürdistan'ın birleştiği nokta olmasıdır. Kuzeyde Han Mahmud ve güneyde İsmail Paşa direnişlerinin birleşmesi, aradaki Bohtan bölgesine ve bu bölgenin emirinin tutumuna bağlı olmuştur. Her iki bölge ile ilişkileri olan Bedirhan Bey'in bu noktaya yeltenmesi Kürt direniş güçlerini birleştirip kuzeyden güneye tüm Kürdistan geneline yayacaktır. Hakkâri Emirlerinin konumu da önemli olsa da, tutumları genelde Bedirhan Bey'in tavrına göre şekillenmiştir. Bedirhan Bey'in bu rolü üstlenmemesi Kürt direnişçi güçlerinin birleşmesine engel olmuştur.

Musul Valisi ile ilgili kararı netleştirecek olan Bağdat yeni valisinin konu ile ilgili Dersaadet'e gönderdiği yazılar beklenenin aksine Musul Valisi Mehmed Paşa'yı destekler mahiyette olmuştur. Bağdat Valisi Necip Paşa, Diyarbekir Valisini suçlamış, Musul Valisine sahip çıkmıştır.

Bağdat yeni valisi Necip Paşa'nın görevine başlaması ve mesele ile ilgili yazılarının Dersaadet'e varmasıyla konu tekrar Meclisi Vala gündemine alınmıştır. Bu arada Diyarbekir Valisi de Halep'e tayin olduğu görülmektedir. Ramazan 1258 (Ekim 1842) tarihli Meclisi Vala Raporu meselenin geçmişini şöyle özetlemektedir[269];

> "Halep Valisi Vecihi Paşa hazretlerinin Diyarbekir Müşirliği esnasında Musul Valisi atıfetli

269) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:44 G.No: 825.

Mehmed Paşa hazretlerinin Bedirhan Bey ve emsali aşiret emirlerini kendisinden ürkütüp uzaklaştırdığından dolayı Cizre ve bağlı bulunan kazaların Diyarbekir'e ilhakına ve Mehmed Paşa'nın Musul'dan azline dair tahriratı defalarca vurud etmiş;

O vakit Meclis-i Vala-i Ahkâm-ı Adliye mazbatası üzerine Mehmed Paşa'nın azline lüzum görülmüş, fakat Amidiye meselesi, Han Mahmud gailesi ve Mehmed Paşa'nın Amidiye meselesine bakmakta olduğundan azli ve Cizre'nin Diyarbekir'e ilhakı uygun bulunmamıştı."

Denilerek meselenin kati bir biçimde halli için yeni Bağdat Valisi Necip Paşa'nın görev yerine varması ve yapacağı tahkik ve beyan edeceği görüşe göre tekrar hareket edileceği kararı hatırlatılarak Necip Paşa'nın tahriratları gündeme alınmıştır.

Bağdat Valisi Necip Paşa'nın konu ile ilgili ilk görüş yazısı 08.10.1842 tarihlidir[270]. Necip Paşa, Cizre'nin Diyarbekir'e 55, Musul'a ise 24 saat mesafede olduğunu belirterek, bu şartlarda şu an olduğu gibi Musul'a bağlı kalmasının daha uygun olacağını belirtmiştir. Cizre'nin Diyarbekir eski Valisi müteveffa Zekeriya Paşa zamanında Bohtan, Hacı Behram ve Eşni nahiyeleri olmak üzere üç bölgeye ifraz edildiği fakat bu nahiyelerle ilgili belli uygulamanın olmadığını, Vecihi Paşa'nın da Cizre'nin Diyarbekir'e bağlı olması gerektiği yönünde iddiası olduğunu, konunun netlik kazanmadığını ifade etmiştir. Bağdat Valisi, Cizre'nin Diyarbekir'e bağlı olması halinde konumu ve Diyarbekir'e uzaklığına nazaran bölgede-

270) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:44 G.No: 825 Necip Paşa'nın 03 N 1258 (08.10.1842) tarihli raporu.

ki Kürtlerin yönetilmesinin zor olacağı kanısında olduğunu beyan etmiştir. İran meselesi nedeniyle bölgenin bu şekilde daha güvenli kılınması gerektiğini de dile getiren Necip Paşa, bunlara istinaden Cizre'nin Musul'a bağlı kalmasının daha uygun olduğunu dile getirmiştir.

Bağdat Valisinin 16.10.1842 tarihli diğer bir raporu da Musul Valisi Mehmed Paşa hakkındadır[271]. Necip Paşa, Musul Valisi Mehmed Paşa'nın devlete karşı yanlış bir hareketi olmadığını belirterek Musul'da gerçekleştirdiği askeri çalışmalara değinmektedir. Mehmed Paşa'nın Musul'da yeni bir kışla ve dökümhane yaptırdığını, bunun için en az 12.000 kese akçe harcanmış olduğunu belirterek Mehmed Paşa'dan övgüyle bahsetmektedir. Bölge ahalisinin güvenilmez ve şaki karakterli olduğunu ifade eden Necip Paşa, Mehmed Paşa'nın bu çalışmalarıyla halkı itaat altına aldığına vurgu yaparak bu ifadelerle Musul Valisi hakkındaki "zordar ve zalim" söylentilerinin üstünü örtmeye, bu tavrın yöre halkını idare için gerekli olduğunu belirtmeye çalışmıştır. Paşa'nın Musul'daki görevinin devam etmesi gerektiğini ifade eden Bağdat Valisi son dönemde kendisinin Musul Valiliğinden azledileceği şeklindeki asılsız haberlerin üzücü olduğunu dile getirmekten çekinmemiştir. Necip Paşa yazılarında belirsizlikleri ortadan kaldırmak için Mehmed Paşa'nın görevini sürdürdüğü, Cizre ve bağlı bölgelerin kendisinin uhdesinde olduğuna dair bir tezkerenin yayınlanmasını istemiştir.

Benzer bir yazı da aynı tarihle Musul Valisi Mehmed Paşa'dan Dersaadet'e ulaşmıştır[272]. Mehmed Paşa, Der-

271) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:44 G.No: 825 Necip Paşa'nın 03 N 1258 (08.10.1842) tarihli raporu.

272) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:44 G.No: 825 Necip Paşa'nın 11 N 1258 (16.10.1842) tarihli raporu.

saadet'e kendisi hakkında asılsız bilgilerin verildiğinden yakınmaktadır. Bu tür haberlerin kendisini yıpratma amacı güttüğünü dile getiren Musul Valisi, Bedirhan Bey'in güvenilecek biri olmadığını, Erzurum Valisinin de kendisinden defalarca şikâyetçi olduğunu izah ederek hatta Diyarbekir (eski) Valisi Vecihi Paşa'yı da Bedirhan Bey'e kulak vermekle suçlamıştır. Cizre ve Mardin'in kendi uhdesinden koparılarak Diyarbekir'e bağlanması ve kendisinin azli şeklindeki söylentileri duyduğunu ifade eden paşa, bu fikri ortaya atan Vecihi Paşa'yı Bedirhan Bey'den rüşvet almakla suçlamaktadır.

Tüm bu yoğun yazışma trafiği sonucunda Mehmed Paşa Musul Valisi olarak kalmayı başarmıştır. Ayrıca Cizre'nin Musul'a bağlılığı da devam etmiştir. Bu durum Bedirhan Bey tarafından sıcak karşılanmamış ve Hicri 1263'teki direnişinin temel sebeplerinden birini teşkil etmiştir.

Bu arada Han Mahmud'un kuzeydeki direnişi devam ederken, Osmanlı Devletini epeyce uğraştıran Amidiyeli İsmail Paşa çevre Kürt mirlerinden beklediği desteği alamadığından Osmanlılar ile müzakere yoluna gitmiştir. Oldukça iddialı bir tutum sergilemesine rağmen kardeşleri Said ve Seracettin Paşalar ile beraber Musul Valisine teslim olmuştur. Amidiye Bey'i Rumeli'ye sürülmesi düşünülmüşse de daha sonra Bağdat'ta ikamet ettirilmiştir[273]. Bu şekilde güneydeki direniş sonlandırılmış, Han Mahmud ve Bedirhan Bey ilişkisi ittifaka dönüşerek Kürt direnişlerinde yeni bir perde açılmıştır.

273) BOA. FON KODU: A.MKT D.NO:14 G.No:52-11 ve D.NO:25 G.No:13.

Bölüm V

1843-46 Son Dönem Osmanlı ve Kürt Mirleri İlişkileri ve Kürt İttifakının Oluşumu

1847 direnişine giden sürecin iyi anlaşılması için 1846'ya doğru tamamiyle şekillenen Kürt mir ittifakının hangi zeminde ve hangi şartlarda meydana geldiğinin iyi anlaşılması gerekir. Bu bölümde detayları ile göreceğimiz gibi Hakkârili Nurullah Bey'in varlığı nedeniyle üçlü ittifak olarak ta adlandırılan bu oluşum esasında Han Mahmud ve Bedirhan Bey ilişkisi üzerine zemin bulabilmiştir. Bu ittifak Bedirhan Bey'in gelinen noktada Osmanlı Devletine alenen direndiğinin de kanıtı olmuştur. Osmanlı Devletine karşı son döneme kadar açıkça karşı koymayı tercih etmeyen Cizre Miri ittifakın ve son dönem direnişin doğal lideri haline gelmiştir. Bedirhan Bey'in bu ittifaka meyletmesinde bulaşmış olduğu Nasturi katliamının neticelerinin önemli bir payı olmuştur.

1843 Yılı Cizreli Bedirhan Bey ve Nasturi Katliamı

Kürdistan'ın kadim kavimlerinden olan Asuriler, Hıristiyanlığı kabul etmiş ve mensubu oldukları mezhepten dolayı Nasturi olarak da tanınmışlardır. Kürdistan'dan Dersaadet'e intikal eden raporlara göre 1840'lı yıllara gelindiğinde Nasturiler, Amidiye ve Revanduz va-

dilerinin kuzeyinden başlayarak Van ve Urmiye Gölleri arasındaki dağlarda yaşamışlardır. En büyük aşiretleri Zap suyunun iki yanında ikamet eden Tiyari Aşireti olup ayrıca Tıhubi[274], Baz, Riş ve Celo[275] adında diğer bazı aşiretleri de mevcuttur[276]. Görüldüğü üzere adı geçen bölgenin daha çok Hakkâri bölgesi içerisinde yer aldığı görülmektedir. Nasturilerin Melik diye tabir ettikleri reisleri aynı zamanda patrikleri olup, genelde Aşitan[277] bölgesinde ikamet etmişlerdir. Patrik Mar Şemun gerek Osmanlı'ya tabi Kürdistan Nasturileri gerek İran Kürdistan'ı Nasturileri tarafından doğal lider olarak görülmektedir. Tanzimat sonrasında Kürdistan bölgesine daha rahat bir şekilde gelebilen misyonerlerle görüşen Mar Şemun zamanla Katolik ve Protestanların üzerine mücadele ettikleri bir konuma gelmiştir.

Nasturilerin en büyük aşireti olan Tiyariler özellikle Tanzimat sonrası Hıristiyan Avrupa ve Amerika'nın yakınlığını fırsat bilerek bölge Kürt Mirlerine ve Osmanlıya vergi vermekten kaçınmıştır. Tanzimatın Müslüman ve gayrimüslimleri eşit tutar bir hüviyette olması Nasturilerin yıllardır tabiiyeti altında oldukları Kürt Mirlerine karşı baş kaldırıp yönetimlerini tanımamalarına, ayrıca İngiliz ve Fransızların himayesi altında din propagandası yapmalarına neden olmuştur. Bu yaklaşım başta Bedirhan Bey olmak üzere bu hadiseye karışan Kürt Mirlerinin Nasturilere yaklaşımında çok belirleyici bir rol oynamıştır.

274) Aynı isimler halen Hakkâri Bölgesinde kullanılmaktadır. Hakkâri'den Çal'a (Çukurca) inen vadinin sol tarafı Tiyari bölgesi olup, ötesi Tıhubi'dir. .

275) Hakkâri'deki Cilo Dağı muhtemelen adını bu aşiretten almıştır.

276) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:48 G.No:1229.

277) Aşit veya Aşut günümüz Kürtçesinde "Çığ" anlamına gelir. Buna istinaden bölge günümüzdeki Çığlı resmi ismini almıştır. Hakkâri'den Şırnak'a giden güney sınır yolu üzerindedir.

Osmanlı raporlarına göre Asurîler, Nasturi mezhebinden oldukları halde Mar Şemun Frenklerle görüşmelerinde Katolik, İngiliz ve Amerikalılarla görüşmelerinde Protestanlığa yakın bir duruş sergilemiştir. Patrik bu şekilde her iki taraftan da yararlanmaya çalışmıştır. Özellikle İngilizler Mar Şemun ile ilişkileri yoğun bir seviyede tutmuş, İngiliz din büyükleri ile Mar Şemun arasında çeşitli yazışmalar gerçekleştirilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Mar Şemun İngilizlerin dünya genelindeki siyasi üstünlüğünü de göz önüne alarak İngiltere devletine daha yakın durmaya gayret göstermiştir. Hatta bu ilişkiler sonucu yeni bir külliye dahi inşa etmeye başlamışlardır[278]. Nasturi Bölgesi daha evvel Nurullah Bey tarafından idare edilmeye çalışılmakta iken 1840'lara gelindiğinde, Nurullah Bey'e itaat etmediklerinden, Hakkâri Miri bu bölgeyi yardım istediği Cizre Miri Bedirhan Bey'e terk etmiştir.

Bu sorunun çaresi için Osmanlı yetkilileri de çareler düşünmüş, fakat Avrupa devletleri nezdinde bir soruna neden olmamak için bunu sürekli ertelemişlerdir. Musul Valisi bölgenin Erzurum'dan idaresinin zor olduğunu, Amidiye üzerinden Musul'a bağlanabileceğini Dersaadet'e teklif etmiştir. Zira Nasturi yaşam alanları Hakkâri bölgesi dâhilinde olup Hakkâri Sancağı Erzurum'a bağlı olmuştur. Bölgenin kendisine ilhakı halinde itaat altına alabileceğini beyan eden Musul Valisi bu konuda Amidiye Mütesellimi İsmail Paşa acılığıyla Tiyariler ile de görüşüldüğünü ve onların da bu konuda ikna edilebileceğini ifade etmiştir.

Osmanlılar Avrupa Devletlerini kırmayacak bir çözüm düşünürken, hiç beklemedikleri bir gelişme olmuş,

278) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:48 G.No:1229 Bağdat Valisi Ali Paşa'nın 09 L 1259 (02.11.1843) tarihli mektubu.

Bedirhan Bey, Nasturileri itaati altına almak amacıyla ordusuyla Tiyari bölgesi üzerine yürümüş, bölge çok kanlı savaşlara sahne olmuştur. Mar Şemun tarafından inşa edilen Külliyeyi de yıktıran Bedirhan Bey aynı zamanda pek çok kadın ve çocuk esir alarak Cizre'ye getirip satmıştır[279]. Cizre'li Bedirhan Bey'in 1843 Tiyari baskını sonucu Mar Şemun canını zor kurtarmış, Musul'a ulaşmayı başararak İngilizlere sığınmıştır. Bu şekilde Bedirhan Beyle başlayan Kürt-Nasturi meselesine İngilizler de fiilen ortak olmuşlardır[280].

Bedirhan Bey Erzurum Valisi Halil Kemal Paşa'ya Nasturi meselesi nedeniyle gelen tenkitlere cevaben yazdığı 09.10.1843 tarihli mektubunda[281] uhdesinde bulunan Cizre, Midyat[282], Botan[283] ve Haci Behram[284] nahiyelerinin 1843'te tamamen Musul'a bağlanmasından ötürü üzüntü ve endişelerini dile getirmektedir. Bedirhan Bey o güne kadar devlete verdiği hizmetlerin boşuna gideceği korkusundan dolayı yeni durumu mecburen kabul ettiğini ifade etmiştir. Cizre Miri, Kürdistan'da Han Mahmud meselesinde olduğu gibi önemli hizmetlere imza atmış olduğunu beyan ederek[285], buna karşın devletten gördüğü muameleden dolayı memnuniyetsizliğini dile getirmiştir. Bedirhan Bey mektubun devamında Nasturilere ilişkin olarak şöyle demektedir;

279) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:48 G.No:1229 çeşitli raporlar ve Bağdat Valisi Ali Paşa'nın 09 L 1259 (02.11.1843) tarihli mektubu.
280) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:48 G.No:1229 Musul Valisi Mehmed Paşa'nın 15 N 1259 (09.10.1843) tarihli raporu.
281) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:48 G.No:1229 Bedirhan Bey'in 15 N 1259 (09.10.1843) tarihli raporu.
282) Günümüzde aynı isimli yerleşim yeri.
283) Cizre'nin kuzeyinden Müküs'e kadar uzanan Botan Irmağı havzası.
284) Günümüzde Şırnak il merkezinin bulunduğu bölgedir ki Kürtler arasında Haci Beyri olarak bilinir.
285) Bedirhan Bey, Han Mahmud'un 1838'de sürgüne gönderilmesi ve 1842'lerde direnişten vazgeçmesi için yaptığı çalışmaları kastetmiştir.

"Tiyariler elli kadar seyidi öldürdüler ve bunu İngiltere Hükümetinin tahrikiyle yaptılar. Hakkâri Beyine itaat etmeyip kapısının önünden malını ve talanını çekip götürdüler. Bildim ki bunun sonu kötü olacak, Devlet-i Aliyye'ye bir baş ağrısı peyda olacak! Top ve araba işler yerler olmadığından ve günden güne direnişleri arttığından, sabır ve tahammül edemeyerek üzerlerine vardım. Padişahımız sayesinde bir miktar hadlerini bildirdim."

Bedirhan Bey bu açıklamalarıyla Osmanlı Devletinin ve Hakkâri Miri Nurullah Bey'in itaat altına alamadığı Tiyarileri mecburen ve devlete hizmet adına yapmış olduğunu ifade ederek kendini savunmuştur. Bağdat Valisi Ali Paşa da Nasturilerin İngiliz ve Frenklerle sonu meçhul ilişkilerine değinerek Bedirhan Bey'in bu taifeyi itaat altına almak için düzenlediği harekâttan dolayı cezalandırılmasının pek de uygun olmayacağını ifade etmiştir[286]. İlk başlarda Erzurum Valisi Halil Kemal Paşa'nın da aynı şekilde düşündüğü görülmektedir. 1842'de Han Mahmud ile ilişkilendirilen fakat ilişkisi net bir şekilde kanıtlanamayan Bedirhan "itaatsiz Nasturiler üzerine zorunlu olarak gittiği" dile getirilmiştir. Halil Kemal Paşa Tiyarilerden bir kısmının halen direniş halinde olduğunu belirterek, Bedirhan Bey ve Nurullah Bey tarafından görevlendirilip yıktırılan külliye binasına yerleştirilen Zeynel Bey üzerine Tiyarilerce gece baskını yapıldığını ve beş adamının öldürüldüğünü haber vermektedir. Halil Kemal Paşa Bedirhan Bey'in Nasturi hareketindeki haklılığını Dersaadet'e şu şekilde ispata çalışmaktadır[287];

286) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:48 G.No:1229 Bağdat Valisi Ali Paşa'nın 09 L 1259 (02.11.1843) tarihli mektubu.

287) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:48 G.No:1229 Erzurum Valisi Halil Kemal Paşa'nın 12 L 1259 (05.11.1843) tarihli mektubu.

"Bedirhan Bey'in söz konusu taifeyi itaat altına almaktan başka kabahati bulunmamıştır. Bu cesaretinin sebebi de; daha evvel yüce tarafınıza yazıldığı üzere, Tiyyari taifesi uzun müddetten beri serkeşlik ve her tarafa itaatsizliği adet edinerek, bazı taraflarının[288] yardımı ve İranlıların fesadı ile tümüyle baştan çıkmıştır. Hakkâri Sancağında zorbalık suretiyle bir takım köyleri yağma etmiş, camileri külliye'ye çevirmişlerdir."

Nasturilerin ahvalini bu şekilde ifade eden Erzurum Valisi, bu duruma istinaden sefer düzenleyen Bedirhan Bey'in suçlanmaması gerektiğini belirtmiştir. Gerek Bağdat Valisi ve gerek Erzurum Valisi Bedirhan Bey'in hali hazırda en kudretli Kürt Miri olduğuna işaret ederek Kürdistan'daki gerekliliğini ifade etmeye çalışmışlardır. Erzurum Valisi Bedirhan Bey'in İranlılar tarafından da saygı gördüğünü, Selmas Hâkimi Yahya Han'ın çoktandır Hakkâri üzerinde gözü olduğunu fakat Bedirhan Bey'in varlığından dolayı buna cesaret edemediklerini ifade etmektedir[289]. Erzurum ve Bağdat Valileri Bedirhan Bey'in varlığının devamından yana tavır koymuşlardır. Bu durum Bedirhan Bey'i Nasturilere karşı daha da cesaretlendirmiştir.

Bölge paşalarından gelen bilgiler ışığında Nasturi meselesi Deraadet'te değerlendirilmiş, Erzurum, Bağdat ve Musul Valileri "Bedirhan Bey'in ürkütülmemesi, fakat aynı zamanda daha fazla güçlenmemesi için çaba gösterilmesi ve devlet için kullanılmaya çalışılması" emrini almışlardır.

288) Halil Kemal Paşa'nın taraflar olarak değindiği kuşkusuz İngiliz ve Amerikalılardır.

289) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:48 G.No:1229 Erzurum Valisi Halil Kemal Paşa'nın 12 L 1259 (05.11.1843) tarihli mektubu.

Diğer bölge valilerinin aksine Bedirhan Bey'in kendisinden hoşnut olmadığı Musul Valisi Mehmed Paşa Nasturi meselesinde Bedirhan Bey'i kabahatli bulmuştur. Buna istinaden Dersaadet'e yazdığı 08.11.1843 tarihli cevap mektubunda[290], Nasturi meselesinden Bedirhan Bey'i suçlamış, yabancı devlet yetkililerinin bu konudaki rahatsızlıklarını dile getirerek, İngiltere ve Fransız sefaretleri tarafından kendisine verilen yazıları Dersaadet'e göndermiştir. İngilizler Bedirhan Bey'in bölgeden uzaklaştırılması halinde Nasturilerin Devlete itaat edeceklerine dair taahhütte bulunmuşlardır. Fakat Dersaadet'te bunun üzerine Fransızların da Keldanileri sahipleneceği kuşkusu doğmuş ve rahatsızlık yaratmıştır[291]. Musul Valisi, Bedirhan Bey'in 'bölgesinde sonraki dönemlerde kullanmak üzere kaleler inşa ettiğini belirterek, geleceğe yönelik tehlikeli planlarının olduğunu ifade etmiştir. Mehmed Paşa tüm bu beyanatlarına rağmen gelen emir üzerine Bedirhan Beyle ilişkileri sıcak tutmak için kendisine adamlarıyla hediyeler göndermiş, vergi vermesi konusunda da çok ısrarcı olmamıştır.

İngilizlerin Nasturileri, Fransızların da Keldanileri sahiplenerek Osmanlı içişlerine karışmaları Dersaadet'ten tepki görmüştür. Konuya dair meclis raporunda şu ibareler yer almaktadır[292];

> "Mezkûr kabilenin itaat altına alınmasının mülki kuvvetleri gerektirdiği aşikârdır. İngiltereli ve Fransızlı tarafından söz konusu kabile hak-

290) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:48 G.No:1229 Musul Valisi Mehmed Paşa'nın 15 L 1259 (08.11.1843) tarihli mektubu.
291) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:48 G.No:1229 Konuya dair Dersaadet'teki Meclisi Vala raporları.
292) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:48 G.No:1229 Konuya dair Dersaadet'teki Meclisi Vala raporu.

kında bu derecede himaye ve sahiplik sureti gösterilse de, mevki dolayısıyla serbestçe müdahaleye yol bulamayacaklardır. Reaya hükmüne koyup da idare usulü ve emniyetlerinin sağlanması için uğraşmaya Devlet-i Aliyye'yi mecbur ederek, iç yüzünde ise kendileri istedikleri gibi oralara giderek ahalisini din ve mezheplerine meylettirmek meram ve maksadını icra ettirmek istemektedirler. Bu nedenle sözlerine itibar olunmayarak haliyle bırakılması hayırlı görünmektedir."

Görüldüğü üzere Dersaadet, İngiliz ve Fransız baskısından oldukça rahatsız olmuş ve sefaret yetkilileri ve misyonerlerin gerçek meramını bu şekilde yorumlamıştır. Dersaadet meclis raporlarında bu kavmin Osmanlı tebaası olduğu ve bir sorun varsa dış devletlere havaleye gerek kalmaksızın çözülmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bedirhan Bey'in devletten uzaklaşmaması için rütbesinin yükseltilmesi düşünülmüş ise de Musul Valisinin ısrarı üzerine bundan vazgeçilmiştir. Bedirhan Bey'in Diyarbekir veya Erzurum'a bağlanma isteği, bölgesinin Erzurum'a uzaklığından dolayı denetim altında tutulmasının zor olacağı ve isteği kabul edildiği takdirde "kendisine ödün verilmiş olur" endişesiyle kabul edilmemiştir. Kemal Efendi Meclis-i Vala tarafından Bedirhan Bey ve Nasturi meselesini tahkik için görevlendirilmiştir.

Bedirhan Bey, bu harekât sonucunda aldığı esirleri Bağdat ve Diyarbakır taraflarına göndererek satmıştır. Kemal Efendi ile bölge paşalarına gönderilen fermanla esir olarak satılan bu insanların bulunup bölgelerine geri gönderilmesi emredilmiştir[293].

293) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:48 G.No:1229 05 Ra 1260 (24.03.1844) tarihli rapor.

Osmanlıların uyarılarına rağmen Bedirhan Bey ve Nasturiler arasındaki düşmanlık ve Bedirhan Bey'in Nasturi Bölgesine saldırıları devam etmiştir. 1844 yılına ait belge ve tezkereler Bedirhan Bey'in Musul Eyaleti sınırları içinde oturan Nasturilere karşı giriştiği mezalime dairdir. Muhtemelen bu Nasturi taifesi Çal bölgesi Nasturileridir ki, bu bölge Musul'a mülhak Behdinan bölgesi kuzey sınırında olup, Hakkâri'nin güneyinde Tiyari ve Aşitan Nasturi bölgeleri ile hemhuduttur. Konuyla ilgili 28.02.1844 tarihli bir belgede şöyle denmektedir[294].

> "Bedirhan Bey'in Musul Eyaleti dâhilinde bulunan Nasturi taifesiyle aralarında vuku bulan muharebelerde merkum taifeden ele geçirdiği esirlerden bir kısım esir Bağdat, Diyarbakır ve Halep taraflarına nakil ve sevk olunarak, Müslüman ahalisine satılmaktadır. Hatta birazı da Musul havalisinde şunun bunun yanında bulunmuş olduğu daha sonra bazı mahallerden tahkik ve istihbar kılınmıştır."

Görüldüğü üzere Bedirhan Bey Nasturilerle çatışmalardan ele geçirdiği esirlerin bir kısmını satmıştır. Bu rakam diğer bir yazıda 30 olarak ifade edilmektedir. Dersaadet'ten Musul, Diyarbakır ve Bağdat Valilerine gönderilen tezkerelerde bu bölgelerde söz konusu muameleye tabi kılınan Nasturilerin Osmanlı tebaası olduğu, esir olamayacakları, derhal bulunup mahallerine iade edilmeleri emredilmiştir. İleride göreceğimiz gibi Bedirhan Bey'in sadece Nasturilere karşı değil Yakubi ve Garzan bölgesinde ciddi bir nüfusa sahip Kürt Yezi-

294) BOA. FON KODU: HR.MKT D.NO:2 G.No:29 09 S 1260 (28.02.1844) tarihli rapor.

dilere karşı da mezalime giriştiği görülmektedir. Bedirhan Bey'in Garzan bölgesine müdahalesi Garzan ve Şirvan Beylerinin 1847'deki direnişine destekçi olmalarına da engel olmuştur[295].

Nasturiler hakkında oldukça duyarlı gözüken Avrupa ve Amerika aynı hassasiyeti Yezidi Kürtler hakkında göstermemişlerdir. Bedirhan Bey Garzan Yezidileri üzerinde de benzer katliamlara giriştiği halde Tanzimat sonrasında dahi devletçe pek tepki görmemiştir. Hakkâri bölgesinde Kürt-Nasturi çarpışmaları devam ederken 1845 yılı ortalarında itaatsiz oldukları gerekçesiyle Yezidi Kürtlerin ana yaşam alanlarından olan Sincar (Şengal) Dağı Musul'dan gönderilen Hacı Bekir Ağa komutasındaki Osmanlı Kuvvetlerince sarılmıştır. "Mirgan" gibi bazı sarp köylerin ısrarlı direnişi ile karşılaşan Osmanlı Orduları uzun uğraşlar sonucu bölgeyi denetim altına almışlardır. Bu harekâttaki başarısı sonucu Bekir Ağa'nın "Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşlığı" rütbesi "Miralaylığa" yükseltilmiştir[296].

1845 Yılı Van Direnişi

1845'e gelindiğinde Kürdistan'daki direnişlerin geniş bir alana yayıldığı, Van merkez ahalisinin de Tanzimat ile birlikte kurulan yeni düzeni kabul etmeyeceklerini beyan ederek direnişe giriştikleri görülmektedir. Van merkezdeki bu direnişi Han Mahmud'un müttefikleri olan Van'ın eski kaymakamlarından Timur Paşa'nın[297]

295) BOA. FON KODU:A.MKT.UM D.NO:549 G.No:49.

296) BOA. FON KODU: İ.DH D.NO:105 G.No:5311 Musul Valisi Mehmed Paşa'nın 11 C 1261 (16.06.1845) tarihli mektubu ve diğer raporlar Bkz Belge 15.

297) Demir Paşa olarak ta bilinir.

ailesi yönlendirmiştir. 1845 yılı olayları ile ilgili Esad Nuri Paşa Mühürlü 28.06.1845 tarihli rapor Van merkez direnişine dair önemli bilgiler içermektedir. Van merkezde büyüyen direniş Bedirhan Bey ile de ilişkilendirilmiş fakat Bedirhan Bey bunu da reddetmiştir. Söz konusu raporda şöyle denmektedir;[298]

"Erzurum Valisi devletli Sami Paşa hazretleri taraflarından bu kere makam-ı Vala-i Sadrazama ve taraf-ı hazret-i seraskeriye takdim kılınan maruzatta yer aldığı vecihle;

> Van'da vücuda gelen fitne ve fesadın güzel bir şekilde ortadan kaldırılması için gönderilmiş olan Süvari Asakir-i Muntazama Binbaşılarından Vanlı İshak Paşazade izzetli Tayfur Bey kulları bir iş göremeyerek geri dönmüştür. Van ahalisi bu kere, daha evvel Asakir-i Nizamiye'ye[299] dâhil olan tımarlı süvari Kolağalarından Vanlı Muhammed Efendi ve Ermeni Karabaşlarından birini -Sizler Erzurum'a havadis yazıyorsunuz!- diyerek paralamışlardır. Bunların birliktelikleri dağıtılmadıkça, Çıldır Eyaletiyle, Muş ve Bayezid Sancaklarına dahi sirayet edecektir.
>
> Bu nedenle, Van Kaymakamlığının Mirimiranı Keramdan Bayezid Sancağı Kaymakamı Behlül Paşa hazretleri kullarına ihalesi, altı tabur Asakir-i Nizamiye-i Hazret-i Şahanenin Ferik Bahri Paşa hazretleri kulları kumandasıyla sevk ve irsali ve Behlül Paşa'nın dahi Kürt aşiretlerinden bin kadar süvari tedarik etmesi düşünüldüğünü Sa-

298) BOA. FON KODU: A.MKT.HM. D No:1 G.No: 75 Esad Nuri Paşa'nın 23 C 1261 (28.06.1845) tarihli raporu Bkz. Belge 16.
299) Osmanlı Düzenli Ordu Birlikleri .

mi Paşa hazretleri kulunuz tarafına ifade ve beyan etmiştir. Buna istinaden mütalaam sorulmuş olup, işitilenlere ve yapılan tahkikata göre;

Van merkez ahalisi nüfus adedi dört-beş binden ibaret olduğundan bunların tedip ve terbiyesine bir tabur Asakir-i Nizamiye dahi yeterlidir. Fakat merkum ahalinin yüce tarafınızca malum olduğu üzere Kürt Emirleri ile ittifak ve ittihatları açık ve doğruluğu kuvvetli bir haber olarak rivayet edilip ve anlatılmaktadır. Zikrolunan maruzatta yer aldığı şekilde Müşarünileyh hazretlerinin mühürdarları Tosun Ağa'nın bu defa gelen yazısında, Bohtan Beyi Bedirhan Bey'in iş bu Van vakasında fikri ve müdahalesi olmadığı ve bu konuda elinden geldiğince ibraz-ı hüsnü hizmet edeceği beyanı yer almıştır. Bu konu mirmumaileyh (Bedirhan Bey) tarafından da gelen cevapnamede derç edilip hatırlatılmıştır.

Behlül Paşa, Bayezid'in ata babadan mutasarrıfı olduğundan, aşiretler ve Kürtler arasında hatırı sayılır bir zattır. Bu cihetle Van Kaymakamlığının kendisine ihalesi zaman münasip görünmektedir.

Tayfur Bey daha önce Van'a gönderilip bir iş göremeyip geri döndüğü halde, ne vecihle hareket olunması gerektiği inha ve istizan olunduğu halde henüz hiçbir cevap alınamamıştır. Bu konunun asıl gözetilecek yeri, söz konusu ahaliye Kürt Mirleri ve Kürt taifesinin tabi olup yardım etmeleridir. Buna binaen;

Bahri Paşa zikrolunan taburlar ile birden bire Van'a gitmeyip yol üzerinde bulunan Bayezid Sancağı dâhilinde olan Eleşkird taraflarına hare-

ket edip orada Behlül Paşa ile ittifak ederek, Kürt Emirleri ve sair gerekli görülenlere adam ve yazı gönderilerek Kürtlerin söz konusu ahaliye yardım edip ulaşmaları beklentisini bertaraf etmeye gayret etmesi gerekir.

Bahri Paşa ve Behlül Paşaların memuriyetleri Bedirhan Bey'e yazılıp, bu konuda kendisinin vaat ettiği gibi hüsn-ü hizmetini göstermesi tavsiye olunacaktır. Bu keyfiyyet Bahri ve Behlül Paşaların da malumu olduğundan elbirliği ile söz konusu ahaliye Kürt ve Aşiretlerin yardım etmemeleri sağlandığı takdirde, fesadın elebaşları olan birkaç şahıs Van'dan firar ile kolaylıkla mezkûr gaile def olunacaktır.

Kürt Emirleri ve aşiretlerinin isyan halindeki ahaliye yardımı önlenemez ve merkum ahali harekâtlarında devam ettikleri takdirde, o vakte kadar zikrolunan maruzatın cevabı zuhur edeceğinden, ona göre hareket edilmesi münasip olacağı tarafımdan ifade edilmiştir."

Görüldüğü gibi Van'da Osmanlı yönetimine karşı bir direniş başlamış ve bunun üzerine görevlendirilen eski Van Kaymakamı İshak Paşa'nın oğlu Tayfur Bey direnişi bastıramamıştır. Osmanlı Devleti bu nedenle Bayezid Sancağı Kaymakamı olup Kürtler arasında sayılan bir kişilik olması hasebiyle Behlül Paşa'yı Van Kaymakamı olarak atamak istemiştir.

Tüm bu hengâmede Osmanlı Devletini kaygılandıran asıl önemli konu Kürt Mirlerinin bu direnişe destek verip ve iştirak ederek direnişin büyümesine neden olması ve Çıldır, Muş ve Bayezid bölgelerine de sıçrama olasılığı olmuştur. Yukarıdaki raporda görüldüğü üzere Be-

dirhan Bey Van'daki direnişle ilgili bir fikri ve bağlantısı olmadığını, istendiği takdirde bu konuda devlete hizmet etmeye hazır olduğunu açıkça beyan etmektedir.

1846 Yılı Kürt Mir İttifakı

1846'ya gelindiğinde Bedirhan Bey ve Han Mahmud ilişkisinin bölgede bir Kürt Mir ittifakına dönüştüğü görülmektedir. Bu noktada sonraki bölümlerde ayrıntıları ile görüceğimiz Kürt Mir ittifakının içyüzüne dair gerçeklere değinmek yerinde olacaktır. Kutsal ittifak veya Nurullah Bey'den dolayı üçlü ittifak diye tabir edilen bu oluşumun esasında Han Mahmud ve Bedirhan Bey ikilisi üzerine kurulduğu görülür. "Bedirhan Bey ve Han Mahmud Kürdistan asilerinin merkez istinadı olmuşlardır" şeklindeki ibareler sonraki yıllara ait raporlarda dahi açıkça yer almıştır.[300] Kürt Mirlerinin bu ittifak temelinde birleşmesinde birkaç önemli faktör rol oynamıştır. Bunlardan ilki Han Mahmud'un varlığıdır. 1838 sürgününden hemen sonra tekrar direnişe girişen Han Mahmud, yıllarca devletin müdahale edemediği bir kişilik olmuştur. Bedirhan Bey ile ilişkileri neticesinde Bedirhan Bey'i de etkilediği müşahede edilebilir. Osmanlı Devletine karşı tutumu devletle arası açılan diğer Mirler için bir çekim merkezi olmuştur.

İkinci önemli husus Bedirhan Bey'in Osmanlı Devleti ile yaşadığı sorunlar ve varlığının Tanzimat sonrası Kürdistan'ında oluşturulmak istenen yeni düzende artık devletçe de rahatsızlık halini aldığıdır. Yeni idari taksimat sonucu Cizre'nin Musul'a ilhakı ile başlayan bu süreç Bedirhan Bey'i direniş halindeki Han Mahmud'a da-

300) BOA. FON KODU: A.MKT.MHM. D.NO: 6 G.NO: 80.

ha da yakınlaştırmıştır. Bu arada Tanzimat sonrası Kürdistan'ında gayrimüslimlerin Hıristiyan Avrupanın telkinleri ve yönlendirmeleri ile harekete geçmeleri ve buna tepki olarak Bedirhan Bey'in giriştiği mezalime varan savaş kendisini Hıristiyan Avrupa ve Osmanlı yönetiminin en önemli hedefi haline getirmiştir. Tanzimatla beraber Kürdistan'da oturtulmaya çalışılan idari düzenlemelerden dolayı Osmanlıdan yana beklentilerini yitiren Cizre Miri başta Han Mahmud olmak üzere diğer Kürt Mirleri ile ittifaka girişerek güç kazanma yoluna gitmiştir. Bu nedenle Kürt direnişinin Bedirhan Bey ayağını genel itibariyle Tanzimat'ta ve Tanzimatın Kürdistan'daki sonuçlarına karşı bir tepki olarak değerlendirmek mümkündür. Bedirhan Bey'in 1846'ya gelindiğinde açıkça girişmiş olduğu direniş hareketi Kürdistan genelindeki pek çok hareketin bir çatı altında toplanması sonucunu da doğurmuştur. İleriki bölümlerde detaylıca görüleceği üzere özellikle Han Mahmud'un bu oluşumda Bedirhan Bey'e itimadı ve bağlılığı Bedirhan Bey'in Kürt direnişine önderliğini pekiştiren bir faktör olmuştur.

Bu noktada kimi tarihçilerce ittifakın diğer ayaklarından oldukları söylenen isimlerden bahsetmek gerekecektir. Kürt ittifakının en önemli ayaklarından biri olarak bilinen Hakkârili Nurullah Bey esasında hiçbir zaman ittifak içinde ciddi bir ağırlık yaratmamıştır. Hakkâri Beyi, komşuları olup ayrıca Kürdistan'ın en büyük iki Miri olan Bedirhan Bey ve Han Mahmud yakınlaşmasından uzak kalmamayı tercih etmiş görülmektedir. Nurullah Bey kendi bölgesindeki Nasturi meselesini çözememesi sonucu konuyu Bedirhan Bey'e havale etmiş, Bedirhan Bey'e olan ihtiyacı bu oluşumun içinde görünmesini gerektirmiştir. Neticede Nasturi katliamına girişen Bedirhan Bey kendi yönetiminin

sonunu hazırlamış ayrıca Kürtlere uluslararası destek kapılarını da kapamıştır. İleride detayları ile göreceğimiz üzere 1847'deki son savaşlarda Müşir Osman Paşa'nın çağrısına olumlu cevap vererek her iki Miri yalnız bırakan Hakkâri Beyi, Anadolu Ordusuna dehalet etmiştir. Buna karşılık Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşlığı rütbesi ile Hakkâri Müdürü olmuştur.

Bunun gibi muhtemelen bilgi ve kaynak eksiklikleri nedeniyle Kürt Mir ittifakı ile ilgili farklı ve yanlış pek çok bilgi bazı tarih kitaplarında yerlerini almıştır. Bu konulardan biri de Hizan[301] Bey'i ile ilgilidir. Kürt ittifakında Hizan Beyi Halid Bey'in de yer aldığı aktarılmıştır ki bu da yanlış bir bilgidir. Zira Halid Bey Hizan Beyi olmayıp Hizan'ın kuzeyindeki Kisan (Kèsan) Beyliğinin Miridir ve aynı zamanda Han Mahmud'un da kayınıdır[302].

Kisan bölgesi, Hizan'ın kuzeyinde, Hizan, Karçıkan[303] ve Ağakis[304] bölgelerinin birleştiği bir mahaldir[305]. Mü-

301) Osmanlı dönemi büyük Kürt Beyliklerindedir. Günümüzde Bitlis'in Hizan ilçesinin olduğu bölgedir. Hizan'ın eski merkezi bu günkü Hizan ilçe merkezinin birkaç km. güney batısında Müküs yolu üzerinde bir köydür. Kalesinin surları kısmen de olsa ayaktadır.

302) Han Mahmud Kisan eski Beyi (Halid Bey'in babası) Murad Bey'in damadıdır. Kisan'ın en ünlü Miri "Halid Begé Mirè Kebir" (Büyük Mir Halid Bey) olmuştur. Ondan sonra yönetim sırayla Abdullah Bey ve Murad Bey'den sonra Han Mahmud'un müttefiki olan Halid Bey'e geçmiştir. Büyük dedesinin isminden dolayı Halid Bey, "Halid Begé Sexir" (Küçük Halid Bey) olarak bilinir.

303) Kisan Bölgesinin kuzeyinde, Van Gölünün güney bölgesidir. Van'ın 1548'de Osmanlılarca alınmasından sonra teşkil edilen Van Eyaleti'nin idari taksimatında, Gevaş (Kavaş) ve Westan'a birlikte Van sancağına bağlı 10 Köy ve 1 Mezraya sahip bir Nahiye olarak zikredilmektedir. (bkz. Yrd.Doç.Dr. Orhan KILIÇ, XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Van (1548-1648) Van Belediye Başkanlığı yayınları-1997 s.116-143).

304) Ağakis (Axakis) Karçıkan'ın güney doğusunda Karkar ve Kisan'a komşu bölge olup evvelce Spayert Beyliğine bağlı iken, Kanuni döneminde Spayert Miri Muhammed Bey'in ölümü üzerine oğulları Mir Şeref ve Sultan İbrahim yönetimde anlaşmazlığa düşmüş bunun üzerine Axakis bölgesi Spayert'ten koparılarak Mir Şeref yönetimine verilmiştir.

305) Kisan (Kesan) Beyliği, Van'ın 1548'de Osmanlılarca alınmasından sonra teşkil edilen Van Eyaleti'nin idari taksimatında, komşuları

küs beyleri ile olan akrabalıkları neticesinde Kisan Beyleri Han Mahmud'un sürekli destekçisi olmuş, Kisan Miri Halid Bey bu ittifakta yer alarak son sürgününde de Han Mahmud'un yanında olmuştur. Dönemin Hizan Beyi ise Şerafeddin Bey olup[306], bilakis ittifaka katılmamış ve hatta Bedirhan Bey son dönemde Hizan Emaretine bağlı Nemıran[307] bölgesini hâkimiyeti altına aldığından, Şerafeddin Bey Osmanlılar nezdinde Bedirhan Bey'den defalarca şikâyetçi olmuştur[308].

Osmanlı belgelerinde açıkça isimleri zikredilmese de Han Mahmud'a destek vererek Kürt oluşumunun içinde yer alan diğer bir grup, Spayert Beyleri olmuştur. Müküs ile Hizan arasındaki bir bölgede bulunan Spayert Beyliği Kanuni döneminin özerk Kürt Beyliklerindendir[309]. Müküs ve Hizan Beyleri ile akraba sayılan Spayert Beylerinin Han Mahmud'a destek vermesinin en önemli nedenlerinden biri Miranete Hanım faktörü olmuştur[310]. Müküslü Eyübhan Bey'in kızı olan Miranete Hanım, Han Mahmud'un halası olup Spayert Miri Abdi Bey'in eşidir[311]. Mi-

sayılan Müküs, Hizan, Karkar ve Ağakis ile beraber Kesan Sancağı olarak yer almaktadır. Buna rağmen Şerefname'de Kesan Beylerine ait her hangi bir bilgi bulunmaması ilgi çekicidir. (bkz. Yrd. Doç.Dr. Orhan KILIÇ, XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Van (1548-1648) Van Belediye Başkanlığı yayınları-1997 s.116-143).

306) BOA. FON KODU: İ..MVL.D.NO:32 G.No:547 .

307) Spayert'in güneyinde Pervariye komşu bir bölgedir. Aslında coğrafî olarak Botan bölgesi ile daha uyumlu bir yapı arzetse de geçmişten beri Hizan bölgesinden addedilmiş ve Hizan beylerinin hakimiyetinde olmuştur.

308) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:51 G.No:1311.

309) Spayert bölgesi Hizan ile Müküs arasında olup, Müküs'ün batısına düşer. Spayert kalesi günümüzde Hizan-Müküs (Bahçesaray) karayolu üzerinde görülebilir. Bu Beyliğin geçmişi hakkında detaylı bilgiler için bkz. Şerefhan, Şerefname III. Safha IV. Bölüm.

310) Şerefhan da Müküs Hizan ve Spayert Beylerini akraba sayar. Bkz. Şerefname Hizan Hükümdarları başlığı.

311) Hicri 1237'de vefat etmiştir. Günümüzde mezarı eşininki ile beraber Hizan-Müküs (Bahçesaray) karayolu üzerinde bulunan Spayert Kalesi yanındaki medrese kalıntılarının hemen yanıbaşındadır.

ranete Hanım'ı bölgede farklı kılan unsur Spayert'in ünlü Tağ (Tax) Medresesinin kurucusu olmasıdır. Müküs'teki Mir Hasan medresesinin bir örneğini Spayert'e kazandıran Miranete Hanım, bu şekilde hem saygın bir nam kazanmış hem de iki Emaret arasında kalıcı ittifak oluşumunun zeminini hazırlamıştır[312].

Kör Hüseyin Bey[313]ve direnişine gelince, ileride görüleceği üzere Acara'da meydana gelen bu direnişin aslında Kürt ittifakıyla yakın bir ikişkisi yoktur. Kör Hüseyin Bey'in Han Mahmud ile ilişkisi olmuştur. Van'da bir süre Han Mahmud ile ikamet etmiş, akabinde Acara'ya gidip direnmiştir. İngilizler Han Mahmud'un Acara'daki bu direnişte kışkırtıcı ve destekçi olduğunu, bu yüzden bastırılmasının zor olacağını beyan etmişlerdir.

Diğer bir isim Muşlu Şerif Bey'dir. Şerif Bey (Paşa) de Han Mahmud aracılığıyla bu ittifaka yanaşmış isimlerden biridir. Muş Beylerinin Han Mahmud'a eski düşmanlıklarına rağmen, Şerif Bey, Han Mahmud'un Kavaş'taki konağı olan Pağvas Kalesine gelip misafir olmuş, akraba olduklarından bahsederek dostluğunu bildirmiştir[314]. Fakat Muş Kaymakamı Şerif Bey'in yaklaşımı Hakkâri Beyininkinden farklı bir şekilde neticelenmemiştir.

İttifakta isimleri geçen diğer kişilerden Mustafa Bey, Vanlı Timuroğlu (Timurpaşazade) ailesinden olup bu aile sürekli Han Mahmud'un müttefiki olmakla suçlanmıştır. İleride görüleceği üzere, 1846'da Van merkez önderliği

312) Günümüzde Bitlis ve Muş bölgesinde varlıklarını sürdüren Norşin Şeyhlerinin atası sayılan ünlü Şeyh Abdurrahman-i Tağki, Miranete Hanım'ın himayesinde bu medresede eğitim görmüştür. Bu medresede eğitim gören diğer bir ünlü isim ise Said-i Nursi'dir. Nurs, Spayert köylerindendir.

313) Acaralı Selim Paşazade Kör Hüseyin Bey'dir. Abdülhamid döneminde yaşayan Haydaranlı Kör Hüseyin Paşa ile karıştırılmamalı.

314) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:50 G.No:1269 Han Abdal'dan Erzurum'a 15.05.1847 tarihli mektup.

Han Mahmud tarafından kendisinden alınarak aynı aileden Fazıl Bey'e verilmiştir. Ahlât Beyi Mustafa Bey ise Han Mahmud'un kardeşi Abdürrezzak Bey'in kanalıyla bu ittifakta yer almıştır. Diğer isimler, Han Abdal, Derviş Bey ve Abdürrezzak Beyler ise Han Mahmud'un kardeşleridirler.

Görüldüğü üzere Kürt ittifakı Han Mahmud - Bedirhan Bey ilişkisi üzerine şekillenmiş olup Han Mahmud'un bu ittifakta ciddi bir ağırlığı olmuştur. Hatta Han Mahmud'un konumu ve Bedirhan Bey ile ilişkileri bu ittifaka giden yolu açmıştır denebilir. Han Mahmud'un Bedirhan Bey'e olan itimadı "ki bu Han Abdal ile arasını açmıştır" ve Cizre Mirinin Kürdistan Bölgesinin en kudretli Miri olması Bedirhan Bey'i bu ittifakın doğal lideri haline getirmiştir. İleride göreceğimiz gibi, Han Mahmud, Osmanlı Devletinin tüm uğraşlarına ve kardeşi Han Abdal tarafından ihanete uğramasına rağmen Bedirhan Bey'e verdiği yemini sonuna kadar korumuştur.

Esad Nuri Paşa'nın 22.02.1846 tarihli mektupları Kürt Mir ittifakı hakkında ayrıntılı bilgilere yer vermektedir[315].

> "Erzurum Eyaleti Tanzimat-ı Hayriye dairesine dahiliyeti esnasında her nasıl olmuş ise memurlar tarafından tutulamamış olduğundan Van'a tabi birkaç kaza idaresini beş on seneden beri elde edip, zabt etmiş olan Han Mahmud ve keza on beş yirmi seneden beri Hakkâri tarafını tasarruf etmekte olan Nurullah Bey ilk olarak birbirleriyle uyuşarak, Van merkezde muhalefet fırsatçısı olan Timuroğlu familyasından Mustafa Bey'le de haberleşerek irade-i devlet-i aliyyeye muhalefet etmek üzere ittifak etmişlerdir."

315) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:49 G.No:1235 Esad Paşa'nın 25 S 1262 (22.02.1846) tarihli mektubu.

Musul Eyaleti dâhilinde olup Van Eyaleti ile hemhudut Cizre ve Bohtan ve oradaki sair kazalara yönetici olup üç beş seneden beri itaatsizlik ve eşkıyalık hareketinde olan Bedirhan Bey ile yazışıp haberleştiklerinden her birinin devletçe tedibine irade buyrulur ise birbirlerine yardım etmek üzere ahd ve misak etmişlerdir."

Kürt Mir ittifakının ayrıntılarına bu şekilde değinen Esad Paşa Muş Kaymakamı Şerif Bey'in her ne kadar bu ittifakın içinde değilse de hainlerle görüştüğünü ve ilişkisi olduğunu ifade etmektedir. Esad Paşa Van tarafına veya Bedirhan Bey üzerine aynı anda gidilmesi gerektiğini ifade ederek aksi takdirde tarafların birbirlerine yardım edeceği ve meselenin çözülemeyeceğini mektubunda açıkça ifade etmektedir. Konu ile ilgili Anadolu Ordusu Müşirliği, Musul Diyarbekir ve Erzurum Valilerince pek çok yazışmanın gerçekleştirildiği görülmektedir.

Erzurum Valisi Esad Paşa, Han Mahmud ile başlayıp Van'a sirayet eden direnişin diğer Kürt Mirlerinin de ittifaka girişmesiyle daha da büyüdüğünü görerek meseleyi ilkin müzakere yoluyla çözmeye çalışmıştır. Aynı tarihli diğer raporundan anlaşıldığı üzere hazinedarı Kenan Bey'i bu işle görevlendirerek, Van merkez ahalisinin bazı ileri gelenlerini Erzurum'a davet etmiştir[316]. Kenan Bey'in asıl önemli görevi Han Mahmud'u veya yerine göndereceği bir kardeşini Erzurum'a getirtmek olmuştur. Kenan Bey, Han Mahmud'u Erzurum'a gelmeye ikna edememişse de Van merkez eşrafından 7-8 kişilik bir grub[317] Erzurum'a getirtebilmiştir. Esad Paşa bunların

316) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:49 G.No:1235 Esad Paşa'nın aynı tarihli diğer mektubu.

317) Esad Paşa 08 R 1262 (05.04.1846) tarihli daha sonraki bir mektubunda, bu ifadesinin aksine bu grubun 3 kişiden oluştuğunu belirtmiştir.

Erzurum'da misafir edilerek her türlü iyi niyetin gösterildiğini, kendisinin dahi birkaç kez bunlarla görüşerek, direnişin sona ermesi için gerekli isteklerin ve nasihatlerin kendilerine iletildiğini belirtmektedir. Esad Paşa Van'dan gelen bu gruptan bölgelerine dönüp durumu Han Mahmud'a ve diğerlerine bildirmeleri istemiş ve Devlete itaat etmeleri için 22 Z 1261 (22.12.1845) tarihinden itibaren 40 günlük bir süre tanımıştır. Lakin mektubunda dile getirdiği üzere söz konusu 40 günlük süre dolmuş ve üzerinden 22 gün dahi geçtiği halde bölgeden kendisine olumlu bir haber ulaşmamıştır.

Esad Paşa'nın değindiği diğer bir konu tekrar gün yüzüne çıkan Çıldır[318] Beylerinden Kör Hüseyin Bey meselesidir. Kör Hüseyin Bey daha evvel Dersaadet'e götürülüp oradan Mısır'a gönderilip zorunlu ikamete tabi tutulmuştu. Kör Hüseyin Bey'in oğlu Mehmed Ali Bey de teminat olarak bu süre zarfında Erzurum'da ikamet ettirilmiş ve hali hazırda Esad Paşa'nın yanında ikamet ettirilmiştir. Bir yolunu bularak Mısır'dan firar eden Hüseyin Bey, oradan Van'a gelip Han Mahmud'a ulaşmayı başarmıştır. Esad Paşa Kör Hüseyin Bey'in yanında bulunduğu oğluna mektuplar yazdığını, Mehmed Ali Bey'in bu tahriratları kendisine verdiğini belirtmektedir. Esad Paşa Kör Hüseyin Bey'in bir yolunu bularak Van'a gelmesinin altında Van bölgesindeki direnişin neden olduğunu, doğrudan Çıldır'a geçmeye cesaret edemediyse de Van'daki bu direnişten faydalanmak ve eski fesatlığına yol bulmak niyetinde olduğunu dile getirmektedir. Van'daki direnişçi reislerin de kendisine yardımcı olacaklarını belirten Esad Paşa kendisinin Erzurum'a gelmesi durumunda affı için Dersaadet'e yazacağına dair

318) Günümüzde Ardahan iline bağlı İlçedir.

bir adamını gönderdiğini fakat adamının henüz dönmemiş olduğunu belirtmektedir. Van merkez direnişine dair kendisinin tüm bu gayretlerine karşı iyi niyete dair bir karşılık göremeyen Esad Paşa cebri kuvvetin kullanılması zamanının geldiğini belirterek şöyle demektedir;

> "İçlerinde önderlik elde eden olan Mustafa Bey adında kimse ve zikrolunan Han Mahmud, Hakkâri Beyi Nurullah Bey ve malumunuz olan sair diğerleri, civarlarında bulunan Bedirhan Beyle İrade-i Seniye'ye muhalefete ittifak etmişlerdir."

Aynı tarihli diğer mektubunda[319] daha genişçe yer vererek;

> "Van merkez ve kazaları ahalisi arasında bir müddetten beri meydana dedikodu ve ihtilalin güzellikle ortadan kaldırılması maksadıyla kulunuzun memuriyetinden beri merkum ahaliye gerekli nasihat ve tembihatta kusur bırakılmamıştır. Buna rağmen Van Merkez ahalisinden önderlik elde etmiş olan Mustafa Bey isimli kimse, Han Mahmud ve Hakkâri Bey'i Nurullah Bey ve malumunuz olan sair şahıslar, civarlarında bulunan Bedirhan Bey ile İrade-i Seniyeye muhalefet etmişlerdir. Mezkûr nasihatler kendilerine bir şekilde tesir etmeyerek, itaatten çıkmış ve isyana girişmiş, şer'en ve kanunen haklarında şiddetli cezanın icrasını hak etmişlerdir."

Muş kaymakamı Şerif Bey hakkında da bilgi veren Esad Paşa;

319) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:49 G.No:1235 Esad Paşa'nın aynı tarihli diğer mektubu .

"Selefim Halil Kemal Paşa zamanında her nasıl olmuş ise Muş Kaymakamlığı uhdesine ihale kılınmış ve kulunuz tarafından da hasbelicap yerinde bırakılmak suretiyle şimdilik azli ve tebdili gerekli görülmemiş Şerif Bey'in dahi, mezbur Han Mahmud ile haberleşmekte olduğu rivayet olunmaktadır."

Diyerek kendi kaymakamını Han Mahmud ile görüşmekle suçlamaktadır. Bunlar üzerine yapılacak askeri harekâta değinen Esad Paşa;

"Bunların üzerine Asakir-i Şahane sevk ve tayin olunduğu takdirde Van kalesiyle, Han Mahmud'un kazasında bulunan Mahmudi (Hoşap) kalesine kapanacaklardır. Bedirhan Bey tarafından da kendilerine yardımcı olunacaktır."

Esad Paşa, direnişin bastırılması için gerekli askeri harekâtın geciktirilmemesi gerektiğini ifade etmektedir.

"Van'da önderlik elde eden Mustafa Bey, Han Mahmud ve gerek Bedirhan'ın mutlaka cebri kuvvet kullanılarak layık oldukları ceza ve lazım gelen tedbirlerin icrasına Allahın yardımıyla yaklaşan bahar mevsimine bakılmayıp biraz daha vakit geçirildiği halde bunlar an be an türlü fesat ve melanete çalışmakta olduklarından çok mahallere sirayet edecektir."

Görüldüğü üzere Esad Paşa durumun ciddiyetini ve cebri kuvvet kullanılması gereğini Dersaadet'e bildirmektedir. Bu arada Muş Kaymakamı Şerif Bey de eski

düşmanlıkları bir kenara bırakıp Han Mahmud ile ilişkiye girmiş, Kavaş'taki konağına gelip misafiri olmuştur. Han Mahmud'a zaten akraba olduklarını ifade eden Şerif Bey dostluğunu beyan etmiştir. Bu görüşmelerde her iki Kürt Miri ittifak için sözleşmişlerdir[320].

Kuşkusuz bölge ile ilgili Dersaadet'e ulaşan raporlar sadece Esad Paşa tarafından hazırlanmamaktadır. Erzurum'da bulunan Rus ve İngiliz Konsoloslukları da direnişi büyük dikkatle izleyerek, bir an önce bastırılması hususunda Osmanlı Devletine telkinlerde bulunmuşlardır. Van merkezdeki direnişe Han Mahmud ve Bedirhan Bey gibi Kürt Mirlerinin de iştirak etmsiyle içinden çıkılamayacak bir hal alacağı tehlikesine işaret edilmiştir. Erzurum'da bulunan Rus Konsolos Vekilinin Van merkezindeki direnişle ilgili raporu şu şekildedir[321];

> "Van isyancıları için Devlet-i Aliyye tarafından asker sevk olunması muhtemel olduğundan, eğer bu maddeye karar verilir ise Muş ve Bitlis Kürtleri, Mahmud Han ve Cizre Beyi Bedirhan tarafından yardım görerek bunların merkum isyancılar ile ittihat edecekleri düşünceden uzak değildir. Bu halde, Kürdistan'ın tüm güçlü reisleri tarafından cüret ve cesaret olunacaktır. Böyle bir tasavvurun gerçekleşmemesi için Devlet-i Aliyye tarafından lazım gelen tedbirlere hemen teşebbüs olunmaz ise mezkûr cemiyetin merkum eyalette sebep olacağı uygunsuzluk vahim neticelere sebep olacaktır."

320) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:50 G.No:1269 Han Abdal'dan Erzurum'a 15.05.1847 tarihli mektup.
321) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:49 G.No:1235 Rus Konsolos Vekili raporunun Osmanlıca Tercümesi .

Rusların üzerinde durdukları başka bir konu ise Kör Hüseyin Bey'dir. Bu konuda Erzurum Valisini suçlayan Ruslar, Esad Paşa'nın böyle güvenilmez bir adamı Erzurum'a davete kalkışıp af edilmesi için Dersaadet'e yazmasının çok yanlış bir davranış olduğunu açıkça ifade etmişlerdir. Oysa Esad Paşa'nın niyeti onu Van'dan çekerek Acara ve Çıldır tarafında muhtemel direnişine engel olmak içindir. Zaten Kör Hüseyin Bey de bu çağrıya kulak vermemiş ve ileride göreceğimiz üzere Acara'ya varıp isyan etmiştir.

Osmanlı yetkililerinin Van ahalisinden beklediği cevabın geçte olsa geldiği görülmektedir. Bu yazışmalardan sonra Van tarafından, altında 38 Müslim ve 16 gayrimüslimin mührünün bulunduğu cevap yazısı Erzurum'a gönderilmiştir[322]. Van ahalisi, Erzurum, Muş, Bayezid'te olduğu gibi Van'ın da Tanzimat-ı Hayriyeye dehaleti ve Van kalesine bir iki tabur asker sevkine dair Erzurum'a davet edilip geri dönen eşrafa ifade edilen şifai ve yazılı isteklerin değerlendirildiğini ifade etmektedirler.

Van eşrafı direniş halinde olduklarını reddederek, halkın fakirliğine ve perişanlığına ısrarla vurgu yaparak, bu nedenle vergi veremediklerini dile getirmişlerdir. Tanzimat-ı Hayriyyeden fakir ve fukaraya hayırlı olduğunun görülmesi halinde her kesin doğal olarak bunu kabul edeceği, bunun için kendilerine mühlet verilmesini istemişlerdir. Aynı zamanda Van kalesinin de zaten yerli topçular tarafından muhafaza edildiğini ifade ederek asker sevkini kabul etmemişlerdir. Van eşrafı isteklerini aşağıdaki gibi özetlemişlerdir.

322) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:49 G.No:1235 .

"Lütfen ve merhameten şimdilik Tanzimat-ı Hayriyyenin tahriri ve merkum kaleye Asakir-i Nizamiye (düzenli asker) sevki hususunda sarfı nazar buyrulsun.

Hazine-i Celile tarafına ne kadar akçe verilmesi uygun buyrulur ise tarafımıza yazılması durumunda, zamanında hazineye irsal olunmak üzere her kesin haline ve malına göre bu tarafta cümle marifetiyle toplanıp gönderilecektir."

Görüldüğü üzere Van ahalisi yeni Osmanlı düzenini (Tanzimat-ı Hayriye) kabul etmemekte ve Erzurum Valisinin isteklerine somut olumlu cevap vermekten kaçınmaktadır.

Esad Paşa'nın raporları, Erzurum'da bulunan İngiltere ve Rus Devleti konsoloslarının Kürt direnişi ve Acaralı Selim Paşazade Kör Hüseyin Bey hakkında yazdıkları raporlar 17 R 1262 (14.04.1846) tarihli Meclis-i Vala da detaylıca görüşülmüştür. Van bölgesinde başlayan, Kürt Mir ittifakıyla büyüyen direnişin Sivas'a kadar sirayet edebileceğinin üzerinde durularak, çözüm yolları üzerinde detaylıca durulduğu görülmektedir. Erzurum'daki İngiliz yetkililerinin gönderdiği raporlar bölgedeki direnişi bastıramadığından dolayı Erzurum Valisi Esad Paşa'yı suçlayıcı ifadeler yer tutmuştur.

Meclis raporunda meselenin çözümü için öncelikle Bedirhan Bey'in Van bölgesindeki direnişe desteğinin kesilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Buna göre Bedirhan Bey ittifak dışına itildikten sonra Van'a, Han Mahmud, Şerif Bey ve Nurullah Bey üzerine askeri harekât başlatılacaktır. Kürt Mir İttifakı bu şekilde bozulmadığı takdirde devletin tüm imkânları seferber edilerek direnişin sirayet etmiş olduğu tüm bölgelere aynı

anda büyük bir kuvvetle girilecektir. Fakat Osmanlı çalışmalarına rağmen Kürt direnişi tüm Kürdistan geneline yayılacak bir hal almıştır[323].

Van'daki direnişin Kürt Mirlerince desteklenmesi, meselenin boyutunu değiştirmiş, direnişin sadece Van direnişi olarak düşünülmemesi gerektiği konu ile ilgili raporlarda sürekli yenilenmiştir. Osmanlı Devleti öncelikle bu ittifakın önüne geçerek meseleyi fazla büyütmeden halletmenin yoluna gitmiş, en başta Bedirhan Bey'i kuzeydeki Kürt Mirleri ile ittifaktan ayırmanın yollarını aramıştır.

Konu ile ilgili Anadolu Ordusu Müşirine yazılan 12.06.1846 tarihli bir diğer tahrirat şu şekilde başlamaktadır.[324]

> "Bu kere Van ahalisi hakkında Şerif Ağa[325] vasıtasıyla ne şekilde tedbirlerin alındığı ve Van'ın asayişsizliğini pekiştirici olarak Han Mahmud tarafından gerçekleştirilen harekâtın ayrıntılarıyla izahı, Muş tarafında bulunacak Asakir-i Nizamiye-i Şahane kumandasına memur saadetli Ferik Ahmed Paşa'nın merkum Han Mahmud'un tefrika-i cemiyeti zımnında ruhsat ve memuriyet itası hususuna dair Erzurum Müşirinden;
>
> Ayrıca, Kürt taifesinin birbirine aşikâr olan manevi itimat ve bağlılıkları cihetiyle Bedirhan Bey aleyhinde icra olunacak askeri harekât esnasında Bağdat ve etrafında bulunan Kürt aşiretlerinin zabtı maksadıyla Erbil taraflarına bir

323) BOA. FON KODU: A.MKT.MHM. D.No: 2 G.No: 13 Bkz. Dersaadetten Erzurum Valisine yazılan 25 R 1262 (22.04.1846) tarihli yazı. .

324) BOA. FON KODU: A.MKT.MHM. D.No: 2 G.No: 13 Dersaadetten Anadolu Ordu-u Humayun Müşirine yazılan 17 C 1262 (12.06.1846) tarihli yazı.

325) Van ahalisinde Topçuzade Şerif Ağa'dır. Muşlu Şerif Beyle karıştırılmamalı.

miktar Asakir-i Nizamiye-i Şahane tayin olunması ve mir merkumun gailesinin def edilmesi üzerine bazı düşünceleri içeren Bağdat ve Erzurum valilerinde vurud etmiş olan iki kıta yazı sureti taraf-ı Alilerine[328] gönderilmiştir."

Yazının devamında Erzurum ve Bağdat Müşirlerinin belirttiği hususların değerlendirildiği ve gerekli çalışmanın yürütülmesi istenmiştir. Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti Van merkezde meydana gelen direnişin yatıştırılmasına çalışmış, diğer yandan ittifaka dönüşmüş olan Kürt Mirlerinin direnişini bertaraf etmeye çalışmıştır. Muş taraflarında bulunan Ferik Ahmed Paşa Han Mahmud'un direnişini bastırmakla görevlendirilmiştir. Öte yandan Bedirhan Bey üzerine yapılacak harekâtın ön çalışmaları yapılarak çevreden destek görmesinin önüne geçilmeye çalışıldığı görülmektedir. Vanlı Şerif Ağa aracılığıyla Han Mahmud ile Van ahalisi arasında ayrılık yaratılmak istenmiştir.

Van bölgesindeki direnişe ilişkin olarak, Dersaadet'ten Erzurum Valisine yazılan 10.08.1846 tarihli tahrirat Van bölgesinde meydana gelen direniş ile ilgili ayrıntılı bilgiler içermektedir[327]. Van asileri, Han Mahmud ve Bedirhan Bey ile beraber, Bitlis'e bağlı Hizan Beylerinden Kisan Beyi Halid Bey, Muş Sancağı Malazgirt kazasında bulunan Hasenanlı aşireti Ağası Rızvan Ağa ve Acara'lı Kör Hüseyin Bey isimleri öne çıkan isimler olmuştur.

Söz konusu yazışmaya göre Muş Sancağına bağlı Malazgirt Kazasında konaklamış bulunan Hasenanlı

326) Padişah tarafına.

327) BOA. FON KODU: A.MKT.MHM. D.No: 48 G.No: 22 Dersaadetten Erzurum Müşirine yazılan 17 Ş 1262 (10.08.1846) tarihli yazı.

Aşireti ağası Rızvan Ağa halktan zorla para toplayarak karışıklıklara sebep olmuş, üzerine asker sevki veya pek de güvenilmeyen Muş kaymakamı Şerif Bey kanalıyla ele geçirilmesinin hesapları yapılmıştır.

Gün yüzüne çıkan diğer bir isim Acara'lı Kör Hüseyin Bey'dir. İleride ifade edeceğimiz gibi daha evvel de Acara bölgesinde direnişe girişen Hüseyin Bey direnişe girişmeyeceğine Devlete teminatta bulunmuş, fakat her ihtimale karşı devletçe askeri hazırlıklara girişilmiştir.

Dersaadet'in Erzurum Müşirinden özellikle Van bölgesinde meydana gelen direnişin İran ile ilişkileri zedelemeyecek şekilde, fazla gaileye meydan verilmeden halledilmesini istemiştir. Fakat direnişin savaş ile bitirilmesi lazım geldiği takdirde, alınacak tedbirlerle ilgili gerekli kararın verildiği, gerekli durumda Erzurum'daki kuvvetlerle beraber en az on bin askere daha ihtiyaç duyulacağı, bunun Anadolu Ordu-i Hümayundan tertip edileceği bu nedenle Harput ve Diyarbakır ve Maden'den sekiz tabur piyade ve altı kıta top tertip edilmesi, Ayrıca Ordunun Erzurum civarında bulunan süvari ikinci alayı ile üç taburdan ibaret olan piyade altıncı alayı ile diğer taraftan üç tabur piyade ile ikişer bölük süvari gönderilerek Erzurum'da bulunan altı kıta ağır alarak tüm ordunun Muş Ovasında toplatılmasına karar verildiği ifade edilmiştir.

Bölge ile ilgili bu hazırlıklar yapılırken Trabzon Valisi Halil Paşa'dan Kör Hüseyin Bey'in açıktan açığa direnişe giriştiği haberi Dersaadet'e ulaşmıştır. Kör Hüseyin Bey askerleriyle beraber Mehmed Paşa'nın tasarrufunda olan bölgelere saldırmış ve üzerine sevk olunan asker ile muharebeye girişmiştir. Trabzon Valisi söz konusu gaile için asker tertibi ve sevkine başlanması gerektiği malum sebeplerden dolayı Erzurum'dan asker

sevkinin gecikeceği, bu nedenle savaş için gerekli asker tedariki konusunda yardım istenmiştir.

Acara[328] Direnişi ve Han Mahmud

1846'da direniş halinde görünen Acara'lı Selim Paşazade Kör Hüseyin Bey hadisesi aslında daha eskiye dayanır. Trabzon Eyaletine bağlı Acara bölgesinin[329] Rus sınırında olması hasebiyle bölgedeki karışıklık Osmanlı Devleti açısından oldukça mühim bir mesele olmuştur. Acara Beyi Hüseyin Bey'e ait ilk bilgiler, Han Mahmud'un ilk sürgünü esnasında, 1840 yılının ortalarında karşımıza çıkmaktadır.[330] Hüseyin Bey, Tebin ve Oltu mutasarrıfı iken halkına zulümle suçlanmış, daha sonra Çıldır ve Ardanuç[331] tarafına geçerek karışıklık çıkarmıştır[332]. Hüseyin Bey ile kardeşi Abdi Bey arasındaki sürtüşme bölgeyi etkileyecek bir karışıklık boyutuna gelmiş, Abdi Bey'in bölgeyi terk etmesiyle kısmen durulmuş, fakat Hüseyin Bey'in direniş hali devam etmiştir. Bölge Rus sınırında olması hasebiyle, mümkün mertebe sıcak çatışmadan kaçınılmıştır. Erzurum Müşiri Hafız Mehmet Paşa, Trabzon Valisi Osman Paşa ve Dersaadet arasında yapılan yazışmalara göre sınır bölgesi olması hasebiyle sıcak çatışmadan kaçınılmış, Hüseyin Bey'in gaileye meydan verilmeden Devlet tarafına çekilmesine çalışılmış, hatta taltif ettirilmiştir. Fa-

328) Bir zamanlar Artvin ve çevresini de içine alan bölge günümüzde Gürcistan'ın Karadeniz kıyısındaki merkezi Batum olan özerk bir bölgedir.
329) Günümüzde Gürcistan sınırları içersinde aynı isimli eyalettir. Merkezi Batum'dur.
330) BOA. FON KODU: İ.DH D.No: 17 G.No: 781.
331) Günümüzde Artvin'in İlçesidir.
332) BOA. FON KODU: İ..MVL. D.No:18 G.No:278.

kat istenilen sonuç elde edilememiş, her ne kadar Hüseyin Bey kabul etmese de başına buyruk olduğu ve kale onarımı adı altında halktan vergi topladığı şeklinde suçlanmıştır. Ayrıca Livane Mütesellimliğine atanan Çıldır bölgesi ileri gelenlerinden Yusuf Bey'i, Livane mütesellimliğinden azledilen Ali Ağa ile birlikte karşılayarak çarpışmış ve beş adamını esir almıştır.

Anlaşıldığı kadarıyla bölgenin Rus sınırında olması Osmanlı için endişe verici bir durum olmuş, Hüseyin Bey'e karşı istenildiği gibi hareket imkânını zorlaştırmıştır. Hafız Mehmed Paşa'nın 16.07.1840 tarihli raporunda Hüseyin Bey gailesinin devam ettiği, merkumun gözünü Çıldır eyaletine diktiği, asker toplamaya başladığı çaresine bakılmadığı takdirde direnişinin tüm bölgeye eyalet geneline yayılabileceği ifade edilmektedir. Hafız Mehmed Paşa bu bilgilerin kaynağı olarak kardeşi Abdi Bey'i ve Ardahan Beyini göstermektedir.[333]

Neticede bölgeye asker sevkine başlanarak 1500 kişilik bir birlik Erzurum'dan Trabzon Valisine gönderilmiş, Rus memurlarına bilgi verilerek, Trabzonlu Uzunzade Mehmed Ağa kumandasında Acara bölgesine sevk edilmiştir.[334]

Anlaşıldığı kadarıyla 1840'ta Acara'da başlayan hareket Hüseyin Bey'in bölgeyi terk etmesiyle durdurulmuş, 1846'ya gelindiğinde Van'daki karışıklıklarla eş zamanlı olarak Hüseyin Bey'in bölgeye dönmesiyle olaylar tekrar patlak vermiştir.

Daha sonraki tahriratlarda da göreceğimiz gibi Kör Hüseyin Bey belli bir süre Van'da Kürt Miri Han Mahmud ile ikamet etmiş daha sonra Acara, Kars, Erzurum ve Trabzon bölgelerine yayılan bir direniş başlatmıştır.

333) BOA. FON KODU: İ.DH D.No: 17 G.No: 781.
334) BOA. FON KODU: İ.DH D.No: 17 G.No: 781.

Kör Hüseyin Bey'in direnişi ile ilgili Trabzon'daki İngiliz Konsolosundan Mösyö Fanin[335] tarafına gönderilen 22.07.1846 tarihli mektubun Osmanlı Devleti kayıtlarına alınan tercümesi şu şekildedir[336]:

"Biraz müddetten beri Trabzon Eyaletine ilhak olunmuş olan Acara Sancağı dâhilinde bir takım büyük isyan korkusu meydana gelip, bunların daha önce söz konusu Sancak dâhilinde bazı isyanları meydana getirmeye çabalamış olan Kör Hüseyin Bey'in bizzat geri dönüşünden sonra meydana geldiğini taraf-ı sefiranelerine ihbar ederim.

Mir merkum (Kör Hüseyin Bey) biraz vakitten beri mahut Kürt Han Mahmud ile birlik olarak Van'da ikamet üzere bulunmuş ve bu defa Acara'ya vardığında bilcümle akraba ve taallukatını bulup, merkumları isyanları sevk ve tahrik etmiştir. Bölge Valisi Halil Paşa hazretleri de merkumu Trabzon dâhiline davet ile kendisinin rencide olmayacağını vaad etmiş ise de, Mir merkum bunu kabul etmemiştir. Asi merkum üzerine sevk olunmak üzere bu tarafta ve gerek Lazistan dâhilinde asker toplanmaktadır. Hatta Halil Paşa, söz konusu askerler ile bu taraftan birlikte müdafaaya gitmek üzere Behram Paşa kumandasıyla Erzurum canibinden dahi bir miktar asker gönderilmesini Anadolu Ordusu Müşirine yazmıştır. Bununla beraber söz konusu askerin tümü yedi bin adam kadar olup, İstanbul isimli Avusturya vapuru da Batum iskelesine beşyüz adam nakletmiştir.

Rivayet olunduğuna göre merkum Hüseyin Bey'in yanında Han Mahmud'un külliyetli süvarisi mevcut olmasından dolayı, bu cihetle merku-

335) Muhtemelen İngilterenin İstanbuldaki elçisidir.
336) BOA. FON KODU: A.DVN.MHM D.No: 2/A G.No:95 Bkz. Belge 17.

mun (Kör Hüseyin Bey'in) kolayca elde edilmesinin mümkünatı konusunda endişelerim vardır."

İngiliz Konsolosunun bu yazısı Kör Hüseyin Bey ile ilgili pek çok gerçeği gün ışığına çıkarmaktadır. Konsolos, Hüseyin Bey'in Van'da Kürt Han Mahmud ile ikamet ettikten sonra Acara'ya gelip tüm akraba ve taallukatıyla direnişe giriştiğini ifade etmektedir. Bu şekilde direnişin başlangıç noktasının Han Mahmud'a bağlı olduğunu belirtmek istemektedir. Hüseyin Bey Han Mahmud ile ittifak içerisinde olup, hatta İngiliz Konsolosu, Han Mahmud'a bağlı süvariler Kör Hüseyin Bey'in yanında olduğundan, direnişin yapılan tüm çalışmalara rağmen kolayca bastırılamayacağına dair korkularını açıkça ifade etmiştir.

1846 Yılı Bedirhan Bey ve Nasturilerin Durumu

Bedirhan Bey'in Kürt Mir ittifakından sonra da Nasturiler üzerine gerçekleştirdiği hareketi devam ettirdiği görülmektedir. Bunu Osmanlı Devletinin yanı sıra İngiliz ve Fransızların uyarılarına rağmen gerçekleştiren Bedirhan Bey sert tepkilerle karşılaşmıştır. İngiliz raporlarında Kürt beyleri genel olarak suçlanmakta ise de bu işin asıl elebaşları olarak Bedirhan Beyle beraber Nurullah Bey ve Pervarili Abdülhamid Bey'in isimleri zikredilmiştir. Han Mahmud gibi diğer bazı Kürt Beylerinin Nasturi katliamına giriştiklerine dair açık bir bilgi yoktur. İngilizlere göre Musullu Şeyh Mahmud ve Zaholu Şeyh Yusuf diğer Kürt Beylerini Bedirhan Bey'e yardımcı olmaları için kışkırtmışlardır. İngiliz Musul Konsolosunun konu ile ilgili 19.09.1846 tarihli raporu şu şekildedir[337];

337) BOA. FON KODU: İ. MMS D.No: 49 G.No: 1235 Musul İngiltere Konsolosunun 19 Eylül 1846 tarihli raporu. Bkz. Belge 18.

"Bundan önce Hakkâri müteselliimi Nurullah Bey'e tabi olup daha sonra kendisi tarafından Bedirhan Bey'e terk olunan Tihubi kazası Nasturilerinin merkum Bedirhan Bey tarafından Tiyari kabilesi olayından daha şiddetli bir şekilde bir katliam olunmasından korkulduğunu taraf-ı sefiranelerine yazmaktayım. Bedirhan Bey'in artık satılmak üzere esir alıkoyup kadın ve çocukları umumen idam edeceğini Nasturiler ihbar etmiş olup, şu aralar asker toplamak ve zahire tedarikiyle meşguldür. Hıristiyanlar korku ve telaşa düşmüşlerdir ki cümlesi İran arazisine iltica eylemeye hazırlanmaktadırlar. Tayyar Paşa'nın himayesini iltimas etmek üzere iki rahiple birkaç ileri geleni ve bir başka adamı Musul'a göndermişlerse de, merkumların oraya ulaşamayıp yolda helak oldukları veyahut Pervari isimli bölgeden geçemeyerek geri döndükleri muhtemeldir. Tiyari olayında nam veren Abdülhamid Bey Musul'a gelmek üzere topraklarından geçen bütün Nasturileri boğazlayıp, hatta bu yakınlarda yedi kişiyi telef etmiştir. Bu defa etraf beylerinin cümlesi müttefik bulunmakla Nasturiler aleyhinde tasarlanmış olunan iş bu hücum evvelki hücumdan daha mühimdir.

Merkum beylerin başlıcaları Bedirhan Bey, Nurullah Bey, Abdülhamid Bey'dir. Kürt Beyleri birbirlerine hasım olunup beraber uyuşmazlar iken, kendi aralarında evliyadan sayılan Musullu Şeyh Mahmud ve Zaholu Şeyh Yusuf isimli iki adam bütün Kürtlere hasetlerini bir tarafa bırakıp Hıristiyanları yok etmek için Bedirhan Beyle ittihat eylemelerini ve sonra kendi davalarına bakmalarını tembihlemişlerdir.

Raporun devamında Nasturi tebaanın hem Nurullah Bey'e hem de Bedirhan'a cizye vermek zorunda kaldık-

ları, Tayyar Paşa'nın bölgedeki durumun tahkiki için Pervari bölgesine adam gönderdiği belirtilmektedir. Hıristiyanların yaşadığı bölgenin aslında Hakkâri'ye dolayısıyla Erzurum'a bağlı olduğu fakat Erzurum ile bölge arasındaki dağlarda Nasturilerin düşmanları yaşadığından oraya gitmelerinin imkânı olmadığı ifade edilmektedir. Mektubun devamında;

> "Abdurrahman Bey ve yukarıda zikredilen iki şeyhin efkâr ve ahlaklarında olan adamlar buradan uzaklaştırılıp, Bedirhan Bey dahi öyle bağımsız bir mevkide bırakılmamalıdır. Saltanat-ı Seniye mumaileyhin hakikaten ziyade evhamda olan kudret ve kuvvetine aldanarak kendisine bazı mertebe müsaade ile muamele etmekte ise de şeyhlere olan riayetleri men etmiş ve Bedirhan Bey'in aleyhinde işe yarayacak hasmı da pek çoktur. Şeyhler uzaklaştırıldıktan sonra Pinyanişi, Zibari ve sair Kürt aşiretleri Devlet-i Aliyye tarafından ele alınarak, yakında aşiretleri dağlardan kaçırırlar. Tıhum, Cilo ve Baz kazalarının Nasturileri silah taşımaya alışık olup birkaç bin iyi tüfekçileri bulunmaktadır. Onlar da istihdam olunabilir. Tayyar Paşa hazretleri bayramdan sonra Cizre'ye kadar tura çıkma niyetinde olup maiyetinde haylice asker bulunduğundan Bedirhan Bey'in Nasturiler aleyhine yahut Tayyar Paşa taşrada oldukça Han Mahmud'un imdadına gidemeyeceği ümit edilmektedir."

Görüldüğü üzere İngiltere Devleti Erzurum ve Musul konsolosları vasıtasıyla Hıristiyan tebaa üzerinde Bedirhan Bey'in gerçekleştirdiği harekâtı yakından takip

etmekte ve Osmanlı yönetimini yönlendirmektedir. Raporlardan da anlaşıldığı üzere Bedirhan Bey'i böyle bir harekâta yönlenmesinde adı geçen Şeyhlerin etkisi çok büyük olmuştur. İngilizler Bedirhan Bey'in etkisiz hale gelmesi ile kuzeyde direniş halinde olan Han Mahmud'a yardım edemeyeceğini de dile getirmişlerdir.

Konu ile ilgili Dersaadet'ten Erzurum Valiliğine gönderilen 17.11.1846 tarihli tahrirat şöyle başlamaktadır[338];

> "Cezire Mütesellimi Bedirhan Bey bu kere on bin kişilik Kürt askeriyle Erzurum eyaletine bağlı Hakkâri sancağında kâim Nasturi reayasından Tıhubi ve Tiyari aşiretleri üzerine hareket ve hücum ederek hayli nüfusun katl ve idamına cesaret etmiş olduğu Musul Valisi hazretleri tarafından yazılı olarak inha ve işar olunmuştur."

Musul Valisinin haber verdiği bu katliam Dersaadet'ten çok sert bir tepki görmüştür. Gelinen durumda Bedirhan Bey kati surette ortadan kaldırılması için, Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa, Sivas Valisi, Diyarbakır ve Musul Paşalarının istişare ederek gerekli hareketin başlatılması istenmiştir. Bu arada Van merkezdeki direniş devam etmiş, Bedirhan Bey meselesinin halledilemeden Van direnişinin bastırılması veya uygun bir çözüm bulunmasının mümkün olmadığı, dolayısıyla Bedirhan Bey meselesi çözülene kadar Vanlıların oyalanması tasarlanmıştır[339].

338) BOA. FON KODU:A.MKT.MHM. D.No: 55 G.No:9 27 Za 1262 (17.11. 1846) tarihli tahrirat.
339) BOA. FON KODU:A.MKT.MHM. D.No:2 G.No:59 Dersaadet'ten Erzurum Valisine yazılan 01.C.1263 (16.05.1847) tarihli tahrirat.

Bölüm VI

1847 Yılı, İhanetlerin Gölgesinde Bedirhan Bey ve Han Mahmud'un Osmanlı İle Son Savaşları

1846 yılının sonlarına doğru doğudaki direnişlerin bastırılması için büyük askeri harekâtların başladığı görülmektedir. İlk askeri harekât İngiliz Konsolosunun Han Mahmud desteğinden dolayı yenilmesinin zor olduğunu düşündüğü Acaralı Kör Hüseyin Bey üzerine olmuştur. Kör Hüseyin Bey'in direnişinin bastırılması için asker sevkine başlanmış[340] ve 28.11.1846 tarihli tahrirata göre Trabzon'a bağlı Acara bölgesindeki Kör Hüseyin Bey direnişi bastırılmıştır. Yakalanan Kör Hüseyin Bey Samsun Kalesine hapsedilerek Tersane-i Amire'de müebbet olarak kürek cezasına çarptırılmıştır[341]. Kör Hüseyin Bey kendi emsalleri gibi böyle bir cezaya tabi tutulmadan ailesi ile birlikte uygun görülen bir bölgede iskân ettirilmeyi talep etmiştir. Bundan dolayı 1846 yılının sonlarına doğru İstanbul'a gönderilmiştir. 11.05.1848 tarihli rapora göre Kör Hüseyin Bey'in Girit adasına sürgüne gönderilmesine karar verilmiş ve Hüseyin Bey'in burada sürekli gözetim altında tutularak firara kalkışmasının önlenmesi gerektiği Girit Valisi Mustafa Paşa'ya yazılmıştır. Fakat Kör Hüseyin Bey Girit'e gönderilmeden vefat etmiştir.

340) BOA. FON KODU: A.MKT.MHM D.No: 2 G.No: 15.
341) BOA. FON KODU: A.MKT.D.No: 56 G.No: 8.

Kuzeyde Kör Hüseyin Bey direnişi bastırılırken Malazgirt bölgesinde hareketlilikler başlamış, bölgedeki büyük aşiretlerden Hasenanlı Aşireti Ağası Rızvan Ağa'nın ismi de direniş hareketlerine karışmıştır. Erzurum Valisi Ahmed İzzed Paşa'nın 10 M 1263 (29.12.1246) tarihli raporuna göre Rızvan Ağa devletin kendisini ele geçireceği korkusuna kapılmış bunun üzerine firar edip Van'a giderek Han Mahmud'a sığınmıştır.[342]

Kör Hüseyin Bey direnişinin bastırılmasından sonra, Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa tarafından Han Mahmud ve Bedirhan Bey üzerine yapılacak askeri harekâtların hazırlıkları yapılmaya başlanmış. Erzurum'da bulunan düzenli ordu taburları Muş ve Bitlis tarafına kaydırılmıştır. Kuzeyde Müşir Osman Paşa komutasındaki Anadolu Ordusu, güneyde ise Müşir Namık Paşa komutasındaki Arabistan Ordusu savaş hazırlıklarına başlamıştır. Ferik Ahmed Paşa komutasındaki Anadolu Ordusu birlikleri Han Mahmud üzerine yapılacak askeri harekat için Erzurum ve Muş taraflarına kaydırılırken[343], Ferik Ömer Paşa komutasındaki Arabistan Ordu birlikleri Cizre üzerine yürümek için görevlendirilmiştir[344].

Bedirhan Bey'in Barış Arayışları

1846 yılı sonlarına doğru İsmail Nazım Efendi Dersaadet tarafından sorunların çözümüne yönelik tahkikat ve görüşmelerde bulunmak üzere görevlendirilerek ilgili

342) BOA. FON KODU: HR.MKT. D.No:17 G.No:41 Erzurum Valisinden Dersaadet'e ve Dersaadetten Erzurum Valisine mektuplar.
343) BOA. FON KODU: İ. DH. D.No:134 G.No:6877 Erzurum'dan Dersaadet'e yazılan 19 Z 1262 (08.12.1846) tarihli rapor.
344) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No:50 G.No: 1257 20 R 1263 (06.04. 1847) tarihli raporlar.

emirname ve şifai bilgilerle Cizre'ye Bedirhan Bey'in yanına gönderilmiştir. Osmanlı Ordusu ile sıcak savaşa girmek istemeyen ve müzakere yolu ile çözüm bulunabileceği inancında olan Bedirhan Bey, Nazım Efendi ile çeşitli konular üzerinde detaylı görüşmelerde bulunmuştur. Buna istinaden Dersaadet'e yazdığı 05 Safer 1263 (22.01.1847) tarihli mektubunda Nazım Efendi ile görüşüp tek tek belirlenen maddeler üzerinde mutabık kaldıklarını, kendisinin buna katiyetle uyacağını ifade etmiş, daha önceki kusurlarının affedilmesini isteyerek "Bin canım olsa Cenab-ı Şahane (Padişah) için feda edeceğim aşikardır!" şeklindeki sözleri ile barış isteğini güçlü bir şekilde dile getirmiştir[345]. Bedirhan Bey ile yapılan müzakerelere dair 16 S 1263 (02.02.1847) tarihli mektubuyla Dersaadet'e bilgi veren Nazım Efendi, Musul Valisi Esad Paşa'nın da kendisinden sonra Diyarbekir'e katibini göndererek nabız yokladığını ve esasında Bedirhan Bey'in sanıldığı kadar güçlü olmadığını mektubuna eklemiştir. Nazım Efendi'nin buradan Van'a gidip kuzeydeki durumu tahkik ettiği anlaşılmaktadır[346]. Devlete bağlılığını beyan eden ve Osmanlı Orduları bölgeye girmeden ilişkileri düzeltmeye çalışan Bedirhan Bey ve Nazım Efendi'nin üzerinde mutabık kaldıkları maddeler özetle şöyle rapor edilmiştir[347].

1. Bedirhan Bey, Cizre Mütesellimliğinin Dersaadet tarafından başkasına verilmesi halinde şerefine, can ve malına bir zarar gelmediği taktirde, Cizre'de hanesinde ikamet ederek bunu kabullene-

345) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No: 49 G.No: 1254 Bedirhan Bey'in 05 S 1263 (22.01.1847) tarihli mektupları. Bkz Belge 19.

346) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No: 49 G.No: 1254 İsmail Nazım Efendinin 16 S 1263 (02.02.1847) tarihli mektupları.

347) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No: 49 G.No: 1254 Bedirhan Bey ve Nazım Efendinin anlaşma metni.

cek veya Dersaadet tarafından uygun görüldüğü taktirde yeni Müteselliminin Kethüdalık görevinde bulunacaktır.

2. Dersaadet istediği taktirde, daha önceki olaylardan dolayı bölgelerini terk ederek civar kazalara hicret edenlerin geri dönüşü sağlanacaktır.
3. Bedirhan Bey, kendi denetiminde olup Musul'a ilhak edilen kazalardan dolayı vermesi gereken vergiyi son akçesine kadar ödeyecektir.
4. Yönetimi altında bulunan bölgelerin nüfus oranına göre Osmanlı Ordusuna asker verecektir.
5. Gayrimüslim (Nasturiler)'in vereceği cizyenin tespiti için Musul Valisi tarafından bir memur tayin edilecek, Bedirhan Bey bu çalışmada gerekirse yardımda bulunacak, bundan böyle bu cizyenin toplatılmasına müdahale etmeyecektir. (Yani Nasturilere müdahalede bulunmayacaktır.)
6. Cizre her ne kadar Musul'a bağlı ise de Diyarbekir ve Erzurum Eyaletlerine de komşu bulunduğundan geçmişte buraların valileri de bölgeye müdahale etmişlerdir. Bundan böyle sadece Musul Valisine bağlı olunacak, Musul Valisinin oluru olmadan diğer valiler Bedirhan Bey'den bir istekte bulunmayacaklardır.

Bedirhan Bey ve Nazım Efendi'nin yazı ve raporları Meclis-i Hassa'da görüşülmüş, kendince verdiği tüm tavizlere rağmen Bedirhan Bey'in sözleri güvenilmez bulunmuş, itaatin şartlara bağlanamayacağı ve kendisinin hiç bir şekilde Cizre'de kalmaması gerektiği üzerinde durulmuştur. Cizre Beyinin devlete itaate dair tavırları ile Nazım Efendi'yi de yanılttığı, Bedirhan Bey'in devletin askeri harekat hazırlıklarını başlatması üzeri-

ne mecburen itaat görüntüsü verdiği ve eski kabahatlerini görmezden geldiği ifade edilmiştir. Bedirhan Bey'in zaman kazanma niyetinde olduğu düşünülmüş, canından ve malından emin olarak gelip itaat etmesi, aksi taktirde bölgedeki varlığına son verilmesi gerektiği ve bu şekilde askeri harekata başlanmasına karar kılınmıştır. Buna göre Bedirhan Bey'e can ve mal güvencesi ile itaat için son bir mektup gönderilmesine, mektup kendisine ulaştığında bir hafta içinde dehalet etmediği takdirde üzerine gidilmesine karar verilmiştir[348].

Bedirhan Bey Osmanlılar ile barış görüşmelerinde Osmanlıların, varlığına katiyetle son verme ve kendisi ile müzakere etmeme konusundaki kesin tavırları neticesinde bir sonuca varamamış, bunun üzerine İngilizleri devreye sokma yoluna giderek istek ve kabullerini Şeyh Yusuf aracılığıyla Musul İngiltere Konsolosuna iletmiştir[349]. İngilizler, özellikle Nasturi meselesinden dolayı Osmanlıların Kürt direnişçiler üzerine yapacağı askeri harekatı desteklemiş olmalarına rağmen yine de Bedirhan Bey'in beyanatlarını ve barış çağrısını Musul Valisi aracılığıyla Osmanlılara iletmişlerdir. Bedirhan Bey, Şeyh Yusuf aracılığıyla ile İngilizlere aşağıdaki şartları kabul ettiğine dair beyanatta bulunmuştur. Buna göre Bedirhan Bey;

1. İngiltere Konsolosu sağ salim döneceğine kefil olursa Dersaadet'e gidecektir.
2. İdam ve katletmelerden el çekecek, esirleri bırakacaktır.
3. Nasturilere bulaşmayacak, onları Müslüman tebaa ile eşit tutacaktır.

348) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No: 49 G.No: 1254 09 R 1263 (26.03. 1847) tarihli meclis-i hassa raporu.
349) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No: 50 G.No: 1258 03 Ca 1263 (19.04. 1847) tarihli rapor.

4. Kendi adına hutbe okutmayacaktır.
5. Devlete vermesi gereken vergiyi ödeyecektir.
6. Mar Şemun'un kendi tebaasının (Nasturilerin) patriği olduğunu kabul edip kendisine her hangi bir saldırıda bulunmayacaktır.

Osmanlı Devletinden gelecek diğer tekliflere de açık olduğunu beyan eden Bedirhan Bey'in İngilizleri bu şekilde ikna ederek Osmanlı Devleti ile anlaşma zemini bulmaya çalıştığı görülmektedir[350]. Osmanlı Ordusunun bölgeye girmesini istemeyen Bedirhan Bey'in İngilizler aracılığıyla Osmanlılara ulaştırdığı yeni teklifler Dersaadet'te görüşülmüş, fakat gelinen noktada müzakere edilemeyeceği ve kesinlikle varlığına son verileceği yönünde görüşler yinelenmiştir. Osmanlı Paşalarının en kabul edilmez buldukları konu Bedirhan Bey'in, tüm yaptıklarına rağmen devletle bir müzakere ortamı yaratmaya çalışması olmuştur. Dersaadet bu beyanatları, zaten İslam'ın halifesi olan Padişah varken kendi adına hutbe okutmuş olmasının başlı başına bir kabahat olduğu, ayrıca Nasturi katlinin Dersaadet rızası haricinde gerçekleştiği halde Bedirhan'ın bu beyanlarıyla aksinde bir görüntü vererek İngilizlerin desteğini almaya çalıştığı şeklinde yorumlamıştır.

Bu arada Nazım Efendi Dersaadet'e vararak görüşlerini şifai olarak da meclise bildirmiş, Bedirhan Bey'in sanıldığı kadar güçlü olmadığı, Osmanlı Ordularının harekete geçmesi halinde etrafındakilerin pek çoğunun taraf değiştireceğini, Bedirhan'ın ise hali hazırda Hakkari taraflarında güçlendirdiği kaleye[351] çekileceğinin

350) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No: 50 G.No: 1258 03 Bedirhan Bey'in İngilizlere ulaştırdığı mektubun sureti..
351) Orak (Erwex) Kalesi kastedilmektedir.

beklendiğini ifade etmiştir. Nazım Efendi, Van bölgesinde yaptığı tahkiklere nazaran Bedirhan Bey tarafının çökertilmesi durumunda Van bölgesinin de kolaylıkla düşeceğini, Muşlu Şerif Paşa'nın güvenilmez biri olduğunu fakat şartlar gereği mesele halledilinceye kadar elde tutulması gerektiğini rapor etmiştir.

Anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti gelinen noktada direnişçi Kürt Mirleri ile anlaşma yoluna gitmeyi değil Anadolu ve Arabistan Ordularını bölgeye sevk ederek varlıklarını tümüyle ortadan kaldırmayı uygun görmüştür. Zira Kürt direnişinin önderi konumunda olan Bedirhan Bey'in Cizre'nin yönetiminden çekilmeyi kabul etmiş olması dahi Osmanlı yetkililerini tatmin etmemiştir. Osmanlı yetkilileri Bedirhan Beyle anlaştıkları taktirde büyük oranda diğer müttefikleri ile de anlaşmış olacaklarını bildikleri halde, tüm taahhütlerine rağmen yine de kendisinden kayıtsız şartsız teslim olmasını istemiş, bu şekilde barış umudunu çıkmaza sokmuşlardır. Neticede Kürt-Osmanlı savaşları kaçınılmaz bir hale gelmiştir.

Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa'nın konuya ilişkin 02.05.1847 tarihli raporu[352] Osmanlı Devletinin Kürt Mirlerine ilişkin politikalarına ışık tutacak niteliktedir. Buna göre Osman Paşa'nın yaptığı önemli işlerden biri de Kürt Mir ittifakını bozma çalışması olmuştur. İlk etapta devletçe pek güvenilmeyen ve direnişçi Kürt Mirleri ile ilişkileri olan Muş Kaymakamı Şerif Bey'in rütbe verilerek bu işte kullanılması olmuştur. Harput'ta karargâh kurduğu anlaşılan Osman Paşa, Ferik Ahmed Paşa ile görüşmüş ve kendisine düzenli ordudan altı tabur piyade, dört bölük süvari tahsis etmiştir. Ayrıca Trabzon'dan, Muş ve Bitlis taraflarından

352) BOA. FON KODU:A.MKT.MKT. D.No:2 G.No:103 Osman Paşa'dan Dersaadet'e yazılan 16 Ca 1263 (02.05.1847) tarihli rapor.

başıbozuk asker toplatılması kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte on iki kıta top ta Ferik Ahmed Paşa'nın oluşturduğu orduya tahsis edilmiştir. Osman Paşa Ferik Ahmed Paşa'ya yapılacak çalışma ile ilgili şifahi ve yazılı emirleri verdiğini belirtmektedir. Süvari Mirlivası Selim Paşa ve Miralay Mustafa Beyler de Ferik Ahmed Paşa'nın emrine verilmişlerdir.

Osmanlı Ordusu bir yandan son savaşlara hazırlanırken öte yandan diplomatik yollarla Kürt Mir ittifakının çökertilmesine çalışmıştır. Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa tarafından Ferik Ahmed Paşa'ya verilen 25.04.1847 tarihli emirnamede[353], Bedirhan Bey'in direnişten vazgeçmesi için tarafına son kez adam gönderildiği ve eğer kabul etmediği takdirde askeri harekâtın başlayacağı ifade edilmektedir. Buna istinaden kendilerinin de ordusuyla o tarafa yönelmesi gerekeceğinden, çalışmaların ivedilikle tamamlanması istenmiştir. Bu takdirde paşanın direnişçilerle diğerlerini ayırt etmesi gerektiği, af isteğinde olanları affetmesi, nasihatlere kulak vermeyip de direnişte ısrar edenlerin direnişçilerinin bastırılması için gereken her şeyin yapılması istenmiştir.

Osman Paşa'nın yukarıdaki raporunda yer alan en ilgi çekici nokta Muş Kaymakamı Şerif Bey'in elde edilmesine ilişkin çalışmadır. Kürt ittifakına karışmakla suçlanan Muşlu Şerif Bey[354], Ferik Ahmed Paşa tarafından çağrılarak ittifakın çökertilmesi için ilk adımlar atılmıştır. Şerif Bey ve kardeşlerine nişan ve hediyeler verilerek devlet tarafına geçmeleri sağlanmıştır. Osman Paşa bu durumu raporunda şu şekilde ifade etmektedir;

353) BOA. FON KODU: A.MKT.MKT. D.No:2 G.No:103 Osman Paşa'dan, Ferik Ahmed Paşa'ya verilen 09 Ca 1263 (25.04.1847) tarihli emirname.
354) Eski Muş Mutasarrıfı müteveffa Emin Paşa'nın kardeşidir. (bkz. BOA. FON KODU: İ.MSM D.No:50 G.No: 1266).

"Şerif Bey'in o bölgedeki haysiyet ve itibarı aşikârdır. Ayrıca Bedirhan Bey'in dostlarından Hakkâri Beyi Nurullah Bey ve Han Mahmud ve sair kişilerle münasebetleri vardır. Bu yüzden kendisine bir kıta nişan verilmesi, gerek merkumların ve gerek haset üzere bulunan sair Kürt Emirlerinin elde edilmelerinde yararlı olacağı düşünülmüştür.

Buna göre; Şerif Bey'e İstabl-ı Amire payesine mahsus bir kıta nişan-ı zişan ve kardeşleri Murad ve Hurşid Beylere verilmek üzere iki kabza kılıç verilmiştir."

Raporun devamında Şerif Bey'e yapılacak harekâtla ilgili gerekli emirlerin verilip tembihlerde bulunulduğu ifade edilmektedir. Şerif Bey'e verilmiş olan emirnamede, Bedirhan Bey'in direnişten vazgeçmesi için tarafına son kez adam gönderildiği ve kabul etmediği takdirde askeri harekâtın başlayacağı ifade edilmektedir. Şerif Bey'den Ferik Ahmed Paşa ile koordineli çalışması, her türlü desteği vermesi, süvari, piyade, topçu ve başıbozuk askerlerin şimdiden hazırlatılması istenmiştir[355].

Kuşkusuz son savaşlar öncesinde nişan verilerek elde edilen tek Kürt Miri Şerif Bey değildir. Bayezid bölgesini evvelden beri yurtluk ve ocaklık olarak yönetmiş olan Bayezid Kaymakamı Behlül Paşa da bu noktada ele alınmıştır[356]. Erzurum Valisi Ahmed İzzed Paşa ve Erzurum Defterdarı Ali Tevfik'in müştereken mühürledikleri 09.04.1847 tarihli tahrirat ile[357]; tüm Kürt Emirlerinden daha önce devlet yanında durarak padişaha

355) BOA. FON KODU: A.MKT.MKT. D.No:2 G.No:103 Osman Paşa'dan Şerif Bey'e 11 Ca 1263 (27.04.1847) tarihli buyrultu.
356) BOA. FON KODU: İ. MVL. D.No:34 G.No:609.
357) BOA. FON KODU: İ. MVL. D.No:98 G.No:2087 23 R 1263 (09.04. 1847) tarihli rapor.

yakın bir dereceye sahip olmuş, Tanzimat-ı Hayriye'yi kabul edip ona göre hareket etmiş, Kürtler arasındaki barışçıl haliyle, bölgede saygı duyulan biri olan Behlül Paşa'nın ödüllendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Buna göre sahip olduğu Mirliva rütbesinin "Mirimiran" olarak yükseltilmesi istenmiştir. Erzurum'un isteği Dersaadet'te Meclis-i Vala'da görüşülmüş mevcut ortamdan dolayı uygun olacağı kanaatiyle 4 C 1263 (19. 05.1847) tarihli kararname ile kabul edilmiştir[358].

Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa Han Mahmud ve Nurullah Bey'e verilmek üzere iki mektup hazırlayarak Şerif Bey'e vermiştir. Devlet tarafına geldikleri takdirde Şerif Bey gibi ödüllendirileceklerine dair beyanatların olduğu mektuplar Şerif Bey tarafından kendilerine ulaştırılmıştır. Osman Paşa, itifakın en önemli ayaklarından olan Han Mahmud ve Nurullah Bey tarafına gönderdiği aynı metinli 27.04.1847 tarihli mektupta[359], tebliği üzerine Şerif Bey'in kendisine gelerek devlete bağlılığını gösterdiğini buna binaen kendisine Istabl-ı Amire Müdürlüğü payesi ve bir kıta nişan verildiği belirtilerek, şu şekilde devam edilmiştir;

> "Canibi şeriflerinizin dahi saltanat-ı seniye'nin hizmetinde bulunmaya istekli olduğu Mirmumaileyh (Şerif Bey) tarafından ifade ve tavsiye olunmuştur. Hakkınızda bolluk, bereket ve yüceltmenin gereğine göre davranılacağını bilip Şerif Bey'in ifadesine itimat ederek yazımız tarafınıza vardığında, aceleyle sevgili tarafımıza geliniz. Şayet şunun bunun sözlerine aldanarak ve Şerif

358) Bu nişanın Padişahça kabulü 01B 1263 (14.06.1847) tarihinde olmuş ve kesinleşmiştir.

359) BOA. FON KODU: A.MKT.MKT. D.No:2 G.No:103 Osman Paşa'dan Nurullah Bey ve Han Mahmud'a 11 Ca 1263 (27.04.1847) tarihli mektuplar. Belge 20.

Bey'in ifadesine itimat etmeyip gelmeyecek olursanız sonrası pişmanlık ele geçmeyecektir.

Hiçbir vakitte, din ve Devlet-i Aliyye'den kaçıp nihayet kahrolup mahvolmamış kimse yoktur. Padişah tarafından memur bulunduğum cihetle gerek mal ve can ve gerek ırz ve namusunuza bir ziyan gelmeyeceğine kefilim.

Ve sonra 'korkuya tabi oldum veyahut filanın sözüne aldandım!' gibi sözler geçerli olmayacaktır. Hazır af ve merhamet ve bereket ve yüceltme kapıları açıkken ve yarın mahşer gününde bir diyeceğiniz kalmaması için sana her vecihle yol göstermiş oluyorum.

İşte bunları tefekkürle Şerif Bey'in ifadesine itimat ederek, hiç kimsenin sözlerine aldanmayarak, hakkında olacak nimet ve taltifatı[360] beyhude elden çıkarmayarak hemen tarafımıza varmanız için hususi tahrirat yazdırılmıştır.

İnşallah-ı Teala malumunuz olduğunda, yazıldığı şekilde harekete başlamanız arzu ve beklentimizdir."

Osman Paşa Han Mahmud ve Nurullah Bey'e gönderdiği tehditle karışık bu mektupla, ödül ve nişan vaadiyle bu ki Kürt Mirini elde etmek istemiştir. Bu şekilde Bedirhan Bey ile olan ittifaklarını çökertmeyi hedeflemiştir. İleride de görüleceği üzere Osman Paşa'nın bu daveti Han Mahmud tarafından itibar görmemiş, fakat Nurullah Bey etkisiz hale getirilebilmiştir. Bu görüşmeler üzerine Kürt-Osmanlı savaşlarına ciddi somut katkı sunmadığı görülen Nurullah Bey, damadı Ezdin Şêr'in Bedirhan Bey'e ihaneti üzerine Osmanlı Anadolu Ordusu karşısında direnişi sürdürecek olan Bedirhan Bey ve

360) Rütbe ve nişan verme.

Han Mahmud'u yalnız bırakarak Osman Paşa'ya itaatini bildirmiştir. Buna istinaden Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa, Hakkâri Mirine Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşlığı nişanını vermiş ve direnişin bastırılmasından sonra Hakkâri Müdürü olarak yönetiminin devamını sağlamıştır. Oğlu İbrahim Han da Orduya alınmıştır.

Bu girişimlerle Nurullah Bey'i saf dışı bırakmayı başaran Osmanlı yetkilileri Han Mahmud'u direnişten ve ittifaktan vazgeçirmek için çabalarını sürdürmüşlerdir. Buna istinaden daha önceki arayışları çözümsüz kalan Muş kaymakamı Şerif Bey Van ve kazalarının vergilerinin tahsili ve direnişten vazgeçilmesi için arabulucu olarak tekrar tayin edilmiş, konunun çözümü için Han Mahmud'a gönderilmiştir. Şerif Bey direnişin tümden sona erdirilerek vergilerin tahsili için Han Mahmud'un yanında on güne yakın kalmış kendisi ile görüşmelerde bulunup ikna etmeye çalışmıştır. Han Mahmud ve Van asilerini devletle uzlaştırma yolunu arayan Şerif Bey, bunu başardığı takdirde Van Kaymakamlığının kendisi veya kardeşlerinden birine verilmesini de Erzurum Valiliğinden istemiştir. Fakat Osmanlı yetkilileri bu şekilde Han Mahmud'u ikna edememiş ve olumlu bir sonuca ulaşamamışlardır[361]. Muş Kaymakamı Şerif Bey vasıtasıyla çözüme ulaşamayan Osmanlı yetkilileri bu sefer Van merkezi ileri gelenlerinden Topçuzade Şerif Ağa ile gizli görüşmeler yaparak Van'daki direnişçiler arasında ayrılık yaratmaya çalışmışlardır. Bu arada 1846 yılı ile beraber Han Mahmud'un Van merkezini de tümüyle denetimi altına aldığı görülmektedir. Han Mahmud 1847'ye gelindiğinde Timurpaşazade Kör Mustafa Bey yerine aynı aileden Fazıl Bey'i Van'a yönetici olarak atamıştır.

361) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No: 50 G.No: 1266 09 C 1263 (24.05. 1847) tarihli Meclisi Hassa raporu.

Osmanlı yetkililerinin kendisine ulaştığı Van ahalisinden Topçuzade Şerif Ağa[362] Erzurum'a giderek Erzurum Valisi ile gizli görüşmeler yapmış, Van'ın ahvali hakkında Valiye bilgiler vermiştir. Osmanlılar Şerif Ağa vasıtasıyla Van'da Han Mahmud'a karşı bir muhalefet teşkil etmek istemişlerdir. Şerif Ağa, Erzurum'dan aldığı ferman ile Van'a gelerek direnişin son bulması halinde Devletin geçmiş suçları affedeceği beyanında bulunmuştur. Şerif Ağa bu şekilde Han Mahmud'u telkinlerle devlete yanaşmaya ve Bedirhan Bey ile arasında ayrılık yaratmaya çalışmıştır. Han Mahmud Şerif Ağa'nın teklifini soğukkanlılıkla karşılamış fakat neticede, "Bedirhan Bey'in hilafında[363] bulunmayacağına dair yemin ettiğini, ne şekilde hareket etmesi lazım gelse Bedirhan Bey'e danışacağını ve ona göre hareket edeceğini" kendisine ifade etmiş, neticede teklifini geri çevirmiştir. Han Mahmud'u bu şekilde ikna etmeyi başaramayan Şerif Ağa meseleyi Timurzade Kör Mustafa Beyle görüşerek desteğini almaya çalışmış, Han Mahmud direnişinin devamı halinde bölgeden hicret edeceklerini dahi ifade etmiştir. Şerif Ağa'nın tekliflerine red cevabı veren Kör Mustafa Bey, Ağa'nın bu çalışmalarını ve söylediklerini o esnada Van dışında bulunan Han Mahmud'a iletmiştir. Daha önce reddettiği halde bu teklifini Van'ın diğer ileri gelenlerinde de iletmesinden dolayı Şerif Ağa'ya oldukça sinirlenen Han Mahmud, kardeşi Abdurezzak Bey ve Hasenanlı Rızvan Ağayı süvari ve piyade askerlerle tutuklamak üzere Şerif Ağa'nın hanesine göndermiştir. Bu baskını önceden haber alan Şerif Ağa, ailesi ile birlikte Van'dan Erzu-

362) Muşlu Şerif Bey ile karıştırılmamalı.
363) Zıddında, tersinde olmak.

rum'a firar etmek zorunda kalmıştır[364]. Osmanlı yetkililerinin Van üzerine bu kadar çalışma yapmalarının en önemli sebeplerinden biri Bedirhan Bey'in güneyde olası bir yenilgisi halinde kuzeydeki müttefiklerinin yanına gelip Van kalesine sığınması ihtimali olmuştur. 24.05.1847 tarihli Meclis-i Hassa raporunda Bedirhan Bey ve Han Mahmud hakkında;

> "Bedirhan Bey, Ordu-yu Hümayun'a karşı mukavemet edemeyip elbet firar edecek ve o zaman sığınmak için Van Kalesine sokulacaktır. Bunun önünün kestirilmesi için Han Mahmud'un cemiyetinin dağıtılması ve Van'ın asayişinin sağlanması münasıp olacaktır."

denilerek Bedirhan Bey kendisine sığınmadan, Han Mahmud direnişinin bastırılması gerektiği ifade edilmektedir.[365]

Han Abdal'ın İhaneti

Osmanlı yetkilileri Kürt ittifakının ortadan kaldırılmasına ilişkin çalışmalarında hiç beklenmedik bir sonuç almış, Han Abdal'ı devlet tarafına çekmeyi başarmışlardır. Osmanlı yetkililerinin elde ettikleri bu başarıda kendi gayretleri kadar mirler arasındaki ilişkiler de belirleyici faktör olmuştur. Han Mahmud, Van yöneticisi olarak atadığı Timurzade Fazıl Bey[366] ve Bedirhan Bey, Cizre'de

364) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No: 50 G.No: 1266 Erzurum Valisi ve Defterdarının ortak mührü ile 23 Ca 1263 (09.05.1847) tarihli rapor, 09 C 1263 (24.05.1847) tarihli Meclisi Hassa raporu.

365) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No: 50 G.No: 1266 09 C 1263 (24.05.1847) tarihli Meclisi Hassa raporu.

366) Kör Mustafa Bey'den sonra Han Mahmud tarafından Van'a yönetici atanmıştır.

mukavemet edilemeyeceğinin anlaşılması üzerine Bedirhan Bey'in Hoşap Kalesine sığınması, Han Mahmud'un da Van kalesinde mukavemet göstermesi hususunda görüş birliğine varmışlardır. Fakat mirlerin yaptığı hesap beklenmedik bir şekilde Han Mahmud'un kardeşi Han Abdal tarafından bozulmuştur. Han Abdal'ın bu tavrı takınmasının en önemli sebebi daha önceki bölümlerde detaylıca verdiğimiz gibi Osmanlı Devletine karşı son direniş noktası olarak mücadele verdikleri 1838 yılında Botan ve Hakkâri Mirlerden hiç beklemedikleri anda yedikleri darbe olmuştur. 1. Sürgünlerine neden olan bu olayı Han Abdal hiçbir zaman unutmamış, sonraki yıllarda dahi özellikle Bedirhan Bey'e karşı oldukça soğuk ve mesafeli bir tutum takınmıştır. Hatta ağabeyi Han Mahmud'un Bedirhan Beyle ittifaka girmesi iki kardeş arasında soğukluğa da sebebiyet vermiştir.

Bu sebeplerden dolayı Han Abdal, Bedirhan Bey'in Han Mahmud ile anlaşarak Hoşap Kalesine sığınacağı haberini aldığında oldukça rahatsızlık duymuş, Cizre Bey'inin Hoşap'a gelmesini kabul etmeyerek, buna inat, Han Mahmud'a rağmen kendisi ile temasta olan Osmanlı yetkililerine itaatini bildirmiştir. Bedirhan Bey'e karşı beslediği olumsuz hisler kardeşi Han Mahmud'a duyduğu saygıya galip gelmiş, çok kritik bir zamanda ihanet etmesine sebep olmuştur. Erzurum Valisine göre Bedirhan Bey ve Han Mahmud bu şekilde anlaşmaları ile Han Abdal devre dışı bırakıldığından, bu durum Han Abdal'ın gücüne gitmiş ve bundan dolayı Osmanlı Devleti saflarına geçmiştir[367]. Bu dönemde, Hoşap kazasının Han Mahmud tarafından Han Abdal'ın oğlu Mir Muhammed'e verildiği, Han Abdal'ın ise İran toprakla-

367) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No:50 G.No:1269 Erzurum Valisi ve Defterdarının 14 C 1263 (29.05.1847) tarihli raporu.

rına dört saat mesafede bulunan Setmanıs kalesinde ikamet ettiği görülmektedir[368]. Buna göre, Osmanlılar ile iletişime geçen Han Abdal İran sınırında Setmanıs kalesinde ikamet etmekte iken direnişin en kritik dönemi olan 1847 baharında Hoşap'a gelmiş, Hoşap kalesini muhafaza edeceğine, kardeşinin ve Bedirhan Bey'in isteklerine karşı çıkacağını açıkça beyan etmiştir.

Han Abdal'ın bu beklenmedik ihaneti ile oldukça sarsılan ve tüm planları altüst olan Han Mahmud, kardeşine bu hareketten vazgeçmesi için aracılarla mektuplar göndermiş, kardeşini ikna etmeye çalışmıştır. Osmanlı Devleti ile devam eden mevcut savaşları ve Han Abdal'ın bölgedeki gücü, kendisine karşı yeni bir cephe açılıp sıcak savaşa girilmesini imkânsız kılmıştır. Han Mahmud, Hoşap Mir Muhammed'in uhdesine verilmiş iken, haksız yere bölgeye müdahale ile ahalisine zulmettiği bilgisinin alındığını belirterek bu hareketinden vazgeçmesi için tekliflerde bulunmuştur. Konuya dair 01.05.1847 tarihli mektubun devamında kardeşini ihanetten vazgeçirmek için şöyle devam etmektedir[369]:

> "Nahiye istersen sana nahiye verelim, bundan böyle fukara maslahatına karışmayasın. Köy istersen sana bir köy verelim, iskân olasın. Şayet tarafımızdan emin olmaz isen, seni inandırıp, kanaat verelim. Gel benim indimde sakin ol, yiyip içip şifada olasın. Bundan böyle fukaradan bir pare ve bir akçe alınacak olunsa, kabulüm olmayacaktır. Bu mülahazayla, derhal aklına hareket ile her ne mahalli canın ister ise veyahut indimde

368) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No:50 G.No:1269 Yüzbaşı Süleyman Ağa'nın 25 C 1263 tarihli mektubu.

369) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No:50 G.No:1269 Han Mahmud'dan Han Abdal'a 15 Ca 1263 (01.05.1847) tarihli mektup. Bkz. Belge 21.

kalmak istersen veyahut bu tarafta bir köyde ve nahiyede sakin olmayı canın dilerse derhal gerekli cevabını tarafımıza irsal eylemeni umuyorum."

Han Mahmud mektubun devamında fukara halkın bu şekilde ziyan ve zarar gördüğünü ve bunun uygun bir durum olmadığını ifade ederek, bundan vazgeçmesini istemiştir. Han Mahmud bununla yetinmeyip kardeşinin yakın adamlarından Hacı Abdi Efendi'ye de aynı teklifleri içeren benzer bir mektup göndererek kardeşi Han Abdal'ın "memleket ve Kürt maslahatına" karışmaması yönündeki isteklerini kendisine iletmesini talep etmiştir.[370]

Han Abdal ağabeyi Han Mahmud'un bu nasihat ve taleplerine olumlu cevap vermemiş, bölgedeki tüm dengeleri altüst eden bu tavrı asi Kürt Mirlerini oldukça zor bir durumda bırakmıştır. Han Abdal'a benzer talepler Cizre Beyi Bedirhan Bey'den de gelmiştir. Bedirhan Bey adamlarından Mirza'yı ve Dudêri Aşireti[371] ağalarından Ali Ağa'yı Han Abdal'a göndererek kendilerine katılmasını ve Hoşap kalesini kendilerine vermesini talep etmiştir. Bedirhan Bey'in Han Abdal'a gönderdiği 07.05.1847 tarihli Arapça mektubu şu şekildedir[372]:

"Mirac-ı Şerifinizi ve zatınızın selametini sual ederiz. Cenabınızın malumudur, bundan evvel bazı gelenlerden işittik ki, Hoşap kalesini ele geçirip, zapt etmişsiniz. Ne sebepten dolayı olduğunu bilemedik. Hatta burada olan hizmetkârınız ne sebepten dolayı olduğunu tarafımıza bildirme-

370) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No:50 G.No:1269 Han Mahmud'un, Han Abdal'ın adamlarından Hacı Abdi'ye gönderdiği aynı tarihli mektup. Bkz. Belge 22.

371) Botan'ın büyük Koçer aşiretlerindendir. Bu aşiret son on beş yıla kadar geleneksel olarak yaz aylarını Müküs yaylalarında geçirmekteydi.

372) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No:50 G.No:1269 Bedirhan Bey'den Han Abdal'a 21 Ca 1263 (07.05.1847) tarihli mektup Bkz. Belge 23.

diğinden, bu defa tarafınıza Ali Ağa'yı gönderdim. O tarafta sizinle otursun. Bu günlerde Rum[373] tarafından güzel havadis ve cevap gelir. Eğer Rum ile aramızda sulh olur ve söyledikleri sözün gerçek olduğu anlaşılır ise o zaman Ali Ağa'nın gelmesine destur veririm. Eğer tersi olur da bizimle Rum'un arasında düşmanlık zahir olursa sizi görmek için bu tarafa gelmenizi istirham ederim. Birbirimizin nezdinde otururuz. Sizin dönüşünüze kadar Ali Ağa orada kaleyi beklesin."

Osmanlılarla barış pazarlığına oturduğu anlaşılan Bedirhan Bey şifai bazı beyanlarını da gönderdiğini ifade ederek mektubunu tamamlamıştır. Görüldüğü üzere Bedirhan Bey ve Han Mahmud, Han Abdal'ı ikna etmek için yoğun gayret göstermiş, Hakkâri ve İran topraklarına komşu Hoşap Kalesinin son anda sığınılabilecek ve direnişin sürdürülmesi için mutlak surette gerekli bir mahal olduğu kanaati taşımışlardır. Fakat Han Abdal kardeşinin ve Cizre Mirinin taleplerine hiçbir şekilde kulak asmamış, gelişmeleri derhal Erzurum'a bildirmiştir.

Han Abdal'ın Erzuruma yazdığı konuya ilişkin 29 Ca 1263 (15.05.1847) tarihli mektubu önemli ayrıntılar içermektedir[374]. Osmanlı Devleti adına Van'dan Şerif Ağa vasıtasıyla kendisine teklifler götürülen Han Abdal üç seneye yakın bir süredir Van bölgesinde meydana gelen direnişle bir alakası olmadığını Padişaha hizmetten başka emeli bulunmadığını özellikle belirtmiştir. Bu ifadeleri Han Abdal'ın Bedirhan Bey liderliğinde şekillenen Kürt ittifakına daha önce de mesafeli bir tutum takındığını göstermektedir. Han Abdal Osmanlılarla bazı pazarlıklardan sonra Setmanıs'tan Hoşap'a gelip kaleye yerleşe-

373) Kürtler Osmanlıları "Rum" olarak tabir etmişlerdir.
374) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No:50 G.No:1269 Han Abdal'dan Erzurum'a 29 Ca 1263 (15.05.1847) tarihli mektup. Bkz. Belge 24.

rek bir nevi zaptetmiş ve Devlete itaatini bildirmiştir. Han Abdal Kürt Mir ittifakına dair bilgileri de Osmanlılarla paylaşmış, Bedirhan Bey'in Hoşap kalesine sığınma niyetinde olduğunu buna müsaade etmeyeceğini ifade etmiştir. Han Abdal Muş Kaymakamı Şerif Bey'e de değinerek, Şerif Bey'in üç sene evvel ağabeyi Han Mahmud'un konağına gelip misafir olduğunu, mirlerin akraba olduklarına vurgu yaparak ittifak yemini ettiklerini açıkça dile getirmiştir. Bedirhan Bey Dudêri Aşreti Ağası Ali Ağa ve adamlarından Mirza'yı Han Abdal'a göndererek kaleyi teslim etmesini istemiş Han Abdal bu teklifi kabul etmeyerek kendilerini geri göndermiş, Ali Ağa Cizre'ye dönmüş, Mirza ise Van Kalesine gitmiştir. Han Abdal kardeşi Han Mahmud'un da Hoşap kalesini terslim almak istediğini ve onu da reddettiğini hatta Timurzadelerle yazışarak Van Kalesini de teslim etmemelerini söylediğini açıkça ifade etmiştir. Han Abdal bunun karşılığında Osmanlı Devletinden kendisine "Mirimiranlık" rütbesi verilmesini istemiştir[375]. Bu şekilde Bedirhan Bey'in, Han Mahmud ile varılan karar üzerine Hoşap kalesine sığınma ve Van kalesini de tümüyle denetime alarak direnişi Van, Hoşap bölgelerine taşıma planı geçersiz kılınmıştır. Ağabeyine ve Bedirhan Bey'e meydan okuması, özellikle Kürt ittifakı içinde yer almış olan Vanlı Timurzade Fazıl Beyle gizli görüşmeleri ve telkinleri Han Mahmud saflarındaki çözülmeleri de hızlandırmıştır.

Han Abdal kardeşi Han Mahmud ve Cizre Beyine karşı takındığı tutuma, Hoşap Kalesini ne şekilde elde edip muhafaza ettiğine ve gelişmelere dair Osmanlı yetkililerini sürekli bilgilendirmiştir. 20.05.1847 tarihli mektubunda[376]

375) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No:50 G.No:1269 Han Abdal'dan Erzurum'a 29 Ca 1263 (15.05.1847) tarihli mektup.

376) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No:50 G.No:1269 Han Abdal'dan Erzurum'a 05 C 1263 (20.05.1847) tarihli mektup.

kardeşi Han Mahmud'un taleplerine kesin bir şekilde olumsuz cevap verdiğini ifade etmektedir. Bedirhan Bey'in de kendisine yazılar ve adamlar gönderdiğini ifade eden Han Abdal, Erzurum tarafına gönderdiği Nasır Ağa'ya terfiken kendisine yardımcı kuvvet gönderilmesini istemiştir. Han Abdal, bu hizmetlerine karşılık daha evvel Erzurum Valisinden "Miralaylık" rütbesi istemiş, fakat "Istabl-ı Amire Müdürlüğü Payesi" ne de razı olmuştur. Han Abdal'a hizmetlerinden dolayı "Istablı Amire Müdürlüğü Payesi" verilmesi için İstanbul'dan talepte bulunulmuş bununla ilgili emirname, elbise ve çeşitli hediyeler Ali Ağa vasıtasıyla Han Abdal'a gönderilmiştir. 400'e yakın süvarileriyle gelenleri yolda karşılayan Han Abdal gönderilen havraniyi (bir çeşit kürk) giymiş ve gelen emirnameyi aşiretler önünde okutup ilan etmiştir[377]. Böylece Han Abdal'ın devlet tarafına hizmeti resmileşmiştir. Lakin Osmanlı yetkilileri kendisini sürekli oyalamış, Han Abdal neticede bu payeyi de almaya muvaffak olamamıştır.

Ahlât ve Malazgirt Bölgesinde Han Mahmud-Osmanlı Savaşları

Mayıs ayı güneyde olduğu gibi kuzeyde de çeşitli savaşlara sahne olmuştur. Han Mahmud Rızvan Ağa'yı, kardeşi Abdurrezzak'ı ve oğlu Abdulaziz Bey'i Ahlât'taki Karmuç[378] bölgesi üzerine göndermiş, kendisi de daha sonra bölgeye hareket ermiştir[379]. Han Mahmud'un

377) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No:50 G.No:1269 Han Abdal'dan Erzurum'a 25 C 1263 (09.06.1847) tarihli mektup.
378) Günümüzde Bitlis'in Ahlât ilçesinin batısında bir köydür.
379) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No:50 G.No:1269 Erzurum Valisinin 14 C 1263 (29.05.1847) tarihli mektubu.

kuvvetleri Karmuç bölgesine yerleşerek daha önce Van'dan Erzuruma firar eden Topçuzade Şerif Ağa'nın akrabası ve Muşlu Şerif Bey'in saflarında olan Reşid Bey'i bu bölgeden uzaklaştırmışlardır[380].

Han Mahmud yıllardır hâkimiyetini tanımayan Helaci Aşireti[381] ile savaşa tutuşmuş, ilk başta mukavemet gördüyse de, üstünlüğünü kabul ettirmiştir. Ahlât'ın batısında yer alan bu bölgeyi denetimi altına alarak Ahlât ve Van'a giden yollar tutulmuş, bu şekilde Osmanlı Ordularının Van bölgesine girişleri önlenmek istenmiştir. Bu arada Anadolu Ordusu Kaymakamlarından Mehmed Bey Bitlis'ten aldığı altı tabur piyade ve bir pare top ile Han'a saldırmış ve geri püskürtmüştür. Ferik Ahmed Paşa ordusuyla berbaber Muş'ta bulunuyor iken yanı başında Han Mahmud'un gerçekleştirdiği "Karmuç" olayı ve Bitlis üzerine yürümesi Dersaadet'te hoş karşılanmamıştır. Ferik Ahmed Paşa bu konuda uyarılmıştır[382].

Bu arada, Han Mahmud'un kardeşi Abdürrezzak Bey ve oğlu Abdülaziz Bey komutasındaki birlikler, Muş tarafında Osmanlı kuvvetleri ile savaşmışlardır. Kendisine sığınmış olan Hasenan Aşireti Ağası Rızvan Ağa ve Haydaran Aşireti Ağası İbrahim Ağa da bu savaşlarda aktif rol oynamışlardır. Han Mahmud'un 15.05.1847 tarihli mektubundan anlaşıldığı üzere[383] kardeşi Abdürrezzak Bey, oğlu Abdülaziz Bey, Rızvan ve İbrahim Ağa-

380) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No:50 G.No:1266 Erzurum Valisinin 09 C 1263 (24.05.1847) tarihli Meclis-i Hassa Raporu.

381) Bitlis ve Muş Bölgesinin Kadim Aşiretlerindendır. Han Mahmud'a sürekli düşmanlık beslemişlerdir.

382) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No: 50 G.No: 1266 Erzurum Valisi ve Defterdarının ortak mührü ile 23 Ca 1263 (09.05.1847) tarihli rapor, 09 C 1263 (24.05.1847) tarihli Meclisi Hassa raporu.

383) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No:50 G.No:1269 Han Mahmud'un kardeşi Abdürrezzak, Oğlu Abdülaziz ve diğer ağalara gönderdiği 29 Ca 1263 (15.05.1847) tarihli mektup. Bkz Belge 25.

lar Malazgirt üzerine gitme niyetinde olup, Han Mahmud'dan ruhsat istemişlerdir. Kendilerine bu izni verdiğini belirten Han Mahmud, gönderdiği mektubuyla onları cesaretlendirmek istemiştir. Mektubunda, yanlış iş yapanın kardeşi veya oğlu da olsa sevmediğini belirten Han Mahmud şöyle demektedir;

> "Üzerinize asker geldiğinde, az olur veya çoktan çok olur. Olmaya ki asker üzerinize çok geldi diye geriye çekilip düşmanı şımartasız!"

Han Mahmud kendilerine yardımcı asker göndereceğini ve kendisinin de Bitlis üzerine gitmekte olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca yanlarında olan Haydaranlı İbrahim Ağa'yı bazı adamlarının yardıma gelmediğinden dolayı sertçe ihtar etmiştir.

Vanlı Timurzade Fazıl Bey'in İhaneti

Osmanlı-Kürt savaşları gün geçtikçe kızışırken, Han Abdal'ın ve Muşlu Şerif Bey'in taraf değiştirmiş olması ve artan Osmanlı baskısının etkileri ile Kürt tarafından kopmaların da hızlandığı görülmektedir. Ferik Ahmed Paşa 22 C 1263 (06.06.1847) tarihli raporuyla Adilcevaz bölgesinden Adilcevaz Müderrisi, Süleyman Ağa, Kahraman Bey, Şafi Bey ve Hüseyin Ağa'nın Anadolu Ordusuna dehalet ettiklerini haber vermektedir. Ahmed Paşa aynı zamanda Han Mahmud'un kardeşi Abdürrezzak Bey'in de teslim olması için yazılar yazıldığı ve gayret gösterildiğini ifade etmektedir.

Han Mahmud'un kardeşinden sonra karşılaştığı en büyük ihanet Mustafa Bey'den sonra Van'a yönetici ola-

rak atadığı Vanlı Timurzade Fazıl Bey'in ihaneti olmuştur. Fazıl Bey'in taraf değiştirmesinde Han Abdal'ın önemli bir etkisi olmuştur. Han Abdal, Osmanlı saflarına geçmesini müteakip Fazıl Bey ile de haberleşerek Van Kalesini Fazıl Bey'in daha önce taahhüt ettiği gibi Bedirhan Bey'e teslim etmemesi konusunda telkinlerde bulunmuş, yazılar yazmıştır[384]. Han Abdal'ın bu tutumu Vanlıların Han Mahmud konusunda kendi aralarında ayrılığa düşmelerine sebep olmuştur[385]. Timurzade Fazıl Bey'in, Osmanlı yetkilileri ile gizli görüşmeler yaptığı bölgeden giden raporlardan anlaşılmaktadır. Erzurum Valisi ve Defterdarının 29.05.1847 tarihli mektubunda konu ile ilgili paragraf durumu açıkça gözler önüne sermektedir[386].

> "Van'ın ehli fesat öncülerinden olup geçenlerde Han Mahmud tarafından Kör Mustafa Bey yerine Van eşkıyası reisliğine tayin edilen Fazıl Bey, Han Mahmud'un zorlamasıyla öncülüğü kabul etmiş ise de, asıl maksadı Saltanatı Seniye'ye hizmet etmektir. Buna istinaden, bundan sonra isyan ve muhalefetten vazgeçip itaate girmek üzere ahali ile karar kıldığını ve Han Mahmud, Van Kalesini zapt etmek düşüncesiyle Van'a vardığında hile ile kendisini def eylediğini, fakat Kürtlerin zorla hüküm sürüyor olmalarından dolayı açıktan açığa itaat edemeyeceğini, birkaç tabur Nizamiye Askeri Van tarafına sevk olunduğu takdirde, muharebe olmaksızın teslim edip, memur olacak kaymakama itaat edeceğini tarafımıza yazmıştır."

384) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No:50 G.No:1269 Han Abdal'dan Erzurum'a 05 C 1263 (20.05.1847) tarihli mektup.

385) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No:51 G.No:1311 Meclis-i Vala'nın 24 B 1263 tarihli raporu.

386) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No:50 G.No:1269 Erzurum Valisinin 14 C 1263 (29.05.1847) tarihli mektubu.

Han Mahmud, Bedirhan Bey'e yardım için Cizre'ye yönelmeden önce Van'a gelmiştir. Yukarıdaki ve diğer bazı yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla Fazıl Bey, Van'da işlerin yolunda olduğuna ve kalmasına gerek olmadığına dair Han Mahmud'u temin ve ikna etmiştir. Han Mahmud, Van'a reis olarak atadığı Timurzade Fazıl Bey'in ihanetini fark edememiş, müttefiki Bedirhan Bey'in imdadına yetişmek üzere 20.05.1847 (05 C 1263) tarihinde Cizre tarafına gitmek üzere Van'dan ayrılmıştır[387].

Bedirhan Bey'in İran İle Temasları ve Revanduzlu Resul Paşa'nın İran'a Firarı

Han Abdal'ın ihaneti ile Hoşap Kalesine çekilme olasılığının ortadan kalkması, Bedirhan Bey'i İran ile ilişkiye zorlamıştır. Cizre Beyi muhtemelen olası bir yenilgide İran tarafına geçebilmenin hesaplarını yapmıştır. Bu esnada güney Kürdistan'da da bazı gelişmelerin meydana geldiği görülmektedir. Harir Sancağı kaymakamı Resul Paşa ve Süleymaniye kaymakamı Ahmed Paşa Kürdistan'daki karışıklıklardan dolayı İran'a firar etmişlerdir[388]. Resul Paşa daha önce de dile getirdiğimiz gibi Revanduz'lu müteveffa Kör Muhammed Bey'in kardeşi olup, 1836'da bastırılan Kürt direnişi sonrası Harir Sancağı kaymakamlığına getirilmişti. Revanduza 20 saat mesafedeki "Şino"[389] bölgesine gittiği tespit edilen Resul Paşa daha sonra Tebriz'e geçmiştir. Resul Paşa'nın firarı Osmanlı Devletince oldukça tehlikeli bulunmuş, Meclis-i

387) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No:50 G.No:1269 Han Abdal'dan Erzurum'a 20.05.1847 tarihli mektup.
388) BOA. FON KODU: HR.MKT D.No:18 G.No:28.
389) Günümüzde aynı isimli şehir, Urmiye'nin güneyinde, Revanduz'un kuzey batısında, Şemzinan (Şemdinli)'ın güney doğusunda.

Vala'da görüşülerek, Kürdistan sınırında bulundukları sürece Kürdistan'daki direnişleri tahrik edebilecekleri-nden, durum Bağdat'taki hem İran sefirine ve hem de İngiltere konsolosuna bildirilerek bunların teslim edilmesi istenmiştir. Firar edilenlerin teslim edilmesi gerektiği, iki devlet arasında yapılmış olan sınır antlaşmasının 4. maddesinde yer aldığı ifade dile getirilmiştir.

Tebriz'de taraflarında bulunan Rumiye[390] Hâkimi Yahya Han, Resul Paşa ile ilişkiye geçerek İran tarafında kaldığı takdirde kendisine her türlü kolaylığın sağlanacağına dair Farsça bir mektup göndermiştir. Yahya Han'ın mektubu özetle şöyledir[391];

> "Şart ve ahit olsun ki ve inşallah öyle edeyim ki, evvela kendimle beraber sizi Rumiye'ye götüreyim. Mademki siz kendi isteğiniz ile Osmanlı Devletine hizmet etmiyorsunuz, gayrı yere gitmediğiniz halde zor ile sizi hiç kimseye vermeyeceğimiz açıktır. Siz, haneniz ve tebaanız ile benim yanımda bulunduğunuz takdirde, sizi kendimden ayırmayacağım aşikârdır. İnşallah Teala size layık olacak şekilde gerekli maaş tahsisi konusunda kusur gösterilmeyecektir. Hemen her hususta telaş üzere olmayasınız. Bu kâğıdım sizde olsun ki senet olsun. İnşallah yazıldığı şekilde amel olunacaktır."

Yahya Han, ayrıca Şehzade nezdinde ve diğer gerekli yerlerde her şekilde kendisine kefil olacağını da ilave etmiştir. Anlaşıldığı üzere Resul Paşa Yahya Han'ın beyanatlarına kanaat getirmemiştir. Osmanlı Devletinin Teb-

390) Günümüzde İran'ın Urmiye bölgesi. Van'ın doğusunda, Urmiye Gölünün batı kıyısındadır.

391) HR.MKT 18-28 Yahya Hanın mektubunun Osmanlıca tercümesi.

riz'deki konsolosu vekili Ali Rasim Bey'in 03.06.1847 tarihli mektubuna göre[392] Resul Paşa ile görüşmesi neticesinde kendisinden söz almıştır. Resul Paşa Ali Bey'e, Rumiye hâkimi Yahya Han'ın kendisine vaatler verdiğini ancak hiçbir tahrike kapılmadığını, İran tarafından çekindiğini ve geri dönmek istediğini, izin verilirse kendisi hakkındaki karar kesinleşinceye kadar Seyyid Taha[393] yanına gelmek istediğini ifade etmiştir.

Resul Paşa'nın ifade ettiği bir başka konu ise Bedirhan Bey'in İran ile geliştirmeye çalıştığı ilişkilerine dairdir. Buna göre, Bedirhan Bey'in yakın adamlarından Şeyh Abdulgani, mirin imzalamış olduğu iki kıta kâğıtla Rumiye Hâkimine gitmiştir. Resul Paşa, söz konusu yazıları gördüğünü, bunun mevcut direnişle ilgili bir konu olmadığını beyan etmiştir. Ali Rasim Bey, yaptıkları soruşturmada, geçen sene Hicaz tarafına gidip gelen ve Cizre'den geçen şahın dayısı Nur Muhammed Han'a gerekli hürmetin gösterilmediği, bu nedenle gönlünün alınması için Şeyh Abdulgani'nin İran tarafına geldiğinin anlaşıldığını ifade etmiştir. Ancak daha sonraki yazışmalarda da görüleceği gibi Şeyh Abdulgani'nin İran tarafında bulunma sebebi Bedirhan Bey'in gerektiği takdirde İran'a ilticası için gerekli altyapıyı hazırlamak olmuştur[394].

Resul Paşa'nın yapılan görüşmeler sonucu firar ettiği İran tarafından İngiltere konsolosu aracılığıyla Bağdat'a geri gönderildiği Osmanlı Devletinin Tebriz'deki sefiri Ali Namık Bey'in 21 C 1263 (05.06.1847) tarihli yazısıyla Dersaadet'e bildirilmiştir.

392) HR.MKT 18-28 Ali Rasim Bey'in 19 Ca 1263 (05.05.1847) tarihli mektubu. Bkz. Belge 26.

393) Nehrili Seyyid Ubeydullah'ın babası Şeyh Taha'dır.

394) Revanduzlu Resul Paşa'nın Osmanlıları yanılttığı ve muhtemelen Bedirhan Bey'i korumaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Esad Nuri Paşa'nın 13.06.1847 tarihli raporuna göre[395], Resul Bey Bağdat'a gelip teslim olmuştur. Esad Nuri Paşa, Tebriz'de bulunan sefir vekilinden aldığı yazılara göre, Bedirhan Bey'in İran'dan dehalet istediğinin anlaşıldığını ifade etmektedir. Ayrıca Bağdat'ta kendisine uğrayan Rus konsolosu, Tebriz'deki temsilcisinden bir mektup aldığını, buna göre Bedirhan Bey'in İran'dan yardım almak ve sığınmak isteğinde olduğu anlaşılmıştır. Bağdat Rus konsolosu bu durumun devletlerarası bir soruna neden olacağının bilindiğini, bu nedenle Rus makamlarınca İran tarafına Bedirhan Bey'e sahip çıkılmaması uyarısının yapıldığını ifade etmiştir. Neticede, Bedirhan Bey aradığını bulamamış İran Devleti mevcut devletlerearası koşullardan dolayı Kürt direnişçilere kapılarını kapatmıştır.

Bedirhan Bey'e Karşı Nakşibendîlik Kozu

Bedirhan Bey'in teslim olması için Devletçe sıcak savaş haricinde de pek çok yönteme başvurularak ve farklı çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri de Nakşibendî Halidiye tarikatı şeyhlerinden yararlanma girişimi olmuştur. Bilindiği üzere Mevlana Halid ekolüyle beraber Nakşibendîlik Kürtler arasında hızla yayılmıştır[396]. Diğer çoğu Kürt Mirinde olduğu gibi Bedirhan Bey'in divanında da Şeyhlerin yer aldığı ve bir yerde mirin şer'i danışmanları konumunda oldukları bilinmektedir. Bu durumdan yararlanmak isteyen ve kendisi de Nakşibendî tarikatına bağlı olan Diyarbekir Valisi Hay-

395) HR.MKT 18-28 Esad Nuri Paşa'ı 29 C 1263 (13.06.1847) tarihli raporu.
396) Nakşibendiliğin Kürtler arasında kısa sürede yayılmasında "Mevlana Halid'in" Kürt olmasının önemli bir etkisi olmuştur.

rettin Paşa, Bedirhan Bey üzerinde etkili olurlar düşüncesiyle Cizreli Şeyh Salih, Şeyh İbrahim ve Şeyh Ezrai'ye mektup yazarak Bedirhan Bey'e direnişten vazgeçmesi için nasihatte bulunmalarını rica etmiştir[397]. Çeşitli hadislerle örnekler verip şeyhleri iknaya çalışan Hayrettin Paşa şeyhlere hitaben;

> "Şeriat ve tarikatımızda Müslümanların Sultanına, imam-ı muhhiddin ve Rabbi Âleminin halifesi olan İslam Padişahının emrine riayet her Müslüman'a vaciptir."

diyerek İslam Halifesine karşı direnişe geçmenin dinen yanlış olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Bedirhan Bey'in de Nakşibendî tarikatına mensup olduğunu bildiğini ifade eden Diyarbekir Valisi,

> "Mektubuma itimat edip, Bedirhan Bey'e nasihat edin. Aciz ve fukaranın kurtuluşuna sebep olun. Eğer Bedirhan Bey mal, can, zat ve akrabadan korku duyar ise, aman verdim![398] Padişahımız efendimiz tarafından taahhüt ederim ki, Bedirhan Bey sizinle tarafımıza gelsin, kendisini Deri Aliyye'ye (İstanbul'a) gönderirim. Şanı yüce Sultanımız kendisine rütbe-i âliye ihsan eder. Eğer nasihatlerinizi dinlemez ise kendisinden çekilin, birlikte olmayın!"

Görüldüğü üzere Diyarbekir Valisi teslimi halinde affedilip rütbesinin dahi yükseltileceği vaadinde bulunmuş, şeyhlerin miri ikna etmesini, olmazsa desteklerini çekmelerini istemiştir. Hayrettin Paşa konu ile ilgili

397) BOA. FON KODU: İ.MSM. D.NO: 50 G.No: 1266 Bkz Belge 27.
398) Bu ifade ile Bedirhan Bey'in mal, can, zat ve akrabalarına bir zarar gelmeyeceğini taahhüt etmektedir.

Dersaadet'e yazdığı 03.05.1847 tarihli mektupta söz konusu şeyhlerden cevap yazısının alındığını ifade etmiştir. Valiye göre şeyhler miri ikna etmeye çabalamış, direnişe devam ettiği takdirde sayıları yirmi bini bulan müritleri ile beraber devlete dehalet edeceklerini Bedirhan Bey'e bildirmişlerdir. Hayrettin Paşa, Nakşî Halidiye tarikatının desteğini çekmesi üzerine Bedirhan Bey'in çaresiz kaldığını ve yakında bir kaleye çekilip sığınacağı haberini aldığını mektubuna eklemiştir[399]. Diyarbekir Valisinin şeyhlerle ilgili verdiği bilgi tümüyle gerçekleşmiş değildir. Zira ileride görüleceği üzere Valinin aracılarından olan Şeyh Ezrai Bedirhan Bey ile birlikte teslim olup sürgüne gidenlerden biri olacaktır.

Êzdin Şêr Bey'in İhaneti

Anlaşıldığı üzere Ferik Ahmed Paşa kuzey bölgesindeki direnişi bastırmakla görevlendirilmiş, Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa da, güneydeki askeri harekatı yönetmek için Diyarbakır'a gitmiştir. Osman Paşa ile beraber Emin ve Ömer Paşalar da Cizre üzerine yapılacak askeri harekâtta yer almışlardır. Diyarbakır'da toplanmış olan güney orduları 24 Mayıs 1847 pazartesi günü Diyarbakır'dan Cizre'ye doğru harekete geçmişlerdir[400].

Bu harekât esnasında Bedirhan Bey'in karşılaştığı en olumsuz durum kuşkusuz Êzdin Şêr Bey'in ihanetidir. Azizi Ailesininin büyüklerinden ve eski Cizre Miri olan Mir Seyfeddin'in oğlu olması hasebiyle bu tavrı Be-

399) BOA. FON KODU: İ.MSM. D.NO: 50 G.No: 1266 Diyarbekir Valisinin 17 Ca 1263 (03.05.1847) tarihli mektubu.

400) BOA. FON KODU: İ..DH.. D.No:147 G.No:7620 Diyarbekir Kaymakamının 27.05.1847 tarihli yazısı.

dirhan Bey'in aile içi ve aşiretler üzerindeki etkisinin kırılmasına neden olmuştur.

Musul Valisi Esad Paşa 29.05.1847 tarihli mektubuyla Bedirhan Bey ailesinin büyüğü Mir Sevdin'in oğlu Ezdin Şêr Bey'in Osmanlı Ordusuna gelerek itaat ettiğini bildirmektedir[401]. Taraf değiştiren Ezdin Şêr Bey Osmanlı Ordusunun önemli derecede ihtiyaç duyduğu zahire sıkıntısını da gidermiştir[402]. Ezdin Şêr hadisesinin diğer önemli bir neticesi kayınpederi olan Hakkârili Nurullah Bey üzerindeki etkisi olmuştur. Ezdin Şêr'in dehaleti üzerine kayınpederi Hakkâri Beyi Nurullah Bey'e ve sair bazı aşiret ileri gelenlerine de mektuplar yazılarak itaate davet edilmişlerdir. Anlaşıldığı üzere daha önce ifade ettiğimiz gibi Muşlu Şerif Bey'in de iletişim halinde olduğu Hakkârili Nurullah Bey'in kesin bir şekilde taraf değiştirmesi, damadı Ezdin Şêr'in Osmanlıya dehaletinden sonra gerçekleşmiştir. Ayrıca bu çağrı ile Bedirhan Bey'in adamlarından olan Hacı Behram bölgesinden Mir Mehmed[403] ve Zehidi Aşireti Ağası Üzeyr Ağa da firar ederek Osmanlı saflarına katılmışlardır.

Han Mahmud Saflarında Yeni İhanetler

Han Mahmud, Bedirhan Bey'in yardımına koşmak üzere güneye yöneldikten sonra kuzeydeki saflarında çözülmelerin başladığı görülmektedir. Ferik Ahmed Paşa'nın 03.06.1847 tarihli raporu Han Mahmud saflarında meydana gelen çözülmeler ile ilgili detayları içerir[404].

401) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:50 G.No:1269 Esad Paşa'nın 14 C 1263 (29.05.1847) tarihli mektubu.
402) BOA. FON KODU: İ.MVL D.No: 141 G.No: 3921.
403) Hacı Behram kazası eski beyi Said Bey'in oğludur.
404) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:51 G.No:1311 Ferik Ahmed Paşa'nın 19 C 1263 (03.06.1847) tarihli raporu Bkz Belge 28.

Özellikle Han Abdal'ın Osmanlı saflarına geçmiş olması bu çözülmede çok önemli bir rol oynamıştır. Zira kardeşi kendisine cephe almışken diğerlerinin Osmanlı baskısına rağmen Han Mahmud'un yanında durması pek kolay olmamıştır. Ferik Ahmed Paşa, Han Mahmud'un kuzeydeki en büyük destekçileri olan ve daha evvel Malazgirt'ten firar edip kendisine sığınan Hasenanlı Rızvan Ağa, Haydaran Aşireti Ağası İbrahim Ağa ve Ahlât Beyi Mustafa Bey'e Han Mahmud saflarından ayrılmaları için mektuplar ve aracılar göndermiştir. Rızvan Ağa Ferik Ahmed Paşa'dan gelen tekliflere karşı karar aşamasında iken Şıkaki Aşireti Ağalarının fikrine başvurmuştur. Muhtemelen Şıkakilerin Han Abdal'ın yandaşı olması Rızvan Ağa'nın kararında etkili olmuş, neticede Rızvan Ağa ve amcazadesi Abbas Ağa 200 süvari ile Ferik Ahmed Paşa'ya gelip dehalet etmişlerdir. Rızvan Ağa ve diğerlerinin taraf değiştirmeleri Han Mahmud Cizre tarafında iken gerçekleşmiştir. Bunlarla beraber Haydaranlı İbrahim Ağa'nın yeğeni Mustafa Ağa ve Ahlât Kazasından Ahmed Paşazade Mustafa Bey de Osmanlı Devletine itaat etmişlerdir. Haydaran Aşireti Ağası İbrahim Ağa ise İran tarafında bulunan kardeşinin yanına gitmek üzere Bayezid Sancağından geçmekte iken durdurulmuş ve İran'a dönmeden itaati sağlanmıştır.

Bamerd ve Kasr-ı Geli Muharebeleri

Daha önce ifade ettiğimiz gibi güneydeki savaşın fiilen başlaması üzerine, Han Mahmud Erzurum ve Muş taraflarından Van'a doğru yürüyen kuzey ordularına ve kardeşi Han Abdal'ın ihanetine rağmen, Cizre'ye Bedirhan Bey'in yardımına koşmuştu. Kuzey bölgesini kar-

deşi Abdürrezzak, oğlu Abdülaziz ve Vanlı Fazıl Beylere havale eden Han Mahmud, Bedirhan Bey'den aldığı takviye kuvvetlerle 11.06.1847 Cuma günü "Bamerd"[405] tabir edilen yerde Şeyhzade Mehmed Beyoğlu Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşı İsmail Bey komutasındaki çoğunluğu Diyabakır'dan getirtilen paralı askerlerden oluşan Osmanlı Ordusuna hücum etmiştir. Çıkan muharebede Han Mahmud'un yanında bulunan Amidiyeli İsmail Paşa'nın yeğeni Zeynel Bey hayatını kaybetmiştir[406]. Raporlara göre, Han Mahmud'un askerlerinden 18'i Osmanlılarca teslim alınmış, 60 kadarı suda boğulmuş, 100 kadarı da hayatını kaybetmiştir. Bu muharebede 18 Osmanlı askeri de yaşamını yitirmiştir[407]. Kürt kuvvetleri büyük ölçüde nehir üzerindeki köprüyü geçerken Osmanlı top ateşine maruz kalarak bu zayiatı vermişlerdir. Neticede Osmanlı Ordusu karşısında dayanamayan Han Mahmud önderliğindeki Kürt kuvvetleri geri çekilmek zorunda kalmıştır[408].

Osmanlı-Kürt çarpışmaları, Cizre bölgesinde de devam etmiştir. 13.06.1847 tarihinde gece saat 04.00 sıralarında Telli Bey önderliğinde yaklaşık 4.000 kişiden oluşan Bedirhan Bey'e bağlı kuvvetler, Kasr-ı Geli[409] kalesinin sağ tarafında "Zeytinlik boğazı" tabir edilen bölgede Osmanlı Ordusuna ani bir baskın düzenlemişler-

405) Günümüz Siirt'in Kurtalan ilçesinin güneyinde bir köydür.

406) Zeynel Bey'in Han Mahmud'un yanında bulunuyor olması, Amidiye Beylerinin de Kürt direnişine destek verdiklerinin bir delilidir.

407) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:50 G.No:1274 Diyarbekir Valisinin 05 B 1263 (18.06.1847) tarihli raporu Bkz. Belge 29.

408) A.MKT.MHM D.No:2 G.No:87.

409) Kasr-ı Geli Kalesi Cizre'nin kuzeyinde Hacı Beyram, Botan ve Dergul bölgelerine açılan dar Kasrok boğazının bulunduğu mıntıkadadır. Bu boğazda Müküs Miri Han Mahmud ile yapılan barışın anısına yaptırılan "Han Mahmud Köprüsü" yer almaktadır. Günümüzde de aynı isimle anılmaktadır.

dir. Ferik Ömer Paşa Komutasındaki Arabistan Ordusu Alayı ile Dersaadet Ordusundan iki taburdan oluşan Osmanlı ordusu bu ani baskın üzerine savunmaya geçmiş, Osmanlı Top ateşi Kürt kuvvetleri üzerinde ağır darbeler yaratmıştır. Telli Bey, etkisiz hale getirme düşüncesi ile Osmanlı toplarının bulunduğu bölge üzerine hücum ederken Arabistan Ordusu birliklerine bağlı ikinci tabur binbaşısı tarafından kılıç darbesi ile öldürülmüştür. Telli Bey'in ölümü üzerine top ateşi ile ağır hasar veren Kürt kuvvetleri dağılmış ve geri çekilmiştir. Bu saldırıda Osmanlı Ordusu bir yüzbaşı ve 28 yerli askerini kaybetmiştir.[410] Bu olaydan sonra Bedirhan Bey Dêrgul üzerinden Orak (Erwex) kalesine doğru çekilmiştir[411].

Orak (Erwex) Kalesi ve Bedirhan Bey'in Teslim Olması

Bedirhan Bey Cizre'de yenilmiş, oradan Dergul'e geçmiş, tutunamayıp oradan "ca-i selamet[412]" olarak nitelendirdiği ve ulaşılmaz diye övdüğü Orak Kalesine firar etmiştir. Bedirhan Bey'in Anadolu ordusundan kaçarak sığındığı ve daha sonra teslim olduğu kale Osmanlı yazışmalarında "Orak kalesi" diye geçer. Pek çok tarihçinin de ismini ve yerini yanlış olarak verdiği bu meşhur

410) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No:50 G.No:1274 Diyarbekir Valisinin 05 B 1263 (18.06.1847) tarihli raporu.

411) BOA. FON KODU: A.MKT.MHM D.No:2 G.No: 64, BOA. FON KODU: İ.MSM D.No:50 G.No:1281.

412) "Selamet yeri" anlamındadır. Ferik Ahmed Paşa Bedirhan Bey'in Orak kalesini bu şekilde nitelendirildiğini ifade ederek Mirin bu kaleye ne kadar güvendiğin ifade etmeye çalışmıştır.. Bkz. BOA. FON KODU: İ.MSM D. No:50 G. No: 1281.

kalenin Kürtçe adı Erwex'tir[413]. Erwex Kalesi[414] Bohtan bölgesinin kuzey doğusunda Çatak[415], Pervari[416] ve Bohtan topraklarının birleştiği bölgede bulunan Korkandil Dağının[417] kuzey eteğinde yer alır. Çoğunlukla kayalık bir yapı arz eden Korkandil Dağından güneyde "Bestan" düzlüklerinin ötesindeki Herekol Dağı, kuzeyde Müküs'ün güneyinde yer alan Arnos Dağı[418], doğuda Hakkâri bölgesi dağları görülmektedir. Ayrıca kuzey tarafında Çatak vadisinin son bulduğu noktadaki tepelerde kadim Ermişat Kalesi[419] harabeleri yer alır.

Sarp ve kayalık Korkandil Dağının güney doğusundan "Masiro[420]", güney batısından ise "Çemê Karê[421]" de-

413) Kürtçe'deki "x" ve "w" seslerinin Türkçe karşılıkları yoktur. Arapça'daki "Hİ" sesi ile eşdeğer sayabileceğimiz gırtlaktan çıkan "x" Türkçe'ye genelde "kh" olarak çevrilir. "W" sesi ise İngilizce'deki "w" veya Arapça'daki "waw" sesine benzeyip "v" sesinin yumuşağıdır. Buna göre tam karşılığı olmasa da "Erwex" kelimesi Türkçeye "Ervekh" olarak çevrilebilir.

414) M. Emin Bozarslan'ın çevirisini yaptığı Şerefname'de Cizre Vilayetinin en ünlü 14 kalesi içersinde "Kürdistan'ın en sağlam ve en güzel kalelerinden biri" olarak Erux (Eruh) kalesi gösterilir ki, bu ismin "Eruh" değil "Erwex" kalesi olduğu kuvvetle muhtemeldir. Muhtemelen kelimenin çevirisi yapılırken arap alfabesinin azizliğine uğrayarak "Erwex" (Erwekh)?"Erux" (Erukh) şeklinde yazılmıştır. Dolayısıyla "Erwex (Erwekh)" "Erux (Eruh)" olmuştur. Zaten Bedirhan Beyin son çare olarak sığındığı ve "Değil siz, üç kral gelse zaptedemez!" dediği Erwex kalesi bu tanıma oldukça uygun düşmektedir. Bilinen Eruh'un (günümüzde Siirt'in ilçesi) merkezi ise "Deh, Dihe" köyüdür.

415) Günümüzde Van'ın aynı isimli ilçesidir.

416) Müküs'ün güneyinde günümüzde Siirt'in aynı isimli ilçesi. İlçe merkezi "Xesxer"dir.

417) Fiziki yapısı itibari ile bir kandili andıran bu dağın isimi belki de Koh-i Kandil'den türemiştir. Koh Kürtçe'nin Zazaca lehçesinde dağ demektir.

418) Gevaş ilçesindeki Artos Dağı ile karıştırılmamalı.

419) Ermişat Kalesi esasında Çatak (Şax) (günümüzde Van'ın ilçesi) toprakları içinde olup geleneksel Hakkari toprağı olarak biliniyor iken, Şerefhan, Ermişat Kalesini Cizre Vilayeti kalelerinden saymaktadır. (bkz. Şerefhan, Şerefname "Üç Dala Ayrılan Cizre Beyleri" Bölümü).

420) Kürtçe'de (Kurmanci) "Balıklı dere" anlamındadır. "Ro" eski Kürtçe'de ve günümüzde Kürtçenin bazı ağızlarına nehir anlamındadır..

421) Kürtçe'de (Kurmanci)"Tuzla Deresi" anlamındadır. "Kar" Tuzla anlamına da geliyor olup Nehir havzasında tuz ocakları olduğundan bu ismi almıştır.

releri akarak dağın kuzey eteğinde derin bir uçurum açarak birleşir ve birkaç mil kuzeydeki Çatak suyuna kavuşup tekrar güneye yönelir. Erwex Kalesi her iki nehrin derin bir uçurum oluşturduğu kuzeydeki bu üçgen yamaç üzerine kuruludur. Nehirden yüksekliği 80-100 metreye yakındır. Kalenin batı tarafında aynı isimli köy halen meskûn bir mahaldir[422]. Kalenin bulunduğu uçurumun güney tarafında kuzeye doğru az bir meyille yükselen "Xılor" tepesi yer almaktadır. Tepenin üst seviyesi ile nehrin karşı tarafındaki Erwex kalesinin seviyesi hemen hemen aynıdır. Kaleye Korkandil tarafından sadece keskin bir sırttan gidilebildiği için bu şekilde zapt edilmesi imkânsız olmuştur. Fakat Bedirhan Bey'in hesaba katmadığı şey Osmanlı ordusunun Erwex'e kadar getirip Xılor tepesine çıkardığı ağır Toplar olmuştur.

Kuzeyde Han Mahmud ile ilgilenen Ferik Ahmed Paşa konuya dair bir raporunda Bedirhan Bey'in "ca-i selamet (Selamet yeri)" olarak düşündüğü Orak kalesinin Dergul'den bölgeye ilerleyen ordu tarafından sarıldığını 29.06.1847 (16 B 1263) tarihinde Musul'dan getirtilen "büyük balyemez" toplarla ateş altına alındığını Dersaadet'e bildirmektedir[423]. Bedirhan Bey ile ilgili sonucun kendisine henüz ulaşmadığını ifade eden Ahmed Paşa, bu durumda yalnız kalan Han Mahmud'un da teslim olacağının beklendiğini "Abdal Bey'den" aldığı bilgilere dayanarak Dersaadet'e ifade etmiştir[424]. Bedir-

422) Bölgede Bedirhanilerin de mensubu olduğu Azizi ailesinin fertleri halen yaşamaktadırlar.

423) Osmanlı Toplarının Xılor tepesine çıkarılarak kalenin ateş altına alındığı söylenegelmektedir. Bu olay Kürt ozanlarının günümüze kadar söylenegelen ezgilerine de konu olmuştur..
"Top rakırın Xılore , Heware Miro heware!" şeklinde başlayan ezgiler (sitran) bölgede hala söylenegelmektedir.

424) BOA. FON KODU: İ.MSM D. No:50 G. No: 1281 Ferik Ahmed Paşa'nın konuya dair raporu. Bkz. Belge 30.

han Bey'in Orak kalesinin topa tutulması üzerine 29.06.1847 günü veya hemen akabinde Osmanlı Ordusuna teslim olduğu anlaşılmaktadır.

Anadolu Ordusu Defterdarı Agâh Efendi 22 Recep 1263 (05.07.1847) tarihli raporunda Erwex Kalesinde Ailesi ve yakınları ile beraber teslim olmuş olan Bedirhan Bey'in İstanbul'a gönderilmesi ile ilgili hazırlıklar bitene kadar bir "Zımmiye"de[425] tutulduğu haberinin kendisine ulaştığını ifade etmiştir[426].

Han Mahmud'un Teslim Olması

Osmanlı Ordularının Muş bölgesine yerleşmeleri ve bölgede hâkimiyet kurmaları, akabinde Han Mahmud'un büyük destekçilerinin Han Abdal etkisiyle saf değiştirmeleri Han Mahmud'u çok zor durumda bırakmıştı. Botan'ın Osmanlılarca ele geçirilmesi, Han Abdalın, Hakkârili Nurullah Bey'in, Vanlı Fazıl Bey'in ve diğerlerinin ihaneti Han Mahmud'u Van Gölü'nün güneyine hapsetmiştir. Ferik Ahmed Paşa konu ile ilgili raporunda, Botan'daki hezimetten sonra Han Mah-

425) Muhtemelen bir Ermeni veya Nasturi kilisesidir. "Zımmi" kelimesi Osmanlı tebaası olan gayrimüslimler için kullanılmıştır.

426) BOA. FON KODU: A.MKT.MHM D. No:2 G. No:64 Anadolu Ordusu Defterdarı Abdülaziz Agâh Efendi'nin Dersaadet'e yazdığı 22 Recep 1263 (05.07.1847) tarihli rapor. Bkz. Belge 31. Nazmi Sevgen Bedirhan Bey'in teslim tarihini yanlış bir şekilde 12 Şaban 1263 (25.07.1847) olarak vermiştir. Bu belgelerle bu bilginin yanlış olduğu Bedirhan Bey'in 22 Recep 1263 (05.07.1847) tarihinden önce ve çok büyük ihtimalle kalenin top ateşine maruz kaldığı 29.06.1847 tarihinde teslim olduğu anlaşılmaktadır. Konu ile ilgili onlarca belgenin olması ve araştırmacının bu belgelerin tümünü incelemeden bazı kabullere gitmiş olması bu ve benzeri hataların temel sebebi olmuştur. (N. Sevgen a.g.e. Cilt 3 Sayı 15 Sayfa 55-56-57-58).

mud'un kuzeye yönelerek elinde kalan Kavaş[427], Pağvanıs[428], Karçıkan ve Ecnas[429] kalelerini takviye ederek direnişini sürdürme gayretinde olduğunu bildirmektedir. Ferik Ahmed Paşa, direnişini sürdürmeye kararlı olan Han Mahmud'un teslim olması için kendisine aracılarla çeşitli mektuplar gönderip ikna etmeye çalışmıştır.[430] Han Mahmud uğradığı ihanetlerin, ağır silahlarla donatılmış Osmanlı Ordularına karşı uğranılan yenilgilerin ve neticede elinde kalan kuvvetleri ile Van Gölünün güneyine sıkışmış olmasının yanı sıra Bedirhan Bey'in de Erwex'te teslim olması haberinin üzerine yanındakilerle beraber 04.07.1847 tarihinde Tatvan'da[431] Osmanlılara telsim olmuştur[432]. Ferik Ahmed Paşa konu ile ilgili bir raporunda Han Mahmud'un teslim olmasını;

> "Bedirhan Bey hainiinin hüsranla neticelenen akıbetini müteakkiben paydaşı olan Han Mahmud dahi gelip dehalet etmiştir"[433]

427) Westan'ın batısında, Akdamar Adasına bakan Van Gölünün güney bölgesidir. Kavaş Vadisi ile güneydeki Müküs'ü, Ağirov dağ silsilesi birbirinden ayırır. Müküs Mirlerinin Müküs dışında ilk hakimiyet kurdukları bölgedir. Ünlü Ermeni aziz Grigor Narikyan Kavaş'ın Narik köyündendir.

428) Pağvas Kalesidir. Han Mahmud'un Kavaş Vadisinin güney taraflarında ikamet ettiği kale şeklindeki konağıdır. Cizreli Bedirhan Bey ve Muşlu Şerif Bey vaktiyle Han Mahmud'u burada çokça ziyaret etmiştir.

429) "Encınas Kalesi" olarak bilinir. Müküs merkezine güney doğu istikametinden bakan sarp dağ üzerine kurulu kaledir..

430) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:50 G.No:1276 Ferik Ahmed Paşa'nın 21 B 1263 (04.07.1847) tarihli mektubu..

431) Günümüzde Van Gölünün güney batı uç noktasında kurulu Bitlis'in aynı isimli ilçesidir.

432) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:50 G.No:1276 Ferik Ahmed Paşa'nın 21 B 1263 (04.07.1847) tarihli ikinci mektubu Bkz Belge 32.

433) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:50 G.No:1276 11 Şaban 1263 (24.07.1847) tarihli rapor. Bkz. Belge 33.

şeklinde Serasker Paşa'ya iletmiştir[434]. Ferik Ahmed Paşa bu gelişmelerden sonra Han Mahmud'un bu çağrıya ne şekilde cevap verdiğini ve kimlerle, nasıl teslim olduğunu 04 Temmuz 1847 tarihli mektubunda şu şekilde dile getirmiştir[435].

> "Van ahalisi ve Han Mahmud taraflarından emniyet istirhamıyla Van hanedanından Timur Paşazade Fazıl Bey ve Han Mahmud taraflarından yazılar ile başka başka adamlar gelerek, kendilerine muteber bir adam gönderilmesi istenmiştir. Binbaşı İsmail Bey kulları Han Mahmud'un yanına gönderilmiştir. Neticede merkum Han Mahmud, kardeşi Derviş Bey, Kisan Beyi Halid Bey, Hakkâri Beylerinden Selim Bey ve Fettah Bey[436], Van ileri gelenlerinden eski Müftü ve Naib Efendiler, hanedandan Şatırzade Abdullah Ağa, Camuşçuzade Numan Ağa, Tüccardan Rüstem Ağa ve Hasan Ağa, Aya Milleti Kocabaşlarından Mıgırdiç ve Marink isimli zımmiler, merkum Han Mahmud ile beraber Asakir-i Şahane-

434) Nazmi Sevgen, Ferik Ahmed Paşa 02 Şaban 1263 (15 Temmuz 1847) tarihli raporunda Han Mahmud'un teslim olmuş olduğundan bahsetmiş olduğu için, teslim tarihini 02 Şaban 1263 olarak kabul etmekteydi. Celile Celil ise Han Mahmud'un 19 Eylûl'de Müküs'te teslim olduğu söylemekteydi.(bkz. Dr. Celile Celil XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda Kürtler Özge Yayınları-1992 s. 149) Arşiv belgeleri ışığında bu konu da gün ışığına çıkmış Han Mahmud'un 21 Recep 1263 (04.07.1847) tarihinde ve Müküs'te değil Tatvan'da teslim olmuş olduğu kesin olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca bilinenin ve bizim de zikredilen kaynaklara dayanarak daha önceki çalışmamızda yazmış olduğumuzun aksine Osmanlı Ordulan bu dönemde Müküs'e girmemiş, Müküs bölgesi Han Mahmud'un yeğeni Abdal Bey'e verildiğinden Müküs ve Ecnas (Encınas) kaleleri dahi yıktırılmamıştır.

435) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:50 G.No:1276 Ferik Ahmed Paşa'nın 21 B 1263 (04.07.1847) tarihli ikinci mektubu..

436) Bunlar Hakkâri Beylerinin Westan Kolunun ileri gelenleri olup, 1820'lerde Westan'ın Han Mahmud tarafından alınmasından sonra, dönemin Westan yöneticisi Selim Bey Han Mahmud'un kız kardeşi ile evlenmiş ve ona tabi olmuştu. Nurullah Bey gibi Hakkâri Abbasi Beyleri ailesine mensupturlar.

ye gelip, af ve inayet-i asifanelerini niyaz ve istirham ile bu gün Tatvan Köyünde kulunuz tarafına gelmişlerdir.

Daha önce Fazıl Bey tarafına yazıldığı gibi Van'dan birkaç kayık gönderilmiştir. Kulunuz piyade asker ve dağ toplarını yanına alarak Kavaş'ta bulunan Han Mahmud'un hanesi olan mahalden Van tarafına, Mirliva Selim Paşa da süvari asker, topçu, bir tabur piyade, mühimmatın çoğu ve büyük toplarla Erdiş[437] Kazasından denizi dolaşarak Van'a gelmek üzere tarihten iki gün sonra harekete geçecektir. Bazı mühimmat ve sair eşyalar da kayıklarla deniz yolu ile sevk olunacaktır. Saye-i Mülukane ve Asifaneleri ile hareketimizden üç beş gün zarfında Van kalesine Asakir-i Şahane ile girilecektir."

Görüldüğü üzere beraberinde teslim olanlardan ikisi de Ermeni ileri gelenleridirler. Kavaş'a yönelen Ferik Ahmed Paşa Han Mahmud'un Kavaş'taki konağı olan "Pağvas Kalesini" toplarla yıktırmıştır. Ayrıca bu belgede zikredilmemişse de Kisan ve Spayert kalelerinin de bu dönemde yıktırıldığı bilinmektedir. Han Mahmud ve yanındakiler teslim olduktan sonra Van'a getirtilmişlerdir. Bu arada Han Mahmud'un en küçük kardeşi olan Derviş Bey bir yolunu bularak kaçmayı başarmış ve Nehriye gidip Şeyh Taha'ya sığınmış ve Şeyh Taha'nın arabuluculuğu ile sürgünden kurtulmuştur.[438]

437) Van'ın günümüzde Erciş Kazası.

438) Daha önceki çalışmamızda halk arasında söylenildiği üzere Derviş Bey'in Osmanlılarca yakalanmadan Şeyh Taha'ya sığındığı ifade edilmişti. Fakat Ferik Ahmed Paşa'nın ilgili raporundan da açıkça anlaşıldığı üzere Derviş Bey Tatvan'da ağabeyi Han Mahmud ile birlikte teslim olmuştur. Muhtemelen Van'a götürülürken kaçmayı başarmıştır. Şeyh Taha'nın etkisi ile daha sonra affedilen Derviş Bey 24.07.1855 tarihinde Mükûs Kazası Müdürü olmuştur.

Raporlarda açıkça belirtilmemişse de Han Mahmud'un teslim olması için yapılan görüşmelerde Fazıl Bey'in de mensubu olduğu Timurpaşazade (Timuroğlu) ailesi etkin rol oynamış, Han Mahmud'a can ve mal güvencesi sözü verilmişken, bu söz tutulmamış ve Van'da işkenceye tabi tutulmuştur. İleride Han Mahmud'un verdiği ifadelerde de görüleceği üzere tüm yolculuğu boyunca ve İstanbul'da Zaptiye'de tutulduğu sürece Han Mahmud ve yakınlarının ayakları "bukağı (ağır palanga)"ya bağlı tutulmuştur.

Yenilginin ve İhanetlerin Ardındaki Gerçekler

Kürdistan coğrafyasına dikkat edildiğinde kuzeyden güneye Bayezid, Van, Mahmudi (Hoşap), Hakkâri - Botan, Behdinan, Soran ve Baban bölgelerinin Osmanlı İran sınırında dikey çizgi oluşturduğu görülecektir. Güney kuzey eksenindeki ve Kürdistan'ın en sarp ve ulaşılmaz yerlerini içine alan bu bölgeler Osmanlı Devletinin bölge siyasetinde zamanla değişikliğe gitmesi ile beraber önemli Kürt direnişlerine mahal olmuştur. Yavuz Sultan Selim döneminde doğuya açılan Osmanlı Devletinin en büyük dayanağı Kürtlerle yaptığı ittifak iken 18.yy'ın sonlarına doğru bu durumun değiştiği yeni dönemde "ittifakın" yerini direniş ve savaşlara bıraktığı görülmektedir. İsyanların daha çok bu bölgelerde yoğunlaşmasının temel sebeplerinden biri Osmanlıya komşu İran devletinin varlığı olmuştur. Gelinen noktada İran kartı, direnişçi Kürtler için en etkili kozlardan biri haline gelmiştir.

İran-Osmanlı temel sınır anlaşması olan Kasr-ı Şirin'in sosyal doku ile uyuşmamasının da bunda katkı-

sı vardır. Zira sınırın her iki tarafında da Sünni (Şafii) Kürtler yaşamakta ve bunların çoğunluğu aynı zamanda akraba olup, bu durum devletlerüstü sosyal iletişimi kaçınılmaz kılmıştır. Misalen Şıkaki, Haydaran, Celali gibi kimi aşiretler hem Osmanlı hem İran toprağında yaşayabilmişlerdir. Bununla beraber ekonomik yapının çoğunlukla göçebe hayvancılığa dayalı olması Kürt aşiretlerinin doğal sosyal ve coğrafi sınırlarından vazgeçmemelerine neden olmuştur. Bu etkileşim Kürtlerin İran ve Osmanlı devletleri arasında sorunlara sebebiyet vermesine neden olmuştur. İran Devleti Osmanlı Devletine karşı tutunduğu hasmane politikadan dolayı bölgedeki Kürt direnişlerini zahiren olmasa da destekleme yoluna gitmiş, bu durumdan devletlerarası ilişkilerde faydalanmak istemiştir.

Mısır hadisesi ve akabinde Tanzimat'ın ilanıyla gelişen süreçte İngilizler, Fransızlar, Ruslar ve hatta zamanla Amerikalılar Osmanlı Devletinin Ortadoğu politikası üzerinde söz sahibi haline gelmişlerdir. Dolayısıyla bölgedeki Kürt direnişleri uluslararası bir hal almış ve muhatabı sadece İran ve Osmanlı sarayları olmamıştır. Osmanlı Hristiyan tebaa üzerinde hamilik davası güden Avrupa ve Rusya Kürdistan'daki meselelerde de söz sahibi ve müdahil taraf halini almışlardır. Ayrıca Rus tarafının da İran ile savaşlar neticesinde İran Devleti yönetimi üzerinde ciddi bir nüfuz sahibi olduğu görülmektedir. 1847'deki direnişte İran-Rus ilişkilerinden dolayı her üç devletin imzaladıkları antlaşmalar gereği İran tarafı Kürtlere destek "ver(e)memiş" dolayısıyla Kürtler geleneksel İran kartından mahrum kalmışlardır. İngiliz ve Fransızların da Tanzimat sonrası Osmanlı üzerinde gün geçtikçe artan nüfuzlarını algılamakta zorluk çeken Kürt Mirleri değişen dünyanın yeni yüzüy-

le "yenilerek" tanışmışlardır. Nasturi meselesinde olduğu gibi Kürtlerin Kürdistan'daki gayrimüslim Osmanlı tebaası üzerindeki baskıları Kürt Mirlerini Avrupanın hedefi haline getirmiş, bölgedeki nüfuzlarını arttırma peşinde olan Avrupa devletlerine paha biçilmez bir olanak sunmuştur. Ayrıca Avrupa kamuoyunda Osmanlı Devletinin "Hıristiyan düşmanı olan Kürtler"e karşı yapacağı her türlü harekâtı meşrulaştırmıştır. Bu şekilde dönemin küresel konjoktürüne ters bir rotada yol alan Kürt hareketi doğal olarak yenilgiyle son bulmuştur.

Şunu da söyleyebiliriz ki; Cizreli Bedirhan Bey'in Nasturilere karşı yürütmüş olduğu yıkıcı harekâtlar, bölgedeki en büyük gayrimüslim halk olan Ermenilerin Kürtlere bakış açısını çok olumsuz etkilemiş, iki halk arasında sonraki yıllarda meydana gelecek olan soğukluk ve ayrılıkların ilk tohumlarını teşkil etmiştir. Kürdistan'da din faktörünün katliama varan ciddi yerel savaşlara sebebiyet vermiş olması Ermenilerin Kürtlere olan güvenini zedelemiş iki halk arasındaki bağları zamanla gevşetmiştir.

İsyancı Kürt Mirlerinin savaş yenilgisinin en önemli sebeplerinden biri de Osmanlı Ordusuna karşı direnebilmelerini sağlayacak askeri teçhizattan mahrum olduklarıdır. Hafif ateşli silahlar ve geleneksel savaş teçhizatıyla, modern Avrupanın desteğini alan bir orduya karşı mücadeleye girişmiş olmak Kürt Mirlerinin savaş meydanındaki en önemli dezavantajı olmuştur. Özellikle Osmanlı ağır Dağ Toplarının bu savaşların neticesi üzerinde ciddi bir etki yarattığı söylenebilir. Taraf değiştirip Osmanlı Ordusuna dehalet eden Kürtler bölgeyi iyi tanıdıklarından Osmanlı Toplarının Orak (Erwex) gibi en ücra yerlere kadar götürülmesini sağlamışlardır. Dağlık arazi avantajını da bu şekilde kaybeden Kürt Mirlerinin

hâkimiyet simgesi olan kadim kaleler, Osmanlı toplarının hedefi olmuş, yıktırılıp ortadan kaldırılmıştır.

Bedirhan Bey ve Han Mahmud'un yenilgisinin ardındaki en temel sebeplerden biri de kuşkusuz daha önce detayları ile verdiğimiz gibi karşılaştıkları ihanetler olmuştur. Bedirhan Bey tarafında Ezdin Şêr ve Nurullah Bey'in, Han Mahmud tarafında ise kardeşi Han Abdal'ın taraf değiştirmesi Kürt Mirleri üzerinde ölümcül bir darbe yaratmıştır. Özellikle Han Abdal ve Ezdin Şêr'in takındığı tutum devamında pek çok kişinin ihanetine de neden olmuştur. Kürt mir ittifakında meydana gelen ihanetleri tetikleyen sebeplerden biri kuşkusuz İran tarafının direnişe destek vermemesidir. Bedirhan Bey'in başlattığı diplomatik çalışmalara rağmen Osmanlı Devletine karşı İran kartının kullanılamaması teknolojik üstünlüğe sahip Osmanlı Ordusu karşısında güçlü bir direnç göstermesi zaten zor olan Kürt tarafının pisikolojik olarak da yıpranmasına sebep olmuştur. Özellikle Hakkari Miri Nurullah Bey'in direnişten çekilip Anadolu Ordusuna dehalet etmesinin temel nedeni İran tarafının tutumu olmuştur. İran Şahı ve Yahya Han ile akrabalığı bu tutumu takınmasında etkili bir rol oynamıştır.

Bu noktada karşımıza çıkan ilginç bir nokta da Bedirhan Bey ve Han Mahmud'a ihanet eden çoğu Kürt Mirinin evlilikler yoluyla akraba olduklarıdır. Şöyleki; Hakkârili Nurullah Bey ve İran Şahı, Urmiye Hâkimi Yahya Han'ın damatları olup bu şekilde Şah, Yahya Han ve Hakkâri Beyi arasında akrabalık bağı meydana gelmiştir. Hakkâri Beyinin diğer bir eşi Van eski kaymakamlarından Timur Paşa'nın kızıdır ki muhtemelen Timurzade Fazıl Bey'in kız kardeşidir. Bedirhan Bey'e ihanet eden Ezdin Şêr Bey ise Nurullah Bey'in damadı-

dır. Nurullah Bey, Ezdin Şêr ve Vanlı Timurzade Fazıl Bey'in bu şekildeki akrabalıkları ortak tutum takınmalarında etkili olmuş gözükmektedir. Ayrıca İran tarafı devletlerarası antlaşmalar nedeniyle Kürt direnişine destek veremediğinden İran Şahının ve/veya Yahya Han'ın Hakkârili Nurullah Bey'e bu ittifaktan çekilmesi için telkinde bulunmuş olmaları kuvvetle muhtemeldir.

Bölüm VII

Mirlerin Sürgünü

Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa tarafından Han Mahmud ve Bedirhan Bey'in aile fertleri ve adamlarına ve bir şekilde bu direnişlere karışmış olup Anadolu ordusuna teslim olanlara, teslim olduktan sonra mal, ırz ve canlarına bir zarar verilmediğine dair senetler imzalatılmıştır. Buna istinaden Osman Paşa tarafından Dersaadet'e gönderilen Han Mahmud ve adamlarına imzalatılan senetlere ilişkin yazılardan biri aşağıdaki gibidir[439].

> "Han Mahmud'un akraba, müteallikat[440], maiyet ve yardımcılarından olup Van tarafında olan Ordu-u Hümayuna dehalet etmiş olan isimleri yazılı kimselerin saye-i Hazret-i Şahanede[441] Anadolu Ordu-yu Hümayunu Müşiri devletli paşa (Osman Paşa) hazretlerinin gayretlerinin sonucu ve himmetleriyle mal ve can ve ırzlarına bir taraftan halel[442] gelmeyerek;
>
> Mevcut malları ve nakit akçe ve eşyaları ve aşiretler içinde sair mahallere göndermiş ve bazı kimseler yanında bırakmış oldukları eşya ve mal-

439) BOA. FON KODU: A.MKT.MHM. D.NO: 2 G.No: 87 İmzalatılan senetlere ilişkin Osman Paşadan Dersaadet'e gönderilen raporlar. Bkz Belge 34.

440) Yakınları, onunla alakalı olanlar anlamındadır.

441) "Padişahın sayesinde" anlamındadır.

442) Eksiklik, zarar, ziyan anlamındadır.

ları ve hayvanatları dahi Müşir-i müşarünileyh (Osman Paşa) hazretleri tarafından başka başka memurlar tayin edilip ve merkum kimseler tarafından dahi mutemet adamlar terfik olunup toplatılarak kendilerine teslim ettirilmiş;

Geriye kalan malları ve eşya ve hayvanatlarının toplatılmasına şer-i şerife uygun olarak başka başka vekil tayin etmiş olduklarını ve .... Uhdelerinde telef ve zayi olmadığını mübin işbu mühürlü senetlerini takdim eylemişlerdir. Bunların bir helaline bile bir taraftan el uzatılmamıştır."

Benzer senetler Bedirhan Bey ve taifesi ile ilgili de düzenlenmiş ve kendilerine imzalatılmıştır.

Mirlerin Dersaadete Gönderilmeleri

Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa 11.08.1847 tarihli raporuna, "Kürdistan Bölgesinde ve Van merkez ve nahiyelerinde şekavet ve mezalimleri ile fukaranın zarar ve üzüntüsüne sebep olan Bedirhan Bey ve Han Mahmud'un korkunç gailelerinin Allahın lutfu ve Padişahın sayesinde tümüyle bertaraf edildiğini" ifade ederek başlamaktadır.[443] Raporunun devamında;

> "Kendileri ve elli altmış kadar müteallikat ve yardımcıları ile beraber Istabl-ı Amire Müdürü payelilerinden Diyarbakır eski kaymakamı izzetli Mehmed Reşid Bey bendelerine teslimen ve mahfuzen Dersaadet'e gönderilmişlerdir."

diyerek direnişçi iki Kürt mirinin İstanbul'a gönderildiklerini haber vermektedir. Ramazan ayını sürgün yo-

443) BOA. FON KODU: HR.MKT D.No:18 G.No: 49 Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa'nın 29 Ş 1263 (11.08.1847) tarihli raporu. Bkz. Belge 35.

lunda geçiren Kürt Mirleri, Mehmed Reşid Bey komutasındaki iki tabur piyade ve iki tabur süvari askerin refakatinde Samsun üzerinden İstanbul'a sevk edilmişlerdir. Kürdistan'daki savaş esnasında ve savaştan sonra Anadolu ve Arabistan Ordularında ölümcül bir kolera salgını başlamış ve pek çok asker hayatını kaybetmiştir. Arabistan Ordusu komutanlığının 11.12.1846 tarihli yazısına göre Halep ve Şam'da kolera salgını vuku bulmuş ve zor da olsa önüne geçilmiştir[444].

Kürt direnişinin bastırılmasından sonraki 20.10.1847 tarihli raporlara göre ise kolera salgını üzerine Muş ve Erzurum taraflarında asker çadırları suyu ve havası temiz yerlere alınarak hastalık yayılması durdurulmaya çalışılmıştır[445]. Kolera salgını sadece kuzeyde değil güneyde direnişten sonra Musul bölgesinde toplatılan orduda da baş göstermiştir[446] Kolera hastalığı nedeniyle Osmanlı Ordusunda önemli can kayıpları yaşandığı anlaşılmaktadır. Kürdistan gailesinin def edilmesi üzerine Osman Paşa tarafından Anadolu Ordusundaki bir kısım askerin izin ve terhis işlemlere başlatılmıştır[447].

İstanbul'a Gönderilenlerin İsimleri

Han Mahmud ve Bedirhan Bey ile birlikte Dersaadet'e gönderilenlerin toplamı 125 kişidir. Bunlardan 11'i Han Mahmud'un, 114'ü ise Bedirhan Bey takımına dâhildir.[448]

444) BOA. FON KODU: İ..DH. D.NO:134 G.No: 6877 Arabistan Ordusu komutanlığının 22 Z 1262 (11.12.1846) tarihli yazısına göre.
445) BOA. FON KODU: İ.DH D.NO:158 G.No: 8232 10 Za 1263 (20.10.1847) tarihli rapor. Bkz Belge 36.
446) BOA. FON KODU: A.MKT.MHM D.NO: 2 G.No: 99.
447) BOA. FON KODU: İ.DH D.NO: 159 G.No: 8253.
448) BOA. FON KODU: A.AMD D.NO: 2 G.No: 32 Bedirhan Bey ve Han Mahmud ile birlikte Dersaadet'e gönderilenlerin isim listesi Bkz. Belge 37.

Han Mahmud ve kardeşlerinin aileleri daha sonra Dersaadet'e gönderilmiş olup bu listeye dâhil değildir. Han Mahmud'a dair 11 kişilik listede yer alan isimler şu şekildedir;

Han Mahmud, oğlu Abdülaziz, kardeşi Abdal Bey (Han Abdal), diğer kardeşi Mir Şeyho Bey (Mir Şemdin), diğer kardeşi Abdürrezzak Bey, Kisan Beyi Halid Bey, Ahlât Beyi Mustafa Bey, Han Mahmud'un tebaası Mustafa, Esad, Mehmed ve reayadan İbrahim.

Görüldüğü üzere ağabeyine ihanet edip direnişin bastırılmasında çok önemli katkıları olan Han Abdal'a Osmanlılarca verilen sözler tutulmamış, ağabeyi Han Mahmud'la beraber sürgüne gönderilmiştir.

Aynı raporda yer alan Bedirhan Bey ve taallukatına ait isim listesi oldukça uzun olup şöyledir; Bedirhan Bey, Oğlu Telli Bey, diğer oğlu Necib, diğer oğlu Mustafa Bey, diğer oğlu Bedir Bey, diğer oğlu Bedreddin Bey, biraderi Salih Bey, biraderi Esad Bey, biraderzadesi İbrahim Bey, biraderzadesi Muhammed Bey, biraderzadesi Mahmud Bey, biraderzadesi Abdulkerim Bey, Amcası Abdullah Bey (toplam 13 kişi)

Mirmumaileyhin haremi 4 kişi, kerimeleri 10 kişi, cariyeleri 9 kişi, beslemeleri 10 kişi, biraderi Salih Beyin haremi 3 kişi, kölelerinin haremi 4 kişi, kölelerinin kerimesi 1 kişi (toplam 41 kişi)

Mirmumaileyhin avanesi,

Müftü Abdülkuddus Efendi, Hazinedarı Efendi Ağa, Şeyh Erza'i, Şeyh Abdülgani - oğlu Abdülhalık, katibi Osman Efendi - oğlu İzzet, Cezire Zabıtı Tahir - karındaşı Osman(?) Ağa, Midyat eski zabıtı Haci Ağa, Tatar Ali Ağa (toplam 11 kişi)

Mirmumaileyhin tebaası,

Hasan, Niyat, Sımo, Musyu, Muhammed, Veğu, İbrahim, Mercan, Kasım, Osman, Resul, Alu, Ferhu, Ali, Yu-

suf, Ezdin, Halid, Ramo, Mahmud, İsmail, Ahmed, Halil, Hamo, Süleyman (Slêman), Şeyho (Şêxo), Hasan, Timo, Ömer, diğer Ömer, Yusuf, Şakir, İsa, Mustafa, Ali, Ahmed, Ömer, Ğeno, Abo, İsa, Kasım, Mele Reşid, Murad, Yusuf, Cihangir, Abid, Ömer (Toplam 46 kişi). Ayrıca getiriliş esnasında refakat eden 3 kişi daha sayılmıştır.

Bedirhan Bey ve Han Mahmud'un Zaptiyedeki İfadeleri

İstanbul'a sevk edilen direnişçi Kürt Mirleri Han Mahmud ve Bedirhan Bey dönemin Zaptiye binasında tutulmuşlardır. Zaptiye'deki 14. günlerinde Bedirhan Bey ve Han Mahmud başta olmak üzere ileri gelenlerin ifadeleri alınmış ve rapor olarak kayıt altına alınmıştır[449]. Kürt Mirleri Zaptiye'de verdikleri ifadelerde Padişaha çeşitli iltifatlarda bulunarak af edilmelerini niyaz etmişlerdir. İfadelerin genelinde her ne kadar direnişe geçilmiş olsa da, Osmanlı yönetim sisteminde tebaanın aynı zamanda İslam halifesi olan Padişahın kulu olduğu kabulüne uygun olarak, Sultanın çeşitli şekillerde övülerek yüceltildiği, pişmanlıkların dile getirildiği fakat bununla beraber direniş sebebi olarak nispeten Kürdistan bölgesindeki Osmanlı Paşalarının suçlandığı görülmektedir. Cizreli Bedirhan Bey'in Zaptiye'deki ifadesi şu şekilde kayıt altına alınmıştır;

> "Padişah sayesinde her vecihle rahatım. Yemem ve içmem kemalinde ve hiçbir şekilde rahatsız değilim. On dört gündür geleli padişahın emri üzere şu oda kapısından dışarı çıktığım yoktur. Ben üç beş senedir Tanzimat'ı işitirdim. Böyle ol-

449) BOA. FON KODU: A.MKT.MHM D.NO:2 G.No:87 Bkz. Belge 38.

duğunu bilmezdim. Eğer bilseydim beş sene önce Dersaadet'e gelirdim. Dersaadet'e gelmeyen adam adamdan değildir. Ben padişahımın inayet ve ihsanını gördüm. Hafız Paşa bana miralaylık getirtti. Aşiretler arasında mümtaz oldum ise de taallukatım ve sair aşiret beyleri beni çekemediler. Bizim vilayetimiz üç müşir arasında bir mahaldir. Birinin tarafında bir sıkıntı veyahut bir fenalık vuku bulsa beni çağırırlardı. İnce Bayraktar oğlu Mehmed Paşa benden bin iki yüz kese akçe istedi. Ben de niçin vereyim? Sebebi nedir? Dediğimde ısrar etti. Ve yeniden "vereceksin!" dedi ise de ben de "vermem!" diye cevap ettim.

Onun üzerine gelen müşirlere ben de artık gitmedim. Bu defa Osman Paşa dahi talep etti. Gitmediğimden, etrafında bulunan adamların teşvikiyle bu kabahat vuku buldu ise de, ben aff-ı şahaneye muhtacım ve niyaz ederim.

İstanbul'un böyle olduğunu bilmezdim, şimdi bildim. Aile ve evladım ile saye-i şahane'ye geldim, sığındım. Emir ve ferman kendinindir. Ben padişahımın özgürlüğü kabul etmez kölesi ve ailem cariyesi ve evladım dahi köle zadesi olduğundan, diler cümlemizi denize bıraksın diler merhameten af buyursun. Şan-ı Şahaneye ne düşer ise onu icra buyursun. Alelhusus, küçük adamın biri kabahat eder ise, büyüğün şanı af etmektir.

Nakerde gunah der in Cihan kist? bego Rab!
En kişke gunah nakerd? bego Rab!
Men bed konem tu be mekafat mera deh,
Bes ferk-i meyan-i men u tu çist? bego Rab![450]

450) Ömer Hayyam'a ait olduğu söylenen Farsça dörtlük olup şu anlama gelir.
"Bu dünyada günah işlemeyen kimdir? Söyle ya Rab!.
Kim ki günah işlemez? Söyle ya Rab!.
Ben kötülük yaptım, sen karşılığında iyilik ver.
Yoksa ikimizin arasında ne fark kalır? Ya Rab.".

Benim kabahatim pek çok. Yani bir dağ kadar kabahatim vardır. Her kabahat benim için padişahımızın affı pek büyük olduğundan, benim kabahatim af-ı şahaneye göre zerre değildir. Ben küçük ve bayağı bir adamım. Padişahımın benim gibi nice nice çobanları vardır. Huda hakkı için ben padişahımızın böyle merhametli olduğunu bileseydim beş sene evvel yüzüm üzerine sürünerek gelirdim. On dört gündür buraya geleli, oda kapısından dışarı çıkmadım ise de, İnşallah af olunurum ve İstanbul'un her tarafını gezerim diye hayal ediyorum. Padişahımızın affı da büyük gazabı da büyük olduğundan aile ve evladım ile beni bir tarafa def ederler diye ihtiraz da ediyorum. Vallahülazim benim emelim, "saye-i Şahane'de, Asitane'de nice nice mücrimler af olunup ikamet ettiler" ben de Asitane'de bir köşede ikametle davet-i Şahane'de olmaktır ve vilayetim tarafına bir daha bakmamaktır. Huda hakkı için ben merhamet-i Şahaneyi, Tanzimat-ı Hayriye'yi bilmezdim, şimdi bildim. Her türlü kabahat benimdir. Şunun bunundur demeye ne hacet? İnşallah beni buyururlar, o vakit ayrıntılarıyla ifade ederim. Padişahımızın büyüklüğünü ben şimdi biliyorum. Hiçbir vakitte böyle merhametli padişah gelmemiştir. Osman Paşa gelip kalenin etrafını çevirdiğinde Padişahın affına mağduren derhal ra'i isteyip teslim oldum. Malımız ve mülkümüz o taraftadır. İnşallah "af oldun, Asitane'de kalacaksın" diyerek bana müjde buyrulur. O vakit sevinir ve her bir şeyi ifade ederim."

Görüldüğü üzere İstanbul'u çok beğenen ve orada kalmak isteyen Bedirhan Bey direnişine sebep olarak Mehmed Paşa ve Osman Paşa'yı işaret etmektedir. Padişaha atfen söylediği Farsça şiir ile de kötülüğüne iyilikle cevap verilmesinin büyüklüğün gereği olduğunu ilginç bir şekilde ifade etmiştir.

Mirlerin ifadelerine ilişkin raporlarda Han Mahmud'un iki ifadesi yer almaktadır. Han Mahmud ifadelerinin genelinde kardeşlerinin bu suça dâhil tutulmamasını, Bedirhan Bey ile sadece kendisinin ilişkili olduğunu ifade ederek, kendi ekibinin tüm suçunu üstlenir bir ifade vermiştir. Kendisinin ve ekibindekilerin ayaklarında bulunan bukağılardan[451] şikâyetçi olan Han Mahmud'un dindar kişiliğinin de ifadesine yansıdığı görülmektedir. Han Mahmud'un birinci ifadesi şu şekildedir;

"Saye-i Şahanede[452] her vecihle rahatımız yerinde, yememiz ve içmemiz kemalindedir. Biz padişahımızın bayağı fakir bir kuluyuz. İsyan etmek bizim haddimiz değildir ve isyan etmedim. Ben önceden de "Der Aliye"ye (İstanbul'a) geldim[453]. Padişahımızı biliyorum ve merhametini de biliyorum. Ben Erzurum tarafına geldim ise de doğru Ferik Ahmed Paşa'ya varıp teslim oldum. Bana nizam elbisesi giydirdi ve oğlumu dahi nizama yazdırdım. Yedi sekiz evladım daha var. Cümlesi padişahımızın kulu ve kölesidir. Ve bu hususta bizim kabahatimiz var ise de veli nimet-i âlem olan padişahımızdan affını niyaz ederiz.

Bedirhan Bey yanında iki Şeyh var. Biri bizim odaya gelse de cemaat ile namaz kıldırsa. Çünkü ramazan-ı şerifte yolda bulunduğumuzdan dolayı oruç tutamayıp şimdi kaza ediyoruz. Ve saye-i Şahane'de pek güzel iftar ve taam olunuyor. Noksanımız cemaat ile namaz kılamadığımızdır. Ve kardeşlerimin ve oğlumun ayaklarında bukağı olduğundan namaza zahmet veriyor. Mezkûr şeyhin birisiyle bunlardan bukağı çıkarılsa ki namaz kılıp pa-

451) Ayağa takılı ağır palanga.
452) "Padişah sayesinde" anlamındadır..
453) 1838 yılında gerçekleşen ilk sürgününe atıfta bulunmuştur.

dişahımıza dua edelim. Rabbim padişahımız efendimize tükenmez ömür ve şevket ihsan buyursun.

Ben asla kabahat etmedim. Ancak, kabahat etti derlerse, kabahat benimdir, ne çare? Böyle oldu! Ben padişahımızın bayağı ve fakir bir kuluyum. Ne ferman buyururlarsa cümlesine razıyım. Ve padişahımızın hizmetinde hiçbir vecihle kusur etmem. Ve aile ve evladım ve mal ve emlakim cümlesi oradadır. Ve nakit olarak bir akçem dahi yoktur. Gelirken bin beş yüz kuruş ödünç aldım. Ondan dahi bir akçem kalmadı. Asıl emelim şeyhin birini ve kardeşlerimin ve oğlumun bukağılarının çıkarılması ile ne kadar kabahatlerimiz var ise affını niyazdır. Biz padişahımız efendimizin kul ve kölesiyiz. Emir ve ferman kendinindir."

Han Mahmud'un ikinci ifadesi Bedirhan Bey ile ilişkilerini ve ittifakını önemli ölçüde aydınlatmaktadır. Han Mahmud'un ikinci ifadesi şu şekildedir;

"Birkaç sene evvel Bedirhan Bey ile aramız bozulmuştu. Sonra zaruret gereği kalkıp Cizre'ye giderek barıştık. O vakit Mirmumaileyh tarafından bazı mahallerin idaresi uhdemize ihale olunmuş idi[454]. Bu defa Bedirhan Bey'in vuku bulan direnişi esnasında kalkıp üç uşağımla Bedirhan Bey'in yanına gittim. Ve mumaileyh üç beş yüz Kürt terfik ederek üzerine gelmekte olan askeri karşılamak üzere beni gönderdi. Ben de kalkıp merkum Kürtleri himayeme alarak gittim ise de askerin hücumuna tahammül edemediğimizden yüz elli kadar Kürt Şat Suyuna gark oldu[455]. Ve o anda Bedirhan

454) Daha önce ifade ettiğimiz gibi 1838 sürgünü dönüşü Han Mahmud'a eski bölgeleri Cizreli Bedirhan Bey'in olumlu görüşüne istinaden Hafız Paşa tarafından yeniden verilmişti. Han Mahmud ifadesinde buna atıfta bulunmuştur..

455) "Bamerd" bölgesindeki muharebeyi kastetmektedir.

Bey de Orak kalesine firar etti. Benim dahi üç uşağımın ikisi suda boğulup yalnız bir uşağım kalmış bulunduğundan oradan firar edip, doğruca Ferik Paşa hazretlerine dehalet ettim.

Biraderlerimin bu işte asla müdahaleleri yokken ve özellikle Abdal Bey (Han Abdal) iki aydan beri Saltanat-ı Seniye memurları[456] ile birlikte olup, diğerlerinden Halid Bey Kisan Kazasını teslim etmiş ve Ahlât Beyi Mustafa Bey Abdürrezzak Bey biraderimi görmek ve görüşmek üzere gelmiş ve Mir Şeyho Bey (Mir Şemdin) dahi kendi halinde bulunmuş iken "Han Mahmud'un biraderleri ve yardımcılarıdır!" diye her birini bir mahalden getirip gönderdiler.

Verdiğim karar gereği yalnız kendim Bedirhan Bey'e yardımı taahhüt etmiştim. Ve sonra iş bu hareketin esası olmadığını iyice mülahaza ederek gidip dehalet ettim. Bu halin böylece vukuu sırf bu perişanlığı görmek ve kader yerini bulmak içinmiş. Zira o vakit bukağıdan ayaklarım şişip beş altı yerden delindi. Padişahımız sağ olsun! Ordudan ayrılıp bu tarafa gelinceye kadar bir keder görmedik. Bedirhan Bey'in yanına üç uşağımla gidip bu hale duçar oldum. Ve kusur edip sonra dehalet ederek "Beni Dar-ül Saltanat-ı Asitaneye gönderen padişahımız dilerse öldürsün ve dilerse azad eylesin!" diye Müşir Paşa hazretlerine pek çok niyaz ettim. Biraderlerimin kusuru yoktur. Bunlara haksızlık oldu ve bizim için bu hale giriftar olup perişan oldular."

Görüldüğü üzere Han Mahmud, Bedirhan Bey ile olan ittifakına kardeşlerinin dâhil edilmemesini isteyip, tüm suçu üstüne almıştır. Verilen ifadeler arasında en ilginç olanı Han Mahmud'un kardeşi olan Abdürrezzak

456) Osmanlı memurları.

Bey'e aittir. Abdürrezzak Bey, kardeşi Han Mahmud ve Bedirhan Bey meselesi ile bir ilişkilerinin olmadığını belirterek, yukarıda sözünü ettiğimiz senetlerin kendilerine zorla imzalatıldığını beyan etmiştir. Abdürrezzak Bey isim vermeden Osman Paşa ve Muş Kaymakamı Şerif Bey'i de eski kıskançlıklarından dolayı fesat çıkarmakla, kendilerini bu hale düşürmekle suçlamıştır. Abdürrezzak Bey'in ifadesi şu şekildedir;

> "Ben kendi halimde olup ne biraderimin[457] ve ne de Han Mahmud'un yardımcılığında değildim. Hatta biz dört biraderiz[458]. Birbirimizle ittifakımız olmadığından başka, birbirimize nefsaniyet (kıskançlık) üzere idik. Bu mesele vuku buldu. Beni gelip olduğum mahalde tuttular. Altı sandık mal ve eşyam tümüyle telef oldu. Beni soydular. Yanımda yüz elli kuruş bulundu. Onu dahi alacaklardı. Rica ve niyaz edip vermedim. Bizim cümlemizden malımızın telef olmadığına dair senet yazıp "mühürle!" diye götürdüler. Mühürlemedim, zorla parmağımı bastırdılar. Biz dahi "halet-i nez'de[459] olan vasiyet şer'i değildir!" diye o vakit senet verdik[460]. Şükürler olsun burası dar-ül aman dar-ül salatanat-ı Seniye'dir. Bir kere ahkâm-ı adliyede müdafaa olmak isteriz. Lakin bu halde bir diyecek yoktur. Bizi mahkeme etseler

457) Bundan kasıt Han Abdal'dır. Zira Han Abdal ve Abdürrezzak Bey hem ana hem baba tarafından kardeştir. Han Mahmud anne tarafından onların kardeşi değildir.

458) Önderlik vasfı olan ve sürgüne gidecek olan kardeş sayısını belirtmek istemiştir. Aslında sekiz kardeştirler. Şeyhi Bey çok yıllar önce vefat etmiş, Mir Seyfeddin birinci sürgünden sonra ismine rastlamadığımızdan muhtemelen vefat etmiş olup, diğerleri ise küçük kardeşleri olup sürgünden kurtulan ve ileride kaymakam olacak olan Derviş Bey ve direnişte adı geçmeyen diğer kardeşleri Selim Bey'dir.

459) "Can çekişme esnasında" anlamındadır.

460) Bu deyim ile, özgür iradesi ile değil mecbur kaldığı için senede parmak bastığını ve aslında senedin şer'en geçersiz olduğunu dile getirmektedir.

kabahati olan ile olmayan malum olur. Bizim üzerimizde bir akçe mal-ı Miri kalmamış ve cümlesini eda etmiştik[461]. Bedirhan Bey'e yardım etmeye Han Mahmud müteahhid olmuş, bizim kusurumuz nedir ki? Her birimizi bir mahalden toplayıp götürdüler ve mal ve eşyamız telef oldu. Hatta birer miktar akçe almaya fırsat vermediler. Bizim bu hale giriftar olmamız o tarafta Müşir Paşa hazretlerinin alıkoymuş ve nişan vermiş olduğu beyin arz ve nefsaniyetindendir[462]. Zira eskiden bizlere nefsaniyeti[463] var idi."

Kisan Beyi Halid Bey ve Ahlât Beyi Mustafa Bey de benzer açıklamalarda bulunmuşlardır. İfadelerden anlaşıldığı üzere Bedirhan Bey ile sadece Han Mahmud'un ittifaka girdiği ve ona yardım sözü verdiği beyan edilmiştir. Kürt Mirlerinin af isteği Padişahça karşılık bulmamıştır. Abdürrezzak Bey ve diğerleri her ne kadar direnişle alakalı olmadıklarını iddia etmiş olsalar da önceki bölümlerde bazı örneklerini verdiğimiz Osmanlı yetkililerinin eline geçmiş olan mirlerin kendi aralarındaki yazışmaları ve istihbarat bilgileri direniş ile ilgili tüm gerçekleri gözler önüne sermiştir. Neticede Bedirhan Bey ve taifesinin Girit Adasına, Han Mahmud ve ekibinin ise Silist'e Eyaleti dâhilindeki Rusçuk[464] kentine sürgün gönderilmeleri kararlaştırılmıştır.

29 L 1263 (09.10.1847) tarihli tezkere ile[465] Serasker Paşa, Kaptan Paşa ve ilgili Valilikler arasında gerekli

461) Hakimi oldukları bölgelerden elde ettikleri gelirlerden dolayı devlete bir vergi borçlarının kalmadığını belirtmektedir.
462) Osman Paşa'nın nişanla ödüllendirdiği Muş Kaymakamı Şerif Bey'i kastetmektedir.
463) Kıskançlık, çekememezlik....
464) Günümüzde Bulgaristan'ın Tuna nehri kenarındaki Rousse kentidir.
465) BOA. FON KODU: A.AMD D.NO:2 G.No:30 29 L 1263 (09.10.1847) tarihli tezkere. Bkz. Belge 39.

görüşmeler yapılarak Bedirhan Bey'i Girit Adasına götürecek Ereğli Vapuruyla, Han Mahmud'u Varna'ya götürecek Seyr-i Bahri Vapurunun hazırlatılması, ayrıca bunlar için birer binbaşı ve yeteri kadar asker tertip edilmesi kararlaştırılmıştır. Han Mahmud Varna'dan Rusçuk'a kara yoluyla sevk edileceğinden Şumnu'dan bir bölük askerin Varna'ya gönderilip Han Mahmud ekibini beklemeleri emredilmiştir.

Tezkerede yer alan en ilgi çekici husus her iki Kürt Mirinin Bab-ı Aliye çağrılmaları ile ilgilidir. Buna göre yalnızca Han Mahmud ve Bedirhan Bey Bab-ı Aliye getirilerek yaptıkları kötülüklere karşı yapılan muamelenin padişahın bir lutfu ve ihsanı olduğu kendilerine bir kez daha bildirilmiştir. Buna göre ömürlerinin sonuna kadar yeni ikamet yerlerinde kendi halleriyle meşgul olmaları istenmiş, Kürdistan'la haberleşip ilişkiye geçmemeleri kati bir şekilde yasaklanmıştır[466].

Bilindiği üzere mirlerin devlete borçlarının tahsili için mal ve eşyalarının envanteri çıkarılmış ve vekiller tayin edilerek, borçlar mal satışlarından mahsup edilmiştir. 10 Za 1263 (20.10.1847) tarihli rapora göre[467] Bedirhan Bey Girit Adasına sürgününün kesinleşmesi üzerine geride bıraktığı emval, akçe, eşya vesaireye dair haremi (hanımı) ile görüşmek istemiş ve bu isteği kabul görmüştür. Kendisini Girid adasına götürecek vapurda mal varlığına dair hanımına detaylı bilgileri veren Bedirhan Bey bu malların gerekli hallerde satışı ve toplanması için vekil olarak seçilen Mele Sadık'a gönderilmek üzere bir mektup ve detaylı bir liste hazırlamıştır.[468]

466) Padişahla görüştürülmüş olmaları muhtemeldir.

467) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No: 51 G.No: 1300 10 - 11 Za 1263 (20-21.10.1847) tarihli raporlar.

468) Bu ayrıntılı listede Bedirhan Bey'in çeşitli mal varlığı ve çevresindekilere borç verdiği paraların yanı sıra Han Mahmud'a vermiş olup Van'da kalan üç adet kısrak dahi yer almaktadır.

Emeği Geçenlere Nişan ve Taltifler

Osmanlı Devletince, Kürdistan direnişinin son bulması üzerine çeşitli rütbelere haiz emeği geçen memur ve ordu mensuplarına nişan ve hediyeler verilirken, yıllar önce devlete hizmetlerinden dolayı Bedirhan Bey'e Hafız Paşa tarafından verilmiş olan Miralaylık nişanı kendisinden alınarak darphaneye teslim edilmiştir[469]. 26.03.1848 tarihli beratlar ile Kürdistan meselesinin halledilmesinde iyi hizmetlerinden dolayı Sadrazam Mustafa Reşid Paşa ile Serasker Mehmed Said Paşa'ya birer nişan verilmiştir[470]. 08.02.1849 tarihli belgeye göre Kürdistan'ın eşkıyadan temizlenmesi hususunda çok çalışan zabit ve askerlere verilecek nişanlar ile direnişin bastırılmasında emeği geçen idarecilere verilecek madalya ve kılıçların mahallerine gönderilmek üzere Seraskerliğe gönderildiği ifade edilmiştir.[471]

Han Mahmud Rusçuk'ta

Varna'ya ulaşan Han Mahmud ve 11 kişilik ekibi 11 Za 1263 (21.10.1847) Perşembe günü Şumnu'dan gönderilen 118 kişilik süvari askere terfiken Rusçuk tarafına gönderilmişlerdir[472]. Han Mahmud ekibini Varna'dan Rusçuğa götüren Süvari Bölüğü 10.11.1847'de Şumnu'ya geri dönmüştür[473].

469) BOA. FON KODU: A.AMD D.NO:2 G.No:35.
470) BOA. FON KODU: Kodu: A.DVN.MHM. D.NO:5 G.No:44 20 R 1264 (26.03.1848) tarihli beratlar.
471) BOA. FON KODU: A.MKT.MHM. D.NO: 10 G.No: 69 14 Ra 1265 (08.02.1849) tarihli belge Bkz Belge 40.
472) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO: 51 G.No:1302 11 Za 1263 tarihli mektup. Bkz Belge 41.
473) BOA. FON KODU: Adı: İ.MSM D.NO: 51 G.No:1309.

Han Mahmud ve kardeşlerinin eş ve çocukları bilahare İstanbul'a getirtilmiştir. 01.01.1848 tarihli raporda[474] Han Mahmud ve kardeşi Abdürezzak Bey'in eş ve çocuklarının İstanbul'a getirtilerek Zaptiye Müşirliğinde tutulduğu ifade edilmektedir. Buna göre Varna Vapur seferleri yapılamadığı, tümü kadın ve çocuklardan oluştuğu için karadan götürülmeleri de uygun olmayacağından deniz seferleri başlayıncaya kadar İstanbul'da ikamet ettirilmelerine karar verilmiştir. Bu duruma istinaden, Ruscuk'ta bulunan Han Mahmud'un bilgilendirilmesi için Silistre Valisine yazı yazılmıştır. İstanbul'da yaklaşık 3 ay ikamet ettirilen aile 21 R 1264 (27.03.1848) tarihinde sürgün mahalli olan Rusçuk'a gönderilmek üzere, vapurla İstanbul'dan ayrılmışlardır[475]. Bunların vapur ücreti için 4.000, sair masraflar için 3.000 kuruş hazine tarafından tahsis edilmiştir.

Han Mahmud diğer büyük mirlerin aksine daha sonra affedilmemiş, ölümüne kadar Rusçuk'ta ikamet ettirilmiş, Kürdistan'la iletişim kurmaması ve firar etmemesi için her türlü önlem alınmıştır. Özellikle sonraki yıllarda Kürdistan'da meydana gelen direnişler esnasında sıkı muhafazaları için ek önlemler alınmıştır.

Han Mahmud ve yakınları sürgün boyunca devletten aldıkları cüzi bir maaş ile geçimlerini sağlamışlardır. Han Mahmud'un el konulan mal ve emlakinin satılarak elde edilecek gelirden mahsup edilmek üzere 16 S 1264 (23.01.1848) tarihinde Han Mahmud'a Silistre Eyaleti memleket sandığından 1100 kuruş maaş bağ-

474) BOA. FON KODU: A.AMD D.NO: 3 G.No:12 24 M 1264 (01.01.1848) tarihli rapor. Raporda ismi zikredilmese de Han Abdal ve Mir Şemdin'in de çocuklarının bunlarla olması kuvvetle muhtemeldir. Üç çocuğun henüz kucakta olacak yaşta olduğu ifade edilmektedir. Tümü çocuk ve kadınlardan oluşan bu grubun sayısı zikredilmemiştir.

475) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO: 51 G.No: 1329.

lanmıştır[476]. Daha sonra Han Mahmud'un kardeşi iaşesi ile beraber kendisine katıldığından maaşının arttırılması gündeme gelmiştir[477]. Bu arada geride bıraktığı bir kısım malları satılmış, Dersaadet'sen Rusçuk'a götürülünceye kadar devletin yaptığı masraf dahi bu gelirden mahsup edilmiştir. Bu maaş daha sonra 4000 kuruşa çıkarılmıştır[478], fakat daha sonra tekrar 1100 kuruşa düşürülmüştür[479]. 1264 Ağustosundan, 1265 senesi Teşrin-i evveline kadar sürgün yolunda yapılan masraflar ve o zamana kadar bu şekilde devletten almış oldukları yaklaşık 60.000 kuruş satılan mallarının gelirinden mahsup edilerek, maaşları tekrar 1100 kuruş üzerinden ödenmeye devam edilmiştir[480]. Han Mahmud ve diğer Kürt Mirlerinin sürgün yılları kitabın sonunda detaylıca verildiğinden burada daha fazla ayrıntılara girilmeyecektir.

Kürt Hareketinin Kırılması Sonrasında Ermenilerin Tutumu

Bu kitaba konu olan ve 1817'den başlayıp 1847'de sonlanan Kürt hareketlerinde bölgede yaşayan Ermeni Milletinin Kürtler aleyhine olaylara müdahil olduklarına dair elimizde kayda değer bir delil yoktur. Bununla beraber Han Mahmud olayında bölge Ermenilerinin Müküs Mirine yakın durdukları ve Han Mahmud teslim olduğunda Ermeni ileri gelenlerinden Marink ve Mıgırdıç'ın da Mirin yanında olduğunu biliyoruz.

476) BOA. FON KODU: A.AMD D.NO: 3 G.No: 43 Nazmi Sevgen bu rakamı BOA. FON KODU: HAT alı olarak 10.000 kuruş olarak vermiş idi.
477) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO: 140 G.No: 3870.
478) BOA. FON KODU: A.MKT.NZD D.NO:95 G.No:69 BOA. FON KODU: İ.MVL. D.NO:80 G.No:19.
479) BOA. FON KODU: İMVL D.NO:40 G.No:3870.
480) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:393 G.No:17122.

Fakat Kürt direnişinin 1847'de kırılması ve sonlanmasıyla "Van şehir Ermenileri" tarafından Dersaadet'e şükran ve methiyeyi havi bir yazı gönderildiğini ve İstanbul Ermeni Patriğinin de bu konuda Osmanlı Sultanı ve Devletini kutladığını görmekteyiz.

Kürt Mirlerinin yenilmesi ve Kürdistan Bölgesinde Osmanlı Devletince yeni bir yönetim biçiminin teşkil edilmesi üzerine Van bölgesi Ermenilerinden 58 mühürlü bir methiye ve teşekkürname yazılarak Dersaadet'e sunulmak üzere İstanbul Ermeni Patriği Patrik Matiyus'a (Madteos) sunulmuştur[481]. Van şehir Ermenileri yazılarında "Ekrad taifesinin" (Kürtlerin) zulmünden kurtarılmış olmaları münasebetiyle padişaha şükranlarını ve bağlılıklarını sunmuş, dünyaya yeni baştan gelmiş gibi olduklarını ifade etmişlerdir. Yazının neredeyse tümü methiye ve şükran ifadeleriyle doludur. Ermeniler bu şekilde Kürt hareketinin bastırılmasıyla birlikte kendilerini güvene almak istemişlerdir. Bu noktada İstanbul Ermeni Patrikhanesinin Kürt hareketinin kırılması ile beraber bölgede doğan siyasal boşluktan faydalanabilme düşüncesi taşıdığını ve Van şehir merkezinin bu noktada rol almaya soyunduğunu düşünmek pekâlâ mümkündür.

Söz konusu yazı İstanbul Ermeni Patriği Matiyus'un ve Ermeni Millet Meclisi'nin mührünü taşıyan bir yazının ekinde Babı Ali'ye sunulmuştur. Patrik, bu başarıdan dolayı padişaha şükranlarını sunmuş ve dua etmiş, Van şehri Ermenilerinin uzunca bir süredir maruz kaldıkları Kürt mezaliminin sonlanmış ve asayişin sağlanmış olması münasebetiyle, göndermiş oldukları

481) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No: 51 G.No: 1315 Van Ermenileri tarafından 58 mühürle gönderilen Padişaha şükran yazısı.

şükran ve methiyeyi içeren yazıyı, kendi yazısının ekinde Babı Ali'ye sunmuştur.[482]

5 Muharrem 1264 (13 Aralık 1947) tarihli, Sadrazama, padişaha sunulmak üzere verildiği anlaşılan tahriratta şöyle denmektedir[483];

> "Bu kere Kürdistanda vuku bulmuş olan fütuhat-ı celileden (büyük fetih) dolayı hamd ve teşekkür arzı için merkum bölge ermeni milletinin tanzim ve irsal eyledikleri yazıları bu tarafta patrik ve millet meclisi tarafından mühürlü bir kıta yazı ile beraber Babı Ali'ye gönderilmiş olmakla manzur-u atıfetnüşur-u cenab-ı cihanbaniye (padişah makamına) buyrulmak için arz ve takdim kılındı.
>
> Muvafık-ı irade-i hazreti hilafetpenahi buyurulur ise bu babda vuku bulan hareket ve eseri ubudiyetleri mucebi mahzuziyet olduğuna dair Nezaret-i Celile-i Hariciye canibinden patrikhane tarafına icabına göre ifadat icra olunacağı beyanıyla tezkire-i senaveri terkim kılındı efendim."

Görüldüğü üzere padişahın uygun görmesi halinde bu hareketin olumlu karşılandığına dair bir yazının Hariciye Nezaretince patrikhaneye yazılması talep edilmektedir. Bu şekilde Osmanlı gayrimüslimlerinin ve dünya Hıristiyanlarının hoşnut olacağı düşünülmüştür.

482) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No: 51 G.No: 1315 İstanbul Ermeni Patriği ve Ermeni Millet Meclisi mühürlerini taşıyan tahrirat

483) BOA. FON KODU: İ.MSM D.No: 51 G.No: 1315 05 M 1264 tarihli tahrirat.

Bölüm VIII

Kürdistan Eyaletinin Kurulması ve 1848-1849 Döneminde Yeni Sürgünler

Bedirhan Bey ve Han Mahmud'un sürgünü ile son bulan 1846-47 Osmanlı-Kürt savaşlarının neticesi Osmanlı belgelerinde "Kürdistan'ın yeniden fethi" olarak yer almıştır. Kürt Mirlerinin sürgününden hemen sonra bölgede nizamın sağlanması için Tanzimat'la gelen yeni yaklaşımlar ışığında yeni bir yapılandırmaya gidilmiştir. Bu yeni yapılanmada Kürdistan bölgesini iyi tanıyan Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa'nın etkin bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Buna göre Diyarbakır Eyaletiyle, Van, Muş ve Hakkâri sancakları ve Cizre, Bohtan ve Mardin kazaları birleştirilip yeni bir eyalet kurulmuş, devleti uzun zaman uğraştıran Kürt direnişinin bastırılması ve dönemin Osmanlı Sultanının (Sultan Abdülmecid) "Kürdistan'ın hakiki fatihi" olarak hatırlanmasının anısına bu yeni eyalete "Kürdistan Eyaleti" ismi verilmiştir.

Kürdistan Eyaletinin kuruluşu Yavuz Sultan Selim ile başlayan, özerk Kürt Emaretleri üzerine bina edilmiş dönemin sonu sayılabilir. 1514 yılındaki Çaldıran savaşı başlangıç ve Kürdistan Eyaletinin kuruluş yılı olan 1847 yılı bitiş tarihi olarak kabul edilirse, Osmanlı Devleti bünyesindeki özerk Kürt Emaretleri döneminin yaklaşık 333 sene sürdüğü görülecektir.

Yeni eyalet kurulurken üzerinde en çok tartışılan konu eyalet merkezinin neresi olacağı meselesi olmuştur. Bu seçim yapılırken Anadolu Ordusunun da aynı yerde bulunması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Neticede yeni Eyalet ve aynı zamanda Anadolu Ordusu merkezi olarak "Kürdistan'ın kalbinde" yer aldığı belirtilen Van Gölü kıyısındaki Ahlât kasabası seçilmiştir. Karar tezkeresinde de görüleceği üzere bu seçimde, Ahlât'ın İran ve Rus sınırına yakınlığının yanı sıra Kürdistan'ın merkezi bir noktası olması hasebiyle Osmanlı Ordusunun Kürtler üzerinde devamlı caydırıcı bir baskı yaratacağı düşüncesi etkili olmuştur[484]. 26 Z 1263 (05.12.1847) tarihli tezkere ile Kürdistan Eyaleti kurulmuş ve Musul Valisi Esad Muhlis Paşa ilk Kürdistan Valisi olarak atanmıştır[485]. Konu ile ilgili tezkere şu şekilde başlamaktadır;

> "Hazret-i Padişahi eseri olarak bu kere eşkıya elinden kurtarılan ve belki (bu şekilde) yeniden ele geçirilip fethedilmiş olan Kürdistan bölgesinin geleceğine dair Anadolu Ordu-u Hümayunu Müşiri devletli paşa hazretlerinin bazı mütalaa ve ifadeleri olmuştur.
>
> İcabı müzakere edilerek Hakpay-i Aliyye'ye arz ve istidan olunmak üzere evvelki gün devletli Serasker Paşa, Fethi Paşa, Reis Paşa, Müşarünileyh Müşir Paşa (Osman Paşa), atıfetli Nazır Efendi ve Müsteşar Beyefendi hazretleri ile Bab-ı Ali'de toplanılıp, müzakere olunmuştur.
>
> Müşir-i Müşarünileyhin evvelki ifadesi Anadolu Ordu-u Hümayunu'nun merkezi Harput kasa-

484) BOA. FON KODU: A.AMD D.NO:6 G.No:9 Bkz Belge 42.

485) Nazmi Sevgen bu belgenin ve dolayısıyla Kürdistan Eyaletinin kuruluş tarihini de yanlış vermiştir. Verilen tarih 20 Ca 1263 (06.05.1847) dir ki bu tarih Kürt Mirlerinin teslim olmalarından dahi öncedir ve Kürdistan henüz fethedilmemiştir.

bası olarak, asker ikametine uygun bir yer olduğundan başka, Ordu-u Hümayun mezkûr dairenin kenarındadır.

Van Gölünün karşı kıyısında bulunan Ahlât kasabası su ve havaca ve etrafının feyiz ve bereketince asker ikametine fayda ve kolaylık sağlayacaktır. Konumu itibariyle Anadolu Ordu-u Hümayunu dairesinin tamamıyla ortasında ve bu cihetle evvelki merkezden (Harput'tan) ziyade İran ve Rusya hudutlarına yakın bulunmaktadır. Bu cihetle;

Askeri mevkilerle muhabere işlerinde ve her tarafa asker sevkinde kolaylıkları olduğuna ve özellikle Kürdistan'ın kalbinde bulunduğundan ve bu suretle Anadolu Ordu-u Hümayununun yumruğu mütemadiyen nezaret altından tutulması lazım olan Kürtlerin başı üstünde olacağına binaen;

Mezkûr kasabanın (Ahlât'ın) bundan böyle Anadolu Ordu-u Hümayununa merkez ittihaz olunması lüzum ve keyfiyeti Müşir Paşa'nın askeri ve mahalli bilgisine dayandığı için ve askeri işlerden olduğu için bir kere de askeri Şura'da müzakere edilerek neticenin Zat-ı Şahaneye danışıldıktan sonra icabına balkımasına karar verilmiştir.

Müşir Paşa'nın ikinci derecede olan ifadeleri, yani merkum bölgenin mülki idaresine dair olan mütalaasının müzakeresine başlanmıştır. Müşir Paşa'ı bu babda olan düşünceleri, bu kere ele geçirilmiş olan Kürdistan bölgesinin emniyeti ve asayişinin temini ve düzenin kurulması için;

Buranın özel ve bağımsız bir idareye tabi tutularak, başına dirayetli ve bilgili bir zatın getirilmesi, yani Diyarbakır Eyaletiyle, Van, Muş ve Hakkâri sancakları ve Cizre, Bohtan ve Mardin kazaları birleştirilip bir eyalet kurulması şeklindedir.

Kürdistan'ın daimi nizamının tesisi için Ordu-u Hümayun ile Mülkiye işlerine memur olacak zatın müşterek himmetlerine bağlıdır. Bu cihetle yeni eyalet valisinin Ordu-u Hümayun merkezinde olması da çok faydalı olacaktır. Ordu-u Hümayuna merkez olması tasavvur olunan Ahlât kasabasının söz konusu eyalete de merkez olması düşünülmüştür.

Padişahımızın muvaffakıyet-i seniyeleri ve bereketi neticesinde bir takım mütegallib[486] ve zalimin elinden kurtarılmış olan Kürdistan bölgesinin daimi nizamının tesisi, ahalinin saadet, refah ve asayişinin temini lazım olduğuna, bunun da bölgenin bir idare-i mahsusa altına konulmasıyla hâsıl olacağı bilindiğinden;

Bu yerlerin bir eyalet olarak tasarlanarak, Padişahımız efendimizin buraların hakiki fatihi olduklarını hatırlatmak üzere "Kürdistan Eyaleti" diye adlandırılması ve Askeri Şuraca Ahlat Kasabasının ordu merkezi olmasına karar verildiği takdirde, eyalet merkezinin de orada bulunması, eyaletin idaresine her cihetle seçkin ve tecrübeli bir zat tayin edilmesi lüzumlu görülmüştür.

Kürdistan Valiliğine dirayet, namus ve doğrulukla tanınmış, çok zamanlar bu taraflarda hizmet görmüş, memleket hallerine vakıf bir zat olarak Musul Valisi atıfetli Esad Paşa seçilmiş, Müşir Paşa da bu zat hakkında hüsnü şahadette bulunmuştur. Birlikte bulunacakları cihetle Esad Paşa'nın tayinini arzu eylediğinden Kürdistan Valiliğinin Esad Paşa'ya verilmesi Zat-ı Şahanece tensip buyurulduğu takdirde Musul Eyaletine bir diğerinin tayini lazım gelecektir."

486) Zorla elinde tutan.

şeklinde devam eden tezkerenin devamında Kürdistan bölgesindeki atamalara değinilmiştir. Buna göre, Eski Belgrad Valisi Vecihi Paşa'nın Musul Valiliğine, Hamdi Paşa'nın Erzurum Valiliğine, Sabri Paşa'nın Harput Valiliğine, Mehmed Reşid Paşa'nın Van kaymakamlığına, Süleyman Paşa'nın Diyarbakır kaymakamlığına atanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Cizre Bohtan ve Mardin kazalarının birleştirilerek hâlihazır Van Kaymakamı Mustafa Paşa'nın oraya tayini ve Erzurum Defterdarı Tevfik Efendi'nin Kürdistan Eyaleti Defterdarlığına tayinleri karar altına alınmıştır.

Bununla beraber Kürdistan eyaletinin genişliği nedeniyle şer'i işlerin yürütülmesi amacıyla Şeyhülislamlık tarafından uygun birinin Kürdistan Mollası olarak tayin edilmesi lüzumlu görülmüştür. Tezkerenin devamında Kürdistan Eyaleti bünyesindeki valilik, kaymakamlık ve diğer idari birimlerin mali düzenlemelerine ait kararlar alınmıştır.

Van Gölünün kuzey kıyısındaki Ahlat şehri yaklaşık dört sene boyunca bu Eyalete merkezlik etmiş, Temmuz 1851'de Diyarbekir mevcut kaymakamlığı lağvedilerek, Kürdistan Eyalet merkezi Diyarbekir'e taşınmıştır[487]. Diyarbekir şehri yaklaşık 16 sene boyunca Kürdistan Eyaletinin merkezi olmuştur. 1867 yılı başlarında gerçekleştirilen yeni bir düzenleme ile Kürdistan ve Mamuretülaziz Eyaletleri birleştirilerek Diyarbekir Eyaleti adı altında yeni bir Eyalet teşkil edilmiş, Kürdistan Eyaletinin varlığı yaklaşık 20 sene sonra resmen son bulmuştur[488].

487) BOA. FON KODU: A.MKT.UM D.No:66 G.No: 46 Diyarbekir Kaymakamının 12 N 1267 (12.07.1851) tarihli tahriratı.

488) BOA. FON KODU: A.MKT.MHM D.No: 387/B G.No: 5 Diyarbekir Eyalet Valisinin 25 S 1284 (28.06.1867) tarihli tahriratı.

Mirlerin Sürgünü Sonrası Yezidi ve Nasturilerin Durumu

Bedirhan Bey, Cizre Mütesellimi olduğu süre zarfında Nasturilere karşı katliamlara giriştiği bilinmekteydi. Ancak yeni belgeler ışığında Bedirhan Bey'in sadece Asurî ırkından olan Nasturilere değil Yakubi ve Kürt Yezidilere karşı da benzer tutumlar içinde olduğu anlaşılmıştır. Fakat Nasturilerin Hıristiyan olmaları Hıristiyan Avrupanın ve diğer tarafların sadece Nasturi meselesine odaklanmalarına sebep olmuş, zulme uğrayan Yezidi Kürtler ne yazık ki Dersaadet'te veya Avrupa Kamuoyunda kayda değer bir alaka görmemişlerdir.

Bedirhan Bey'in sürgününden sonra İngiltere Elçisinin de talepleri üzerine 18 M 1264 (26.12.1847) tarihli Tezkere ile Diyarbakır Kaymakamından Nasturi meselesinin yeniden tahkiki istenmiştir. Bu emirname ile daha evvel Bedirhan Bey tarafından ele geçirilen Nasturi, Yakubi ve Yezidilerin akıbeti sorulmuş, savaştan sonra mahallerine dönüp dönmedikleri, kalanlar varsa durumlarının Dersaadet'e iletilmesi istenmiştir. Diyarbakır Kaymakamı 22.02.1848 tarihli raporuyla[489] Nasturi ve Yakubilerden bölgelerine geri dönemeyen kimsenin kalmadığı fakat Yezidilerden kalanların olduğu bildirilmektedir. Yezidilerin durumunun tahkiki bizzat Beşiri Kazası[490] Yezidi büyüklerinden "Hamer"in marifetiyle yaptırılmıştır. Raporda Yezidilerden kısmen Müslümanlığa geçenlerin de olduğu ifade edilmiştir. Diyarbakır Kaymakamının cevap yazısı 02 Ca 1264 (06.04.184) ta-

489) BOA. FON KODU:İ.MVL D.NO:119 G.No:2961 Diyarbakır Kaymakamının 17 Ra1264 (22.02.1848) tarihli raporu. Bkz Belge 43.

490) Günümüzde Batmanın aynı isimli ilçesi. Garzan bölgesi içinde sayılan bu bölgede halen Yezidi Kürtler yaşamaktadırlar.

rihli Meclisi Vala kararı ile üst makamlara iletilmiştir. Neticede tüm yazışmalar ve meclis kararına göre 15 Ca 1264 (19.04.1848) tarihli tezkere ile bunların mahallerine iadeleri için gerekli tezkere karara alınmıştır[491].

Hakkârili Nurullah Bey ve Müküslü Abdal Bey Meselesi

Han Mahmud ve Bedirhan Bey sürgünü ve Kürdistan Eyaletinin kurulması bölgeye hedeflenen istikrarı getirmediği gibi Osmanlı-İran ilişkilerinde de karışıklıkların devam ettiği görülmektedir. Özellikle Hoşap ve Hakkâri bölgelerinde İran ile krizler devam etmiş, sınır boylarındaki Kürt aşiretlerinin sınır tanımaz tavırları ve bazen her iki taraftan istila haberleri karışıklıkları körüklemiştir. Mahmudi bölgesi ve Hoşap kalesi tekrar İran aşireti istilaları ile gündeme gelmiştir.

Han Mahmud ve Bedirhan Bey'in sürgüne gönderilmesi üzerine, Osmanlı Devleti, onların boşluğunu dolduracak kabiliyette birilerini o bölgelere yönetici olarak atamayı düşünmüştür. Bu şekilde, Tanzimat'ın gereklerine göre şekillendirilecek yeni sistem uygun bir zemine kavuşuncaya kadar bölgedeki dengelerin sağlanması hedeflenmiştir. Osmanlı Devleti bu politikayı yürütürken genelde sürgün giden mirlerin ailesinden geride kalan nüfuz sahibi isimleri seçmeye gayret göstermiştir. Bu şekilde geride kalan nüfuz sahibi ileri gelenlerin devletle barışık olmaları hedeflenmiş, aynı mir ailelerinin olası yeni direnişlerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Seçilen bu kişiler, direniş esnasında Osmanlı safla-

491) BOA. FON KODU:İ.MV.L D.NO:119 G.No:1264.

rına katılan ve direnişin bastırılmasında katkısı olan şahıslar olabileceği gibi, bu noktada çekimser kalan şahıslar da olabilmiştir[492].

1847'de Mirlerin sürgünü ile neticelenen Kürt direnişini müteakip Bedirhan Bey'in amcası oğlu olan Seyfeddin Bey'in oğlu Ezdin Şêr Bey Cizre mütesellimi olarak atanmıştır. Bunun gibi Müküs bölgesine de Han Mahmud'un yeğeni (ağabeyinin torunu) Abdal Bey müdür olarak atanmıştır[493].

Görüldüğü üzere 1847 Kürt direnişini bastıran Osmanlı Devleti Kürdistan coğrafyasının büyük bir bölümünde merkezi idareyi gerçekleştirmiş, pek çok yere atama usulü ile yöneticiler görevlendirilmiştir. İsyan ve sürgün etkisinin azaltılması için Müküs ve Cizre gibi bazı bölgelerde asi Kürt Mirlerinin yerini dolduracak atamalar yapılmış veya Muş ve Hakkâri'de olduğu gibi devlete sadık mevcut yönetimlerin devamı sağlanmıştır. Fakat kısa bir süre sonra bunların varlıkları da devletçe rahatsızlık sebebi olmuş, yeni dönem Kürt yöneticileri şartlar olgunlaştıkça ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Sürgünün üzerinden yaklaşık bir sene geçmişken, Müküs'lü Abdal Bey, daha önce Osmanlı Devletine pek çok hizmetleri olan Muş Kaymakamı Şerif Paşa ve 1847'deki direnişte müttefiklerini yarı yolda bırakarak Osman Paşa'ya itaatini bildiren ve Hakkâri Müdürü olarak atanan Nurullah Bey'in Kürdistan Valisi ile sı-

492) Revanduzlu Resul Bey, Cızreli Ezdin Şer, Müküslü Abdal Bey, Hakkârili Süleyman Bey bu duruma örnek gösterilebilirler..

493) Çoğu tarihçinin Han Abdal ile karıştırdığı Abdal Bey, Han Mahmud'un müteveffa Ağabeyi Şeyhi Bey'in torunudur. Evvelki eserimizde halk söylencelerine dayanarak Abdal Bey ve kardeşlerinin Han Mahmud ile sürgüne gönderildiği daha sonra geri dönebildiklerini ifade etmiştik. Fakat ortaya çıkan arşiv belgelerinden açık ve kesin olarak anlaşılmıştır ki, Abdal Bey Han Mahmud ile sürgüne gitmemiş aksine sürgün sonrası Müküs'e yönetici olarak atanmıştır.

kıntılı ilişkiler içine girdikleri görülmektedir. Sürgünden bir sene sonra Osmanlı Kürdistan politikası her üç Kürt Mirinin varlığının sonunu getirmiştir. Aşağıdaki paragrafta görüldüğü üzere Anadolu Ordusu Müşiri mirlerin direniş geçtikleri gerekçesiyle ortadan kaldırılmaları gerektiğini 21.08.1848 tarihli raporunda şu şekilde ifade etmiştir[494].

> "Hakkâri Müdürü Nurullah Bey daha önce selefim merhum Osman Paşa zamanında Ordu-u Hümayuna dehalet ederek itaatini bildirmiş ve hakkında güzel muamele ve inayet-i Aliye icra buyrularak Hakkâri Müdürü tayin edilmişti. Daha sonra giderek eski tavır ve hallerini değiştirerek ahali ve fukaraya çeşitli zulümlere cesaret etmiştir. Müküs Kazası müdürü Abdal adındaki şakiyi dahi bir taraftan tahrik ederek bu şekilde isyan hareketine girişmiştir."

Gelen Emirname üzerine Osmanlı yetkilileri Haziran 1848'de Nurullah Bey'i almak üzere Hakkâri'ye gitmişlerdir. Bunun için Diyarbekir Meclisi Azası Ömer Bey ve Anadolu Ordusundan Hafız Bey görevlendirilmişlerdir. Nurullah Bey, Osmanlı yetkililerinin daha önce görüşmeye gönderdiği Binbaşı İsmail Bey, Hakkâri Müdürüne her türlü teminatı vermişse de, Nurullah Bey önceleri ılımlı bir tavır takınmış daha sonra tavrını değiştirmiştir[495]. Çekincelerini dile getiren Nurullah Bey, "Kürdistan'da kendi denginden kimsenin kalmamış olmasından dolayı" yerinde kalmak istemiş, Bedirhan Bey ve Han Mahmud'un

494) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:14 G.No:1344 Anadolu Ordusu Müşiri Mehmed Reşid Paşa'nın 21 N 1264 (21.08.1848) tarihli mektubu.
495) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:52 G.No: 1338-1355 09 Ş 1264 (10.07.1848) tarihli Meclis-i Vala raporu.

akıbetini paylaşmak istememiştir. Hakkârili Nurullah Bey İran Şahı ile akrabalığından da faydalanma yoluna gitmiştir. Zira Nurullah Bey ve İran Şahının birer eşleri kardeş olup Selmas ve Urmiye Hâkimi Yahya Han'ın kız kardeşleridirler. Hakkâri Müdürü buna istinaden Osmanlılara karşı İran kartını kullanmaya çalışmıştır. Osmanlı güçleri ile savaşmayan Nurullah Bey Hakkâri Aşiretleri ile müzakere edeceğini ve daha sonra kendilerine teslim olacağını beyan ederek zaman kazanmaya çalışmıştır. Osmanlı yetkililerinin 11.06.1848 tarihli raporu konu ile ilgili şu detaylara yer vermektedir[496].

> "Nurullah Bey, Binbaşı İsmail Bey'in ifadelerini tasdik etmiş ise de, daha sonra her ne sebepten dolayı ise, mezkûr evhamı kendisine galip gelmiştir. Bu defa kendisi ile geldiği takdirde emsali bulunan Bedirhan Bey ve Han Mahmud'un uğradıkları muameleye tabi olacağını, Kürdistan'da kendisinden büyük kimsenin kalmamış olduğunu, ağaların gitmesine rıza göstermediklerini ifade etmiştir. Buna rağmen geldiği takdirde merkum aşiretlerin çoğunun İran tarafına firar edeceğini ve belki kendisini salıvermeyeceklerini, bunların rızaları olmadıkça kendi kendine gelmeye cesaret edemeyeceğini beyan etmiştir.
>
> Buna rağmen zorlama ve ısrar edildiği takdirde, İran Devletine bağlı Selmas ve Urmiye Kazaları hükümdarı bulunan Yahya Han'ın kız kardeşlerinden biri İran Şahının biri de kendi ailesi olduğuna binaen, bu taraftan zor kullanılıp o tarafa meyledip firar etmesi lazım geldiğinde, İran tarafından dilediği yerin hükümeti kendisine ve-

496) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:52 G.No: 1338-1355 09 B 1264 (11.06.1848) tarihli Hafız ve Ömer Efendi mühürlü mektup.

rileceğini dile getirmiştir. Fakat her ne kadar hal böyle ise de Saltanat-ı Seniye'ye şimdiye kadar muhalefet etmeyerek, daima itaat ve rızacıyane harekette bulunduğundan, diğer tarafa meyletmeyeceğini ifade etmiştir"

Osmanlılara teslim olmayı düşünmeyen Nurullah Bey, İran kartını da kullanmak istemiş ve zaman kazanmaya çalışmıştır. İki adamıyla, 11 yaşında olan oğlu İbrahim Bey'i Osmanlı yetkililerine göndererek Aşiret ileri gelenlerinin kendisini bırakmadığını, bu yüzden gelemeyeceğini bildirmiştir. Durumu yakından takip eden Kürdistan Valisi Esad Paşa Dersaadet'e yazarak İran tarafının müdahil olmamasının sağlanması durumunda Hakkâri ve Van'daki kuvvetlerin birleştirileceğini, gerekli mühimmatın hazırlanacağını, hatta kendisinden nefret eden Tiyari ve Tıhubi reayasından faydalanılacağını, gerekirse Cizre tarafından da bölgeye girilebileceğini dile getirmiştir. Kürdistan Valisi son çare olarak gördüğü bu planın uygulamaya alınabilmesi için Osmanlı devletinin İran devleti nezdinde yaptığı girişimlerin neticesinin kendisine ulaştırılmasını istemiştir[497]. Nurullah Bey'in İran ile içli dışlı olması Osmanlı Devleti için sürekli sorun olmuş, Osmanlı Devleti çözüm bulma arayışlarını hızlandırmıştır[498].

Bu arada Van Kaymakamı Reşid Paşa ve Kürdistan Valisi Esad Paşa tarafından isyancılıkla suçlanan Müküs Müdürü Abdal Bey üzerine yapılacak askeri harekâtın hazırlıkları da yapılmıştır. Abdal Bey'in adamlarıyla Müküs'ün Encınas Kalesine sığınmış olduğu ihbarını değerlendiren Osmanlı yetkilileri kendisine teminat

497) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:52 G.No: 1338-1355 Kürdistan Valisinin 17 B 1264 (19.06.1848) tarihli mektubu. Bkz Belge 44.
498) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:52 G.No: 1338-1355 Kürdistan Valisinin 09-10 Ş 1264 (10-11.07.1848) tarihli raporlar.

verip teslim olması için mektuplar ve adamlar göndermişlerdir. Kaledeki adamları Abdal Bey'in kalede olmadığını ifade etmiş olup, kendileri de teslim olmamıştır. Gelinen nokta askeri harekâtı kaçınılmaz kılmıştır[499].

1848 Ramazan ayında halka zulmettiği ve direniş hareketine giriştiği gerekçesiyle Van Meclisinin aldığı karar üzerine Mirliva Selim Paşa komutasında tertib edilen bir tabur düzenli ve bir kısım başıbozuk asker Westan üzerinden Müküs üzerine gönderilmiştir. Abdal Bey'in sığındığı sanılan Encınas Kalesi topa tutulmuştur. Abdal Bey'in akrabalarından Hoşmer Bey 30 askeriyle kaleyi savunmuş fakat top ateşine dayanamayarak yenilmiş, teslim olmuştur. Kale Osmanlılarca alınmış fakat Abdal Bey'in kalede bulunmadığı anlaşılmıştır. Yapılan tahkikatta Müküs Müdürünün, Çatak kazası müdürü Ömer Ağa'nın yanında olduğu bilgisi alınmıştır. Askeri harekât yöneticilerinden Diyarbakır Meclis Azası Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşı Ömer Bey 200 piyade askerle Müküs Kalesine yerleştirilmiştir. Bu olaydan sonra Müküslü Abdal Bey İran tarafına firar etmiştir[500]. Müküs bölgesinde bulunan irili ufaklı tüm kaleler Osmanlı toplarıyla yıktırılmıştır[501].

Dersaadet'ten Kürdistan Valisi ve Anadolu Ordusu Müşirine yazılan 11.09.1848 tarihli tahriratta[502] Kürt Emirlerinden ve hâlihazır Osmanlı yöneticilerinden olan Müküs Müdürü Abdal Bey direnişi, uygunsuz hareketler içinde olan Muş Kaymakamı Şerif Bey ve Hakkâri Müdü-

499) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:14 G.No:1344 Kürdistan Valisi Esad Paşa'nın 29 Ş 1264 (30.07.1848) tarihli raporu.
500) BOA. FON KODU: A.MKT D.NO:143 G.No:28 Kürdistan Valisinin 08 N 1264 (08.08.1848) tarihli mektubu.
501) BOA. FON KODU: İ.MSM D.NO:14 G.No:1344 Anadolu Ordusu Müşirinin 21 N 1264 (21.08.1848) tarihli Mektubu.
502) BOA. FON KODU: A.MKT.MHM D.NO:6 G.No:80 13 L 1264 (11.09. 1848) tarihli tahrirat.

rü Nurullah Bey'e ilişkin önemli bilgiler yer almaktadır. Tahrirattan anlaşıldığı üzere, "Kürdistan asilerinin merkez istinadı" olarak nitelenen Han Mahmud ve Bedirhan Bey'in sürgünü bölgeye istikrar getirmemiştir. Müküs Müdürü Abdal Bey'in de direniş hareketlerine girişti̇ği, kendisine yazılan tahriratlara itaat etmediği, Şerif Paşa'nın her ne kadar yararlı hizmetler vermişse de hâlihazırda asi tavırlar içinde olduğu ve bölgesinde halka zulmettiği ifade edilmektedir. Şerif Bey ile ilgili dile getirilen önemli bir konu da Kürdistan'daki Kürt-Ermeni ilişkilerinin bozulmaya doğru gittiğinin göstergelerindendir. Zira Şerif Bey'in kendi bölgesindeki Ermenilere karşı mezalime giriştiği ifade edilerek, bunların "eskiden beri Hıristiyan takımına karşı mezalim içinde oldukları" ifadesiyle Nasturi olayına atıfta bulunulmuştur. Varlığının sıkıntı yarattığı diğer bir Kürt Miri de yukarıda ifade ettiğimiz gibi Hakkârili Nurullah Bey'dir. Hakkâri Nahiyesi Müdürü olarak anılan Nurullah Bey'in İran Şahı ile ilişkili ve İran sınırında bulunmasının mahzurlu olduğu dile getirilmiştir. Tahriratta Müküs, Hakkâri ve Muş Kürt yöneticilerine atfen şöyle denmektedir.

> "Velhasıl bunların üçü de Kürdistan asilerinin merkez istinadı olan Bedirhan ve Han Mahmud'un aldıkları cezaların sonucu olarak uğradıkları felaketi görüp yine akıllanmamış, eski meslek ve tavırlarını terk etmemişlerdir."

Bu şekilde, Han Mahmud ve Bedirhan Bey sürgününün geride kalanlara ders olmadığını, bunların da aynı çizgide oldukları dile getirilmektedir. Tahriratın devamında direniş halindeki Abdal Bey'in üzerine asker gönderildiği, diğer iki mirin hali hazırdaki uyumlu ta-

vırlarının vakit kazanma arzusuna dayandığını ve bunlara güvenilmemesi gerektiği dile getirilmektedir. "Hazret-i Zat-ı Şahane[503] sayesinde Kürdistan'ın yeniden fethedilip ele geçirildiği", bu nedenle çeşitli bölgelerde yöneticilik yapan adamların varlığı icra edilen onca gayretin sonucuna uymadığı açıkça belirtilmektedir. Bu nedenle hazır Abdal Bey üzerine askeri harekât düzenlenmişken Şerif Paşa ve Nurullah Bey'in de ele geçirilerek aileleriyle birlikte sürgüne gönderilmeleri gerektiği Kürdistan Valisi ve Anadolu Ordusu Müşirine bildirilmiştir.

Çölemerik Üzerine Saldırı ve Nurullah Bey'in Firarı

Nurullah Bey'in Osmanlı Devletini oyalaması üzerine 1848 yıllının Aralık ayına gelindiğinde Hakkâri meselesinin halli için Kürdistan Valiliği harekete geçmiştir. Meselenin cebren hal edilmesi için Anadolu Ordusu Müşiri Erzurum'dan Van'a oradan da bizzat kuvvetleriyle Hoşap kalesine varmıştır. Hoşap'tan Hakkâri'ye doğru yönelen Müşir Paşa 01.12.1848'de Başkale'ye[504] varmıştır. Müteveffa Osman Paşa zamanında Başkale'ye yerleştirilmiş olan 1 tabur düzenli askeri de yanına alan Müşir Paşa, yoğun kış şartlarından dolayı Hakkâri üzerine gitmekte kararsızlık yaşasa da bu işin bahara bırakılmaması gerektiği düşüncesiyle harekete geçmiştir. Bununla beraber Anadolu Ordusu kumandanlarından Emin Paşa da Van'da topladığı kuvvetleriyle yola çıkarak Akçakale üzerinden Hakkâri'ye 12 saat mesafede Nordız Nahiyesine[505] varmıştır. Gerek Kür-

503) Osmanlı Sultanına atfen söylenir.
504) Günümüzde Van'ın Başkale ilçesidir.
505) Günümüzde Van'ın Çatak ve Gürpınar ilçeleri dâhilinde bir bölge.

distan Valisinden ve gerek Anadolu Ordusu Müşirinden Nurullah Bey'e son uyarı yazıları yazılarak teslim olması istenmiş, fakat Hakkâri Müdürü can güvenliğini öne sürerek teslim olmamış aynı zamanda saldırılara karşı savunma hazırlıklarına girişmiştir. Tüm bunlara rağmen Kürdistan Valisi Esad Paşa Nurullah Bey'in mukavemete gücünün yetmeyeceği ve muhtemelen İran tarafına firar edeceği düşüncesini Dersaate'e iletmiştir[506].

Anadolu Ordusu Müşiri, mahiyeti altındaki Selim Paşa ve Miralay Mustafa Bey'i düzenli Ordu, top ve mühimmatla Hakkâri üzerine göndermiştir. Osmanlı Ordusu Hakkâri'ye 9 saat mesafedeki "Rezan" köyüne varmıştır. Yoğun kış şartlarına rağmen Osmanlı Ordusunun Hakkâri yakınlarına kadar gelmesi üzerine mukavemet gösteremeyeceğini anlayan Nurullah Bey birkaç adamıyla "Gever"[507] tarafına firar etmiştir. Mirin firarı ile Hakkâri Mirleri ailesinde önemli bir ağırlığı olan amcası oğlu Süleyman Bey, mir, bey ve pek çok aşiret ağası ve Hakkâri halkı gelip orduya dehalet etmiş, itaatlerini bildirmişlerdir[508]. Anadolu Ordusu Müşiri 09 Aralık 1848 tarihli mektubuyla Nurullah Bey'in firarını müteakip Osmanlı Ordularının Çölemerik'e[509] girdiğini ve kaleye yerleştiğini Dersaadet'e(İstanbul'a) haber vermiş, Çölemerik'in düştüğü haberi Dersaadet'te memnuniyetle karşılanmıştır. Bu arada Nurullah Bey'in Gever bölgesinde İran hududuna iki saat mesafedeki "Berdereş" kalesinde olduğu ihbarı Osmanlı yetkililerine ulaşmıştır.[510]

506) BOA. FON KODU: İ.DH D.NO:186 G.No:10327 Kürdistan Valisinin 08 M 1265 (04.12.1848) tarihli mektubu.
507) Günümüzde Hakkâri'nin Yüksekova ilçesidir.
508) BOA. FON KODU: İ.DH D.NO:186 G.No:10330 BOA. FON KODU: A.MKT.MHM D.NO:10 G.No:14.
509) Günümüzde Hakkâri ili merkezidir.
510) BOA. FON KODU: İ.DH D.NO:186 G.No:10327 Anadolu Ordusu Müşirinin 13 M 1265 (09.12.1848) tarihli mektubu.

Kuşkusuz Hakkâri Müdürünün İran sınırındaki bir bölgeye firar etmiş olması Osmanlı-İran ilişkilerinde tekrar hassas bir dönemin yaşanacağı kuşkusunu yaratmıştır. Buna istinaden Kürdistan Valisi Esad Paşa ve Anadolu Ordusu Müşiri, firar eden Nurullah Bey'e karşı nasıl bir çalışma yürütüleceğine dair Dersaadet'ten acil bilgi istemişlerdir[511].

Firari Hakkâri Müdürü, İran tarafında bulunan "Berdesor"[512] bölgesi hâkimi Ali Eşref Bey tarafından yardım görmüştür. Birkaç yüz atlı ile Osmanlı toprağına giren Ali Eşref Bey, Osmanlı tarafındaki Berdereş Kalesine gelerek Nurullah Bey'i yanına almış ve İran tarafına geri dönmüştür[513]. Bu mesele üzerine Dersaadet İran ile yoğun bir diplomatik ilişkiye girerek, firari Hakkâri Müdürüne sahip çıkılmamasını sağlamaya çalışmıştır. İran Şehzadesi nezdinde girişimlerde bulunan Osmanlı yetkilileri Tebriz'de bulunan İngiltere ve Rusya konsoloslukları ile de temasa geçerek bu devletlerin desteğini almayı çalışmışlardır. Rus ve İngiliz konsolosları, İran-Osmanlı sınır antlaşmaları gereğince İran Şehzadesi Melik Kasım Mirza'dan Hakkâri Mirine yardımda bulunulmaması, tutuklanıp, mal, can ve namusu üzerine teminat veren Osmanlı Devletine teslim edilmesini istemişlerdir[514]. Osmanlı yetkilileri aynı zamanda firari Nurullah Bey'e yazarak teslim olması halinde can ve malının emniyette olacağı, ailesinin korunacağı teminatını vermişlerdir[515].

Osmanlı yetkililerinin en çok çekindikleri nokta Urmiye Hükümdarı Necef Kuli Han'ın Nurullah Bey'e yar-

511) BOA. FON KODU: İ.DH D.NO:186 G.No:10328 - 10330 BOA. FON KODU: İ.DH D.NO:187 G.No:10458.
512) daha önce zikredilen "Berdereş" ile karıştırılmamalı.
513) BOA. FON KODU: İ.DH D.NO:189 G.No:10579.
514) BOA. FON KODU: İ.DH D.NO:189 G.No:10579.
515) BOA. FON KODU: İ.DH D.NO:189 G.No:10579 Nurullah Bey'e yazılan 18 Ra 1265 (12.02.1849) tarihli mektup.

dım etmesi olmuştur. Gerek İran Şehzadesince ve gerek Osmanlılarca Urmiye Hükümdarı Necef Kuli Han'a ve Berdesor hâkimi Ali Eşref Bey'e yazılarak, Nurullah Bey'e yardım edilmemesi ve Osmanlılara teslim edilmesi istenmiştir[516].

Bu arada Nurullah Bey, Kürdistan Valisi veya bölgedeki Osmanlı yetkililerine güvenemediğinden Osmanlı Sarayı ile iletişime geçmeye çalışmış ve bunu başarmıştır. Kürdistan Valisi Esad Paşa'yı suçlayan Nurullah Bey, Esad Paşa'dan dolayı bu noktaya gelindiğini ifade ederek direnişe geçmediğini ısrarla vurgulamıştır. Adamlarından Hacı Mehmed Efendi'yi Dersaadet'e göndermeyi başaran Nurullah Bey, Osmanlı Orduları daha evvel Bedirhan Bey'e saldırdıkları esnada Osman Paşa'ya dehalet edip itaatini bildirdiğini hatırlatmaktadır. Osman Paşa tarafından Dergâhı Ali Kapıcıbaşlığı nişanı aldığını ve emrine verilen bir tabur düzenli askerin Başkale'ye yerleştirildiğini hatırlatan Hakkâri Miri kendisi ve Başkale yöneticisi oğlu İbrahim Han'ın devlete hizmetten öte bir işe girişmediklerini açıkça ifade etmektedir.

Kürdistan Valisi Esad Paşa'nın daha önce kendisini istediğini fakat akıbetinden korktuğu için gitmediğini ifade eden Nurullah Bey "Neslimden Devlet-i Aliyye'ye direnen yoktur. Ben dahi bunu kabul etmem!" şeklindeki sözleriyle direnişi kabul etmemiş, Sultandan beyliğinin tekrar kendisine verilmesi ricasında bulunmuştur. Bu gerçekleşmediği takdirde dahi yine de direnmeyeceğini, padişahın fermanı üzerine gelip teslim olacağını açıkça dile getirmiştir.[517]

516) BOA. FON KODU: İ.DH D.NO:189 G.No:10579 Urmiye Hükümdarı Kuli Hana ve İran Şehzadesine yazılan 18 Ra 1265 (12.02.1849) tarihli mektuplar.

517) BOA. FON KODU: İ.DH D.NO:189 G.No:10579 Nurullah Bey ve Hacı Mehmed Efendi imzalı mektup.

Nurullah Bey ve Nêhrili Şeyh Taha

Nurullah Bey'in Berdesor tarafında bulunması İran Devleti içinde önemli bir sorun halini almaya başlamıştır. Osmanlı makamları İran tarafından ısrarla Nurullah Bey'i istemiş ancak İran tarafı gerek Berdesor Hâkimi Ali Şerif Bey'in kendilerine karşı direniş halinde olduğunu, ayrıca bölgedeki Bılbasi Aşireti ve diğer bazı aşiretlerin Nurullah Bey'e destek sözü verdiklerini ifade etmişlerdir. İran makamları, Nurullah Bey'in zor kullanılarak ele geçirilip kendilerine verilmesini isteyen Osmanlı makamlarına Berdesor üzerine iki kere askerle gidildiğini ve ikisinde de yenildiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca Hoy ve Cayi ahalisi de Nurullah Bey'e sahip çıkma eğilimi göstermişlerdir. İran makamları Hoy Hanı Yahya Han'ın aslen Hakkârili olup Nurullah Bey'in akrabası olduğunu dahi ifade etmişlerdir[518].

Fakat Osmanlı Devleti diplomatik yollardan İran'ı kıskaca almayı başarmış, İngiliz ve Rusların da desteğini alarak Nurullah Bey hakkında yaptıkları tazyik kısa sürede olumlu sonuç vermiştir. Nurullah Bey'le görüşmek üzere Mehmed Reşid Paşa tarafından görevlendirilen Binbaşı Yusuf Bey Urmiye ve oradan da Berdesor'a gitmiştir. Osmanlı yetkililerinin tüm sözlerine rağmen Nurullah Bey, güven duymamış, arabulucu ve can güvenliği garantörü olarak Şemdinan bölgesindeki Nêhri köyünde mukim Şeyh Taha'ya[519] sığınma talebinde bulunmuş, bu talep Osmanlılarca da kabul görmüştür[520].

518) BOA. FON KODU: İ.DH D.NO:193 G.No:10876 Anadolu Ordusu müşirinin 03 Ca 1265 (28.03.1849) tarihli mektubu.

519) Mirlerin sürgününden sonra Kürdistan'da nüfuzu daha da artmış olup daha sonra Osmanlı ve İran'a başkaldıracak olan Şeyh Ubeydullah'ın babasıdır.

520) BOA. FON KODU: İ.DH D.NO:193 G.No:10876 Anadolu Ordusu müşirinin 03 Ca 1265 (28.03.1849) tarihli diğer mektubu.

Bu şekilde 1849 yılı başlarında Nurullah Bey'i İran tarafından getirtmeyi başaran Anadolu Ordusu Müşiri Mehmed Reşid Paşa'nın daha sonra tavır değişikliğine gittiği görülmektedir. Müşir Paşa, Nurullah Bey'in Nehri bölgesi Müdürü Musa Bey ve çevre aşiretleri kışkırtarak tekrar direniş ve firar niyetinde olduğu gerekçesiyle ordularını Nehri bölgesi üzerine sürmüştür. Osmanlı Ordularının bölgeye gelmesi ile Musa Bey Osmanlı Ordusuna gidip itaatini bildirmiştir[521]. Nurullah Bey Anadolu Ordusu Müşirinden Dersaadet'e gönderilmeyip Hakkâri Bölgesinde istihdam edilmesi ricasında bulunmuştur. Bu rica Şeyh Taha tarafından da Müşir Paşa'ya yazılmıştır. Nurullah Bey'in kardeşi ve oğlu Şeyh Taha'nın mektubuyla birlikte 12 Mart 1849 tarihinde Başkale'ye, Anadolu Ordusu Müşirine gelmişlerdir. Müşir Paşa Nurullah Bey hakkında Ferman-ı Ali gereği işlem yapmak zorunda olduğunu ifade etmiş, kendisine bir zarar gelmeyeceğini, teslim olup Dersaadet'e gönderilmesi gerektiğini cevaben Şeyh Taha'ya yazmış, Nurullah Bey'in oğlu ve kardeşini cevap mektubuyla geri göndermiştir.

Bu gelişmeler üzerine çaresiz Osmanlı yetkililerine telsim olan Nurullah Bey bundan iki gün sonra Yusuf Bey'in mahiyetinde bir bölük nizamiye askeri ile Van'a getirtilmiş, Erzurum üzerinden Trabzon'a götürülmek üzere Miralay Mustafa Bey refakatinde Van'dan yola çıkarılmıştır.

Nurullah Bey'in gönderilmesini müteakip Anadolu Ordusu Müşiri kendilerini "Abbasi" olarak tanıtan birkaç beyin ve onlarla birlikte olan ağaların tebaalarıyla beraber büyük bir nüfusu teşkil ettiğinden tümünün Dersa-

521) BOA. FON KODU: İ.DH D.NO:191 G.No:10747 D.NO:193 G.No: 10876 Anadolu Ordusu Müşiri Mehmed Reşid Paşa'nın 21 R 1265 (16.03.1849) ve 03 Ca 1265 (28.03.1849) tarihli mektupları Bkz. Belge 45.

adet'e getirilmesinin mümkün olmayacağını ifade etmiştir. Fakat buna rağmen daha önce Osmanlı kuvvetlerine gelip itaatini bildiren Süleyman Bey sürgünden kurtulamamıştır. Müşir Paşa her ne kadar himayesinde 1000 kuruş maaşla istihdam ettiyse de Süleyman Bey'e güvenmediğini açıkça ifade etmiştir. Hakkâri Meclisi Süleyman Bey'in Hakkâri'de kalarak hiçbir şeye karışmayacağına dair kefaletini bildirse de bu tavırları Hakkâri Beylerinin son güçlü temsilcisi olan Süleyman Bey'i Çölemerik'te bırakmaya yeterli olmamıştır. Kürdistan Valisi Esad Paşa ile yapılan yazışmalar sonucunda Süleyman Bey'in devlete itaatini bildirmiş olduğundan Hakkâri bölgesi direnişçi ağaları olan Hırvadalılar ve Muş'lu Şerif Bey ve kardeşleri ile birlikte gönderilmesinin uygun olmayacağı düşünülmüştür. Anadolu Ordusu Müşirinin kararlı tavrı neticesinde Süleyman Bey'in Dersaadet'e gönderilmesine karar verilmiştir[522]. Dersaadet'e doğru yola çıkarılan Süleyman Bey Erzurum'da vefat etmiştir[523].

Teslim Olan Nurullah Bey'in Dersaadete Gönderilmesi

Hakkâri Müdürü Nurullah Bey'in teslim olması üzerine evvela geçici olarak Mirliva Veli Paşa, daha sonra Ferik İzzet Paşa Hakkâri kaymakamı olarak atanmıştır[524]. Nurullah Bey Erzurum üzerinden Trabzon'a oradan da İstanbul'a getirtilmiştir[525]. İstanbul'a getirilen Hakkâri Miri Bedirhan Bey ve Han Mahmud gibi Zapti-

522) BOA. FON KODU: İ.DH D.NO:193 G.No:10876 Mehmed Reşid Paşa'nın 03 Ca 1265 (28.03.1849) tarihli mektubu.
523) BOA. FON KODU: HR.MKT D.NO:27 G.No:39.
524) BOA. FON KODU: İ.DH D.NO:193 G.No:10876.
525) BOA. FON KODU: İ.DH D.NO:193 G.No:10876.

ye Amirliğine yerleştirilmiştir. Dersaadet'te padişaha ve Osmanlı yetkililerine yazdığı 16 Mayıs 1849 tarihli arzuhalde, önceki mektuplarında olduğu gibi Osman Paşa zamanında Osmanlı Ordularının Bedirhan Bey'e saldırdığı dönemde devlete gelip itaatini bildirdiğini, Osman Paşa'dan aldığı nişanı, atalarının ve kendisinin devlete olan bağlılıklarını ısrarla vurgulamıştır[526]. Bir diğer mektubunda Padişahtan af dileğinde bulunan Nurullah Bey, Bedirhan Bey ve Han Mahmud gibi direnişçilerden olmadığını ve hatta ailesinin "Abbasi kökenli" olduğu gerçeğine dayanarak aslen Kürt olmadıklarını dahi şöyle beyan etmiştir[527];

> "Hakkımızda Kürt taifesi nazarıyla bakılmakta ise de, Naazubillah-i Teala, Bedirhan ve Han Mahmud gibi zümre-i bagiyyeden[528] değiliz. Harun el Reşid[529] zamanından şimdiye kadar silsilemizden hiçbir kimse haddini aşmış veyahut itaat dairesinden çıkmış ise (o zaman) kölenizin dahi Kürt olma ihtimali vardır."

Abbasi kökenli oldukları olgusuna ısrarla vurgu yapan Nurullah Bey hiçbir zaman devlete karşı direniş göstermediğini, kendisini Bedirhan Bey ve Han Mahmud gibi direnişçilerle aynı kefeye konulmamasını rica etmiştir. Hakkâri Müdürü tüm ısrarlı ricalarına rağmen diğer Kürt Mirlerinden farklı bir muameleye tabi tutulmamıştır. 28 C 1265 (21 Mayıs 1849) tarihli Meclis-i Mahsusa kararıyla Kürdistan'dan kesin bir biçimde

526) BOA. FON KODU: İ.DH D.NO:193 G.No:10876 Nurullah Bey'in (23 C 1265) 16.05.1849 tarihli arzuhali.
527) BOA. FON KODU: İ.DH D.NO:193 G.No:10884 Bkz. Belge 46.
528) Haddini aşan (isyan eden) anlamında.
529) Ünlü Abbasi Halifesi. Hakkâri Beyleri kendilerini Abbasi kökenli sayarlar.

ilişiğinin kesilip, Bedirhan Bey gibi ailesi ve yakınlarıyla beraber Girit Adasında ikamet ettirilmesi ve geçimi için maaş bağlanmasına karar verilmiştir, geride bıraktığı mal ve mülke el konmuştur[530].

15 B 1265 (07.06.1849) tarihli Meclis-i Vala raporuna göre Nurullah Bey'in Girit sürgünü kesinleştikten sonra Kürdistan'da bulunan oğlu ve bazı yakınlarına Farsça mektup yazarak durumunu bildirmiştir[531]. Bu mektuplar ve kendisinin bölgedeki emlakini gösteren defter Zaptiye Müşiri tarafından teslim alınarak Kürdistan Valisine gönderilmiştir.

Nurullah Bey'in Girite sevki için Tair-i Bahri vapuru tahsis edilmiştir[532]. Girit Valisi 01 Ş 1265 (22.06.1849) tarihli mektubuyla Nurullah Bey'in yedi kişilik tebaası ile Girit'e varmış olduğunu haber vermiştir. Girit Adasına varan Nurullah Bey ailesi Kürdistan'dan gönderilinceye kadar Bedirhan Bey ile birlikte Kandiye kalesinde tutulmuştur. Kürdistan Valisi Esad Paşa'nın da talebiyle Dersaadet tarafından Nurullah Bey'in sürgündeki diğer Kürt Mirleri gibi hiçbir şekilde Kürdistan'la haberleşmemesi Girit Valisine emredilmiştir[533].

24 L 1265 (12.09.1849) tarihli Meclis-i Vala raporuna göre[534] Nurullah Bey'in alınan karar üzerine Girit'e sürgününden sonra Van'da bulunan ailesinin Kürdistan Valisinin emri ile İstanbul'a sevk edilmesi Van Kaymakamı Mehmed Paşa'dan istenmiştir.[535] Nurullah Bey'in üç eşi olup bunlardan biri Vanlı Timur Paşa'nın

530) BOA. FON KODU: İ.DH D.NO:193 G.No:10884.
531) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:143 G.No:3995.
532) BOA. FON KODU: İ.DH D.NO:196 G.No:11120 BOA. FON KODU: A.MKT.MHM D.NO:14 G.No:21.
533) BOA. FON KODU: İ.DH D.NO:197 G.No:11216.
534) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:150 G.No:4267.
535) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:150 G.No:4267 Kürdistan Valisi Esad Paşa'nın 14 Ramazan 1265 (03.08.1849) tarihli yazısı.

kızı olup Van'da babasının evinde kalmakta direnmiştir[536]. Babası Timur Paşa o esnada İstanbul'dadır. Bu ilginç durum Van Kaymakamı, Kürdistan Valisi, Dersaadet ve Girit Valisi arasında birçok yazışmaya neden olmuştur. Neticede bu kadının Van'da kalma talebi kabul edilmiştir. Nurullah Bey'in aile ve yakınları Alay Emini Hamza Ağa gözetiminde Dersaat'e gönderilmişlerdir. 25 Eylül 1849 Dersaadet'e varan bu grup İstanbul'da Tahir Efendi isimli birinin evinde misafir edilmiş daha sonra Girit Adasına gönderilmişlerdir[537].

Hakkârili Nurullah Bey'in sürgününden sonra Hakkâri Bölgesindeki sürgün hareketi devam etmiştir. Anadolu Ordusu Müşiri Mehmed Reşid Paşa Hakkâri bölgesinde Nurullah Bey'in adamları olarak bilinen birkaç ağanın yakalanması işi için Mirliva Veli Paşa'yı görevlendirmiştir. Ayrıca kendisinden Urmiye'de bulunan Mar Şemun'un davet edilerek, Hakkâri bölgesindeki nüfuzuna nazaran gerekli hürmetin gösterilmesi istenmiştir. Mar Şemun bu davet üzerine Başkale'ye gelmiştir. Müşir, Mar Şemun ile ilgili düşüncesini Dersaadet'e de yazarak, kendisinin taltif edilerek aynı zamanda sabit bir maaşa bağlanmasını istemiştir[538].

Nurullah Bey'in adamlarından Hakkâri'nin Kavar (Gever)[539] kazasından Hırvadalı Mehmed Ağa, Mirza Ağa ve Bicanlı Nazır Ağalar Piyade Birinci Taburu Binbaşısı

536) Timur Paşa ailesinin Kürtler arasında itibarlı bir aile olduğu dile getirilmektedir. Bu kadın Mirin nikahlısı olduğu halde sürekli babasının evinde kaldığını, Mirin kendisine karşı maddi yükümlülükleri de yerine getirmediğini dile getirmiştir. Osmanlı yetkilileri zorla götürülmesinin uygun olmayacağını düşünerek, çözüm bulmaya çalışmışlardır.

537) BOA. FON KODU: İ.DH D.NO:202 G.No:11612 Han Mahmudun ailesi de daha evvel Tahir Efendi'nin evinde ikamet ettirilmişti.

538) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:148 G.No:4190 Anadolu Ordusu Müşirinin 18 Recep 1265 (10.06.1849) tarihli mektubu.

539) Günümüzde resmi adıyla Hakkâri'nin "Yüksekova" ilçesi.

İsmail Bey'in yaptığı askeri harekât sonucu ele geçirilmişlerdir. Adı geçenler 11 B 1265'te (03.06.1849) yakalanarak Başkale[540]'ye getirtilmiş oradan Van tarafına gönderilmişlerdir[541].

Kürt Mirlerinin sürgününden sonra Osmanlı Devletinin Nasturileri dengeleyici unsur olarak görmeye başladığı ve bunlardan faydalanma yoluna gittiği açıkça anlaşılmaktadır. Raporlarda Mar Şemun'un Nasturi Patriği olduğu, geçmişte Bedirhan Bey ve bazı Kürt reislerinin saldırılarından dolayı uzun müddet bölgesi dışına çıkarak Musul'da ikamet etmek zorunda kaldığı gerçeği dile getirilmiştir. Daha sonra İran tarafına geçtiği ve bölgenin emniyete kavuşmasıyla geri gelebildiği dile getirilmiştir. Bunca meseleden sonra Hakkâri Bölgesinde önemli bir şahsiyet olan Mar Şemun'un tekrar gitmesine mani olunması gerektiği belirtilerek, aksi takdirde İran tarafının kendisini kabullenebileceği detaylıca izah edilmektedir. Buna göre, Anadolu Ordusu Müşiri ve Hakkâri Valisinin Mar Şemun'un taltif edilmesi ve maaşa bağlanması teklifi meclisçe kabul görmüştür[542].

Görüldüğü üzere Mar Şemun'un ödüllendirilmesi ile Müslüman Kürtlerden oldukça zarar gören Nasturilerin Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin iyileştirilmesinin hedeflenmiştir. Hakkâri Bölgesinde ciddi bir nüfus yoğunluğuna sahip olan Nasturilerin İran tarafına geçebilecekleri tehlikesi dile getirilirken Kürtlerin ilerideki olası direnişlerine iştirak edebileceklerine değinilmemiştir. Zira Bedirhan ve Nurullah Beylerin zamanında gerçekleştirdikleri Nasturi (Asurî) katliamları bu olasılığı kesin bir biçimde ortadan kaldırmıştır.

540) Günümüzde Van'ın Başkale ilçesi.

541) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:148 G.No:4190 Veli Paşa'nın mektubu.

542) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:148 G.No:4190 04 Ramazan 1265 (24.07. 1849) ve 24 Ramazan 1265 (13.08.1849) tarihli Meclis-i Vala raporu.

Müküslü Abdal Bey'in Sürgünü

Nurullah Bey sürgününden sonra, birkaç ay daha ailesiyle İran tarafında firar olarak yaşayan Abdal Bey, 1849 yazında Müküs'e geri dönüp adamları ile Müküs'e baskın yapmış ve Nahiye Müdürünü öldürtmüştür. Abdal Bey'in dönüşü üzerine yakalanması için Osmanlı yetkilileri harekete geçmişlerdir. Van Kaymakamı Mehmed Reşid Paşa Kürdistan Valisine yazdığı 12.10.1849 tarihli yazısıyla[543] Abdal Bey'in, kardeşi Şeyhi Bey ve iki adamıyla Çatak ve Havasor arasındaki Sarıbulak Dağında yakalandığını bildirmektedir. Mirliva Selim Paşa tarafından daha önce yakalanan 20 adamı da Van'da hapsedilmiş olup, Abdal Bey'in ailesinin Dilman Kazasında İran Tüccarlarından Abdülmenaf'ın evinde oldukları bilgisi de rapora eklenmiştir. Kürdistan Valisinin eşkıyalıkla suçladığı Müküs kazası müdürü Abdal Bey'e dair Dersaadet'e yazdığı 29.11.1849 tarihli tahriratı Abdal Bey direnişi ile ilgili önemli ayrıntıları içermektedir[544];

> "Saye-i Hazret-i Şahane[545], Van sancağından Han Mahmud gailesinin ortadan kaldırılmasından sonra, merkumun akrabasından ve Kürt Emirlerinden olup müteveffa Osman Paşa tarafından Müküs Sancağına müdür olarak tayin edilen Abdal Bey adındaki şaki, Nurullah Bey meselesinden önce asli yaratılışının gereği üzere,

543) BOA. FON KODU: İ.DH. D.NO:206 G.No:11907 Van Kaymakamı Mehmed Paşa'dan Kürdistan Valisine 25 Za 1265 (12.10.1849) tarihli rapor.

544) BOA. FON KODU: İ.DH. D.NO:206 G.No:11907 Kürdistan Valisinden Dersaadet'e yazılan 14 Muharrem 1266 (29.11.1849) tarihli tahrirat Bkz. Belge 47.

545) "Padişahın sayesinde" anlamındadır.

geçen sene topladığı bir takım rezil Kürt eşkıyasının başına geçerek, ahali ve fukaraya çeşitli zulüm ve zarara cesaret eylemişti.

Buna istinaden kulunuz tarafından Anadolu Ordu-u Hümayunu Müşiri devletli Paşa hazretleriyle haberleşilerek, merkum şakinin gailesinin ortadan kaldırılması hususuna dair Van kaymakamı saadetli Mehmed Paşa'ya tahrirat yazılmıştı. Bunun üzerine, Kaymakam kulları Van mevkiinde olan Mirliva Selim Paşa ile müzakere ederek, yeterli Asakir-i Nizamiye-i Şahane[546], top ve icap eden mühimmat ile Selim Paşa bendeleri merkum şakinin sığınmış olduğu kale üzerine gitmişti. Beş on günlük muharebeden sonra mezbur şaki, Hazret-i Padişah askerlerine mukavemet edemeyeceğini idrak ederek İran tarafına firar eylemişti.

Bunun üzerine merkum kalenin yıktırılıp mezbur kazanın muhafazası için lüzum ettiği kadar asker bırakıldığı, Hakpa-i Ali Vekâletpenahilerine arz ve işar edilmişti.

Merkum Abdal Bey meşhur eşkıyalardan olduğundan, ara sıra Van tarafında olan bazı kimselerle haberleşip yazışarak, mezbur kaza civarında bulunan bazı Kürt Emirlerini ve aşiretlerini tahrik ve fesattan uzak olmayacağı gibi,

Bundan iki ay kadar önce bir şekilde beri tarafa gelerek Muş hapishanesinden firar etmiş rezillerle birleşerek mezbur kaza müdürünün konağını basıp ne şekilde muharebeye cesaret ettiği,

Fesadının defi zımnında Van'da mevcut olan süvari ve piyade başıbozuk asker ile lüzumu kadar cephane irsaline ne surette gayret edildiği.

Yarım tabur Asakir-i Nizamiye-i Hazret-i Şahane ve iki kıta topun dahi daha sonra Mirliva

546) Düzenli ordu birlikleri.

Selim Paşa ile gönderilmeye başlandığına dair Kaymakam Mehmed Paşa tarafından kulunuz tarafında işar olunduğu,

Ve bir gaile çıkarılmaksızın merkum şakinin ele geçirilmesi hususunun cevaben Kaymakam Mehmed Paşa'ya inha kılındığı Hakpa-i Sami-i Sedaretpenahilerine beyan olunmuştu.

Merkum şakinin firarı üzerine taraf taraf memurlar ve casuslar gönderilerek merkum şakinin araştırıldığı sırada Çatak Kazasıyla Havasor[547] nahiyesi arasında bulunan Sarıbulak Dağı diye tabir edilen çetin, sarp dağda olduğu,

Mezbur Kaza Müdürü Ali Ağa kullarının, merkum şaki ile biraderi Şeyhi Bey'i bir çeşit hile ile tutukladığı ve Van'a celp olundukları, İran tarafında bulunan ailesinin Van tarafına gönderilmesi hususu Hoy Hükümdarı Edhem Han tarafına yazıldığından, mezbur ailenin geleceklerinin beklendiği,

Bu konuda gerçekleşen masrafların suret-i tesviyesi ve keyfiyeti müşarünileyh hazretlerine dahi yazıldığı beyanıyla, meselenin icabının icrası hususu Kaymakam Mehmed Paşa tarafından kulunuz tarafına inha olunmuştur."

Abdal Bey meselesini eşkıyalık olayı diye açıklayan Kürdistan Valisi Esad Muhlis Paşa, tahriratının devamında bu gibi karışıklıklara yol açanların mutlaka bölgeleriyle alakalarının kesilerek uzak bir mahalde ikamet ettirilmeleri gerektiğini dile getirmektedir. Buna göre ailesi gelirse hep birlikte, ailesi gelmezse kendisi, kardeşi ve Van'da tutuklu bulunan bazı eşkıyalar Erzu-

547) Havesor (Xavesor), günümüzde resmi adıyla Gürpınar ilçesidir. Westan'ın doğusunda, Westan ile Hoşap arasında, Çatak'ın kuzey doğusunda.

rum'a getirtilerek, haklarındaki ferman açıklanıncaya kadar burada tutulacaklardır. Kürdistan Valisi bu meselenin hallinde gayret gösteren Mirliva Selim Paşa ve Van Kaymakamı Mehmed Paşa'nın da taltifî hak etmiş olduklarını mektubunun sonuna eklemiştir. Bu arada Van Kaymakamının 22.12.1849 tarihli yazısıyla Abdal Bey'in İran'da bulunan ailesinin Van'a varmış oldukları ifade edilmiştir[548].

Erzurum Fransız konsolos Vekili Dersaadet'e gönderdiği 12.11.1849 tarihli raporunda Kürt Abdal Bey önderliğinde başlayan huzursuzluk hareketlerinin Kürdistan Valisi Esad Paşa'nın kötü yönetimi sonucu ortaya çıktığını dile getirmektedir. Esad Paşa'nın kötü yönetimi yüzünden Kürtlerin rahatsızlık içinde olduğu, bu şekilde devam ederse karışıklıkların başka bölgelere de sıçrayacağı ifade edilmiştir[549]. Abdal Bey'in başını çektiği direnişe karışmış olan Hakkâri Kavar (Gever) kazasından Hırvadalıoğlu Muhammed, Nazır ve Mirza Ağalar o esnada Erzurum'da tutuklu olup, Abdal Bey ve ailesinin Van'dan getirilmesi için Dersaadet Ordu-u Hümayun Binbaşılarından Hüseyin Bey Van'a gönderilmiştir[550]. Van Kaymakamı Mehmed Paşa'nın 29.03.1850 tarihli yazısına göre Dersaadet Abdal Bey'in Girit'e sürgün gönderilmesine dair emirname kendisine ulaşmıştır[551]. Abdal Bey ve ailesi Dersaadet Ordu-u Hümayun Binbaşılarından Hüseyin Ağa mahiyetinde Dersaadet'e gön-

548) BOA. FON KODU: İ.HR. D.NO:2 G.No:2969 Van Kaymakamının 07 S 1266 (22.12.1849) tarihli raporu.

549) BOA. FON KODU: HR.SYS. D.NO:80 G.No:19.

550) BOA. FON KODU: İ.DH. D.NO:206 G.No:11907 (01 S 1266 tarihli rapor) ve BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:13 G.No:5057 Hakkâri Valisi Ahmed İzzet Paşa'nın 07 Ca 1266 tarihli mektubu.

551) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:170 G.No:5057 Van Kaymakamı Mehmed Paşa'nın 15 Ca 1266 (29.03.1850) tarihli raporu.

derilmiştir. Bazı adamları ise Van'da tutulmuş, ıslah-ı nefs edenler serbest bırakılmıştır. Abdal Bey'in eşya ve malları yerel meclis marifetiyle satılmıştır. Abdal Bey ile beraber Hakkâri bölgesindeki Kavar Kazasından Hırvadalıoğlu Muhammed, Nazır ve Mirza Ağalar da aileleriyle beraber Dersaadet'e gönderilmişlerdir[552]. 12.05.1850 tarihli rapora göre Dersaadet'e varmış olan Abdal Bey ve Kavar Kazası Ağaları Zaptiye Müdürlüğünde yerleştirilmişlerdir. Abdal Bey'in geride bıraktığı, eşinin ziynet eşyaları dâhil tüm mal ve eşyaları satılarak borçları elde edilen bu gelirden mahsup edilmiştir[553].

Abdal Bey'in takımı şu isimlerden oluşmaktadır[554];

Abdal Bey, on dört yaşındaki kardeşi Şeyhi Bey[555], diğer kardeşi olan on üç yaşındaki Süleyman Bey, diğer kardeşi Şerif Bey[556], annesi Gülizar Hanım, kız kardeşi Cevahir, diğer kız kardeşi Hanife, eşi Fatma Hanım ve 4 kişilik tebaası ile beraber 14 kişidirler.

Abdal Bey ve yakınlarının 29.05.1850 Tarihli Meclis-i Vala kararı[557] istinaden alınan 21.B.1266 (02.06.1850) tarihli tezkere ile Girit adasına sürülmesi kararlaştırılmış ise de bu karar daha sonra mahzurlu görülmüştür. Karar değişikliğinin nedeni eski Cizre-Bohtan Miri Bedirhan Bey'in aynı adada ikamet etmesi olmuştur[558].

552) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:170 G.No:5057 İdare-i Meclis-i Vala Raporu.
553) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:13 G.No:5057 BOA. FON KODU: İ. MVL D.NO:170 G.No:5057 BOA. FON KODU: A.MKT.MHM D.NO:15 G.No:12 29 C 1266 (12.05.1850) tarihli rapor.
554) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:13 G.No:5057 Abdal Bey'in taallukatına ait isim listesi.
555) Dedesinin ismini almıştır.
556) Şeref Bey olarak bilinir.
557) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:170 G.No:5057 17 B 1266 (29.05. 1850) tarihli Meclis-i Vala Raporu.
558) BOA. FON KODU: A.AMD D.NO:18 G.No:97.

Osmanlı yetkilileri Kürt Mirlerinin tutsak ta olsa bir arada olmalarını mahzurlu görmüş bu nedenle Abdal Bey ve taallukatının Rodos adasına sürülmelerine karar vermiştir[559]. Tüm bu gelişmelerle ilgili Hakkâri Valisi Ahmed İzzed Paşa, Van Kaymakamı Mehmed Reşid Paşa, Cezire-i Bahr-i Sefid[560] Valisi Mehmed Ragıp Paşaların pek çok yazışmasına rastlamak mümkündür. Rodos Adasına sürülen Abdal Bey ve Kavar Kazası Ağaları ile taallukatına geçimlerini sağlamak üzere maaş bağlanmıştır. Buna göre Abdal Bey'e 250, diğerlerine de 150'şer kuruş aylık verilmiştir[561]. Abdal Bey, ailesi ve adamları on yedi kişiden teşekkül etmiştir[562].

559) Bu nedenle isim karışıklığından dolayı Han Abdal'ın Rodos adasına sürüldüğü kabul edilmişti.
560) Akdeniz Adaları Valiliği.
561) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:13 G.No:5057 Cezire-i Bahr-i Sefid Valisi Mehmed Ragıp Paşa'nın tahriratı.
562) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:2 G.No:7944.

Bölüm IX

Cizreli Êzdin Şêr Bey

Bedirhan Bey ve Han Mahmud'un ele geçirilmelerinden sonra, Bedirhan Bey'in elde edilmesinde Osmanlı Devletine önemli katkı sunup, Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa'dan mükâfat olarak İstabl-ı Amire Müdürlüğü payesi alan Êzdin Şêr Bey, mirlerin sürgününden sonra 3500 kuruş maaş ile Cizre Mütesellimi olarak atanmıştır[563]. Fakat Êzdin Şêr'in bu durumu fazla sürmemiş, Kürdistan Eyaletinin kurulması ile gerçekleştirilen idari yenilenmede Êzdin Şêr Bey'in varlığı sorun haline gelmiştir. Zira yeni düzenlemeyle Mustafa Paşa Cizre'ye kaymakam olarak atanmış, Êzdin Şêr Bey'in istihdamına gerek kalmamıştır[564]. Kürdistan Valisi Esad Muhlis Paşa tarafından Dersaadet'e yazılan 26.04.1849 tarihli yazı Êzdin Şêr Bey ile ilgili yaşanan ilk önemli sorun hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Mektup şöyle başlamaktadır.[565]

563) BOA. FON KODU:İ.MVL D.NO:141 G.No: 3921 Konu ile ilgili Meclis-i Vala Raporları ve Kürdistan Valisinin tahriratları.

564) BOA. FON KODU:İ.MVL D.NO:141 G.No: 3921 Konu ile ilgili Meclis-i Vala Raporları ve Kürdistan Valisinin tahriratları Bkz. Belge 48.

565) BOA. FON KODU:İ.MVL D.NO:141 G.No: 3921 Kürdistan Valisinin 3 C 1265 (26.04.1849) tarihli tahriratı.

"Saye-i Hazret-i Şahinşahide geçen sene Bedirhan Bey gailesinin defîne başlandığı esnada mirmerkumun akrabasından ve Cizre havalisi hanedanından Mir Sevdinzade[566] Ézdin Şêr Bey Saltanat-ı Seniye tarafına itaat ve dehalet etmişti. Bu vesileyle hizmetine mükâfat olarak Istabl-ı Amire Müdürlüğü payesi tevcih ve 3500 kuruş maaş ile Cizre sancağı mütesellimliği de uhdesine ihale buyrularak, atmış üç senesi şubat ayının sonuna değin mezkûr maaşı Cizre mal sandığından istihsal etmişti. Ancak, mezbur liva kaymakamlığı daha sonra Mustafa Paşa uhdesine ihale olunmasından dolayı mirmumaileyh (Ézdin Şêr Bey) açıkta bırakılmıştı."

Esad Muhlis Paşa yukarıda özetlediği bu meselenin, daha evvel Dersaadet'e izah edildiğini, bu uygulamanın sakıncalı olacağına, Devlete itaat etmiş Ézdin Şêr'in açıkta bırakılmasının uygun olmayacağını belirttiğini ifade ederek, Ézdin Şêr'in Cizre Kaymakamı Kethüdası olarak istihdam edilmesi ve Dersaadet'ten maaş verilmesini arz ettiğini dile getirmektedir. Mektuptan anlaşıldığı üzere, Kürdistan Valisinin evvelki işarına 26 Za 1264 (24.10.1848) tarihli emirname ile cevap verilmiştir. Meseleyi görüşen Meclis-i Vala, Bedirhan Bey'in akrabası olan Ézdin Şêr Bey'in o bölgede kalarak kuvvet toplaması ve nüfuz sahibi olmasının uygun olmayacağı kararına varmıştır. Kürdistan Valisinin de uygun bulması durumunda Ézdin Şêr Bey İstanbul'a getirtilerek ya orada ya da başka bir münasip mahalde iskân ettirilip istihdam edilmesine ilişkin karar alındığı Kürdistan Valisi Esad Paşa'ya bildirilmiştir.

566) Kürtlerin Mir Sevdin olarak bildiği Seyfeddin Bey, Bedirhan Bey'in amcasının oğludur.

Esad Paşa, tahriratının devamında bu kararın değerlendirildiği ve uygun bulunduğunu belirtmektedir. Buna istinaden Êzdin Şêr Bey'in tevkif edildiğini, divan üyelerinden Yusuf Ağa refakatinde İstanbul'a gönderildiğini haber vermektedir. Esad Paşa eğer istenirse ailesinin de gönderilebileceğini ifade etmiştir. 1849 Mart ayında İstanbul'a sevk edildiği anlaşılan Êzdin Şêr Bey, aldığı maaştan 1000 kuruşunun Cizre'de kalan 14-15 yaşındaki kardeşi Mansur Bey'e geri kalanının ise İstanbul'da kendisine verilmesini istemiştir. Bu isteği Cizre'nin o zamanki kaymakamı Hacı Müdür Ağa'ya bildirilerek uygulamaya konulmuştur.

Kürdistan Valisi, Êzdin Şêr Bey'i gönderdiği esnada Dersaadet'te durumun tekrar değerlendirildiği ve görüş farklılığının ortaya çıktığı görülmektedir. 12 C 1265 (05.05.1849) tarihli meclis kararına göre Êzdin Şêr Bey'in Dersaadet'te yürütülen mülki işlere vakıf olmadığından İstanbul'da istihdamı uygun görülmemiştir. Kendi bölgesinde bulunması da nüfuz sahibi olacağından devletçe sorun olarak kabul edilmiş, mesele yine Kürdistan Valisine havale edilerek tüm olumsuzluklar göz önünde tutulup, kendi yanında müsait bir işte çalıştırılması istenmiştir[567].

Êzdin Şêr Bey Direnişi

1854 yılına gelindiğinde, 1849'da Dersaadet'ten tekrar Kürdistan tarafına gönderilen Êzdin Şêr Bey'in, Kürdistan'da ikamet ettirilmediği, ordu mensubu olarak Musul'da ikamet ettirildiği görülmektedir. 1854 yılı Osmanlı Rus savaşları esnasında Hakkâri ve Van Valilerinin ta-

567) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO: 141 G.No: 3921 Meclis Raporu.

lebi üzerine Musul ve Cizre bölgesinde asker toplanıp Bayezid Kolordusuna gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bu görev Musul'da ikamet eden Êzdin Şêr Bey'e verilmiştir. Istabl-ı Amire Payelilerinden Êzdin Şêr Bey, Musul'dan topladığı 200'e yakın süvari ile Cizre'ye gelerek, Cizre ve Botan bölgelerinden 900 kadar asker yazmıştır.

Bu dönüşü fırsat bilen Êzdin Şêr Bey, Mardin Kaymakamı Osman Paşa, Siirt Kaymakamı Kenan Paşa ve diğer yetkililere asker yazımı için tahsis edilen paranın yetmediği, eksik kalan 200.000 kuruşluk meblağ gönderilene kadar Cizre'de kalacağını bildirmiştir. Bu durum bölge paşalarını haklı bir endişeye sevk etmiştir. Konuyu aydınlatan onlarca yazışmaya göre Êzdin Şêr Bey'in direniş hareketi bu gelişmeden sonra meydana gelmiştir. Cizre Müdürünü gerekli meblağın tedariki için Zaho'da bulunan Mardin Kaymakamı Osman Paşa'ya gönderen Êzdin Şêr Bey, daha sonra kendi ifadesiyle bölgedeki Osmanlı Paşalarının kendisine karşı kötü tutumundan direniş yolunu tutmuştur. Görüleceği üzere Êzdin Şêr Bey'in direnişi Cizre Mütesellimi olduğu dönemde değil Osmanlı Ordusunun bir komutanıyken meydana gelmiştir[568].

Direnişte Rusların Etkisi

Direnişin tek sebebi Êzdin Şêr Bey'in ifade ettiği gibi Osmanlı paşalarının kötü tutumları değildir. Direnişe zemin hazırlayan iki önemli faktörden biri Bedirhaniler gibi mensubu olduğu Azizi ailesinin halen Cizre ve Botan bölgelerindeki geleneksel nüfuzunun devam etme-

568) BOA. FON KODU: İ.MMS D.NO:3 G.No:117 Kürdistan Valisi, Siirt Kaymakamı, Mardin Kaymakamı ve diğerlerinin yazışmaları.

sidir. Zira ileride göreceğimiz gibi Cizre ve Botan'ın bazı ileri gelenleri bölgenin tekrar Ezdin Şêr uhdesine verilmesini istemişlerdir. Ezdin Şêr ailesinin geleneksel nüfuzunu kullanarak Osmanlı Paşalarına rağmen Cizre, Botan, Siirt, Garzan ve Şirvan bölgelerini kısa sürede ele geçirecektir. Diğer önemli bir konu ise Osmanlı ile savaş halinde olan Rusların Kürtlerle ilişkiye geçerek Kürt Mirlerini direnişe teşvik etmeleri olmuştur. Aşağıda verdiğimiz belge Ezdin Şêr direnişinin başlangıcına ışık tutmaktadır. Rusların Revan Eyaleti Kumandanı "Miralay Suçifirt"in 24.08.1854 tarihle Ezdin Şêr'e gönderdiği yazı şu şekildedir[569];

> "Çoktan beridir Ruslar Kürt taifesine anlaşma elini teklif etmiştir. İş bu teklifin kabulü hususunda tarafınızdan vuku bulan ertelemeler neden kaynaklanıyor? Ne için asker toplamaktasın? Tarafımızdan hakkında ibraz olunacak yardımı, sarsılıp, harap ve viran olduğunda kendisine muayyen ve zahir olanları bile tehlikeye terk edebilecek olan Osmanlı Devletinin yardım ve korumasından az mı olur zan edersin? Bilinmez kan dökmeyi arzu ediyorsun? Sen dirayetli bir adamsın. Sana tabi olan Kürt aşiretleri sana hürmet ve riayet ediyorlar. Sen de süvarilerine izin ver ve kendi işleriyle meşgul olmalarını onlara emret. Senin hukukunu ve hükümetini muhafaza ve tahkim edeceğimi vaat ederim. Sen bizim ihsan sahibi müttefikler ve doğru dostlar olduğumuzu müşahede eyleyeceksin. Senin selametini arzu eder ve tarafından bir cevap beklerim[570]."

569) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:353 G.No:15435 Bkz. Belge 49.

570) Osmanlı ile savaşlarına müdahil olmaması yönünde benzer bir mektup Kürt Beyi Derviş Bey'e gönderilmiş olup, zikredilen bu ismin kim olduğu konusunda netlik yoktur.

Anlaşıldığı üzere Ruslar daha evvelden Êzdin Şêr ile ilişkiye geçerek, dostluk elini uzattıklarını beyan etmiş ve asker toplayıp Osmanlı saflarında savaşmamasını istemiş, ittifak önerisinde bulunmuşlardır. Fakat buna rağmen 1854 sonbaharında direnişe girişmiş, Osmanlı paşalarını bahara kadar oyalamayı düşünmüştür. Muhtemelen şartların da o zamana kadar olgunlaşacağını ve Rusların durumunun belli olacağını düşünmüştür.

Osmanlı Devletini oyalama taktiği güden Êzdin Şêr Bey 09.11.1854 tarihli yazısıyla[571] Cizre'ye gelip asker yazma işini devam ettirdiğini bildirmektedir. Kürdistan ve Van Valilerinden daha önce gelen yazılara göre Cizre müdürlüğünden yeteri kadar para tahsis edileceği belirtilmişken şu ana kadar sadece 30.000 kuruş verildiğini ifade ederek, eksik meblağın bir şekilde kendisine ulaştırılmasını Kürdistan Valisinden istemektedir.

Êzdin Şêr Bey'in Osmanlı paşalarından gerekli ilgiyi görmediği, bundan sıkıntı duyduğu ve istediği meblağın kendisine ulaşmadığı bir gerçekliktir. Cizre'de bekleyen Êzdin Şêr, bölge ahalisi ve ileri gelenleri ile de görüşme imkânı bulmuştur. Êzdin Şêr'i direnişe asıl meylettirenler Cizre'ye 15 saat mesafedeki Dergul bölgesi ileri gelenleri olmuştur. Dergul kazası ağalarından Ömer, Ramazan, Ali ve Mustafa Ağalar Dergul Müdürü Ahmed Efendi'den Êzdin Şêr ile görüşmek üzere izin alarak Cizre'ye gitmişlerdir. Bu ağalar "Cizre, Botan ve Hacı Behram senin uhdene verilsin, verilmezse cümlemiz firar ederiz!" şeklinde Êzdin Şêr Bey'i direnişe teşvik etmiş ve zaten Osmanlı Paşalarından sıkıntı duyan ve Rusların da cesaretlendirdiği Êzdin Şêr'i direnişe teş-

571) BOA. FON KODU: İ.MMS D.NO:3 G.No:117 Êzdin Şer Bey'in 18 S 1271 (09.11.1854) tarihli yazısı.

vikte zorlanmamışlardır. Direnişin kısa sürede yayılmasında bölge ahalisinin atanmış Osmanlı yöneticilerinden duydukları rahatsızlık önemli ölçüde etken olmuştur. Cizre'de direnişini alenen başlatan Êzdin Şêr, kendisine karşı çıktıklarından dolayı Cizre meclis üyeleri olan Abdülhamid Ağa, Hacı İsmail Ağa, Abdurrahman Ağa ve Ahmed Ağa'yı idam ettirmiş, Cizre'nin kuzeyinde Dergul boğazında Kasr-ı Geli mıntıkasına asker yerleştirmiş[572], Dergul'e de adam göndererek müdürden itaat talep etmiştir. Fakat Cizre'de direniş meydana geldiği haberini alan Dergul müdürü kaçarak Siirt'e Kenan Paşa'nın yanına varmıştır[573].

Zaho'da bulunan Mardin Kaymakamı 14.11.1854 tarihli raporu[574] ile Êzdin Şêr Bey'in direnişe geçtiğini Kürdistan Valisine bildirmektedir. Mardin Kaymakamı, Musul'dan gelip Bayezid Ordusuna Cizre ve Botan'dan asker yazmakla görevli iken kaza müdürü Kenan Efendi'yi oradan çıkarttığını, Cizre ve Botan'dan yazdığı bin kadar askerle Cizre'yi ele geçirdiğini haber vermektedir. Osman Paşa "Cizre ve Botan elden gidiyor!" diye Musul'a da haber gönderip yardım istediğini mektubuna eklemiştir.

Direniş haberi kısa sürede yayılmıştır. Siirt Kaymakamı Kenan Paşa'nın 24 S 1271 (15.11.1854) tarihli yazısına göre, yukarıda ifade ettiğimiz gibi Êzdin Şêr Bey'in Cizre'de direnişe geçtiği haberi, Botan bölgesindeki Dergul nahiyesi müdürü tarafından kendisine ulaştırılmıştır. Dergul müdürünü iki yüz tüfekli ile "Telmişar" köyü tarafına gönderen Kenan Paşa, Rızvan Ka-

572) Müküslü Han Mahmud adına köprünün yapıldığı Kasrık boğazıdır. Cizre'nin kuzeyinde, günümüz Şırnak ilinin güneyinde dar bir boğazdır.

573) BOA. FON KODU: İ.MMS D.NO:3 G.No:117 Dergul Müdürü Reşid Ağa'nın 23 S 1271 (14.11.1854) tarihli yazısı.

574) BOA. FON KODU: İ.MMS D.NO:3 G.No:117 Mardin Kaymakamının 23 S 1271 (14.11.1854) tarihli raporu.

zası[575] müdürü aracılığıyla Garzan Beyi Hamid Bey ve Şirvan Beyi Şêr Bey'den acil yardım talep etmiştir. Şirvan eski yöneticisi Said Bey'i de Êzdin Şêr ile ilişkide olabileceği kuşkusuyla Siirt'te zorunlu ikamete tabi tutmuştur. Kürdistan Valisine bu işin önü kesilmediği takdirde çok büyüyebileceği şeklindeki düşüncesini de ileten Kenan Paşa, Eruh ve Pervari ahalisinin de Êzdin Şêr'i desteklediklerini mektubunda zikretmektedir.

Kürdistan Valisi Mehmed Hamdi Paşa 26 S 1271 (17.11.1854) tarihli yazısıyla söz konusu durum üzerine Bayezid'e gitmek için Cizre'ye gelen Êzdin Şêr Bey'in daha önce ifade ettiğimiz gelişmeler üzerine direnişe giriştiği Cizre'yi yağmaladığı, Cizre müdürünün akrabalarını da Midyat tarafına def ettiğini bildirmektedir. Kürdistan Valisi, Êzdin Şêr'in kendisine yazarak amacının direniş olmadığı, bahara doğru 10.000 askerle Erzurum Ordusuna katılacağını yazdığını ifade etmiş fakat kendisinin açıktan açığa direnişe geçtiğini ve bu sözüne inanmadığını da yazısına eklemiştir. Gelişmeleri yakından takip eden Kürdistan Valisi Hamdi Paşa, olayları kontrol altına almak için Hacı Mehmed Ağa komutasında 600 kişilik bir süvari birliğini Nusaybin tarafına, Arnavut Derviş Ağa komutasındaki kuvvetleri de Kenan Paşa'ya ulaşmaları için Beşiri tarafına göndermiştir[576].

Cizre'yi kontrolüne alan Êzdin Şêr Bey, kardeşi Mansur Bey'i birkaç yüz askerle Botan tarafına göndermiştir. Gözünü Zaho'da bulunan Mardin Kaymakamı Osman Paşa'ya diken Êzdin Şêr, 28 S 1271 (19.11.1854) tarihinde yaklaşık 4.000 askeriyle Zaho'ya saldırmıştır. Osman Paşa, Êzdin Şêr'in sadece Zaho ile sınırlı kalma-

575) Garzan bölgesinde olup Beşiri'nin kuzey batısına düşer.
576) BOA. FON KODU: İ.MMS D.NO:3 G.No:117 Kürdistan Valisinin 27 S 1271 (18.11.1854) tarihli yazısı.

yıp Musul'u ele geçirmek istediğini Musul Valisine yazarak acele yardım istemiştir. Zaho'nun kenar evlerine kadar sokulabilmeyi başaran Ezdin Şêr, Osman Paşa'ya yenilmiş, kuvvetleri dağılmış, arkasında 200 esir ve 300 ölü bırakarak geri kaçmıştır. Osmanlılarca 4 saat süreyle takip edildiği halde yakalanamamıştır[577].

Tüm bunlara rağmen Ezdin Şêr Kürdistan Valisine direnişe geçmediğini, para istenmesi amacıyla Cizre Müdürünü Zaho'ya Osman Paşa'ya gönderdiğini onların da direniş yaygarası çıkardığını ifade etmiştir. Bahara doğru topladığı askerler ile planlandığı gibi orduya katılacağını beyan eden Ezdin Şêr, buna rağmen kendisine saldırılırsa savaşacağını da ifade etmekten kaçınmamıştır[578]. Ezdin Şêr'in bu beyanatları Kürdistan Valisince dikkate değer alınmamış ve zaman kazanmaya yönelik olduğu düşünülmüştür.

Güneyde bunlar olurken kuzeyde Siirt Kaymakamı Deh Köyüne[579] gelerek konuşlanmış ve kendisine gelecek kuvvetleri beklemiştir. Bu arada Ezdin Şêr de Cizre'de 5-6 yüz asker bırakarak Deh köyüne 4 saat mesafede "Reşte" köyüne gelip kardeşi Mansur Bey'e katıldığı ve gözünü Siirt'e diktiği istihbaratı alınmıştır. Kenan Paşa Deh köyünde iken Siirt'te tuttuğu Şirvan eski beyi Said Bey ailesiyle firar ederek Ezdin Şêr Bey'e katılmış, bu durum Kenan Paşa'nın Şirvan'dan yardım alamayacağı sonucunu doğurmuştur. Ayrıca Kenan Paşa'nın Pervari Müdürü emri altında "Reşte"ye gönderdiği ilk 600 kişilik askeri birlik taraf değiştirerek Ezdin Şêr Bey tarafına

577) BOA. FON KODU: İ.MMS D.NO:3 G.No:117 Mardin Kaymakamı Osman Paşa'nın 28 S 1271 tarihli raporu.

578) BOA. FON KODU: İ.MMS D.NO:3 G.No:117 Ezdin Şêr'in 01 Ra 1271 (22.11.1854) tarihli yazısı.

579) Deh Köyü, Dihe köyü olup günümüz Eruh ilçe merkezinin olduğu yerdir.

geçmişlerdir[580]. Eruh[581] ve Pervari[582] aşiretlerinin de Êzdin Şêr'i desteklediğini bildiren Kenan Paşa, Mansur Bey'in gece Deh köyüne saldıracağı haberi üzerine Siirt'e geri dönmüştür. Kenan Paşa tüm yazılarında ısrarla, direnişin hemen önü alınmazsa çok büyüyeceği tehlikesini dile getirmiştir. Bu gelişmeler üzerine bu işin başıbozuk askerlerle halledilemeyeceğini anlayan Kürdistan Valisi Anadolu Ordusundan ivedilikle iki alay düzenli asker, top ve gerekli mühimmatın ulaştırılmasını aksi takdirde Botan ahalisi direnişi desteklerse önünün alınamayacağını Dersaadet'e bildirmiştir[583].

Siirt'te kendisine gelecek askeri yardımı bekleyen Kenan Paşa, Êzdin Şêr ile uzlaşmak ve zaman kazanmak amacıyla arabulucularını kendisine göndermiştir. Şeyh İbrahim Efendi, Müftü Mustafa Efendi ve Mehmed Said Efendi, Êzdin Şêr Bey'e aracı olarak gönderilmişlerdir. Kenan Paşa'nın 30.11.1854 tarihli raporuna göre[584] 29 Kasımda, gece saat 21'e doğru Mehmed Said Efendi ve Şeyhin oğlu Şeyh Kasım geri dönerek Êzdin Şêr'in Siirt'e üç saat mesafede "Sırah" köyüne vardığı haberini getirmişlerdir. Arabulucular, Êzdin Şêr'in ikna edilemediğini, Siirt'e girmeye kararlı olduğunu ifade ederek, Musul'daki ailesinin serbest bırakılması için "Kenan Paşa ve ailesini de tutsak edeceğini, kaçarlarsa

580) BOA. FON KODU: İ.MMS D.NO:3 G.No:117 Kenan Paşa'nın 05 Ra 1271 (26.11.1854) tarihli yazısı.

581) Botan bölgesi ile Şirvan ve Garzan'ın birleştiği kuzeydeki uç noktadır.

582) Botan Bölgesinin, Çatak ve Müküs'e doğru olan kolunun kuzeyde Müküs ve Hakkâri topraklarıyla birleştiği uçnoktalardan biridir. Bedirhan Bey'in daha önce Osmanlılarca ele geçirildiği Orak "Erwex" bölgesiyle de hemhuduttur..

583) BOA. FON KODU: İ.MMS D.NO:3 G.No:117 Kürdistan Valisinin 07 Ra 1271 (28.11.1854) tarihli yazısı Bkz Belge 50.

584) BOA. FON KODU: İ.MMS D.No:3 G.No:117 Kenan Paşa'nın 09 Ra 1271 (30.11.1854) tarihli raporu.

takip edip bulacağını" söylediğini de ifade etmişlerdir. Çevreden beklediği yardımı göremeyen Kenan Paşa, Ezdin Şêr'in de tehditleri üzerine aynı gece ailesini alarak Şirvan kazası müdürü Şêr Bey ile birlikte Siirt'ten Beşiri'ye kaçmıştır. Siirt Kaymakamın firarı üzerine Ezdin Şêr Bey, Siirt'i kolayca ele geçirmiştir.

Gelişmeleri Dersaadet'e haber veren Kürdistan Valisi[585], direnişin Diyarbakır kazalarına sirayet etmesi tehlikesi olduğunu belirterek daha önce Anadolu Ordusundan istenen düzenli asker ve mühimmatın gelmemesi durumunda işin çok büyüyebileceği endişelerini dile getirmektedir. Kürdistan Valisi Hamdi Paşa, Ezdin Şêr Bey'in Musul'da ikamet ettirilirken böyle bir görevle Cizre'ye gönderilmesinin başlı başına büyük bir hata olduğunun da altını çizmiştir[586]. Kuşkusuz Osmanlı düzenli ordularının gecikmesi, bölge Kürtlerinin direnişe meyletmeleri bunda önemli etken olmuştur. Bitlis bölgesi Kürtleri ile de iletişime geçen Ezdin Şêr Bey, Şirvan eski Müdürü Said Bey'i Şirvan Beyi olarak atamış[587], kontrolü altındaki diğer kazalara da yeni yöneticiler tayin etmiştir[588]. Said Bey'in 4.000 asker ile Bitlis Bölgesine yaklaştığı haberi üzerine Hizan kazası müdürü Bitlis'e kaçmıştır[589].

Bu şekilde Cizre, Botan, Pervari, Siirt ve Şirvan Bölgeleri kısa sürede kontrolü altına almıştır. Ezdin Şêr'in

585) BOA. FON KODU: İ.MVL D.No:353 G.No:15435 Kürdistan Valisinin 11 Ra 1271 (02.12.1854) tarihli raporu. Bkz Belge 51.
586) BOA. FON KODU: İ.MMS D.No:3 G.No:117 Kürdistan Valisinin 11 Ra 1271 (02.12.1854) tarihli mektubu.
587) BOA. FON KODU: İ.MMS D.No:3 G.No:117 Bitlis Müdür Vekili Ali Ağa'nın 11 Ra 1271 (02.12.1854) tarihli mektubu.
588) BOA. FON KODU: İ.MMS D.NO:3 G.No:117 Muş Kaymakamı Şerif Bey'in 13 Ra 1271 (04.12.1854) tarihli mektubu.
589) BOA. FON KODU: İ.MMS D.NO:3 G.No:117 Bitlis Müdür Vekili Ali Ağa'nın 14 Ra 1271 (05.12.1854) tarihli mektubu.

denetimi altına aldığı diğer bir bölge Müküs bölgesi olmuştur. Han Mahmud direnişinden sonra yeğeni Müküs Müdürü Abdal Bey'in de sürgün edilmesi Eyubhanbegi ailesinin Müküs'teki "gelenekel yönetimini" sekteye uğratmış, bu dönemdeki boşluğu Müküs Beylerinin "Kelehi" kolundan olan Müküslü Bedirhan Bey[590] doldurmuştur. Êzdin Şêr Bey'e destek veren Müküs'lü Bedirhan Bey Müküs'ün 1270 senesine ait vegilerini de devlete vermemiştir[591].

İngiliz ve Fransızların Müdahil Olmaları

Êzdin Şêr Bey'e gerek Kürdistan Vlisince, gerek Siirt kaymakamınca direnişin başıdan beri defalarca yazılar yazılarak, asli görevi üzerine topladığı askerlerle Bayezid Ordusuna katılması, devletin kendisine tanıdığı ihsana bu şekilde karşılık vermemesi ve direniş halinden vazgeçmesi istenmiştir[592]. Êzdin Şêr Bey'in, Siirt'i ele geçirdikten sonra Kürdistan Valisine adamlarını göndererek müzakere yolunu açmaya çabaladığı görülmektedir. Kürdistan Valisinin 21 Ra 1271 (12.12.1854) tarihli raporuna göre Şeyh Kasım, Yüzbaşı Mustafa Ağa ve Said Efendi Êzdin Şêr Bey tarafından görüşmek üzere kendisine gönderilmiştir. Êzdin Şêr bu aracılarla daha önce de ifade ettiği gibi direnmediğini, bu tutumuna Siirt ve Mardin Kaymakamlarının kötü yönetimlerinin neden olduğunu, baharla birlikte orduya katılacağını beyan etmiştir. Êzdin Şêr'in Kürdistan Valisine ilettiği başka bir konu da Mardin ve Siirt bölgelerinin kendi uhdesi-

590) Cizreli Bedirhan Bey'le bir alakası yoktur.
591) BOA. FON KODU: İ.DH D.No: 331 G.No: 21618.
592) BOA. FON KODU: İ.MMS D.NO:3 G.No:117.

ne verilmesi isteğidir. Bu istek Dersaadet'e iletilmiş ise de Kürdistan Valisince kabul görmemiş, görüşmeler sürerken Harput tarafından bölgeye askeri mühimmat getirtilmiş, Musul'dan da Mardin tarafına askeri yığınak yapılmaya devam edilmiştir. Erzurum Valisi İsmail Paşa da, yapılacak askeri harekâtta Muş tarafında bulunan Hüseyin Paşa, Muş Kaymakamı ile Bitlis Müdür vekili Ali Ağa'yı görevlendirmiştir[593]. Kürdistan Valisi Hamdi Paşa, Êzdin Şêr Bey direnişini çeşitli raporlarla Dersaadet'e bildirerek görüş istemiştir. Seraskerlik gelen raporlar doğrultusunda öncelikle Êzdin Şêr'in itaatinin istenerek sorunun halledilmesi, bu çağrıya kulak asılmadığı takdirde cebren çözüm yoluna gidilmesi gerektiği yönünde Kürdistan Valisine görüş bildirmiştir[594].

Êzdin Şêr'i direnişten vazgeçirmek isteyen diğer bir kesim Rusların güneye inmelerinden oldukça rahatsız olup, 1854–56 Osmanlı-Rus savaşlarında Osmanlı Devletini destekleyen İngilizler olmuştur. İngiliz vatandaşı olup Osmanlı Ordusunda Feriklik rütbesi ile görev yapan Williams Paşa Êzdin Şêr'e gönderdiği 09 Ca 1271 (28.01.1855) tarihli mektupta[595]; Orduya katılmaya istekli olup Musul Valisince emrine iki yüz Kürt Süvari verilerek Cizre'ye gönderilmişken direnişe girişmesinin İngiliz ve Fransızlarca hayretle karşılandığı ifade edip, şöyle devam etmektedir.

"Şu anda Van, Bitlis ve Muş taraflarında meskûn olan Kürt ağalarıyla iletişim kurup yazış-

593) BOA. FON KODU: İ.MMS D.NO:3 G.No:117 Erzurum Valisinin 29 Ra 1271 (20.12.1854) tarihli yazısı.

594) BOA. FON KODU: İ.MMS D.NO:3 G.No:117 09 R 1271 (29.12.1854) tarihli Seraskerlik kararı.

595) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:353 G.No:15435 Williams Paşa'nın Êzdin Şêr'e gönderdiği 09 Ca 1271 (28.01.1855) tarihli mektup. Bkz. Belge 52.

maktasın. Onlar da senin yaratılış ve aslında yer tutmuş olan cibiliyyet ve fesadı icra ile senin gibi fesada yüz tutarak sonradan pişman olmasınlar. İngiltere Devletinin özel memuru olduğum ve Saltanat-ı Seniye tarafından Feriklik rütbesine haiz bulunduğum halde sana mahsusen ve tembihen ihbar ediyorum. Üç devlete karşı durmak senin vazifenden hariç bir durumdur. Sen sadakat mesleğinden ayrılmamak çaresinin kolayına bak. Sonra fena hale girersin. Sonrası fayda vermez!"

diyerek Osmanlı ile birlikte İngiliz ve Fransız devletlerini de karşısına aldığı ifade edilip, tehditle karşılık nasihat etmiştir. Devamında, kendini bilmez Kürt eşkiyasıyla bir olup direnişi sürdürdüğü takdirde çok pişman olacağını ifade ederek;

"Fakat kendin dileyerek devlete dehalet edersen, mal ve canına kimsenin dokunmayacağına İngiltere ve Fransa devletleri adına kefil olurum"

diyerek Erzurum'a gelip teslim olmasını istemiştir. Mektubun devamında;

"Eğer Ruslar ağzına bir bal çalmış ise, hatırınıza bir şey gelmesin, Devlet-i Aliyye sayesinde Hindistan ve sair mahallerden baharda yeteri miktar asker sevk eder seni yeneriz."

deyip gözdağı da verilmiştir. Söz konusu bu mektup, Erzurum'dan Mahmud Efendi[596] adında biriyle Êzdin Şêr'e gönderilmiştir. Görüldüğü gibi Rus, İngiliz ve Fransızların da işin içine girmesiyle Êzdin Şêr direnişi uluslararası bir mesele haline gelmiştir. Ayrıca Êzdin

596) Muhtemelen Meşhur Mele Mahmud-i Bazidi'dir.

Şêr'in Van, Bitlis ve Muş'a kadar uzanan bir bölgede nüfuz sahibi olduğu ve bölge ileri gelenlerini etkilediği açıkça görülmektedir.

İngilizlerin ilgilendiği başka bir isim Şirvan eski hâkimi ve Êzdin Şêr Bey'in en büyük müttefiki Said Bey olmuştur. Osmanlı Devletinin Ruslara karşı Erzurumda konuşlanan ordusunda yer alan İngiliz Williams Paşa, Mahmud Hamdi Bey'i Şirvan'lı Said Bey'i ikna edip Erzurum'a getirtmek için Bitlis tarafına göndermiştir. Mahmud Hamdi Bey, Said Bey'e yazdığı 13.02.1855 tarihli mektupta[597] kendisi ile görüşmek için Bitlis'te olduğunu bildirerek, İngiltere Devletinin Bağdat'a 30.000 asker yığdığını ve bunların Botan üzerine geleceklerini, ayrıca kuzeyde Bitlis'te büyük harekât için askeri hazırlıkların tamamlanmak üzere olduğunu söyleyerek teslim olmasını istemiştir. Mahmud Hamdi Bey, kendisini Williams Paşa'nın görevlendirdiğini teslim olması halinde İngilizlerin himayesinde olup her hangi bir zarar görmeyeceğini beyan etmektedir. Aksi takdirde İngiliz ve Fransızlar için bu direnişin bastırılmasının çok kolay olacağını da yazısına eklemiştir. Burada dikkati çeken önemli bir nokta dönem Osmanlı Devletinin askeri olarak büyük ölçüde İngilizlere bağımlı hale geldiğidir. İngiliz ve Fransızlar dönem politikaları gereği Osmanlı Devleti içinde kargaşa istememiş, 1854-56 Kırım savaşında Osmanlıyı destekleyerek, özellikle Ruslara yakın bölgelerin çalkantıdan uzak olmasını yeğlemişlerdir. Bu nedenle Kürt ayaklanmalarına kesin bir biçimde karşı olmuşlardır.

Êzdin Şêr Bey direnişi esnasında sürgünde bulunan Han Mahmud ve Bedirhan Beylerin sıkı muhafaza edil-

597) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:353 G.No:15435 Mahmud Hamdi Efendinin Said Bey'e yazdığı 25 Ca 1271 (13.02.1855) tarihli mektup.

melerine özel bir gayret gösterilmiştir. Kürdistan Valisi ve Anadolu Ordusu Müşirleri iki mirin firar edip memleketlerine dönmemeleri için her türlü tedbirin alınmasını istemişlerdir. Dersaadet 14 M 1271 (24.09.1854) tarihli emirname ile Kürdistan'daki gelişmelerden dolayı Girit ve Silistre Valilerinden olası firarlara karşı sürgündeki mirler üzerindeki güvenlik tedbirlerinin arttırılmasını istemiştir. Emirnameyi alan valiler gerek Han Mahmud gerek Bedirhan Bey'e karşı her türlü önlemin alındığını Dersaadete bildirmişlerdir.[598]

Son Savaşlar ve Êzdin Şêr'in İngilizlere Teslim Olması

Irak Ordusundan Miralay Mehmed Reşid Bey'in 08.03.1855 tarihli raporu[599] Êzdin Şêr Bey ile yapılan savaşlara dairdir. Anlaşıldığı üzere 1855 baharında Osmanlı kuvvetleri harekete geçmişlerdir. Musul'dan çıkan Osmanlı düzenli kuvvetleri Çelağe'ye varmış, akabinde "Deruniye" denilen yerde meydana gelen savaşta Êzdin Şêr Bey yenilerek birkaç atlı ile beraber Cizre'ye doğru çekilmiştir. Bu arada Botan'ın en büyük aşiretlerinden ve daha önce Bedirhan Bey'e de yardımları dokunan Dudêri Aşireti[600] kendisine arka çıkmışsa da Êzdin bu tarafta da kalmayı başaramamıştır. Osmanlıların Cizre'ye gireceğini düşünen Êzdin Şêr 150 atlısıyla nehrin karşı tarafına geçip Şahabur'a yönelmiştir[601].

598) BOA. FON KODU: A.MKT.UM D.No:186 G.No:54 BOA. FON KODU: A.MKT.MHM D.No233 G.No: 66 Girit ve Silistre Valilerinin yazışmaları.
599) BOA. FON KODU: İ.MVL D.No: 353 G.No:15435 Miralay Mehmed Reşid Bey'in 19 C 1271 (08.03.1855) tarihli yazısı.
600) Koçer Duderi Aşiretidir. Bu Aşiret zamanında Müküs Miri Han Mahmud'a da yardım etmişti.
601) Muhtemelen şimdiki Habur'dur.

Musul Valisi Hilmi Paşa'nın kethüdası İzzet Efendi, Zaho üzerinden üç bin kadar Kürt askerle o tarafa doğru gitmiş. Irak tarafına firar edebileceği tüm yollar kapatılmış, Êzdin Şêr'e bir buçuk saat mesafeye gelinmiştir. Êzdin Şêr'in hiçbir tarafa gitme ve tekrar asker toplama şansı olmayıp aman isteyecekken, Anadolu Ordusu Müşiri İsmail Paşa'nın yaveri Binbaşı Mahmud Ağa kendisine giderek Williams Paşa tarafından gönderildiğini, teslim olduğu halde ister paşa'ya isterse de Musul ve Bağdat tarafına götürebileceğini beyan etmiştir. İngiliz Kralı ismi üzerine söz verilmesi ile İngilizlere teslim olmayı kabul eden Êzdin Şêr 18 C 1271 (08.03.1855) tarihinde kardeşi Mansur Bey ve Mahmud Efendi ile birlikte Şahabur'dan Musul tarafına gitmiştir. Êzdin Şêr, bu şekilde Osmanlılara değil İngilizlere teslim olup onların himayesine girmiştir. Cizre'nin de ele geçmesiyle, Êzdin Şêr Bey'e yardımları olup kaçak durumunda olan Ali ve İbrahim ve diğer bazı ağaların ele geçirilmesi için Botan ve Goyan[602] tarafına askeri birlikler gönderilmiştir. Bu arada kuzeyde Ali Paşa ve Kenan Paşa Siirt'e girmişlerdir.

Êzdin Şêr Bey'in İngilizlerce ele geçirilmesi, Osmanlı ile İngilizler arasında bir krize neden olmuştur. Zira İngilizler Êzdin Şêr'i Osmanlılara teslim etmekte acele etmemişlerdir. İngiltere sefaretine yazılan 19.04.1855 tarihli yazıda[603], zaten teslim olmak üzere iken, Osmanlı yetkililerinin fikri sorulmadan Williams Paşa tarafından adam gönderilerek "rai ve aman" alınmasının uygun olmadığı nazik bir dille ifade edilmiştir. Osmanlı Devleti,

602) Goyi aşiretinin yaşadığı, Botan ile Aşitan ve Çal arasındaki bölgedir.
603) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:353 G.No:15435 İngiltere sefaretine yazılan 02 Ş 1271 (19.04.1855) tarihli yazı.

devlet olarak Êzdin Şêr afetseler bile, bölgede birçok kişinin katline sebep olduğundan mahkeme edilip uygun düşecek cezanın verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. İngilizlerin Êzdin Şêr'i muhafaza etmelerine gücenmiş olan Osmanlı yetkilileri, kendisinin ve ailesinin mutlaka o bölgeden uzaklaştırılması gerektiğini dile getirerek İstanbul'a gönderilmesini istemişlerdir. İstanbul'daki İngiliz yetkilileri durumu Musul'daki konsolosa ileteceklerini beyan etmişlerdir.

İngiliz yetkilileri, Êzdin Şêr Bey'e İngiliz Kralının ismi üzerine söz verildiğini ve bu şekilde teslim olmasının sağlandığını, Londra'dan buna dair bir karar gelmedikçe Osmanlılara teslim edilmeyeceğini ifade etmişlerdir. Osmanlı Devleti rahatsızlığını dile getirse de bu konuda İngilizleri fazla sıkıştırmaktan çekinmiştir. Bağdat Valisi Mehmed Reşid Paşa'nın 28.06.1855 tarihli raporuna[604] göre Êzdin Şêr Bey halen Musul konsolosunun yanında olup teslim alınamamıştır. Kendisi teslim alınıp Dersaadet'e gönderilmeyene kadar Kürdistan bölgesi fesattan kurtulmayacaktır.

Dersaadet 19 Ş 1271 (06.05.1855) tarihli emirnamesiyle Bağdat ve Musul Valilerinden Êzdin Şêr'in teslim alınarak Dersaadet'e gönderilmesi istenmişse de, Bağdat ve Musul Valilerinin girişimleri uzun süre sonuçsuz kalmıştır. Osmanlılar gerek Erzurum'da bulunan Williams Paşa'ya, gerekse diğer İngiliz ve Fransız yetkililere Kürdistan'da ikamete devam etmesinin çok yanlış olacağı, Êzdin Şêr'e her hangi kötü bir muamele yapılmayacağı taahhüdünü verseler de onları ikna edememişlerdir. Zira Êzdin Şêr Osmanlılara değil, İngilizlere tes-

604) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:353 G.No:15435 Bağdat Valisinin 13 L 1271 (28.06.1855) tarihli raporu.

lim olmuştur. İngilizler kendilerine teslim olan Êzdin Şêr'i Musul'da konsolosluk binasında ikamet ettirmişlerdir[605]. Musul Valisinin 23.07.1855 tarihli yazısında tüm girişimlere rağmen İngiliz yetkililerden müspet bir cevap alınamadığı ifade edilerek Osmanlı Devletinin aciziyeti ortaya konmaktadır[606]. Bu küçük kriz Osmanlı Devletinin iç işlerinde bile İngilizlere karşı hâkimiyeti elden kaçırdığına bir örnek teşkil etmektedir.

Osmanlılara Teslim Edilip Dersaadet'e Gönderilmesi

Anlaşıldığı üzere İngilizler, Osmanlılarla olan bazı pazarlıklarına konu ettikleri Êzdin Şêr'i daha sonra Osmanlılara teslim etmişlerdir. Musul Valisinin 27.07.1855 tarihli yazısıyla Êzdin Şêr Bey'in Dersaadet'e irsali için gerekli görevlendirilmelerin yapıldığı ifade edilmektedir[607].

Êzdin Şêr, kardeşi Mansur Bey, Şirvan eski Beyleri Said Bey ve İbrahim Bey ile birlikte 21 Z 1271 (03.09.1855) tarihinde Miralay Arif Bey refakatinde Diyarbakır'a doğru yola çıkarılmışlardır[608]. Miralay Arif Bey'e eşlik etmek üzere 100 kişilik bir askeri birlik Diyarbakır'dan gönderilmiş, ayrıca yanlarına yol esnasında bir zarar verilmemesi ve firarın önlenmesi için Diyarbakır'a kadar eşlik etmek üzere Musul ve Mardin'den yaklaşık

605) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:353 G.No:15435 Musul Valisinin 19 N 1271 (04.06.1855) tarihli yazısı.

606) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:353 G.No:15435 Musul Valisinin 08 Za 1271 (23.07.1855) tarihli yazısı.

607) BOA. FON KODU: İ.MMS D.No:6 G.No:240 Musul Valisinin 12 Za 1271 (27.07.1855) tarihli yazısı.

608) BOA. FON KODU: A.MKT.UM D.No:210 G.No:48 BOA. FON KODU: İ.MVL D.No:353 G.No:15435 Musul Valisi Hilmi Paşa'nın 29 Z 1271 (11.09.1855) tarihli yazısı. Bkz Belge 53.

200 kişilik bir grup daha verilmiştir. Ezdin Şer Bey Musul'dan hareket ederek Zaho'ya tabi Başhabur'a[609] varmış, oradan çöl yoluyla Mardin'e ve oradan da Şeyhan[610] bölgesi üzerinden Diyarbakır'a gönderilmiştir[611]. Osmanlı Devleti, direnişin bastırılmasında görev alan ve hizmet edenleri taltif ettirmiştir. Garzan ve Şirvan Mirleri gerek Bedirhan Bey ve gerek Ezdin Şer Bey meselelerinde Osmanlı Devleti saflarında yer almışlardır. Devlet-i Aliyye'ye gösterdikleri sadakat ve hüsn-i hizmetten dolayı Garzan Miri Fettah Bey ve Şirvan Miri Şer Bey Istabl-ı Amire payesi nişanı ile ödüllendirilmişlerdir[612].

Dersaadet'e giden ilk grup 15 kişiden oluşmaktadır. Bunlar; Cizreli d Bey, Cizreli İbrahim Bey ile Ezdin Şer'in adamlarından Cizreli 11 kişidir. Daha sonra Şirvanlı Said Bey'in oğlu Salih Bey ve yeğenleri Şerif, Süleyman ve Adil Beylerin de aralarında bulunduğu 13 kişilik bir grup daha Dersaadet'e gönderilmiştir[613]. Ezdin Şer'in sürgününden sonra tutuklanmalar devam etmiş, kendisine destek verdiği gerekçesiyle Van ve Erzurum'da onlarca kişi hapsedilmiş, bir kısmı daha sonra Dersaadet'e gönderilmişlerdir.[614] Ezdin Şer Bey'in ailesi ise yaklaşık iki sene Musul'da tutulmuş, daha sonra Dersaadet'e gönderilerek sürgün bölgesine sevk edilmişlerdir.

Bu arada güneyde Ezdin Şer Bey'le yapılan savaşlar esnasında Van'dan bir askeri birlik Müküs üzerine yürümüş, direnişe destek veren Müküslü Bedirhan Bey

609) Günümüzde Habur.

610) Günümüzde Mardin-Diyarbakır Karayolu üzerinde, Mardine yaklaşık 30 Km mesafede bir vadide kurulu bir köydür..

611) BOA. FON KODU:A.MKT.UM D.No: 210 G.No:48.

612) BOA. FON KODU:A.MKT.UM D.No: 549 G.No:49.

613) BOA. FON KODU: İ.MMS D.No: 6 G.No:240 Dersaadet'e irsal edilenlere ait cetvel.

614) BOA. FON KODU: İ.MVL D.No: 353 G.No:15435 Erzurum Valisinin 29 S 1272 (20.11.1854) tarihli yazısı.

de Müküs'ü terk etmişti. Bunun akabinde Şeyh Taha vasıtasıyla affedilip sürgünden kurtulan Han Mahmud'un en küçük kardeşi Derviş Bey 09 Za 1271 (24.07.1855) tarihli emirname ile asaleten Müküs Kazası Müdürlüğüne atanmıştır[615].

Bir süre gizlenmeyi başaran Müküslü Bedirhan Bey Ezdin Şêr Bey'in teslim olması üzerine Van'ın Karçıkan nahiyesi müdürü aracılığıyla devlete itaatini sunmuş hatta daha önce el koyduğu 2500 kuruşluk vergiyi de kendisine ödemiştir. Karçıkan müdürünün de ricası doğrultusunda Van ve Hakkâri Valisi Mehmed Ziya Paşa[616] Dersaadet'ten Müküslü Bedirhan Bey'in affını istemiş[617] buna istinaden 19 Safer 1272 (31.10.1855) tarihli İrade-i Seniye ile Müküslü Bedirhan affedilmiştir[618].

Êzdin Şêr Bey'in Sürgünü

19 C 1272 (26.02.1856) tarihli Meclis-i Mahsusa raporuna göre[619] Êzdin Şêr Bey'in direnişi meselesi görüşülerek cesaret ettiği direnişe nazaran;

> "Kanunen idamı icap ederse de, dehalet ve teslimi esnasında yalnızca devlete karşı olan kabahatinden dolayı can ve malına dokunulmayacağı,

615) BOA. FON KODU:A.MKT.UM D.No: 202 G.No:54 Bu şekilde Eyyubhanbegi Ailesi Müküs'teki geleneksel önderliklerini tekar elde etmişlerdir.
616) O dönemde Van ve Hakkari kazalarının tek Valilik altında birleştirildiği anlaşılmaktadır.
617) BOA. FON KODU: İ.DH D.No: 331 G.No: 21618 Van ve Hakkari Valisi Mehmed Ziya Paşa'nın 13 M 1272 (25.09.1855) tarihli mektubu.
618) BOA. FON KODU: İ.DH D.No: 331 G.No: 21618 19 Safer 1272 (31.10.1855) tarihli İrade-i Seniye.
619) BOA. FON KODU: İ.MMS D.No: 6 G.No: 240.

Devlet-i Aliyye tarafından vaat edilip temin olunmuştur. Bunun için mahkeme edilerek kanunen mücazatına mahal olmadığından merkumun ömür boyu bir mahale gönderilmesi gerekmektedir. İkame olacağı mahalde firardan muhafazası gerekeceğinden kendisinin müteallıkatıyla beraber kale içine hapsedilmek üzere Vidin'e gönderilmesi."

kararlaştırılmıştır. Raporun devamında bunların yerlerinde muhafazaları için her türlü önlemin alınması ve diğer ayrıntılar ile gerekli yazışmaların yapılacağı ifade edilmiştir. Bu karar 25 C 1272 (03.03.1856) tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Êzdin Şêr Bey'in İngilizlere teslim olduğu göz önüne alındığında İngilizlerin Êzdin Şêr'i idam edilmemek şartıyla Osmanlılara teslim etmiş olduğu görülmektedir. Bu karar üzerine Musul ve Siirt Osmanlı yetkililerinden onlarca dilekçenin ekinde olduğu raporlar Dersaadet'e gönderilerek, Êzdin Şêr'in direniş esnasında idam ettiği onlarca kişiye ait bilgiler ulaştırılmıştır. Musul Valisi Êzdin Şêr Bey'i direnişi esnasında halktan bazılarını haksız yere idam ve mallarını almakla suçlamaktadır. Devleti uzun süre meşgul eden Êzdin Şêr'in idam edilmemesi Musul Valisi ve diğer Osmanlı bölge yetkililerince pek olumlu karşılanmamıştır[620].

Vidin'den Firarı ve Tekrar Yakalanması

23 C 1274 (09.01.1858) tarihli belgeye göre Êzdin Şêr Bey ve kardeşi Mansur Bey sürgün oldukları Vi-

620) BOA. FON KODU: İ.MVL D.No:353 G.No:15435 18 Recep 1272 tarihli Musul Valisi ve meclisi yazısı, ekindeki özellikle Siirt bölgesinden dair onlarca dilekçe.

din'den firar etmişlerdir. Firarları üzerine pek çok tarafa yazılarak yakalanmaları istenmiştir[621]. Deniz yoluyla İskenderun'a gidip oradan Musul'a varmak, ailelerini bularak tekrar direnişe girişmek için firar ettikleri tespit edilen[622] Ezdin Şêr ve kardeşi kısa süre sonra Bosna'da yakalanmış ve 23 Ş 1274 (08.04.1858) tarihinde Vidin'e getirtilmişlerdir.

Vidin Valisi Mehmed İsmet Paşa 09.05.1858 tarihli yazışmasında[623] bunların bir daha firar etmemeleri için gerekli önlemlerin alınmış olduğunu ifade etmektedir. Vidin Valisi muhtemel firarların önlenmesi için Han Mahmud örneğini vermiştir. Vali, Han Mahmud'un ailesinin de Rusçuk'a gönderildiğini, dolayısıyla Han'ın oraya alıştığından firara yeltenemeyeceğini, bu nedenle Ezdin Şêr Bey'in de ailesinin gönderilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Paşa, her ne kadar dikkat edilse dahi ailelerinin yanlarında olmaması durumunda benzer durumların olabileceğini ifade etmiştir. Bu durum Vidin, Dersaadet, Musul ve Kürdistan Valilikleri arasında pek çok yazışmaya da konu olmuştur.

Ezdin Şêr'in ve yakınlarının ailelerinin getirtilmesi hicri 1276 yılını bulmuştur. 07 Ş 1276 (29.02.1860) tarihli belgeye göre Dersaadet'e gelenlerin sayısı 30'dur[624]. Ezdin Şêr Bey'in hanımı o esnada İstanbul'da bulunan Hakkârili Nurullah Bey'in kızı olup, kendi isteği üzerine 3 yakınıyla beraber Girit'e gitmiştir. Daha sonraki yıllarda Vidin'e de gittiği görülmektedir.

621) BOA. FON KODU: A.MKT.UM D.No:306 G.No:99.
622) BOA. FON KODU: I.MVL D.No:398 G.No:17346.
623) BOA. FON KODU: I.MVL D.No:398 G.No:17346 Vidin Valisi Mehmed İsmet Paşa'nın 25 N 1274 (09.05.1858) tarihli raporu.
624) BOA. FON KODU: I.MMS D.No:431 G.No:18978.

Êzdin Şêr Bey'in Vidin'e gönderilmeleri talebine rağmen, kardeşleri Reşid Bey[625] ve Zeynel Bey ile annesi, bir kız kardeşi ve bir kadın hizmetçilerinin İstanbul'da tutulması, geri kalanların da Vidin'e yollanması kararlaştırılmıştır. Vidin'e gidemeyen Reşid Bey ve Zeynel Bey ve yanlarındakiler daha sonra Girit Adasına gönderilmişlerdir.

625) Reşid Bey'in "kör" olduğu zikredilmektedir.

Bölüm X

Sürgün Sonrası Kürt Mirleri

Sürgüne gönderilen Kürt mirlerinden Cizreli Bedirhan Bey, Hakkârili Nurullah Bey ve Cizreli Ezdin Şêr Bey sonraki yıllarda af edilmiş ve hatta çeşitli rütbelerle ödüllendirilmişlerdir. Bedirhan Bey ve Ezdin Şêr Beyler paşalık unvanı almışlardır. Han Mahmud ve kardeşleri ise hiçbir zaman affedilmemiş, vefatlarına kadar sürgün yeri olan Rusçuk kasabasında yaşamış ve orada vefat etmişlerdir. Müküs'lü Abdal Bey, Ahlât, Muş ve Garzan Beyleri de belli bir süre sonra affedilen mirlerdendir. Şimdi Kürt Mirlerinin sürgün sonrası yaşantılarını ayrı ayrı ele alalım.

Han Mahmud'un Sürgün Sonrası Yaşantısı

3 S 1274 (22.09.1857) tarihli Rusçuk Meclisi raporuna göre kendilerine daha önce tahsis edilen 1100 kuruşluk maaş geçimlerine kâfi gelmediğinden kişi başı 300 dirhem ekmek bedeli olarak günlük 40 pare daha tahsis edilmiştir[626]. 11 N 1274 (25.04.1858) tarihli rapo-

626) BOA. FON KODU: İ.MVL D.No:393 G.No:17122.

ra göre Han Mahmud'un Rusçuk'taki aile ve yakınları 45 kişiden oluşmaktadır. Bunlardan Han Mahmud 25 kişiye, kardeşi Abdürrezzak Bey ise 18 kişiye bakmaktadır. Mir Şemdin ve Han Abdal ayrıca tutulmuş fakat her hangi bir maaş tahsisi de yapılmamıştır. 1100 kuruşluk maaşın 682 kuruşu Han Mahmud'a geri kalanı Abdürrezzak Bey'e ödenmiştir.

Han Mahmud'un kardeşi Abdürrezzak Bey, kendi mallarının da satılarak kardeşinin borcundan düşüldüğünü, kendisine tahsis edilen 400 küsür kuruşluk maaşla geçinemediklerini, buna istinaden memleketlerine gidip ellerinde kalan emlaklerini satmak için 3 ay süre ile izin istemiştir[627]. Bu konu 25 L 1274 (08.06.1858) tarihli yazı ile Kürdistan Valisine sorulmuş, Kürdistan Valisi Halil Kemal Paşa 06 Z 1274 (17.07.1858) tarihli yazısıyla, direnişlerine istinaden sürülen bu şahısların geçici de olsa tekrar Kürdistan'a gönderilmelerinin mahzurlu olacağını ifade etmiştir. Kendisinin Erzurum'da olduğunu belirten Kürdistan Valisi, merkumlara ait mahallerin Hakkâri Bölgesinde olduğundan konu ile ilgili Hakkâri Valisinden de bilgi alınabileceğini ilave etmiştir.

Kürdistan'a dönme izni diğer kardeşlere de verilmemiştir. Bunun üzerine, Han Mahmud ve Han Abdal Mahmudi[628], Havesor[629], Vastan ve Müküs kazalarından ellerinde kalan emlakin satışı için iki vekil tayin ederek o tarafa göndermişleridir. Han Mahmud'un vekili Murad, Han Abdal'ın vekili ise Muhammed bin Lütfullah'tır. Ve-

627) BOA. FON KODU: A.MKT.UM D.No:319 G.No:20 , BOA. FON KODU: A.MKT.MHM D.No:140 G.No:83 - BOA. FON KODU: A.MKT.NZD D. No: 62 G.No:5.

628) Diğer adıyla Hoşap.

629) Günümüzde Van'ın Gürpınar İlçesi. Westan'ın doğusunda, Westan ile Hoşap arasındadır.

killer, Dersaadet'te verdikleri 06 Ş 1276 (28.02.1860) tarihli arzuhal ile mahalli meclis marifetiyle söz konusu emlakin satışının yapılması için Van Mutasarrıflığına bir emirname gönderilmesini istemişlerdir[630].

Çocuklarının Öğrenimi

Han Mahmud Rusçuk sürgününden sonra çocuklarının Dersaadet'te eğitim görmeleri için başvuruda bulunmuştur. 3-18 N 1267 (06-18.07.1851) tarihli raporlara göre[631] Han Mahmud kaynı Halid Bey ve bir oğlunu Ordu-yu Hümayuna, diğer oğullarını da mektebe yazdırmak istemiş olup, Silistre Valisi buna istinaden kendilerini İstanbul'a göndermiştir. Kisan Beyi Halid Bey ve oğlu Abdülaziz Bey direnişe karışmış olduklarından Orduya alınmamışlardır. Mektebe yazılmak isteyen diğer çocukları için ise; kendileriyle yapılan mülakat ve muayene sonrası, ilmi kabiliyetleri yeterli görülmediğinden, Mekteb-i Askeriye Nazırı kayıt hususunu uygun bulunmamıştır. Buna rağmen Serasker Paşa;

> "Her ne kadar uygun görülmemişlerse de böyle adamların çocuklarını okutup terbiye ederek babalarının gitmiş oldukları yoldan kendilerini kurtarmak Zat-ı Şahanenin şanına layık olacaktır."

diyerek kayıtların emsal teşkil etmemek şartıyla yapılmasını uygun görmüş ve Padişahın oluruna sunmuştur. Serasker Paşa'nın fikri makul görülmüş 19 N 1267

630) BOA. FON KODU: A.MKT.DV D.No: 154 G.No: 43.
631) BOA. FON KODU: İ.DH. D.No: 237 G.No: 14317.

(19.07.1851) tarihinde Han Mahmud'un oğullarının Mekteb-i İdadiye kayıtları kabul edilmiştir[632].

Devlete Borçları ve Satılan Malları

Kürt Mirlerinin hükümdarlıkları süresince devlete vermedikleri vergiler, savaş ve sonrası yapılan masraflar ve hatta sürgün yerlerine götürülürken yapılan masraflar dahi kendilerine borç olarak yazılmış ve satılan mallarından mahsup edilmiştir. 01 C 1268 (22.03.1852) tarihli Hakkâri Valisi ve Maliye Nezaretine yazılan tezkerelere göre, Han Mahmud ve taallukatının geride bıraktığı mal, hayvanat ve silahları satılarak yaklaşık 225.000 kuruş elde edilmiştir. 171.780 kuruşu tahsil olunmuş, 53.466,5 kuruşu bakaya kalmıştır. Han Mahmud, Bedirhan Bey, Nurullah Bey ve diğer sair mirlerin Westan, Kavaş ve Erciş kazaları aşar bedelleri ile Haydaran aşiretinden almış oldukları kışlak rüsumatı, Van kalesinden almış oldukları barut, kurşun ve top gibi mühimmattan dolayı zimmetlerine geçen para 438.300 kuruş olarak hesaplanmıştır. Yapılan satış borçlarını karşılamadığından meclis marifetiyle emlak satışına başlanmıştır[633]. Ayrıca bir başka rapora göre Bedirhan Bey'in Müküs ve Karaali nahiyeleri aşarından zimmetine geçirdiği miktar 60.000 kuruş olarak hesaplanmaktadır[634]. Konu ile ilgili yazışmalara göre tüm malları satıldığı halde Mirlerin devlete hayli borcu kala-

632) Raporlarda Han Mahmud'un mektebe alınan çocuklarının isimleri zikredilmemiştir. Bilindiği kadarıyla Abdurrahman ve Said Beylerdir.

633) BOA. FON KODU: A.MKT.MHM D.No:51 G.No:69.

634) BOA. FON KODU: A.MKT.MHM. D.NO: 51 G.No: 69 Bedirhan Bey'in Müküs'ten aldığı bir dönemlik vergi muhtemelen Han Mahmud'un ilk sürgün'ü olan 1838-39 dönemine aittir.

caktır. Han Mahmud'un kardeşlerine ait varlıklar da satılarak kendi borcundan mahsup edilmiştir.

Kürdistanla İlişkileri

Han Mahmud bu süre zarfında Rusçuk'ta düştükleri sıkıntılardan dolayı İstanbul'a dönerek orada ikamet etmek için birkaç kez izin istemiş fakat talebi kabul görmemiştir. 17 R 1268 (08.02.1852) tarihli rapora göre[635] Rusçuk'ta mukim Han Mahmud'un Dersaadet'te ikamet etme talebi değerlendirilmiş, Dersaadet bu kararı Silistre Valisine bırakmıştır. Durum sürüncemede kalmış gözükmektedir ki; 1276 senesine gelindiğinde Han'ın bu konudaki isteğinin hala devam ettiği ve çözümlenmediği gözükmektedir.

Dersaadet'ten Silistre Valisine yazılan 15 S 1276 (13. 09.1859) tarihli yazı ile[636] Rusçuk'ta sürgün olan Han Mahmud ve kardeşlerinin buralarda perişan ve naçar oldukları bu nedenle İstanbul'da ikamet etmek istediklerine dair arzuhalleri Meclisi Vala'da değerlendirilmiş, uygun görülmeyerek ret edilmiştir.

Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere, İstanbul'a bile gelmesine izin verilmeyen Han Mahmud ve Bedirhan Bey'in sürgün oldukları yerlerde sıkı muhafazalarına dikkat edilmiş, özellikle Kürdistan'da daha sonra meydana gelen karışıklıklar esnasında Kürdistan Valileri her iki mirin firar edip memleketlerine dönmemeleri için her türlü tedbirin alınması istemiştir.

Kürdistan'daki her karışıklıkta Girit ve Silistre Valileri ile Kürdistan Valisi arasında yazışmaların sıklaştığı

635) BOA. FON KODU: HR.MKT D.No:42 G.No:92.
636) BOA. FON KODU: A.MKT.MHM D.No:365 G.No:80.

görülmektedir. Buna benzer Kürdistan Valisinin 06 M 1267 yazısı üzerine Han Mahmud ve taallukatı Rusçuk'ta hapsedilmişlerdir[637]. Sürgündeki Han Mahmud ve Bedirhan Bey'in iyi muhafaza edilmelerine ilişkin yazışmaların Êzdin Şêr Bey direnişi esnasında sıklık gösterdiği görülmektedir. Girit Valisi 01 B 1271 (20.03.1855) tarihli yazısıyla[638] Bedirhan Bey ve Han Mahmud'un söz konusu durumdan dolayı daha fazla muhafaza edilmeleri ve olası firarlarının önlenmesi konusuna dair 14 M 1271 (24.09.1854) tarihli irade-i Aliye'yi aldığını ifade etmektedir. Buna istinaden Girit Adasında bulunan Bedirhan Bey'in muhafazasında gerekli gayretin gösterildiğini dile getirmiştir. Aynı şekilde Silistre Valisi 15 S 1272 (27.10.1855) tarihli yazısıyla Han Mahmud ve taallukatının hiçbir zararlı faaliyette bulunmayacak şekilde muhafaza edildiklerini Dersaadet'e bildirmektedir[639]. 3 S 1274 (22.09.1857) tarihli Rusçuk Meclisi raporundan anlaşıldığı üzere, sürgünde bulunanların memleketlerine firarlarının önlenmesi için daha iyi muhafaza edilmeleri Dersaadet'in emri üzerine Silistre Valisince Rusçuk makamlarına emredilmiştir. Rusçuk Meclisi raporuna göre firarların önlenmesi için gerekli önlemlerin alındığı ifade edilmektedir.

Bu arada Han Mahmud'la birlikte sürgüne gönderilen Ahlâtlı Mustafa Bey, memleketine gitmek için izin istemiş fakat Meclis-i Vala, Silistre Valisine yazdığı 03 S 1273 tarihli yazı ile direnişe girişmiş Han Mahmud'un taallukatından olduğu ve bu yüzden sürgüne gönderildiğinden isteğini reddetmiştir[640].

637) BOA. FON KODU: A.MKT.MHM D.No:18 G.No:28.
638) BOA. FON KODU: A.MKT.UM D.No:186 G.No:54.
639) BOA. FON KODU: A.MKT.MHM D.NO:233 G.No:66.
640) BOA. FON KODU: A.MKT.MHM D.NO:212 G.No:23.

Han Mahmud'un Vefatı

Han Mahmud 22 Teşrin-i sani 1282 (04 Aralık 1866) tarihinde Rusçuk'ta vefat etmiştir[641]. 5 Kânunuevvel 1282 tarihli Rusçuk Liva Meclisi raporuna göre Han Mahmud, geride 28 kişilik bir aile bırakmıştır[642]. Han Mahmud'un 4 gelini Rusçukludur. Büyük oğullarından Ali Bey, babasının ölümünden üç yıl önce memleketine dönme izni almış ve bir daha geri dönmemiştir.

23 L 1283 (28.02.1867) tarihinde Han Mahmud'a verilen 682 kuruşluk maaş, günlük ekmek bedelleri ile birleştirilerek 1577 kuruş olarak hesaplanmıştır. Bundan 481 kuruş oğlu Said Bey'in ailesine, 172 kuruş diğer oğlu Abdi Bey'in ailesine, 343 kuruş oğlu Ali Bey'in ailesine[643], 581 kuruş ise taallukatından 3 aileye tahsis edilmiştir. Han Mahmud'un geride bıraktığı ailesi şu şekildedir;

Han Mahmud'un oğlu Said'in Familyası:
Said, Zevcesi Zehra, oğlu Musa, diğer oğlu Arif, Kızı Hatice, Kardeşi Süleyman, diğer kardeşi Yusuf, Kız kardeşi Fatma, diğer Kız Kardeşi Halime.

Han Mahmud'un oğlu Abdi'in Familyası:
Abdi, zevcesi Feride, oğlu İbrahim.

Han Mahmud'un oğullarından diğeri ise izin alarak memleketine gidip henüz geri dönmediği ifade edilen Ali Bey'in familyası şu şekilde listelenmiştir.

641) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:567 G.No:25496 Bkz Belge 54.
642) Kardeşi Abdürrezzak Bey'in ve Mir Şemdin'in aile ve taallukatı bu na dahil değildir.
643) Ali Bey gittiği Van'dan bir daha geri dönmemiştir. Anlaşılan ailesini Rusçuk'ta bırakmıştır.

Ali, zevcesi Müzeyyen, oğlu Ömer, diğer oğlu Ramiz, diğer oğlu Abdurrahman, Müteveffa Han Abdal'ın zevcesi Ayşe[644].

Han Mahmud'un geride bıraktığı diğer aileler, Van'lı Ahmed, Mustafa, Hüseyin ve aileleri olarak kayıt altına alınmışlardır. Han Mahmud'un büyük oğlu olup adı direnişe de karışmış olan Abdülaziz Bey ile Abdurrahman Bey ve daha sonra çeşitli Anadolu kazalarında kaymakamlık yapacak olan Ömer Lütfi Bey bu listede görülmemektedir.

Han Mahmud Beyzade Ömer Lütfi Bey

Han Mahmud'un sürgünden bir sene sonra Rusçuk'ta dünyaya gelen oğlu Ömer Lütfü Bey babasının ölümünden sonra Varna'da memuriyete başlamış, 93 Harbinden sonra Osmanlı Devletinin bölgeyi ebediyen terk etmesi ile oradan Dersaadet'e gelmiş ve İç Anadolu'nun çeşitli kazalarında kaymakamlık yapmıştır. Bildiğimiz kadarıyla Han Mahmud'un devletçe istihdam edilen ve ciddi anlamda memuriyet yapan tek çocuğu Ömer Lütfi Bey olmuştur.

Hayatı ve memuriyeti ile ilgili pek çok arşiv belgesi bulunmakta olan Ömer Lütfi Bey'in ölümü üzerine arşivlendirilen tarihçe-i hayatı bütün bu belgeleri ihtiva eder niteliktedir[645]. Tarihçe-i hayatına göre Vanlı Han Mahmud Bey'in oğlu Ömer Lütfi Bey 1264 senesinde Rusçuk'ta doğmuştur. Rusçuk Sıbyan Mektebi ve medresede okuyan Ömer Lütfi Bey'in Türkçe yanı sıra Farsça ve Kürtçe lisanlarını da bildiği raporda kaydedilmiştir.

644) Han Abdal'ın Han Mahmud'dan önce vefat ettiği görülmektedir.
645) BOA. FON KODU: DH.SAİDd. D.No:10 G.No:677.

Ömer Lütfi Bey, 09 Mayıs 1875'de Varna sancağı Belediye riyasetine memur olmuş, 14 Mart 1876'da Şumnu Yenipazar nahiyesine müdür tayin edilmiştir. 12 Nisan 1877 tarihinde Rus-Bulgar istilası ile memleketindeki memuriyeti sona ermiş, bölgeyi terk ederek Dersaadet'e gelmiştir. 13 Mart 1880'de Niğde sancağına bağlı Arapsun kazasında kaymakam olmuştur. 01 Aralık 1881'de Bor, 20 Ocak 1884 tarihinde Arapsun kaymakamı olmuş, 18 Mayıs 1884 tarihinde rütbe tevcihi yapılmıştır[646]. 31 Ağustos 1885 tarihinde Avanos[647] kaymakamlığına atanmıştır.

11 Ağustos 1887 tarihinde Ankara eyaletine bağlı Yabanabad[648], 29 Ocak 1889 tarihinde ise Keskin kazası[649] kaymakamı olmuştur. 17 Ağustos 1892'de Basra'ya bağlı "Sevkelşuc" kazası kaymakamlığına tayin olan Ömer Lütfi Bey, mahkemede devam eden bir davasından dolayı 14 Mart 1894'te görevinden azledilmiştir. Azli üzerine Dersaadet'e dönmekteyken yolculuk esnasında Kerkük'te[650] vefat etmiştir.

Bedirhan Bey ve Nurullah Bey'in Affı

Bilindiği üzere Girit'te belli bir süre sürgün hayatı yaşayan Bedirhan Bey devletçe affedilmiştir[651]. Aynı adada sıradan bir hayat yaşayan Nurullah Bey, Bedir-

646) BOA. FON KODU: İ.DH.D.No:916 G.No:72695.
647) Günümüzde Nevşehir iline bağlı ilçedir.
648) Günümüzde Ankara Kızılcahamam dahilinde bir bölgedir. 1914'e kadar kaza vasfını taşımış, daha sonra kaza merkezi Kızılcahamam'a taşınmıştır.
649) Günümüzde Kırıkkale İline bağlı bir İlçedir.
650) BOA. Fon Kodu:DH.MKT D.No: 400 G.No: 20
651) Bedirhan Bey'in sürgün sonrası yaşantısı ile ilgili ayrıntılar pek çok eserde yer aldığı için burada tekrarlanmayacaktır..

han Bey'in af edilmesi ve Dersaadet'e götürülerek Mirimiran rütbesi ile ödüllendirilmesiyle oldukça içerlemiş görünmektedir. Üzüntüsünün sebebi Bedirhan Bey'in affı ve böyle bir rütbe ile ödüllendirilmesi değil, emsali saydığı kendisinin aynı muameleye tabi tutulmamış olmasıdır. Nurullah Bey'in sıkıntılarını dönemin Girit Valisi Rıfat Paşa'ya ilettiği, valinin 03 Ca 1274 (20.12.1857) tarihli yazısından anlaşılmaktadır. Girit Valisi, Nurullah Bey'in kendisine bir af ve ihsan buyrulmamış olmasından son derece müellim ve mahzun olduğunu Dersaadet'e bildirmiştir. Rıfat Paşa, Hakkâri eski mütesellimi Nurullah Bey'in, kendisine de "Bedirhan Paşa" gibi "mazhar-ı lütfu Ali" buyrulması isteğini dile getirerek, bu durumda Girit adasında kalmaya devam edeceğini de mektubuna ilave etmiştir. Zira Bedirhan Bey de af ve taltiften sonra memleketine gitmeyip Girit adasına yerleşme emelinde olduğunu dile getirmiştir. Yazısına cevap alamayan Girit Valisi aynı içerikli ikinci mektubunu 13 B 1274 (27.02.1858) tarihle Dersaadet'e göndermiştir.[652]

Nurullah Bey'in Yazışmaları

Girit Valisinin girişimlerinden istediği sonucu alamayan Nurullah Bey 05 R 1275 (11.11.1858) tarihli mektubuyla meramını bizzat kendisi Dersaadet'e yazmıştır[653]. Nurullah Bey'in bu son derece ilginç mektubu, Kürt Mirleri arasındaki ilişkilere önemli ölçüde ışık tut-

652) BOA. FON KODU:İ.MMS D.NO:14 G.No:582.
653) BOA. FON KODU:İ.MMS D.NO:14 G.No:582 Nurullah Bey'in 05 R 1275 (11.11.1858) tarihli mektubu. Bkz Belge 55.

maktadır. Anlaşıldığı kadarıyla Nurullah Bey, Devlete hiçbir zaman direnmediğini, sürekli hizmet ettiği ve haksız yere sürüldüğü halde eski "şaki" Bedirhan Bey'in ödüllendirilmesine oldukça içerlemiştir. "Resulullah aşkına bu arzımı dikkate alın!" diye başlık attığı mektubunda "Sultan Süleyman Han" zamanından beri atalarının ve kendisinin devletin kulu ve kölesi olduğunu, Sultan Süleyman'ın Van bölgesini fethiyle (1548) Hakkâri bölgesinin kendi atalarına ihsan buyrulduğunu dile getirerek, o günden kendi dönemine gelinceye kadar Devlet-i Âlinin sadakatle hizmetinde bulunduklarını ifade etmiştir. Nurullah Bey, mektubunun devamında 1263 (hicri) yılında Bedirhan Bey direnişi patlak verdiğinde Anadolu Ordusu saflarında yer alarak meselenin halledilmesinde katkı sağladığını bunun üzerine dönemin Anadolu Ordusu Müşiri müteveffa Osman Paşa'nın kendisine rütbe-i saliseden bir kıta nişan dahi verdiğini ifade etmektedir.

Nurullah Bey'in kendi kaleminden çıkan bu itiraflar daha evvel izah ettiğimiz Hakkâri Mirinin 1847 Kürt İttifakı içersindeki konumunu özetler niteliktedir. Görüldüğü üzere Hakkâri eski miri 1847 Kürt ayaklanmasında müttefiklerini yalnız bırakarak Anadolu Ordusuna dehalet ettiğini ve rütbe ile ödüllendirildiğini kendi kalemiyle itiraf etmektedir. Zaten Girit'e sürüldükten sonra da Nurullah Bey'den her hangi bir devlet alacağı tahsil olunduğuna dair bir belgeye rastlanmamıştır. Nurullah Bey'in mal ve mülkü satılmamış, mir kendi tayin ettiği vekiliyle Hakkâri ve Van Bölgesindeki mal ve mülkünün gelirini kullanabilmiştir[654]. Mirin sadece Hakkâri'ye bağlı Başkale'de 25 köyü olup yurtluk ve ocaklık

654) BOA. FON KODU: A.MKT.UM D.No:365 G.No:81 D.No:395 G.No:91.

olarak sürgünde olduğu halde kendisi üzerine kayıtlı olmuştur[655].

Nurullah Bey, mektubun devamında; Osman Paşa'nın ölmesi üzerine Anadolu Ordusu Müşiri olarak atanan Reşid Paşa'nın[656] bölgede bir iş yapmış gibi görünmek için, kendisinin uygunsuz hareketler içinde olduğu bahanesiyle, küçük bir ordu ile Van'a oradan da Hakkâri'ye saldırıya geçtiğini, kendisinin muhalefet göstermeden teslim olduğunu, Paşa'nın emri ile bir miralayın terfikiyle Dersaadet'e gönderildiğini ve kendisinin buna dahi itiraz etmediğini iddia etmektedir. Bir müddet Girit Adasında kalınması kararı üzerine Kandiye'ye sürgün gönderildiğini fakat on sene geçmesine rağmen durumunda bir değişiklik olmadığından şikâyet etmiştir.

Meseleyi Bedirhan Bey'e getiren Nurullah Bey, kendisinin geçenlerde af edilip Mirimiranlık rütbesi verildiğini ve 14.000 kuruş maaşa bağlandığını ve dilediği yere yerleşme izni aldığını hatırlatmaktadır. Devamında; Kürdistan bölgesinde kendisinin haysiyet ve itibar olarak Bedirhan Bey'den daha yüksek, maliye ve askeri açıdan da kendisinden üstün olduğunu iddia eden Nurullah Bey, kendisinin ve atalarının hiçbir zaman "ihanet" ehli olmadığını ve devlete direnmediğinin herkesçe bilindiğini dile getirmektedir. Bu satırlarıyla aslında Bedirhan Bey'in daha önce Devlet-i Ali'ye ihanet etmiş biri olduğunu hatırlatmak istemiştir. Üslubunu daha da sertleştiren Nurullah Bey Bedirhan Bey'in ödüllendirilip serbest kalması ve kendisini hala tutsak olmasındaki sebebin, Bedirhan Bey gibi bir "şekavetinin" olma-

655) BOA. FON KODU: A.MKT.UM D.No:517 G.No:77.
656) Hicri 1274'te Bağdat'ta vefat etmiştir.

ması ise bundan gocunmayacağını da satırlarına ilave etmektedir. Mektubunun devamında aynı konulara temas eden Nurullah Bey özetle kendisinin af ve taltifi daha çok hak ettiğini ifade ederek kendisine de "Bedirhan Paşa" gibi af ve ihsanda bulunulmasını defalarca ifade ve niyaz etmiştir.

Bu mektup üzerine Nurullah Bey'in bazı talepleri Meclis-i Has-ı Vükelada gündeme alınmıştır. Rapora göre Nurullah Bey'in Girit'teki takımı 7 kişiden oluşmaktadır. Bunlar; Nurullah Bey, Zeynel Bey, Hamid Bey, Mir Süleyman, Mir Yusuf, Mir (..okunamadı..), Mir Şedid, Karabaşoğlu Ali Efendi'dir. Nurullah Bey'in belli oranlarda tümüne taksim edilen 5.500 kuruşluk maaşına 2.500 kuruş zam yapılmıştır[657]. Nurullah Bey'in Bedirhan Paşa verilen diğer taltiflere ilişkin isteklerinin daha sonraya bırakıldığı görülmektedir.

Nurullah Bey'in devam eden süreçte ısrarlı tavrı sonucu istediğini elde ettiği görülmektedir. Hicri 1276 yılına gelindiğinde hala Girit'te kalmasına karşın Nurullah Bey'in af edilip kendisine "Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşlığı" rütbesi verildiği görülmektedir. Kendisinin yazdığı ve kendisi hakkındaki 21 Ş 1276 tarihli ve bundan sonraki tüm yazışmalarda bu unvan kullanılmıştır[658].

Nurullah Bey'in Vefatı

Hakkâri Miri Nurullah Bey miladi 1861 yılında İstanbul'da vefat etmiştir[659]. 16 R 1278 (21.10.1861) ta-

657) BOA. FON KODU:İ.MMS D.NO:14 G.No:582.
658) BOA. FON KODU:A.MKT.UM D.NO:400 G.No:42.
659) BOA. FON KODU:İ.MVL D.NO:460 G.No:20727.

rihli belgeye göre[660] Mirin ölümü üzerine münhal olan maaşı geride bıraktığı aile ve yakınları arasında paylaştırılmıştır. Nurullah Bey'in İbrahim ve Abdullah Bey adlarında iki oğlu olduğu görülmektedir. Tüm yakınları Girit'te tutulmuş değildir. Mirin ölümü esnasında İbrahim Bey'in Mekteb-i Ceriye'de öğrenim gördüğü, diğer oğlu Abdullah Bey, mirin hanımları Fatma ve Hurşid Hanımlar, kız kardeşi Emine hanım ve onun eşinin Balkanlardaki Osmanlı kenti Vidin'de ikamet ettirildiği görülmektedir.[661] Amcası Mehmed Selim Efendi ve bir kısım yakınları da Kandiye'de[662] ikamet ettirilmiştir. Mirin münhal olan sekiz bin kuruşluk maaşı bunlar arasında paylaştırılmıştır[663]. Nurullah Bey ile ilgili Ca 1278 tarihli yazılar mirin ölümü üzerine mirasının ailesi arasında paylaşılmasına dairdir[664].

Müküslü Abdal Bey'in Affı

1850 yılının ortalarında Rodos'a sürülen Abdal Bey ve kardeşleri adadaki iki yıllık sürgün yaşantısından sonra, affedilmeleri kaydıyla Osmanlı Ordusuna yazılmak istediklerini Cezair-i Bahri Sefid (Akdeniz Adaları) Valisine arz etmişlerdir[665]. Bu dilekçe valilikçe 11 Ş 1268 (31.05.1852) tarihli tezkere ile Dersaadet'e bildirilmiştir[666].

660) BOA. FON KODU:İ.MMS D.NO:23 G.No:1013.
661) Ezdin Şer Bey Nurullah Bey'in damadı olduğundan muhtemelen Vidin'de onlarla ikamet etmişlerdir.
662) Girit Adasının merkez şehri.
663) BOA. FON KODU:A.MKT.UM D.NO:528 G.No:93, BOA. FON KODU: İ. MVL D.NO:460 G.No:20727.
664) BOA. FON KODU:A.MKT.UM D.NO:518-77 G.No:524-82.
665) BOA. FON KODU: A.MKT.MHM D.NO:756 G.No:12.
666) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO:243 G.No:8802 Cezire-i Bahri Sefid Valisinin tahriratı.

Buna istinaden Serasker Paşa'ya takdim edilen 28 Ş 1268 (17.06.1852) tarihli Meclisi Vala Raporu şu şekildedir[667].

> "Vanlı Han Mahmud'un taallukatından olup Rodos'ta ikamet üzere bulunan Abdal Bey'in üç nefer biraderiyle Mülk-i Askeride istihdam olunmalarına dair vermiş olduğu arzuhalın gönderildiği beyanıyla icabı icrasının ifasına dair Cezair-i Bahr-i Sefid valisi devletli Paşa hazretlerinin tezkeresi Meclis-i Vala'ya ita olunup, değerlendirilmiş ve Seraskerlerinin görüşüne sunulmak üzere yazımıza iliştirilerek gönderilmiştir."

Meclis-i Vala kararı Seraskerlikte değerlendirilerek uygun görülmüştür. Fakat Abdal Bey'in bu yolla sürgünden kurtulma çabası hemen sonuç vermemiştir. Konu ile ilgili 04 Za 1268 (20.08.1852) tarihli Meclisi Vala raporunda[668], merkumun sadakati henüz tam olarak ispatlanmadığından kendi memleketine veya ona civar bölgelere gitmesinin mahzurlu olacağı ifade edilmektedir. 04 Ş 1270 (02.05.1854) tarihli tahriratlardan anlaşıldığı üzere[669] Abdal Bey bu yol ile sürgünden kurtulmayı başarmış ve affedilerek Dersaadet Ordu-u Hümayunu Süvari Üçüncü Alayında istihdam edilmiştir.

Bir süre burada istihdam edilen Abdal Bey ailesi ile birlikte Kürdistan'a dönme izni almış, Müküs ve Kavaş Bölgelerinde tekrar mülki yöneticilik yapmıştır. Van ve Hakkâri Mutasarrıfı Resul Paşa[670] ve Maliye Nezaretine

667) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO: 243 G.No: 8802.
668) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO: 243 G.No: 8802.
669) BOA. FON KODU: A.MKT.NZD D.NO:114 G.No: 96.
670) Daha önce bahsini ettiğimiz, Revanduz Miri müteveffa Mir Muhammedin kardeşidir.

yazılan 21 Z 1277 (14.09.1861) tarihli tezkere[671] ile Kavaş Kazası Müdürü Mehmed Ağa'nın azledildiği, Müküs Hanedanından Müdür Vekili Abdal Bey'in bu göreve asaleten tayinine karar verilmiştir.

Ezdin Şêr Bey'in Affı

Kürdistan Mirlerinden Vidin'de sürgün bulunan Ezdin Şêr Bey, kardeşi Mansur Bey ve diğer beraberindekiler 1865 yılı Mayısında cezalarını tamamlamış kabul edilip affedilmişlerdir. Fakat Kürdistan'a dönme yasağı devam etmiştir. Tuna eyaleti valisinin isteği üzerine Ezdin Şêr, kardeşi ve diğer yakınlarının daha önceki hizmetleri göz önüne alınarak Eyalet sınırları dâhilinde kalmaları şartıyla mülki işlerde istihdamlarına karar verilmiştir. Bu gruptan ilk olarak Kürdistan'daki Şirvan Bölgesi eski Miri Şêr Bey Vidin'deki Rahova kazası müdürlüğüne atanmıştır[672]. Tuna Eyaletinden ayrılmalarına izin verilmeyen Ezdin Şêr Bey'in daha sonraki yıllarda Paşalık unvanı aldığı görülmektedir. 20 B 1303 (25. 04.1886) tarihli belgeye göre "Ümera-i Ekraddan (Kürt Emirlerinden) Ezdin Şêr Paşa" Vidin Sancağı emvalinden 2250 kuruş, kardeşi Mansur Bey ise 1250 kuruş maaşla istihdam edilmişlerdir[673].

671) BOA. FON KODU: A.MKT.MVL D.NO:129 G.No:12.
672) BOA. FON KODU: İ.MVL D.NO: 535 G.No: 24032 14 Z 1281 (10.05. 1865) tarihli ve diğer raporlar.
673) BOA. FON KODU: İ.MMS D.NO: 83 G.No: 3571 Bkz Belge 56.

Kitapta Kullanılan Osmanlı Arşiv Belgelerinden Bazı Örnekler

1. Başka bir göreve tayinine istinaden isyan eden Van Muhafızı İshak Paşa'nın, Müküs Sancak Bey'i Han Mahmud'a sığınmış olduğuna dair Muş Mutasarrıfı Emin Paşa'nın 27 R 1246 (14.10.1830) tarihli tahriratı (HAT 1040 - 43065/A)

2. Revanduzlu Mehmed Bey'in (Mir Muhammed) Şehrizor Eyaletinden Köy, Köprü, Harir ve Erbil kazalarını istila ettiği daha sonra Amidiye bölgesini de ele geçirdiğine dair 27 L 1250 (25.02.1835) tarihli rapor (HAT 449 - 22346/B)

3. Muşlu Emin Paşa'nın desteği ile Garzan'da direniş halindeki Kürtler üzerine yapılan harekata ve teferruatına dair Mehmed Reşid Paşa'nın 10 B 1251 (01.11.1835) tarihli raporu (HAT 447-22311/A)

4. Mehmed Reşid Paşa'nın, Revanduzlu Mir Muhammed'din denetiminde iken Osmanlı Ordusunca alınan Cizre bölgesi ve dönemin Cizre Bey'i Seyfeddin Bey'e (Bedirhan Bey'in amcasının oğlu) ilişkin 21 M 1252 (07.05.1836) tarihli raporu (HAT 288-17298/G)

5. İsyanı bastırılıp Dersaadet'e gönderilen ancak akabinde Padişah tarafından affedilip Feriklik rütbesi alan ve Kürdistan'a geri dönme izni alan Revanduzlu Mir Muhammed'in Bağdat Valisinin işarı üzerine Kürdistan'a dönmesinin sakıncalı olduğu, halihazırda Amasya'da tutulduğu, Balkan'larda Şumnu gibi bir yere gönderilmesinin daha doğru olacağına ilişkin 1837 tarihli rapor (HAT 446-22305)

6. Telafer kasabası ve Sincar Dağı (Şengal) bölgesi Yezidi Kürtleri üzerine Sivas Müşiri Hafız Paşa tarafından düzenlenen askeri harekatın teferruatına dair 1253 (1837) tarihli rapor (HAT 448-22332)

7. Reşid Paşa'nın vefatı ve Amidiyeli İsmail Paşa'nın Cizreli Said Beyle birlikte direniş halinde olduğuna ilişkin Diyarbekir Mütesellimi Mehmed Emin Bey'in 13 N 1252 (22.12.1836) tarihli raporu (HAT 449-22339/D)

8. Hoşap Kalesinde ikamet eden asi Han Mahmud ve kardeşi Han Abdal'ın üzerine gidildiği taktirde İran'dan ve Hakkari Emirlerinden yardım görebilecekleri, Hoşap Kalesinin alınmasının zor olduğu, Han Mahmud ve kardeşlerinin Kürdistan ve İran'daki şöhretlerine ilişkin Osman Nuri Paşa'nın 13 Ra 1254 (06.06.1838) tarihli raporu. (HAT 452-22383)

9. Han Mahmud direnişinin son bulduğu kardeşleri ile Erzurum'a getirtildiğine dair Osman Nuri Paşa'nın 21 Ş 1254 (09.11.1838) tarihli raporu (HAT 448- 22335-C)

10. Han Mahmud'un 1838 yılındaki direnişinin bastırılmasında sağladığı önemli katkılardan dolayı Cizreli Seyfeddin Bey'e (Bedirhan Bey'in amcasının oğlu, Êzdin Şêr'in babası) Dergah-ı Ali Kapıcı Başlığı rütbesi verilmesine dair Erzurum Valisi Osman Paşa'nın 03 N 1254 (21.11.1838) tarihli tahriratı. (HAT 448-22335/A)

11. 1838 yılında direnişleri bastırılan Han Mahmud ve kardeşi Han Abdal, Hoşap Kalesi ve Dersaadet'e (İstanbul'a) gönderilmeleri ile ilgili Erzurum Valisi Osman Nuri Paşa'nın 25 Za 1254 (10.02.1839) tarihli raporu. (HAT 449-22344)

12. Cizre Miri Bedirhan Bey'in direnişçi Müküs Miri Han Mahmud'a ve Amidiye'li İsmail Paşa'ya destekçi olmadığına ve devlete sadık olduğuna dair Diyarbekir Valisi Vecihi Paşa'ya beyanatlarını havi 09 Ra 1258 (20.04.1842) tarihli mektubu. (İ.MVL 39-729)

13. Diyarbekir Valisinden Bedirhan Bey'e, devlete bağlı olduğu ve direnişçi Han Mahmud ve Amidiyeli İsmail Paşa'yla ilişkisi olmadığına dair beyanatlarına inandığını, ancak Cizre'nin Musul'a bağlanması hususuna da saygı göstermesi gerektiğini havi 27 Ra 1258 (08.05.1842) tarihli mektubu (İ.MVL 39-729)

14. Amidiye'li asi İsmail Paşa'nın Revanduz Müteveffa Bey'i Mir Muhammed'in kardeşi Resul Bey'e gönderdiği ve direnişine destek istediği Farsça mektup (İ.MVL 39-729)

15. Osmanlı Ordusunun Sincar Dağı (Şengal) bölgesindeki Yezidiler üzerine yaptığı askeri harekata dair Musul Valisinin 11 C 1261 (16.06.1845) raporu (İ.DHL 105-5311)

16. Esad Nuri Paşa'nın Van direnişi hakkında 23 C 1261 (28.06.1845) raporu. (A.MKT.HM. D No:1 G.No: 75)

17. İngiltere Trabzon Konsolosunun Han Mahmud'un Acara'daki Kör Hüseyin Bey direnişine destekçi olduğu ve bu nedenle direnişin bastırılmasının zor olacağına dair 22.07.1846 tarihli raporunun Osmanlıcaya tercümesi (A.DVN.MHM 2/A-95)

18. İngiltere Musul Konsolosunun Bedirhan Bey'in Nasturilere uyguladığı mezalime ilişkin 19 Eylül 1846

tarihli raporunun Osmanlıca tercüme sureti. (İ.MMS 49-1235)

19. Bedirhan Bey'in Osmanlı Devletine bağlı olduğuna ve Cizre'ye giden Nazım Efendi ile tüm konularda mutabık kaldıklarına dair Dersaadet'e yazdığı 05 Safer 1263 (22.01.1847) tarihli mektubu. (İ.MSM 49-1254)

20. İsyandan ve Bedirhan Bey'e verdiği destekten vazgeçmesi için Han Mahmud'a Muşlu Şerif Paşa aracılığıyla gönderilen 11 Ca 1263 (27.04.1847) tarihli mektubun sureti (A.MKT. MHM 2-103)

21. Han Mahmud'un, kardeşi Han Abdal'a ihanetten vazgeçmesi için yazdığı 15 Ca 1263 (01.05.1847) tarihli mektubu (İ.MSM 50-1269)

22. Han Mahmud'un, kardeşi Han Abdal'ın ihanetten vazgeçip Kürt maslahatına karışmaması telkininde bulunması için Hacı Abdi'ye yazdığı 15 Ca 1263 (01.05.1847) tarihli mektubu (İ.MSM 50-1269)

23. Bedirhan Bey'den, Osmanlı tarafına geçen Han Abdal'a kendilerine katılması ve sığınmayı düşündüğü Hoşap Kalesini vermesi isteğine havi 21 Ca 1263 (07. 05.1847) tarihli mektubu. (İ.MSM 50-1269)

24. Taraf değiştirip Osmanlı saflarına geçen Han Abdal'ın, Han Mahmud ve Bedirhan Bey'e destekçi olmadığı ve Hoşap Kalesini zaptederek onlara teslim etmediği ve konuyla ilgili diğer teferruata dair Anadolu Ordusu Müşirine yazdığı 05 C 1263 (20.05.1847) tarihli mektubu (İ.MSM 50-1269)

25. Han Mahmud'un oğlu, kardeşi, Hasenanlı Rızvan Ağa ve Haydaranlı İbrahim Ağa'ya hitaben yazdığı Malazgirt saldırısına dair 29 Ca 1263 (15.05.1847) Tarihli mektubu (İ.MSM 50 -1269).

26. Revanduzlu Resul Paşa'nın İran'a firarı ve Bedirhan Bey'in iltica ihtimali üzerine İran tarafı ile başlattı-

ğı ilişkilere dair Osmanlı Devleti Tebriz Sefir Vekili Ali Rasim Bey'in 19 Ca 1263 (05.05.1847) tarihli raporu (HR.MKT 18-28).

27. Diyarbekir Valisinin Bedirhan Bey'e destek vermemeleri ve direnişten vazgeçmesi için nasihatte bulunmalarına ilişkin Nakşibendi Halidiye Tarikatı Şeyhlerine yazdığı mektubun sureti (İ.MSM 50-1266).

28. Han Mahmud'un kuzeydeki saflarında çözülmelerin başladığı, Han Mahmud'un saflarında yer alan Hasenanlı Rızvan Ağa, Haydaranlı İbrahim Ağa ve benzeri birkaç kişinin Anadolu Ordusuna dehalet ettiklerine dair Ferik Ahmed Paşa'nın 19 C 1263 (03.06.1847) tarihli raporu (İ.MSM 51-1311).

29. Bamerd ve Kasr-ı Geli Muharebelerine dair Diyarbekir Valisinin 05 B 1263 (18.06.1847) tarihli raporu (İ.MSM 50-1274).

30. Bedirhan Bey'in sığındığı Orak (Erwex) Kalesinin sarılarak 16 B 1263 (29.06.1847) günü Musul'dan getirilen büyük toplarla tazyik altına alındığına ve Han Mahmud'un da yakında teslim olacağının beklendiğine dair Ferik Ahmed Paşa'nın raporu (İ.MSM 50-1281).

31. Bedirhan Bey'in Orak (Erwex) kalesinde teslim olduğu ve ailesiyle bir Zımmiye'de tutulduğuna dair Anadolu Ordusu Defterdarı Agâh Efendi'nin 22 B 1263 (05.07.1847) tarihli mektubu (A.MKM. MHM 2-64).

32. Han Mahmud'un Tatvan'da teslim olduğuna dair Ferik Ahmed Paşa'nın 21 B 1263 (04.07.1847) tarihli mektubu (İ.MSM 50-1281).

33. Bedirhan Bey'den sonra Han Mahmud'un da devlete teslim olduğu haberinin Ferik Ahmed Paşa tarafından verildiğine dair 11 Ş 1263 (24.07.1847) tarihli Meclis-i Mahsusa raporu (İ.MSM 50-1276).

34. Müşir Osman Paşa tarafından can, mal ve ırzlarına bir zarar verilmediğine dair Han Mahmud ve taallukatına imzalatılan senedin örneği (A.MKT. MHM 2-87).

35. Müşir Osman Paşa'nın Bedirhan Bey ve Han Mahmud'un İstanbul'a gönderildiklerine dair 29 Ş 1263 (11.08.1847) tarihli raporu (HR. MKT 18-49).

36. Kürdistan'daki direnişin bastırılması sonrasında Anadolu Ordusunda baş gösteren kolera salgınına dair 10 Za 1263 (20.10.1847) tarihli rapor (İ.DH 158-8232).

37. Osmanlı Devletine teslim olup İstanbul'a gönderilen Bedirhan Bey ve Han Mahmud ve beraberindekilere ait isim listesi. (A.AMD 2-32).

38. Bedirhan Bey, Han Mahmud ve kardeşi Abdürezzak Bey'in İstanbul'da Zaptiye'de verdikleri ifadeler (A. MKT.MHM 2-87).

39. Bedirhan Bey'in Girit adasına, Han Mahmud'un Rusçuk'a gönderilmelerine dair 29 L 1263 (09.10.1847) tarihli tezkere (A.AMD 2-30).

40. Kürdistan direnişinin bertaraf edilmesi vesilesiyle hizmeti geçen asker ve yetkililere çeşitli nişanlar verilmesine dair tezkere (A.MKT.MHM 10-69).

41. Han Mahmud ve ekibinin Varna ve Şumnu üzerinden Rusçuk'a gönderildiklerine dair 11 Za 1263 (21. 10.1847) tarihli rapor (İ.MSM 51-1302).

42. Kürt direnişi sonrası Kürdistan Eyaletinin kuruluşu, Eyalet merkezinin Ahlat olarak seçimesi, Esad Paşa'nın Kürdistan Valiliğine atanması ve diğer teferruata ilişkin 26 Z 1263 (05.12.1847) tarihli tezkere (A.AMD 6-9).

43. Mirlerin sürgünü sonrası Diyarbekir bölgesindeki Nasturi, Yakubi ve Yezidilerin durumuna dair Diyarbekir Kaymakamının 17 Ra 1264 (22.02.1848) tarihli raporu (İ.MVL 119-2961).

44. Kürdistan Valisi Esad Paşa'nın Hakkârili Nurullah Bey'in ele geçirilmesi çalışmalarına dair 17 B 1264 (19.06.1848) tarihli raporu (İ.MMS 52-1339).

45. Hakkârili Nurullah Bey'in teslim olduğuna dair Anadolu Ordusu Müşiri Mehmed Reşid Paşa'nın 21 R 1265 (16.03.1849) tarihli raporu (İ.DHL 191-10747)

46. Hakkârili Nurullah Bey'in, Bedirhan Bey ve Han Mahmud gibi direnişçilerden olmadığı ve Abbasi kökenli olduğuna ilişkin beyanat ve tahriratının özetine havi rapor. (İ.DHL 193 -10884)

47. Han Mahmud'un akrabası olup sürgününden sonra Müküs kazası müdürlüğüne atanan Abdal Bey'in (Han Mahmud'un yeğeni) başlattığı direnişin son bulduğuna ve diğer teferruata dair Kürdistan Valisi Esad Muhlis Paşa'nın 14 M 1266 (29.11.1849) tarihli raporu (İ.DH. 206-11907)

48. 1847'deki direnişte Bedirhan Bey'e ihanet ederek Anadolu Ordusu saflarına geçen ve Cizre Mütesellimi olarak atanan Êzdin Şêr Bey'in istihdamına gerek kalmadığına ilişkin 12 C 1265 (05.05.1849) tarihli Mevlis-i Vala raporu (İ.MVL 141-3921)

49. Rusların Êzdin Şêr'e gönderdikleri 24.07.1854 tarihli ittifak çağrısına ilişkin mektubun Osmanlıca tercümesi (İ.MVL 353-15435

50. Kürdistan Valisi Mehmed Hamdi Paşa'nın Êzdin Şêr Bey direnişinin teferruatına dair 07 Ra 1271 (28.11.1854) tarihli raporu (İ.MMS 3-117)

51. Kürdistan Valisi Mehmed Hamdi Paşa'nın Êzdin Şêr Bey direnişinin teferruatına dair 11 Ra 1271 (02.12.1854) tarihli raporu (İ.MVL 353-15435)

52. İngilizlerden Êzdin Şêr'e teslim ol çağrısı 09 Ca 1271 tarihli mektup (İ.MVL 353-15435).

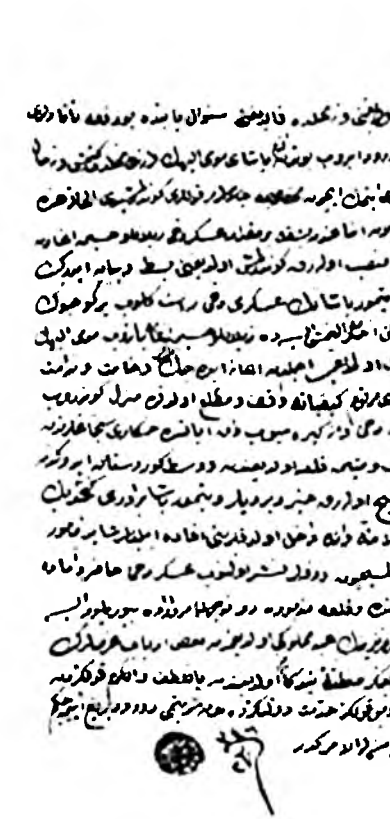
53. Cizreli Ėzdin Şêr Bey'in Musul'daki İngiliz Konsolosluğundan teslim alındığına dair 29 Z 1271 (11.09.1855) tarihli Musul Valisinin raporu (İ.MVL 353-15435).

54. Han Mahmud'un 22 Teşrinisani 1282 (04 Aralık 1866) tarihinde Rusçuk'ta vefat ettiğine dair 05 Kânunuevvel 1282 tarihli Rusçuk Meclis raporu (İMVL 567-25496).

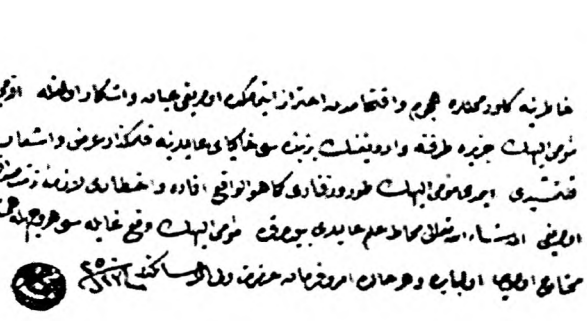
55. Girit'te sürgün Hakkârili Nurullah Bey'in Dersaadet'e yazdığı, Cizreli Bedirhan Bey affedildiği halde kendisinin affedilmemesi üzerine şikâyetlerini ve af isteğini havi 05 R 1275 (11.11.1858) tarihli mektubu (İ.MMS 14-582).

56. İsyanını müteakip Vidin'e sürülen ve 1865 yılında affedilmiş olan Kürt Emirlerinden Cizreli "Ėzdin Şêr Paşa" (Seyfeddin Bey'in oğlu) ve kardeşi Mansur Bey'in Tuna Eyaleti dâhilinde istihdam olunduklarına dair 20 B 1303 (25.04.1886) Meclis-i Şura raporu. (İ.MMS 83–3571).

57. 1847'deki Kürt direnişinin sonlandırılmış olmasından dolayı Van Şehir Ermenileri ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi tarafından Dersaadete sunulan şükran ve methiyeyi havi yazılar.

Belge 01

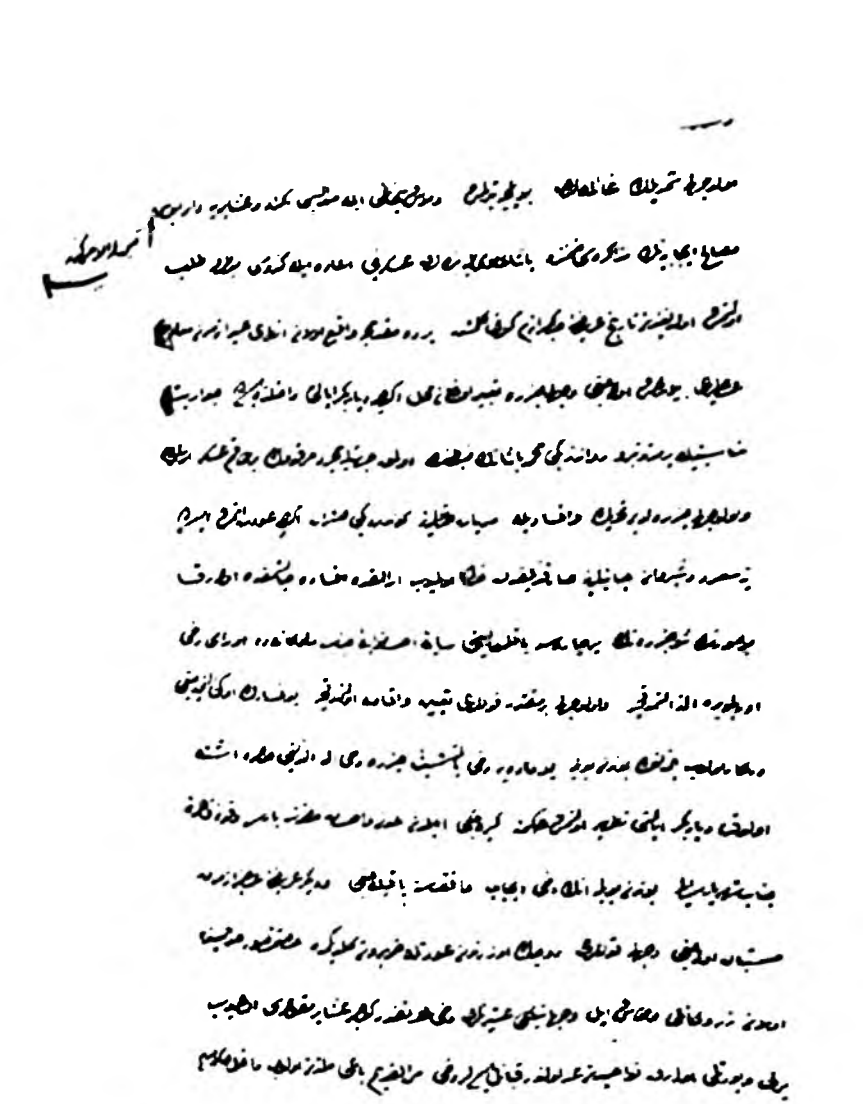

Belge 02a

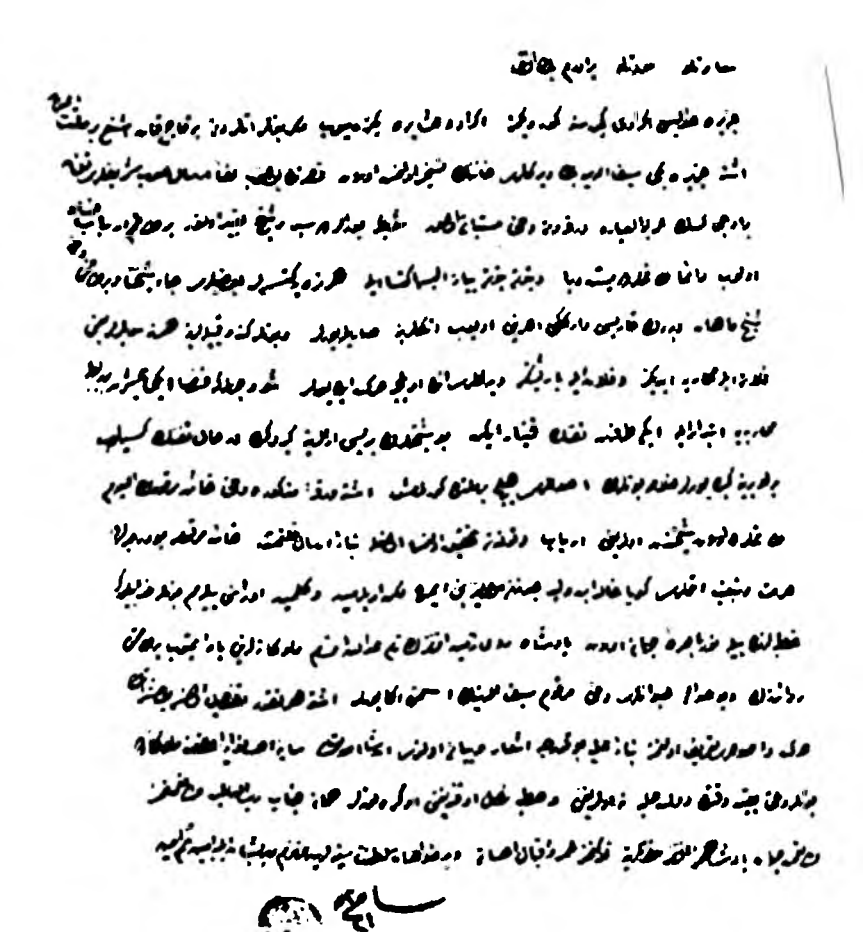

Belge 02b

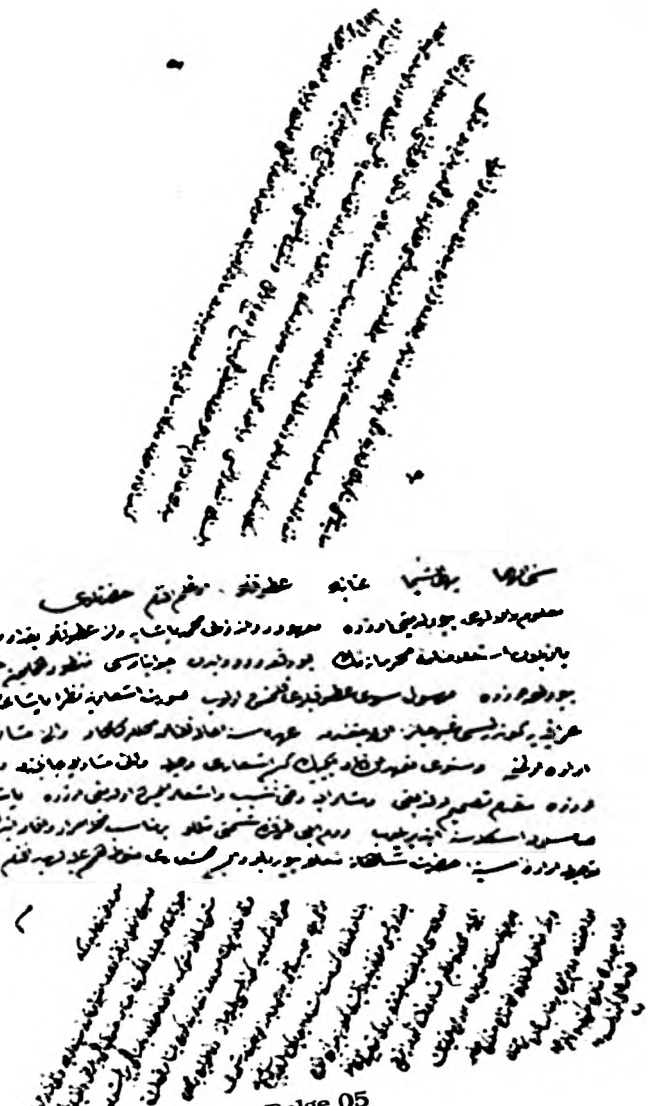
Belge 03a

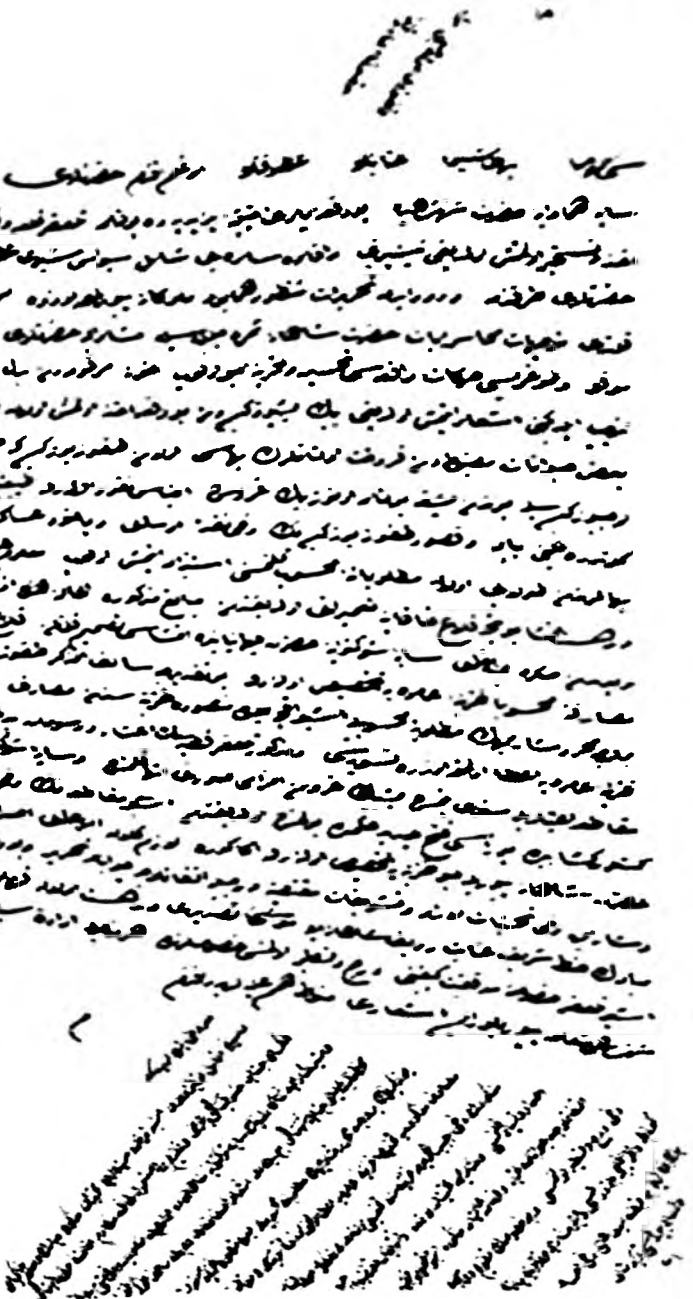
Belge 03b

Belge 04

Belge 05

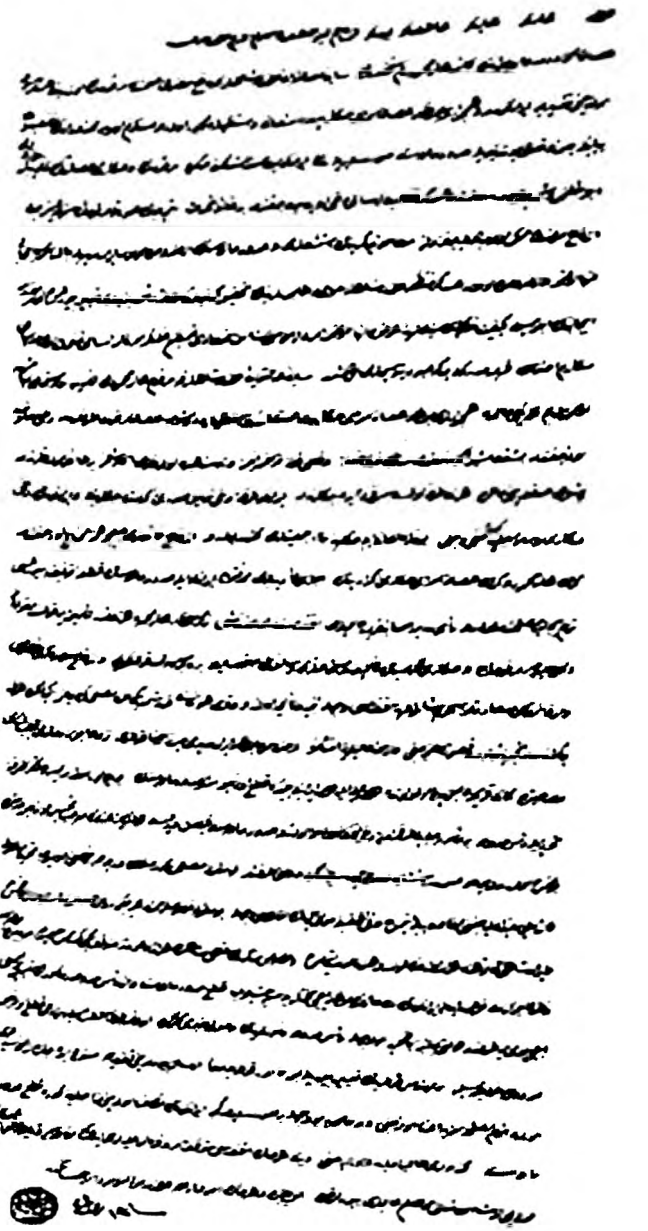
Belge 06a

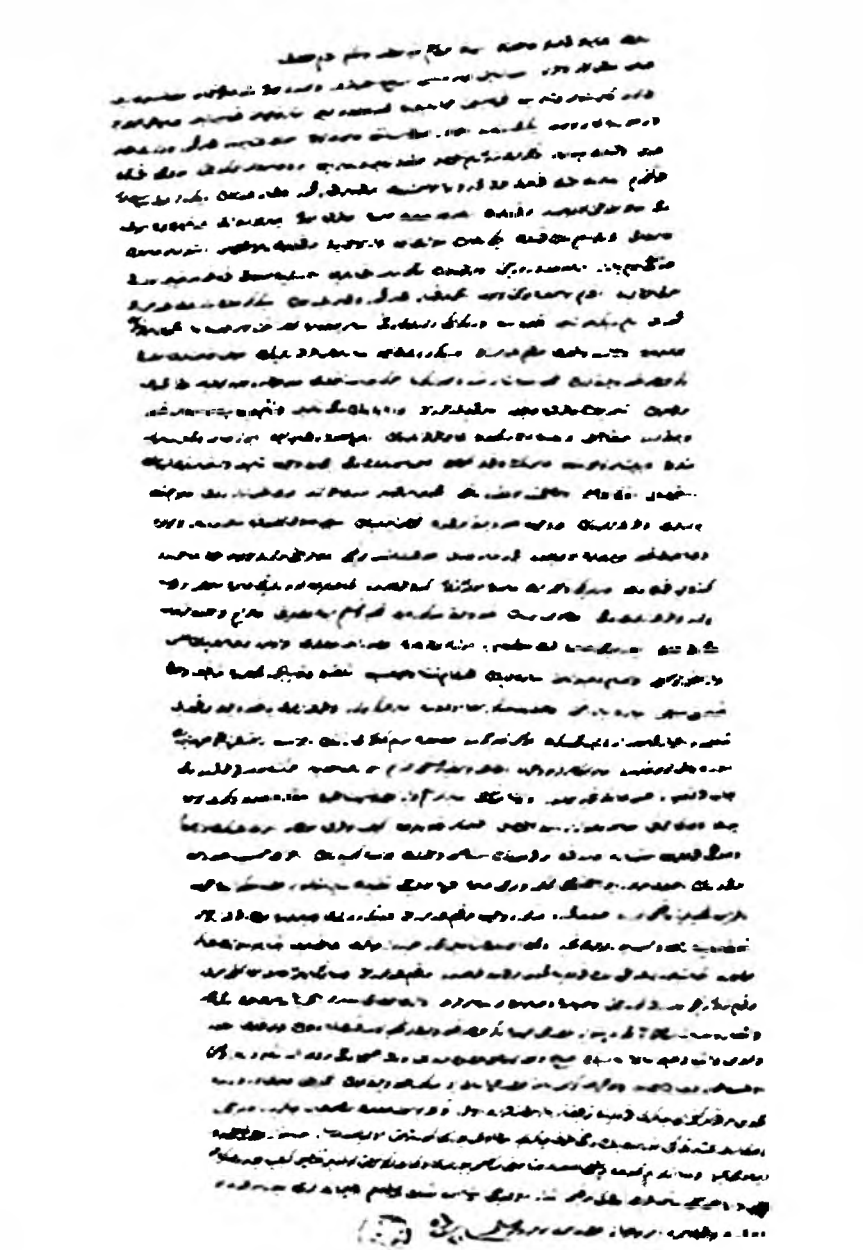
Belge 06b

Belge 07

Belge 08

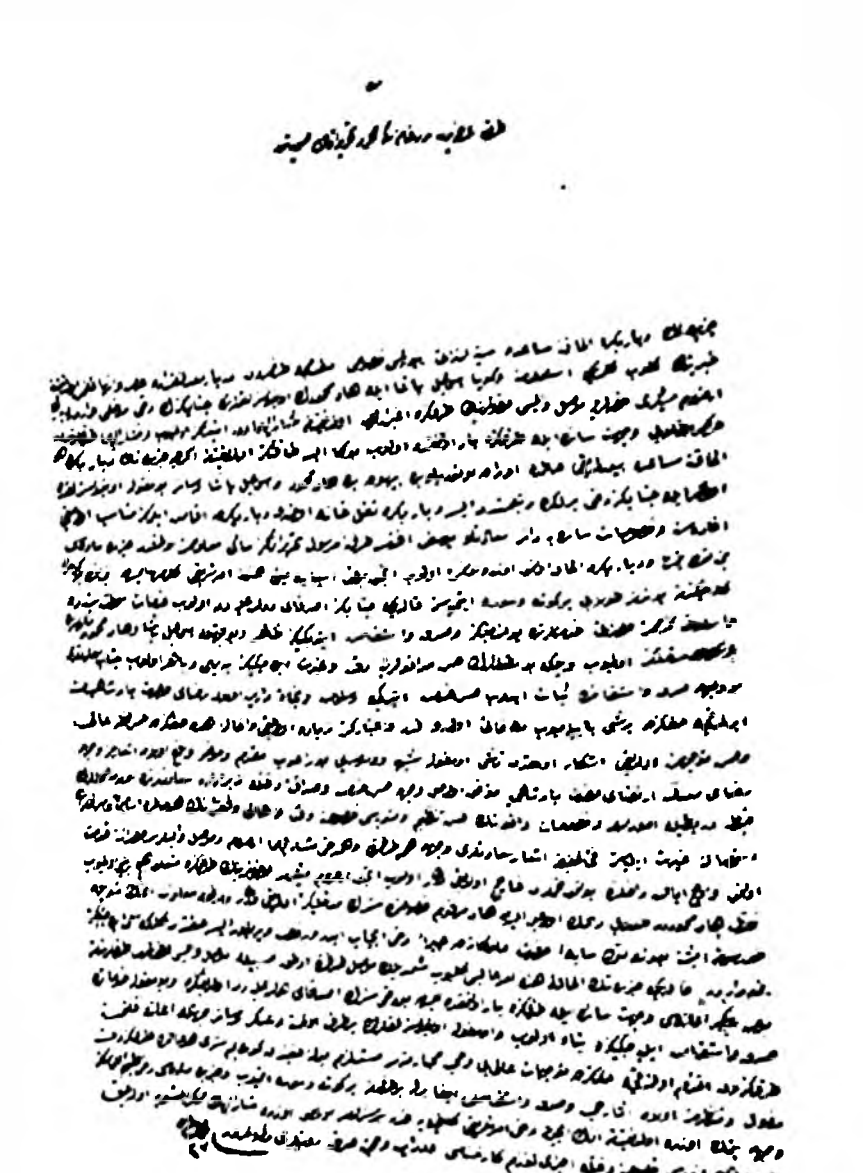
Belge 09

Belge 10

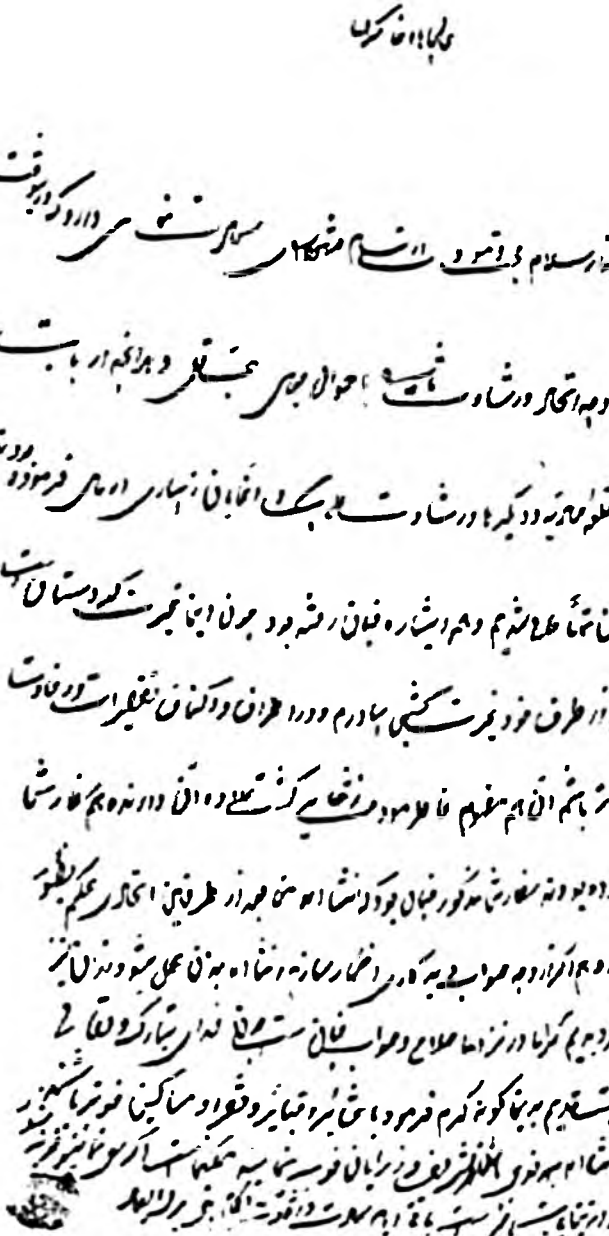
Belge 11

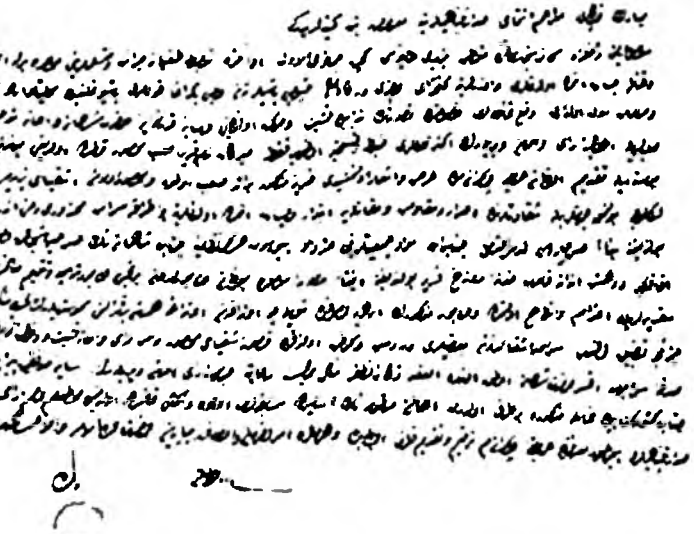
Belge 12

Belge 13

Belge 14

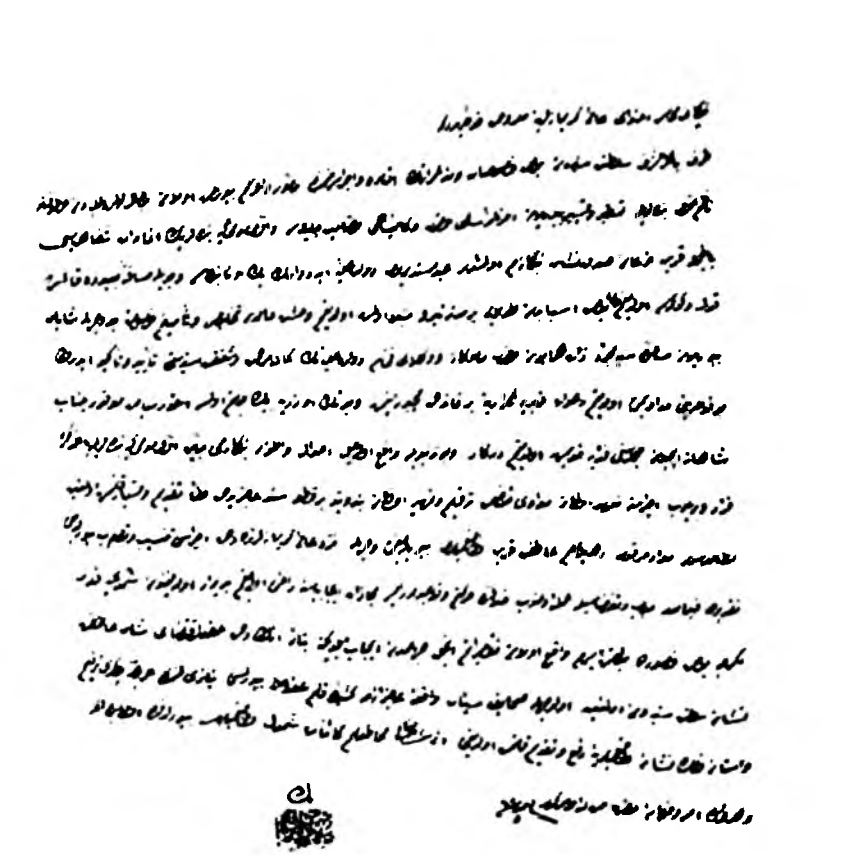
Belge 15

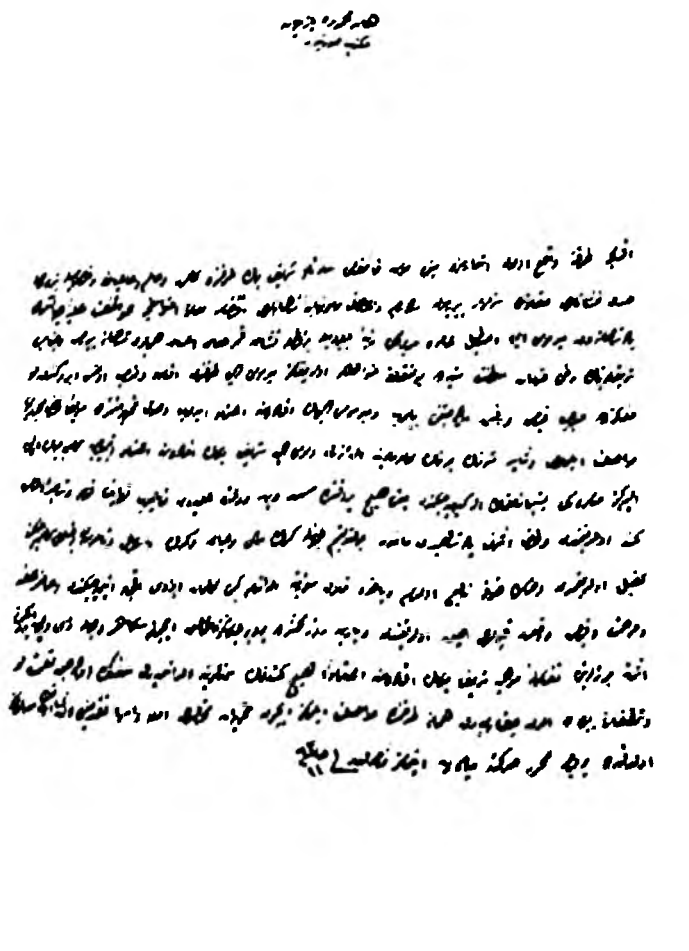
Belge 16

Belge 17

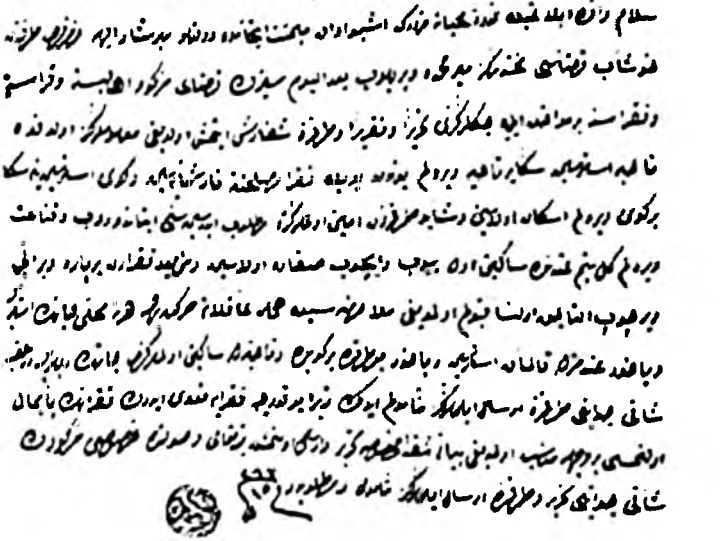
Belge 18

Belge: 19

Belge 20

Belge 21

Belge 22

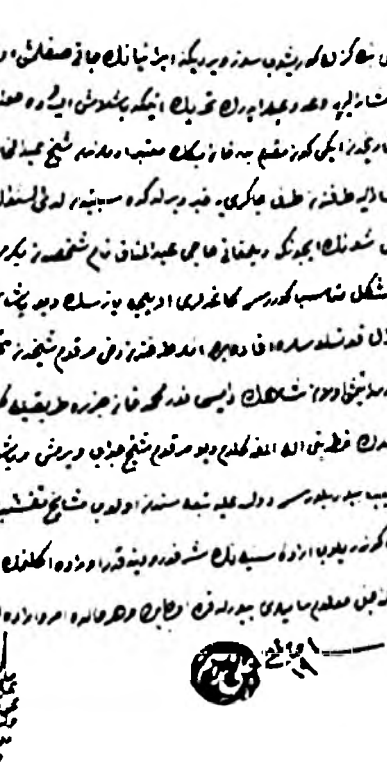

Belge 23

Belge 24

Belge 25

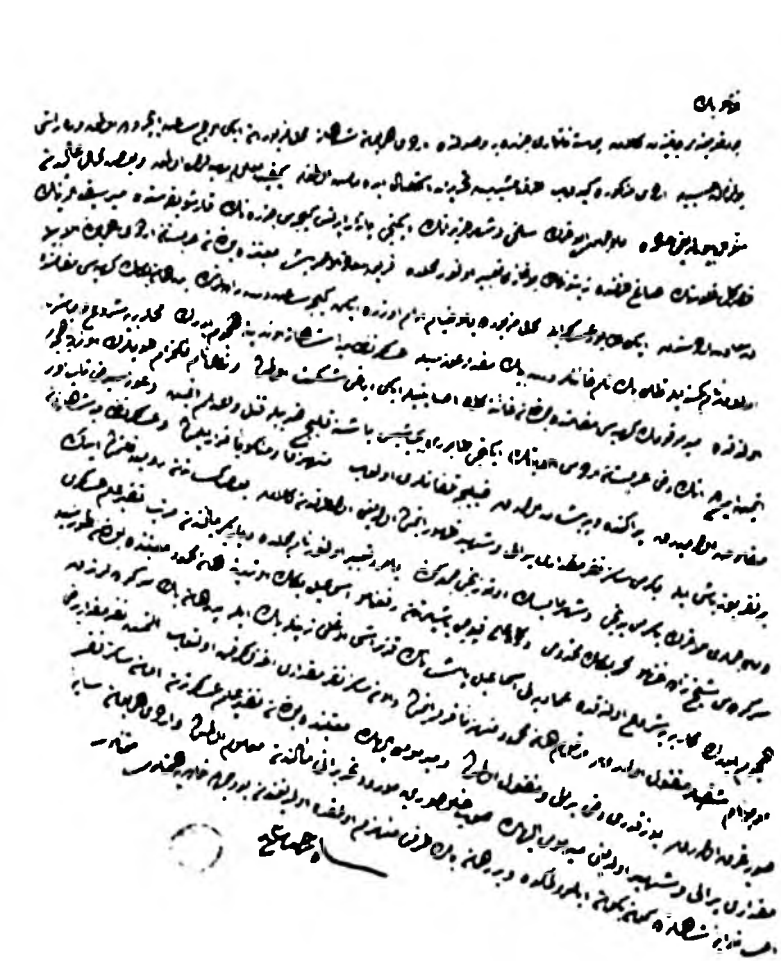
Belge 26

Belge 27

Belge 28

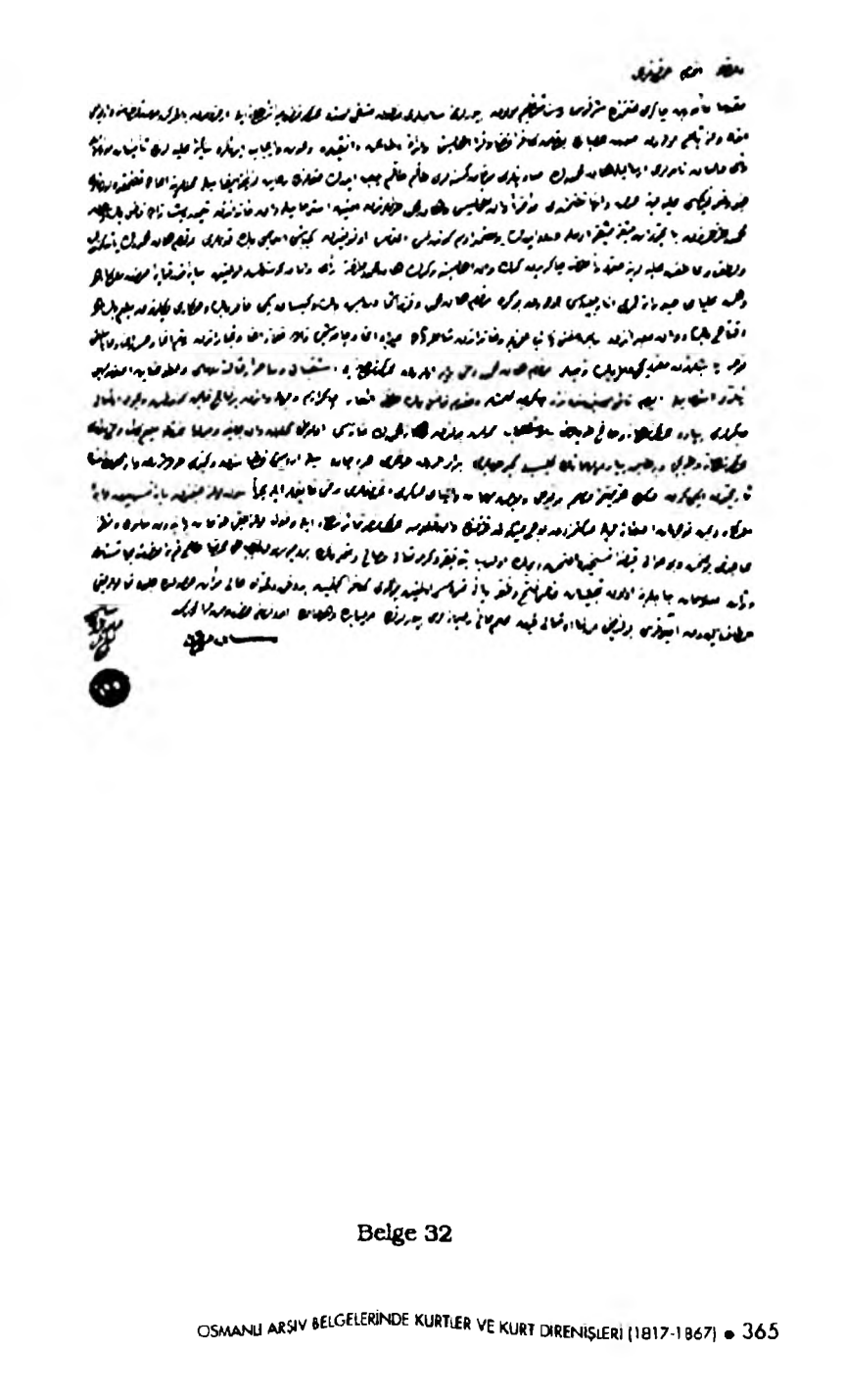
Belge 29

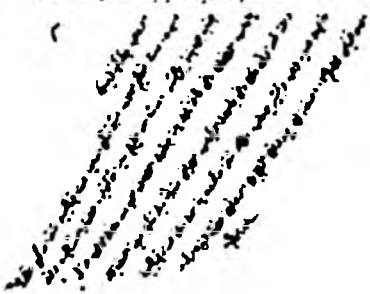
Belge 30

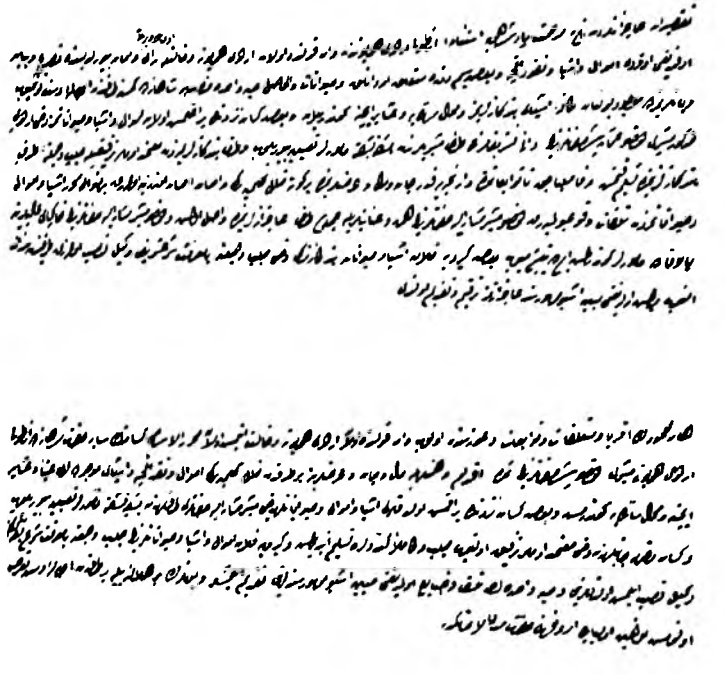
Belge 31

Belge 32

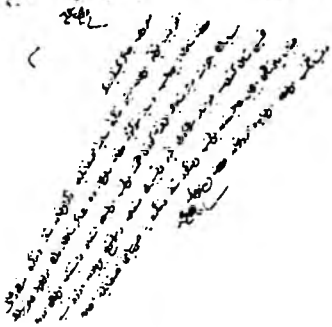

Belge 33

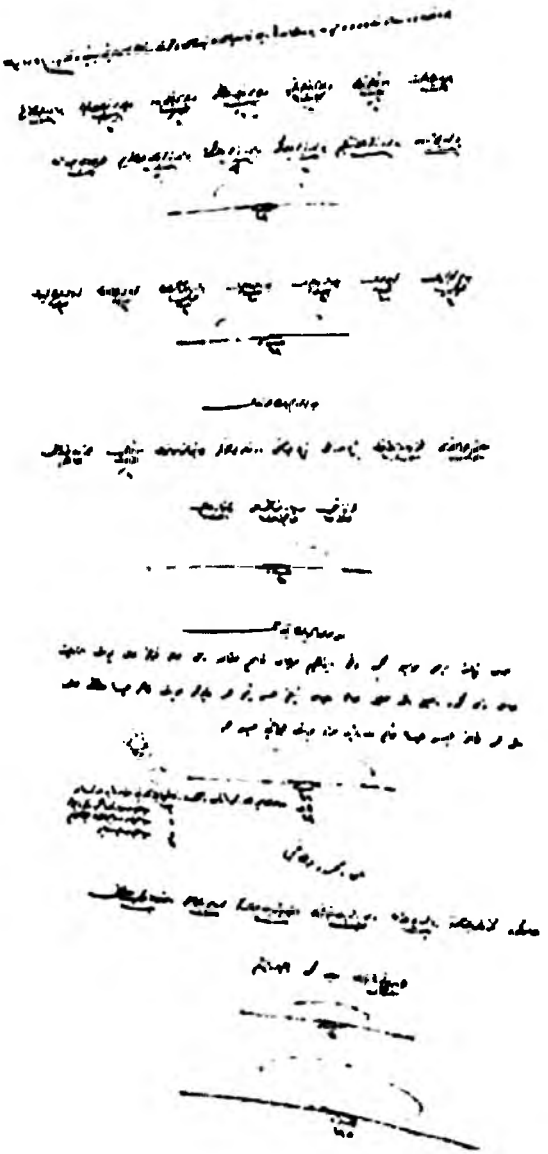

Belge 34

Belge 35

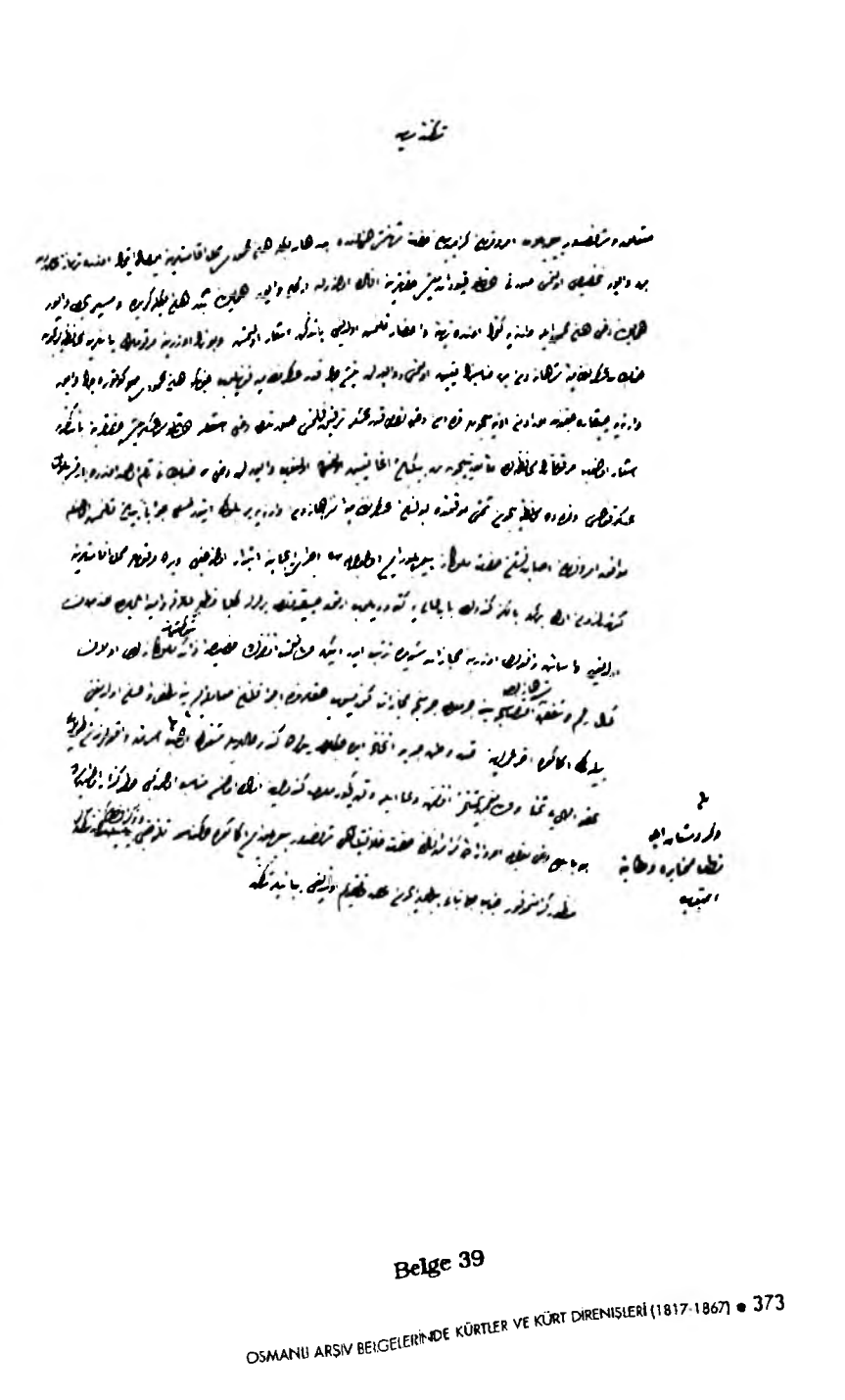
Belge 36

Belge 37

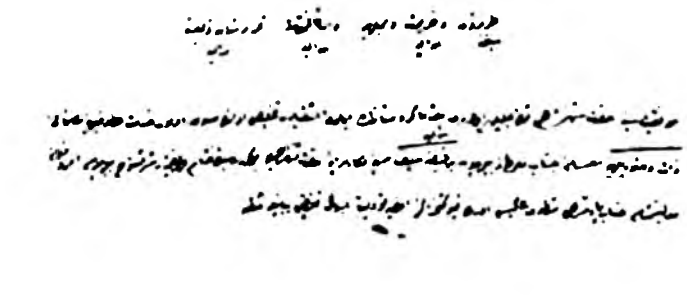
Belge 38a

Belge 38b

Belge 39

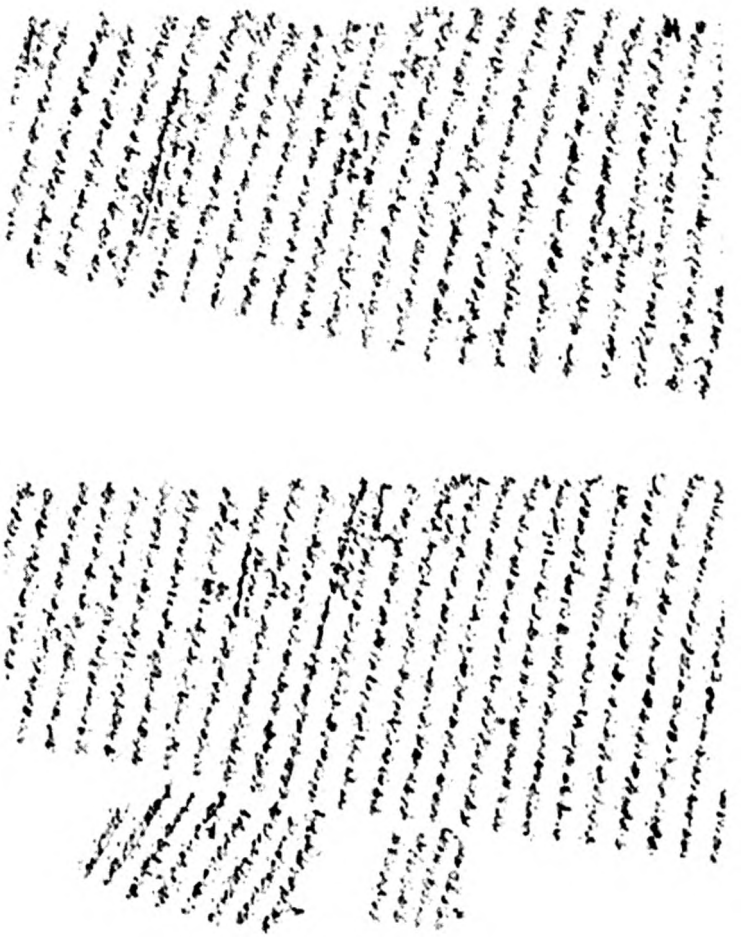

Belge 40

Belge 41

Belge 42a

Belge 42b

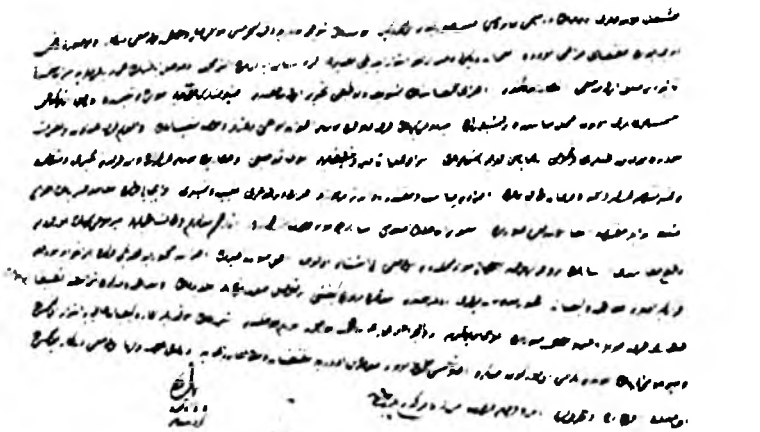

Belge 42c

Belge 42d

Belge 43

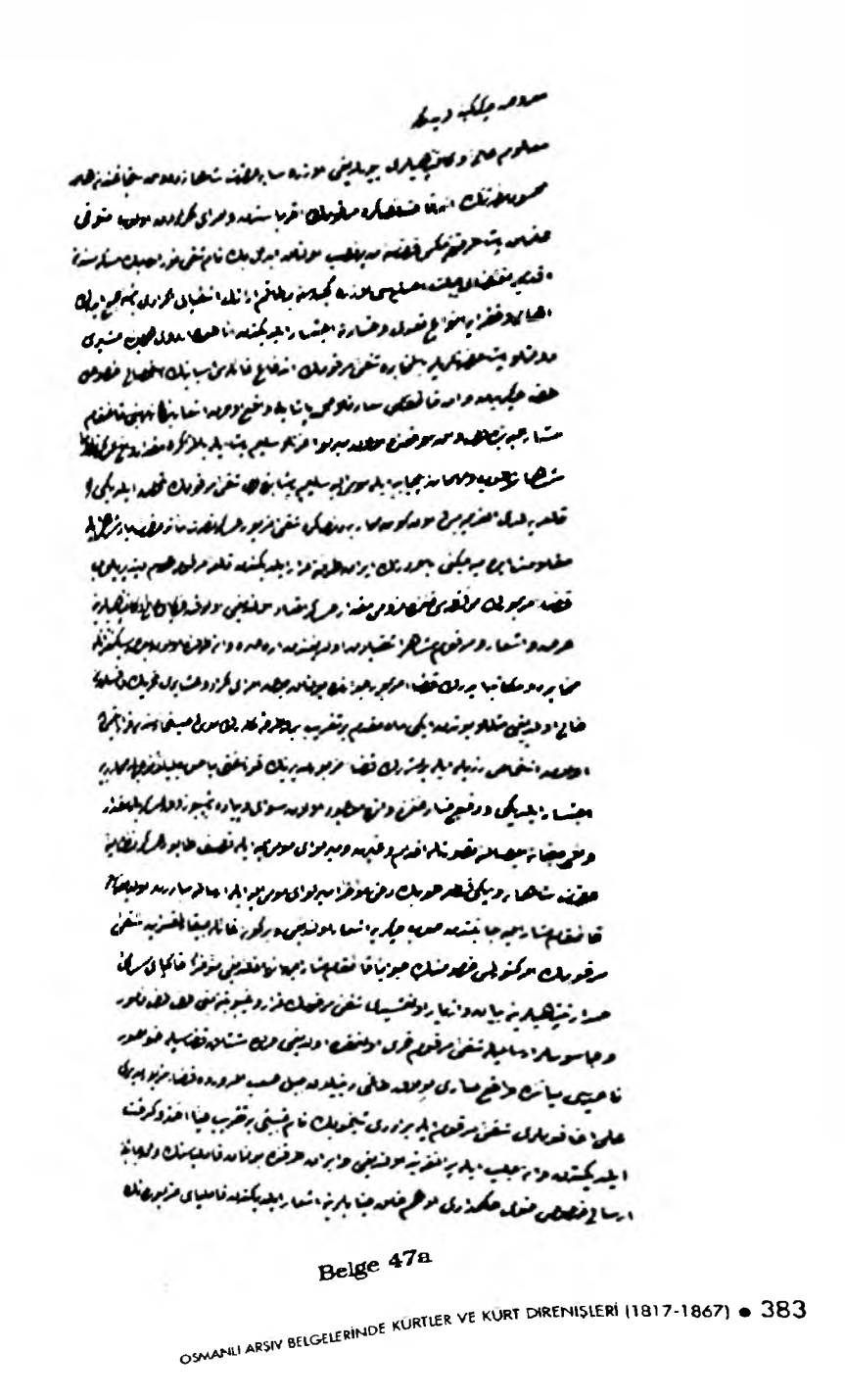

Belge 44

Belge 45

Belge 46

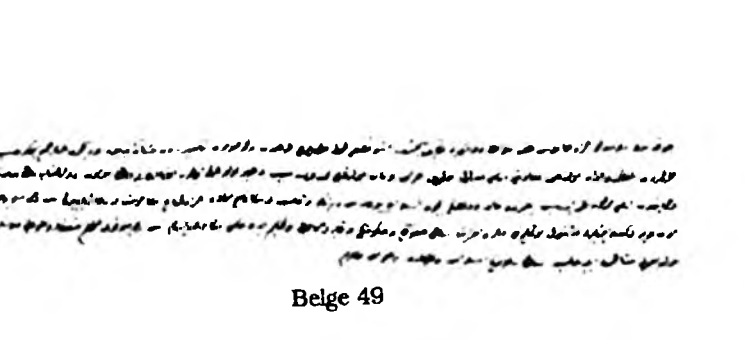
Belge 47a

Belge 47b

Belge 48

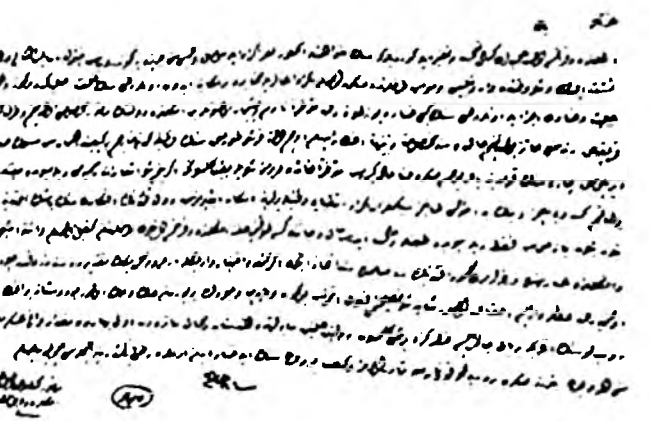
Belge 49

Belge 50

Belge 51

Belge 52

Belge 53

Belge 54

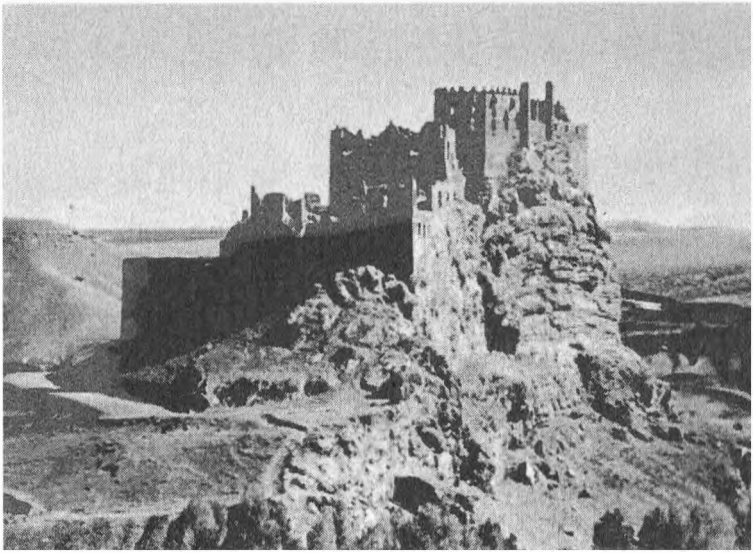
Belge 55

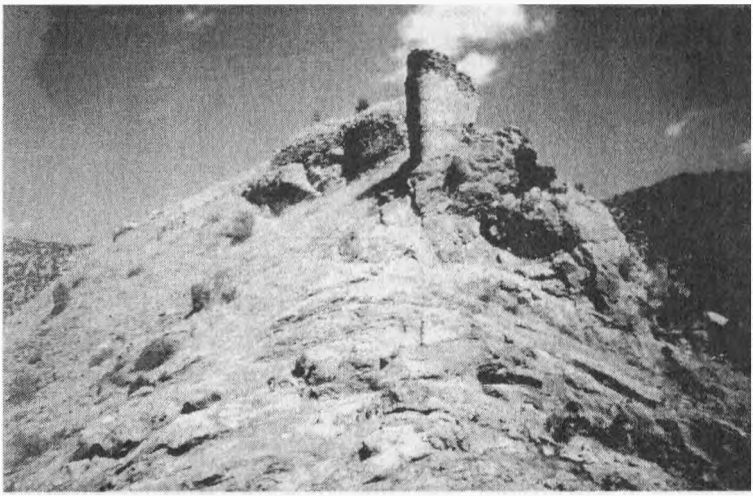
Belge 56

Belge 57

Belge 57a

01) Günümüzde Hoşap (Mahmudi) Kalesi

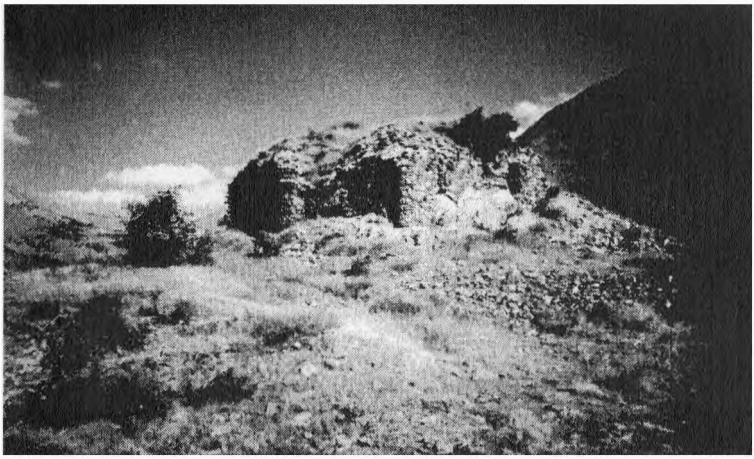
02) Günümüzde Kisan Kalesi

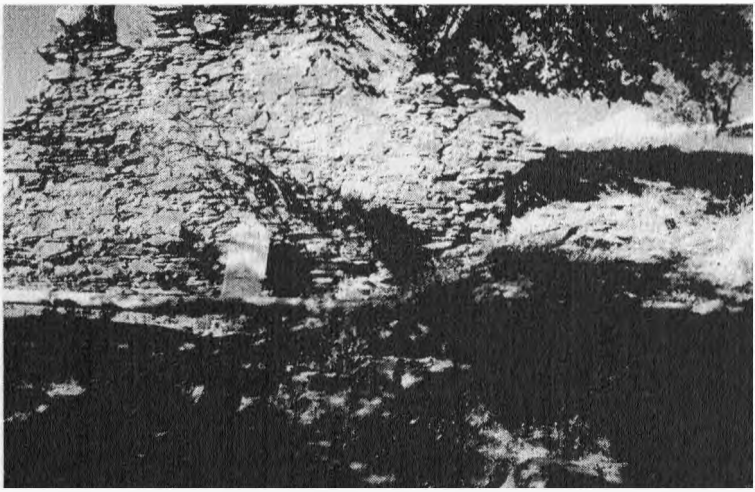
03) Günümüzde Sipayerd Kalesi

04) Sipayerd İç Kale Görünümleri

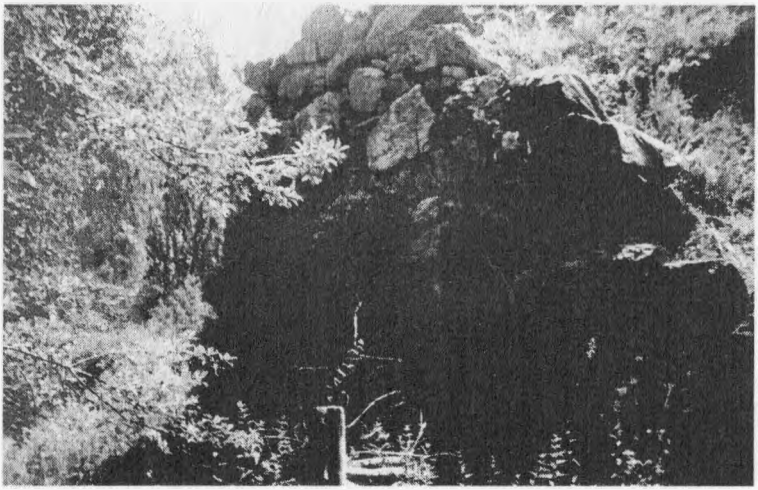
05) *Sipayerd İç Kale Görünümleri*

06) *Sipayerd'deki Tax (Tağ) Medresesinden Geriye Kalanlar*

07) *Müküs Kalesinden Geriye Kalanlar, Batı ve Kuzeybatı Burçları*

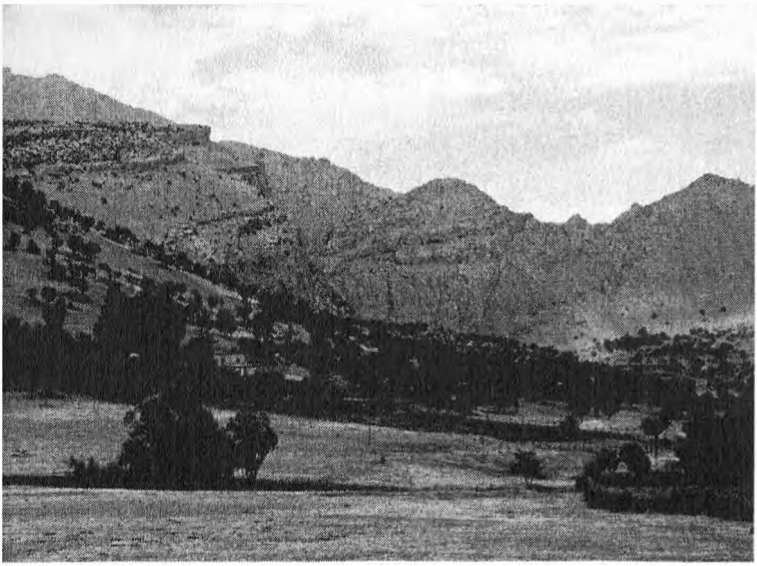
08) *Müküs Kalesinden Geriye Kalanlar, Batı ve Kuzeybatı Burçları*

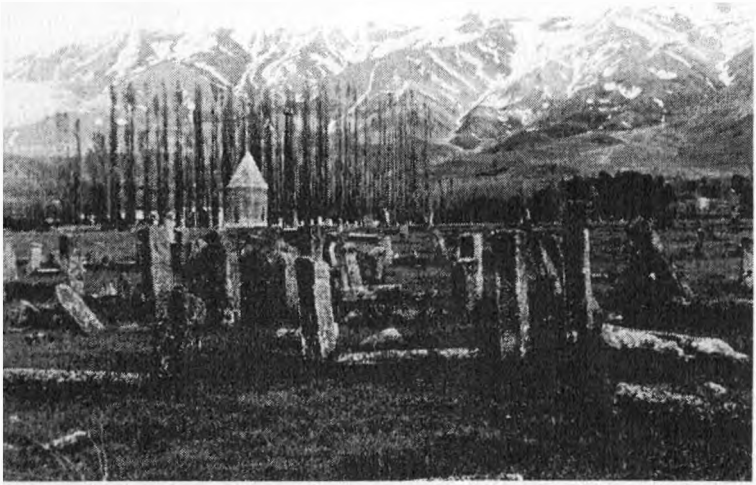
09) *Cizre'nin Kuzeyindeki Kasrık Boğazında Bedirhan Bey'in, Han Mahmud ile Yapılan Barış ve İttifakın Anısına Yaptırdığı Söylenen Han Mahmud Köprüsü*

10) *Bedirhan Bey'in Teslim Olduğu Erwex (Orak) Kalesinin Eteklerinde Kurulu Olduğu Korkandil Dağı*

11) *Sağ Tarafla Korkandil Dağı Eteklerinde Erwex (Orak) Kalesi ve Karşı Tarafında Xılor Tepesinin Görünümü*

12) *Van Gevaş (Westan)'da Kadim Hakkâri Emirliğinden Kalma Mezarlık ve Halime Hatun Kümbeti*
(Resmi Literatürde "Gevaş Selçuklu Mezarlığı" Olarak Geçmektedir.)

13) *Dönemin Kürt Direnişlerinin Sirayet Ettiği Bölgeler*

Kürt sorununun toplumun tüm kesimlerince yoğun bir şekilde tartışıldığı bu dönemde, sorunun doğru ve bilimsel bir zeminde tahlili, hayati bir önem arz etmektedir. Bu noktada sorunları var eden tarihsel arka planı tarafsız bir şekilde görmek ve değerlendirmek çözümün de anahtarı olacaktır. Meseleyi salt Cumhuriyet tarihiyle ya da son 30 seneyle sınırlandırmak konunun hakkıyla anlaşılması önünde büyük bir engeldir. Osmanlı Kürt siyasal ilişkilerini, özellikle 19. yüzyılda cereyan eden Kürt siyasal hareketlerini anlamadan Kürt Sorununu tanımlamak ve de çözüm üretmek imkânsızdır.

Bu kitap modern Kürt sorununa kaynaklık eden 1817-1867 dönemini Osmanlı Arşiv Belgeleri ışığında aydınlatmaya çalışmaktadır. Bu dönemin özelliği, Osmanlı Devletinin Kürdistan'da uyguladığı iki farklı "Siyasal Model"e ışık tutuyor olmasıdır.

ISBN 978-975-6876-91-6

25.00